Danmarks

ydre politiske Historie

i Tiden fra

Freden i Lybek til Freden i Kjøbenhavn

(1629—1660).

Af

J. A. Fridericia.

I. Fra Freden i Lybek til Freden i Prag. (1629—1635).

Kjøbenhavn.

Hoffensberg, Jespersen & Fr. Traps Etabl

1876.

J. A. Fridericia: Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Kjøbenhavn (1629–1660), bd. I (Kjøbenhavn 1876)

J. A. Fridericia: Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Kjøbenhavn (1629–1660), bd. I (Kjøbenhavn 1876)

Diplomatisk transskription. Kildeteksten er gengivet ordret med trykkets stavemåde og tegnsætning som løbende tekst; trykkets linjeskift og orddelinger ved linjeskift er ophævet, afsnitsinddelingen bevaret. Sidetal i kilden angives som »Side n«. Fodnoter står efter en halv streg nederst på hver side. Arksignaturer nederst på siden er gengivet i skarpe klammer. Spærret (udhævet) skrift er gengivet med spærret skrift. Trykkets anførselstegn er gengivet med ».

[Titelblad]

Danmarks

ydre politiske Historie

i Tiden fra

Freden i Lybek til Freden i Kjøbenhavn

(1629—1660).

Af

J. A. Fridericia.

I. Fra Freden i Lybek til Freden i Prag. (1629—1635).

Kjøbenhavn.

Hoffensberg, Jespersen & Fr. Traps Etabl.

1876.

[Titelblad (afhandlingsudgave)]

Danmarks

ydre politiske Historie

i Tiden fra

Freden i Lybek til Freden i Prag

(1629—1635).

Af

J. A. Fridericia.

Kjøbenhavn.

Hoffensberg, Jespersen & Fr. Traps Etabl.

1876.

[Uden sidetal]

Det philosophiske Fakultet har kjendt denne Afhandling værdig til at forsvares for den philosophiske Doktorgrad.
4de September 1876.

E. Holm,

Prodecanus.

Forord.

Siden Slanges og Grams Tid er Danmarks ydre politiske Historie i Slutningen af Christian IV's Regering ikke bleven underkastet nogen Bearbejdelse i den danske Literatur, og de diplomatiske Aarsager til de Ulykker, som ramte Landet paa dette Tidspunkt, ere ikke blevne undersøgte. Nærværende Arbejde fremtræder som et Forsøg i denne Retning. Det gjør ikke Fordring paa at indeholde en Fremstilling af alle Detailler i Danmarks Forhold til Udlandet, men har til Opgave at gjengive Hovedtrækkene i Begivenhedernes Gang. Men dets Omfang har jeg foreløbigt maattet begrændse til de sex Aar fra 1629 til 1635. Idet jeg gjennem en vidtløftigere Indledning har søgt at fremhæve Hovedmomenterne i den politiske Udvikling indtil Freden i Lybek, har jeg paa den anden Side ikke troet at kunne finde nogen bedre foreløbig Afslutning end Aaret 1635 med Freden i Prag og Hertug Frederiks Indsættelse til Erkebiskop i Bremen, naar mine Undersøgelser dog for Tiden ikke kunde fortsættes ned til Katastrophen 1643. En Fremstilling af Landets finantsielle og militære Forhold, der selvfølgeligt vare af ikke ringe Betydning for den ydre Politik, har jeg ogsaa maattet udelade.

Grundlaget for Arbejdet er Gehejmearkivets Samlinger ved Siden af den rige udenlandske Literatur, som omhandler disse Aars Historie. Desuden har en i Sommeren 1875 til det kongelige sachsiske Arkiv i Dresden foretagen Rejse indbragt mig særdeles værdifulde Oplysninger, ligesom enkelte Iagttagelser skyldes nogle Studier i Sommeren 1873 i Rigsarkivet og det kongelige Bibliothek i Haag, hvilke dog nærmest havde de følgende Aars Historie til Gjenstand. Det svenske Rigsarkiv i Stokholm har jeg derimod desværre ikke seet mig i Stand til at besøge; jeg har søgt en, omend mangelfuld, Erstatning derfor i de Afskrifter, som C. F. Allen i sin Tid har taget derfra, og som nu findes paa det store kongelige Bibliothek.

Side 1

Indledning.

I.

Reformationens Indflydelse paa Danmarks Politik. Den forøgede Deltagelse i Tydsklands Anliggender. Sundtold- og Østersøspørgsmaalene. Rivaliteten med Sverig. Forholdet til Nederlandene.

Fra Valdemarernes Tidsalder indtil Middelalderens Udgang havde Danmark langt mere været en nordisk end en europæisk Magt. Dets Politik havde aldeles overvejende drejet sig om

Forholdet til Hansestæderne og om Unionen. Fra Begyndelsen af det 16de Aarhundrede drages Danmark derimod efterhaanden stadigt mere ind i den almindelige europæiske Politik. Denne Forandring hang sammen med den større politiske Synskreds, der i det Hele udviklede sig i Europa, med den stadigt større Forøgelse af Forbindelsen og Vexelforholdet imellem alle de europæiske Stater, der er et af de Træk, som betegne Overgangen fra Middelalderen til den nyere Tid. Forskjellige Aarsager bidrog for Danmarks Vedkommende til Forandringen. Nogle vare mere tilfældige og forbigaaende, saaledes Familieforbindelsen mellem den ene Linie af det oldenborgske Hus og Habsburgerne, andre vare af dyb og blivende Betydning. Reformationen og den dermed følgende religieuse Splittelse i Tydskland, Sundtold- og Østersøspørgsmaalene træde her frem i første Række. Hver af disse Factorer i Danmarks Politik. betegne paa en Maade et Princip, Reformationen de religieuse Ideer, Sundtoldspørgsmaalet Handelens og Skibsfartens Betydning, Østersøspørgsmaalet i hvert Tilfælde til en vis Grad det monarkiske Princip. Føjer man

[1]

Side 2

hertil Forholdet til Sverig og til Hansestæderne, seer man ogsaa saavel Traditionen som de nationale og dynastiske Interesser gjøre sig gjældende. Danmark stod i denne Henseende ikke udenfor noget af de store Momenter, som gave Europas daværende Udvikling dens Præg.

Der er Grund til et Øjeblik at betragte hver enkelt af de nævnte Factorer og den Indflydelse, de havde paa Danmarks Stilling.

Reformationens ydre politiske Betydning ligger væsentligt deri, at den indførte Religionsforskjellen som en ny Aarsag til Fjendskab og Venskab imellem Staterne, at den havde en Evne til at binde Rigerne sammen eller fjerne dem fra hinanden, som intet politisk Princip indtil da havde havt. Middelalderen havde ikke kjendt Alliancer mellem Staterne i større Udstrækning, Ligevægtspolitiken i Slutningen af det 15de Aarhundrede havde fremkaldt de vexlende Alliancer, Reformationen bidrog i høj Grad til at skabe Begrebet: naturlige Allierede. Danmark var ved Forandringens Indtræden Nordens første Magt; dets Holdning var ikke uden Betydning i det protestantiske Europa; langt livligere og venskabeligere Forbindelser end nogensinde tidligere udviklede sig imellem de danske Konger og England, Huguenotterne i Frankrig, de frafaldne nederlandske Provindser samt især de tydske evangeliske Fyrster. Navnlig Forholdet til disse blev af største Vigtighed. Det er et hidtil ikke tilstrækkeligt paaagtet, men dog uden Tvivl betydningsfuldt Moment i Danmarks historiske Udvikling, at Reformationen har været en vigtig Aarsag til at forøge Betydningen af de Interesser, den danske Konge havde som Hertug af Holsten, og derved til, at Danmark er blevet mere inddraget i tydske Anliggender, end det har været heldigt for det selv. Idet Reformationen nemlig spaltede det tydske Rige i to eller, om man vil, tre Partier, gav den Anledning til Dannelsen af Forbund af hvert af disse Partier, indenfor hvilke der herskede en langt livligere Forbindelse, end Tilfældet tidligere havde været; fælles Interesser, i hvert Fald indbyrdes Forhandlinger, hvis Gjenstande ikke vexlede, men stadigt bleve de samme, knyttede Hertugen af Holsten og derigjennem Kongen af Danmark langt nærmere til de tydske Fyrsters og derved til Tydsklands Skjæbne end forhen.

Side 3

Hertil kom andre Omstændigheder, som vare en Følge af Spaltningen i Tydskland, men ikke hang umiddelbart sammen med dennes religieuse Side. De tydske protestantiske Fyrsters Kamp gjaldt ikke alene Religionsfriheden, men ogsaa deres større Uafhængighed overfor Kejseren. Følgen var, at dennes Magt i hvert Tilfælde for en Tid tog af, og at der derfor blev Mulighed for de enkelte Fyrster til at udvide deres Indflydelse. Her kom Hertugen af Holstens Egenskab af dansk Konge til at give ham en betydeligt forøget Styrke, ligesom omvendt Kongen af Danmarks Egenskab af Hertug af Holsten bød ham en Lejlighed til Magtudvidelse, som han med Glæde optog; Tydsklands nye Inddeling i Kredse anviste ham bestemt det Territorium, som han fortrinsvis kunde rette sin Opmærksomhed paa. Endnu et Moment fik Betydning. De mange gejstlige Stifters Secularisation bød en Del af de tydske Fyrster en velkommen Lejlighed til at forsørge deres yngre Sønner og forøge deres egen Magt. De danske Konger greb med Begjærlighed denne Tanke; Frederik I's Søn Frederik blev Biskop af Hildesheim, efterat et Forsøg paa at skaffe ham Stiftet Bremen var mislykket[1]), Christian III's Søn Magnus Biskop af Øsel og Frederik II's Søn Ulrik Biskop af Schwerin. Christian IV fulgte saaledes sine Forgængeres Exempel, da han arbejdede paa at skaffe sine to Sønner nordtydske Stifter.

Reformationen og den dermed følgende Spaltning i Tydskland bragte Danmark umiddelbart ind i den europæiske Politiks Strøm; Sundtold- og Østersøspørgsmaalene forbandt Danmarks nordiske og europæiske Politik. Ingen af disse Spørgsmaal vare aldeles nye i det 16de Aarhundrede; men det ejendommelige er, at de dels ophøre at være local nordiske og faae en almindelig europæisk Betydning, blive vigtige bestemmende Aarsager i Danmarks Forhold til Europas Stormagter, dels antage en ny Form, saaat de føje nye vigtige Momenter til Danmarks nordiske Politik eller, bestemtere sagt, til Danmarks Forhold til Sverig og til Hansestæderne. Da imidlertid begge de nævnte Spørgsmaals Historie kun er meget lidet bearbejdet, og deres senere Betydning næppe fuldt kan forstaaes uden et

[1]) Krag og Stephanius, Christian III's Historie I, 303. Jvfr. Bucholtz, Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten. Urkundenbd. p. 447.

[1*]

Side 4

kort Overblik over denne, er det nødvendigt her at give et saadant.

Omend de danske Konger allerede tidligt have gjort Fordring paa Højhedsret over Sundet som et Regale, er Sundtolden, der skulde blive denne Højhedsrets vigtigste Attribut, næppe ældre end første Halvdel af det 15de Aarhundrede[1]). Fra en ringe Begyndelse steg imidlertid dens Betydning hurtigt, saavel paa Grund af Afgiftens Forhøjelse som paa Grund af Handelens Forøgelse. Ved Middelalderens Slutning var Sundtoldens Existents, dens Forhøjelse og Formindskelse allerede begyndt at blive et politisk Moment af ikke ringe Betydning. Og fra denne Tid af antog Toldspørgsmaalet efterhaanden stadigt større Dimensioner, ikke alene fordi de erlagte Summer forøgedes, men ogsaa fordi det blev et Led i

hele Spørgsmaalet om Betydningen af den danske Konges Højhedsret over de hans Lande berørende Vande, særligt Sundet og Østersøen.

Indrømmede Middelalderens Statsret end, at Fjorde og Stræder vare underlagte den Stats Højhed, hvis Lande de beskyllede eller strakte sig ind i, kjendte den derimod, paa en enkelt nedenfor nævnt Undtagelse nær, ikke et formelt fordret, endsige retsligt begrundet Herredømme over større Havstrækninger. Og skal man tale om, at visse Magter i Middelalderen factisk udøvede et saadant, indskrænkede det sig væsentligt til to Forhold, Virksomheden for at rense Farvandene for Sørøvere og Bestræbelsen for at monopolisere sig selv Handelen og Sejladsen derpaa. I denne Betydning kan i Slutningen af Middelalderen Herredømmet over Østersøen naturligt siges at have været hos Hansestæderne, særligt hos Lybek[2]). Men disses Magt sank efterhaanden, de maatte faae Hjælp af danske og

[1]) Se min Afhandling: Fra hvilken Tid skriver Sundtolden sig? Historisk Tidsskrift 4. R. III, 1—20.

[2]) Om Virksomheden for at fordrive Sørøvere se Lappenbergs Udgave af Sartorius, Geschichte des hanseatischen Bundes II, 116, 126—27. Chronicon presbyteri Bremensis i Quellensammlung d. Gesellsch. f. schlesw.-holst.-lauenb. Geschichte I, 150. Om Bestræbelserne for at monopolisere Handelen og gjøre Traven til en Stapelplads for Østersøen se Burmeister, Die Bürgersprachen und Bürgerverträge Wismars p. 67—68. Wurm, Eine deutsche Colonie und deren Abfall. Schmidt, Allgemeine Zeitschrift für Geschichte V, 245, 247—48. Waitz, Lübeck unter Jürgen Wullenwever I, 251—52.

Side 5

svenske Fyrster til at fredeliggjøre Søen for Sørøvere[1]), og et nyt Handelssystem udviklede sig, der gik ud paa Frigjørelse for Stapler og Monopoler[2]). Imidlertid var det formelle Begreb Herredømme over Havet begyndt at uddanne sig. Allerede 1270 havde Venedig erklæret sig for Souverain over Adriaterhavet og fordret en Afgift af alle Skibe, der passerede en Linie tænkt fra Cap Ravenna til Fiume-bugten[3]); men det var dog først ved Overgangen fra Middelalderen til den nyere Tid, at forskjellige Fyrster som Følge dels af Havenes tiltagende Betydning i hele Verdenssamfærdslen, dels af Souverainitetsbegrebernes Udvikling begyndte formelt og reelt at tilegne sig Herredømmet over visse Dele af Oceanet eller visse Indhave[4]). For Østersøens Vedkommende bleve de nordiske Konger og af disse igjen paa Grund af Unionsforholdene de danske de naturlige Arvinger til Herredømmet, og da Fordringen paa en saadan maritim Højhedsret stod i naturlig Sammenhæng med den større Udvikling af de nationale Mariner, er der intet paafaldende i, at det egentligt først blev Kong Hans, »Grundlæggeren af en selvstændig dansk Orlogsflaade»[5]), der søgte at tilegne sig Højheden over Østersøen. Hans store Kamp med Lybek, der forplantede sig ind i Christiern II's Regering, og som væsentligt drejede sig om Hansestædernes Ret til Handel paa Sverig og om Hollændernes Ret til Sejlads paa Østersøen, var i Virkeligheden tillige en Strid om Herredømmet paa Østersøen[6]), som de danske Konger arbejdede paa at tilegne sig[7]). Christiern II's Fordrivelse gav Kampen en Tid en anden Gænge, og det saa et Øjeblik endog ud til, at Lybek skulde udelukke Nederlænderne fra det omstridte Hav[8]). Da saa den storartede Brydning mellem alle gamle og nye Forhold fandt Sted i Grevefejden,

[1]) Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia II p. XI—XXV. III, 74—77.

[2]) Wurm, anf. St. V, 251 ff.

[3]) Daru, Histoire de Venise I, 436. Guglielmotti, Storia della marina pontificia nel medio evo dal 728 al 1499. Firenze. 1871. I, 448—49.

[4]) Jvfr. Cauchy, Le droit maritime international I p. XI.

[5]) Allen, De tre nordiske Rigers Historie fra 1497 til 1536 I, 561.

[6]) Willebrandt, Hansische Chronik II, 120. Fock, Rügensch-pommersche Geschichten V, 58.

[7]) Willebrandt, anf. St. II, 120. Gehejmearkivets Aarsberetninger I, 5 jvfr. p. 6—7, 8. Allen, anf. St. I, 566—68. Jvfr. dog en Udtalelse af Kong Hans i modsat Retning. Allen, anf. St. I, 605.

[8]) Jvfr. Wurm, anf. St. V, 264 f.

Side 6

da dukker Kampen mellem Danmark og Lybek om Herredømmet paa Østersøen frem som et Hovedmoment, og Lybek oversaa ikke, hvor nøje dette Herredømme var knyttet til Besiddelsen af Sundet, ligesaa lidt som Betydningen af Sundtolden blev forglemt[1]). Men Sejren begunstigede kun en kort Tid Hanseaternes Vaaben, deres Flaader maatte vige for de nordiske, og Enden paa Kampen blev, at Herredømmet over Østersøen var veget fra dem[2]).

Idet den danske Konges maritime Magt imidlertid stærkt forøgedes, og de søfarende Nationer følte Trykket heraf, dels ved Forhøjelse af Sundtolden, dels ved Faren for Spærring af Sundet, hørte et Brud paa den traditionelle venskabelige Forbindelse mellem de danske Konger og Nederlandene, som gjensidigt havde søgt Støtte hos hinanden imod deres fælles Fjende Hansestæderne, til den naturlige Udviklingsgang[3]). Det var ogsaa for en stor Del af Hensyn til deres burgundiske Besiddelser, at Habsburgerne virkede for Pfalzgrev Frederiks Bestigen af den danske Trone. Hvor fordelagtigt vilde det ikke være for Nederlandene, hvis de kunne indsætte en Fyrste til at herske over Nøglerne til Østersøen, hvor vilde en saadan Fyrste ikke kunne skade deres Fjenders og begunstige deres egen Handel, netop nu da denne tog et hidtil ukjendt Opsving[4])! Saaledes blev Christian III's og Pfalzgrev Frederiks Kamp om Danmarks Trone et Led i Kampen om Herredømmet i Østersøen, og under denne Kamp førtes den danske Konge

---

[1]) Jvfr. Paludan-Müller, Grevens Feide I, 199. Aktstykker til Grevefeidens Historie I, 287. Waitz, Lübeck unter Jürgen Wullenwever II, 38, 260 jvfr. p. 304. Gehejmearkivets Aarsberetninger III, 222.

[2]) Handelmann, Die letzten Zeiten hanseatischer Übermacht im Norden p. 218—19.

[3]) Om Planer af Karl V i Aaret 1528 paa Herredømmet i Norden se Duruy, Histoire des temps modernes 3. éd. p. 266. Jvfr. Greven af Hooghstraeten's Memorial af 1532. Altmeyer, Histoire des relations commerciales et diplomatiques des Pays-Bas avec le nord de l'Europe p. 207 ff.

[4]) I Amsterdam udtaltes 1536 Ønsket om, at Kejseren vilde indtage Sundet og gjøre sig til Herre over Havet. Waitz, anf. St. III, 260. Se ogsaa Christian III's Instrux for Peder Svave af 29. Septbr. 1535 (Aktstykk. til Grevefeidens Hist. I, 470) og for samme paa hans Sendelse til Henrik VIII af 21. Januar 1536. Gehejmeark. Aarsberetn. IV, 25. Jvfr. stds. IV, 16, 18 og Celsius, Monumenta politico-ecclesiastica ex archivo Palmskiøldiano p. 54.

Side 7

til bestemtere end nogensinde tilforn at hævde sin tiltagne Ret[1]).

Som bekjendt, endtes denne Strid først ved Speierfreden i Aaret 1544. Med Hensyn til Sund- og Østersøspørgsmaalet maa den nærmest opfattes som et Compromis. Christian III beholdt Sundet; men det fastsattes, at begge Parter maatte sejle frit og uhindret paa hinandens Strømme, som fra gammel Tid af og mod Betaling af de sædvanlige Toldafgifter[2]). Men Habsburgernes Planer vare dermed ikke glemte for bestandigt; under forandrede Forhold og under forskjellige Former skulde de atter dukke frem adskillige Gange i den senere Tid.

Vi have saaledes seet Oprindelsen til de danske Kongers Fordringer paa Herredømmet over Østersøen; men det er naturligt, at der hørte en længere Udvikling til, inden de Rettigheder, der knyttede sig til et saadant Herredømme, antog en bestemtere Skikkelse, og selve det Gebet, der var underlagt det, tænktes med bestemtere Grændser.

---

[1]) I den ovfr. nævnte Instrux for Peder Svave hedder det, at Kongen i Tilfælde af Forbund med Frankrig »angustias maris nostri pro arbitrio Gallorum semper aut laxabimus aut claudemus.» I en Instrux af 1535 eller 1536 for Gesandter til et Møde i Lyneborg siger Christian III: »Danici regni is situs, ea conditio est, ut fere mari qvam terra plus polleat.» Aktstykker o. s. v. I, 506 I en Instrux for Svave paa en Sendelse til Frands I af 18. Decbr. 1539 hedder det: »Inferiores Germani satis vident, Daniae possessionem maris dominium et eorum negotiorum, quae per mare exercentur, tractationem secum trahere mirabili locorum situ». Gehejmeark. Aarsberetn. IV, 156 jvfr. p. 188—90. Og i Forbundet med Frands I af 29. Novbr. 1541 lover han i Tilfælde af Krig at spærre Sundet for Frankrigs Fjender. Krag og Stephanius, anf. St. II, 576. Særligt bør fremhæves en Bemærkning af de holstenske Gesandter ved Fredsmødet i Hamborg Januar 1536: »Die Ostsehe wäre auch dem Reich Dhenmarcken meher als dem Lande zu holstein angehorigk.» Aktstykker, o. s. v. II, 212.

[2]) » — — also, dass sie keines gemeinen oder sondern Geleits, Gönnung, oder Erlaubnuss bedürffen, auch in keine der vorgeschriebenen Oerter Geleit oder Vergönstigung zu fordern schuldig sein sollen, sondern auf Bezahlung der gewöhnlichen Zoll ohne alle Verhinderung, wie von alters hero (doch dass sich ein jeder gebürhlich halte) ihr Gewerb und Kaufmannschaft frey ohnverhindert treiben sollen und mögen.» — Dog maae begge Parter have Ret til at faae Varer, som de trænge til, fra hinandens Skibe »wie von alters her gebräuchlich» imod contant Betaling. I Krigstilfælde maae de ogsaa have Ret til at bruge hinandens Skibe. Krag og Stephanius, anf. St. II, 581. Om den sidste Ret jvfr. forøvrigt Gehejmeark. Aarsberetn. IV, 21, 43. Historisk Tidsskrift V, 450—51.

Side 8

Imidlertid har denne Forøgelse af den danske Konges Magt over Søen næppe undladt at virke tilbage paa Opfattelsen af de lignende Rettigheder, som han allerede tidligere havde udøvet. I hvert Fald udvidedes Sundtolden betydeligt i Midten og anden Halvdel af det 16de Aarhundrede, ja antog endog ligefrem en anden Charakter. Medens den nemlig tidligere væsentligt havde været en Skibstold, og kun ganske enkelte indladede Varer som Kobber og Vin havde svaret en særlig Afgift[1]), blev nu ikke alene Skibsafgiften forhøjet, men efterhaanden blev de toldpligtige Varers Antal forøget, selv for de ved Odensetractaten af 1560 særligt priviligerede Hansestæder, en Forandring, der allerede var begyndt under Christian III, men navnlig fik sin Betydning ved den almindelige Lasttolds Indførelse i Aaret 1567 og dens Bekræftelse 1571[2]), og som naturligvis i høj Grad forøgede de Summer, som Sundtolden indbragte de danske Konger[3]).

Hertil kom de andre Rettigheder, som navnlig Frederik II stadigt mere udøvede i Sundet. I Aarene 1565 og 1566 paabød han en almindelig Spærring af dette for at forebygge Tilførsler

til Sverig[4]); han foretog hyppigt Beslaglæggelser af forskjellig Art[5]), han forbød — hvad der var af meget stor Betydning — Krigsskibes Passage gjennem Sundet uden særlig

---

[1]) Allen, anf. St. IV, 1; 146.

[2]) Se for Christian III's Vedkommende: v. d. Hoeven, Bydrage tot de geschiedenis van den Sonttol p. 49—50 og Toldrullen hos Krag og Stephanius, anf. St. II, 275—80. For Frederik II's Vedkommende: Resen, Kong Frederik II's Krønike p. 56, 73, 339. Wagenaar, Vaderlandsche Historie VI, 237—38. Hoeven, anf. St. p. 54—56. Bricka, Kong Frederik II's Ungdomskjærlighed p. 167. Ny danske Magazin IV, 257—58. T. Lund, Historiske Skitser p. 76, 93. Jvfr. Bucholtz, anf. St. IV, 535.

[3]) Sammenlign Opgivelserne 1537 (Allen, anf. St. IV, I; 149) med dem 1566 og 1567 (Historisk Tidsskrift V, 465; Lund, anf. St. p. 84).

[4]) Hoeven, anf. St. p. 54. Gachard, Correspondance de Guillaume le Taciturne, prince d'Orange II, 90, 93, 94, 102. Archiv für sächsische Geschichte V, 29. Garde, Sømagtens Historie 1535—1700 p. 71. Bricka, anf. St. p. 176. Rørdam, Monumenta historiae Danicae II, 353. Lengnich, Geschichte der preussischen Lande II, Docum. p. 146—47. Lund, anf. St. p. 15—17, 21, 27.

[5]) Historisk Tidsskrift V, 467—68. Meteranus novus (Amsterdam 1633) I, 297.

Side 9

Tilladelse[1]), og han hævdede i Modsætning til Vejen Norden om Norge Sundet som den eneste tilladte Forbindelsesvej mellem Vesten og Østen, en Paastand, hvorved han forenede Fordringen paa Højheden over Sundet med den paa Højheden over Nordhavet[2]). Og som et synligt Tegn paa den nye Tingenes Tilstand rejste sig en ny imponerende Fæstning ved Indgangen til Sundet: Kronborg skulde den hedde, det gamle Navn Krogen maatte ikke mere lyde[3]).

Alt dette maatte naturligvis fremkalde Misfornøjelse og Modsigelse hos de søfarende Nationer. Snart klagede Spanien[4]), snart England[5]); i Begyndelsen af Christian IV's Regering opkastede Dronning Elisabeth endog Tvivl om den danske Konges Ret til i det Hele at tage Transittold i Sundet[6]); ja paa den tydske Rigsdag hørtes Besværinger over den danske Konges Overgreb[7]), men fornemmeligt var det dog Nederlandene, der ved Skrivelser og Gesandtskaber søgte at bringe Kongen af Danmark til at forandre sine Beslutninger[8]). Det ejendommelige herved var, at Nederlandene stillede sig paa Speierfredens Grundlag, og at denne Tractats formelt saa ubestemte Udtryk om Erlæggelsen af »de sædvanlige Toldafgifter» af dem fastholdtes at tilsikre dem stadigt den samme Toldfod som 1544, uden at den danske Konge ligefrem benægtede denne Fortolknings Rigtighed. Denne Bestræbelse for at gjøre Speierfreden til et

---

[1]) Lejdebrev for den svenske Admiral Jacob Bagge til med Orlogsskibe at passere Sundet 1562. Danske Magazin 3. R. I, 87—88. Hofsinder sendes 1573 med Folk og Heste til Helsingør for at paasee, at Kongen af Frankrig ikke med Magt skal trænge gjennem Sundet. Histor. Tidsskr. V, 51. I Rigsraadets Erklæring af 20de Maj 1630 hedder det: »I Kong Frederik II's Tid var det aldrig tilladt Hollændernes Orlogsskibe at løbe længere end til Lappen.» Molbech, Christian IV's Breve I, 412.

[2]) Norske Rigsregistranter II, 271, 357, 583. Garde, anf. St. p. 98.

[3]) Gehejmeark. Aarsberetn. IV Till. p. 23. Jvfr. Erasmi Læti de nato baptisatoque primo Friderici II filio historiarum libri IIII. Rørdam, Monumenta historiae Danicae II, 678—79.

[4]) Resen, anf. St. p. 73.

[5]) Resen, anf. St. p. 56. Ny danske Magazin IV, 257—58.

[6]) Cambden, Annales Angliae Elizabetha regnante II, 272.

[7]) Hoffmann, Sammlung ungedruckter Nachrichten I, 513. Resen, anf. St. p. 339.

[8]) Wagenaar, anf. St. V, 327—28. VI, 237—38. Hoeven, anf. St. p. 54 —56. Krag og Stephanius, anf. St. I, 315—17.

Side 10

Slags Grundlov for Sundtolden kom senere hen i det 17de Aarhundrede til at spille en stor Rolle.

De danske Kongers Svar paa disse Klager bestod væsentligt i Henvisning til deres Ret til at nedsætte og forhøje Toldafgifterne paa deres Strømme, som de vilde, noget som jo ogsaa fremmede Fyrster gjorde, og til den Beskyttelse, de ydede de Søfarende; ogsaa Hensynet til Prisernes Stigen og Falden som begrundende forskjellige Toldsatser fremhævedes[1]). Kongernes Fastholden ved deres Politik var ogsaa større end Vægten af deres Modstanderes Klager; de bøjede ikke af fra den betraadte Bane; men charakteristisk var det, at i Aaret 1565 havde Provindsen Holland forhandlet, om ikke Anvendelse af Vaabenmagt var at foretrække for diplomatiske Henvendelser: besattes Toldpladserne og Fæstningerne ved Sundet, kunde baade Sverig og Danmark holdes i Tømme[2]). Heller ikke denne Tanke skulde blive uden Betydning i Fremtiden.

Hvad Herredømmet over den egentlige Østersø angaaer, var det næppe den danske Konge selv klart, hvad der forstodes ved det, endsige hvor langt det gik. Var det kun Farvandene ved Kysterne af hans Lande og Øer, eller var det selve den aabne Sø mellem Danmark og Bornholm paa den ene og Tydskland paa den anden Side, der tilhørte ham? Det var vistnok først ved Modstanden, at Opfattelsen efterhaanden klaredes, omend aldrig fuldstændigt.

Modstand udeblev ikke. Vel havde Kongen af Spanien paa en Maade anerkjendt Christian III's Højhedsret ved i Aaret 1557 at opfordre ham til at sikre Østersøen[3]); men ikke destomindre tilskreves der 1565 Habsburgerne Planer om Gjenoptagelsen af Politiken fra Grevefejdens Tid med Bemægtigelsen af Sundet som Maal[4]), og paa Rigsdagene i Speier forhandledes gjentagne Gange (1567 og 1579) om Nødvendigheden af at oprette et tydsk Rigsadmiralsskab til at forsvare Østersøen,

---

[1]) Resen, anf. St. p. 56, 73.

[2]) Hoeven, anf. St. p. 55.

[3]) Adriaen van der Goes, Register van alle die Dachvaerden by de Staten van Hollandt gehouden V, 32.

[4]) Se Skrivelse af 12. Octbr. 1565 fra Grev Ludvig af Eberstein til Kurfyrst August af Sachsen. Droysen, Gustaf Adolf I, 18. Jvfr. Archiv für sächsische Geschichte V, 63. Histor. Tidsskr. VI, 612—14.

Side 11

hvilken Plan atter var paa Tale 1581[1]). Den sidste Tanke var vel ikke rettet imod Danmark, i hvis Højhed den dog vilde gjøre Indgreb, men mod Moskoviterne; thi disses Fremtrængen i Lifland fremkaldte over hele Europa Frygt for, at de skulde blive Herrer over Østersøen[2]). Imidlertid kunde alt dette foreløbigt kun tiltrække sig en forbigaaende Opmærksomhed

overfor Betydningen af den Magts Optræden, der snart skulde blive Danmark en saa farlig Medbejler.

Udelukket fra Sundet siden Midten af Middelalderen[3]), næppe frigjort for Underdanighedsforholdet til den danske Konge havde Sverig ved Overgangen fra Middelalderen til den nyere Tid maattet overlade Forspringet i politisk Betydning til sin vestlige Nabo. Men Gustav Vasas store Aand forberedte hurtigt Sverig til snart at kunne melde sig som Medbejler til Principatet i Norden; ogsaa Havets Betydning for sit Land saa han klart, og blev Grundlægger af Sverigs Handel og Søfart[4]). Den Tid kunde derfor ikke være fjern, da ikke alene Norges Fjelde og Skaanes Sletter, men ogsaa Østersøens Vande skulde blive ikke blot Skueplads, men ogsaa Gjenstand for haardnakkede Kampe mellem de to Riger. Ja, det Tidspunkt skulde komme, hvor hele den gamle Sum af Fjendskab mellem Nabo-

---

[1]) Neubur, Geschichte des dreiszigjährigen Krieges p. 36. Marqvardus, De jure mercatorum p. 206. Wurm, anf. St. VI, 431. I den svenske kgl Sekretair Sven Elofssons Optegnelser hedder det under Septbr. 1581: Konung Johan ogillar det Grefve Edsard (af Ostfrisland) skall hafva åstundat at hafva Ammiralsämbedet uppå Rommerska Rikets vägnar, efter begge Konungar Sverige och Dannemark äro härutinnan intresserade, så och vore de andre konungarijken i Westersiön emot. Linköpings biblioteks handl. (1795). II, 262. Jvfr. Kong Johan III's Skrivelse til sin Søster, Grevinden af Ostfrisland, af Februar 1582. Gjørwell, Svenska Magazinet 1766 p. 701—705.

[2]) Se Brev fra Kejser Ferdinand I til Gustav Vasa af 11. Septbr. 1558. Archiv f. Geschichte Liv-, Est- und Curlands. Neue Folge I, 257. Af Frygt for Moskoviterne fik Hertug Johan Albrecht af Meklenborg i Aaret 1562 af Kejseren Tilladelse til at bygge og holde et Antal Skibe til Beskyttelse af sine Kyster og sine Undersaatter. Rudloff, Pragmatisches Handbuch d. mecklenburgisch. Geschichte III, 1; 169. Jvfr. Wurm, anf. St. VI, 422 ff.

[3]) Ejendommeligt nok regnedes ved Skaanes Aftrædelse til Sverig 1343 dette Riges og Danmarks Grændser som værende midt i Sundet. Diplomatarium Suecanum V, 204, 225.

[4]) »Gustaf I hade velat göra Sverige — till en sjömakt.» Geijer, Sveriges historia II, 188.

Side 12

folkene næsten ganske skulde samle sig i Striden om Herredømmet over Østersøen og dens Kystlande samt om den dermed i nøje Forbindelse staaende Sundtold. Og det skal særligt mærkes, at dette nye Hovedmoment i Forholdet mellem de nordiske Riger havde et europæisk Præg. Thi adskillige af Europas Stormagters Interesser vare paa Grund af Handelens Udvikling stærkt knyttede til Østersøen og til Spørgsmaalet om, hvem der var dette Havs Herre.

Det var derfor et afgjørende Øjeblik i Nordens Historie, da de svenske Tropper i Aaret 1561 besatte Reval[1]). I en væsentlig Grad tilskyndet af Ønsket om at forhindre Danmark fra at sætte sig fast ogsaa paa disse fjerne Kyster af Østersøen, havde Sverig kastet sig ind paa denne Politik[2]); det mødte her strax danske Fordringer, og Begyndelsen var gjort til, at Spørgsmaalet om Herredømmet paa Østersøen skulde knyttes til Spørgsmaalet om Besiddelsen af Østersøens Kystlande[3]). Snart forøgedes Stridighederne. Erik XIV søgte at drage Handelen fra Narva til Reval, han sendte Krigsskibe ud for at iværksætte sin Hensigt[4]). Ved Østersøens Kyster rejste sig almindelig Forbauselse; Kejseren, Polen og Lybek saae i Aanden Sverig som Herre over og ved hele Østersøen[5]); men især følte Frederik II Kong

Eriks Handlinger som Fornærmelser imod sig. Det er af de danske Udtalelser fra denne Tid muligt at see, hvorledes Begrebet »danske Strømme» egentligt nærmest kun tænktes indbefattende Farvandene ved Kysten, men netop er i Færd med at gaae over til at betegne ogsaa den frie Sø[6]),

---

[1]) »Det var Sveriges första steg på andra sidan Östersjön, och början till hundrasextioåriga krig.» Geijer, anf. St. II, 181.

[2]) Geijer, anf. St. II, 154. Annerstedt, Grundläggningen af Svenska väldet i Livland 1558—1563. Upsala Universitets Årsskrift 1868. p. 28.

[3]) Jvfr. Droysen, Gustaf Adolf I, 6.

[4]) De la Gardiska archivet I, 144—50.

[5]) Kejser Maximilian II's aabne Brev af 5. Novbr. 1565. Rørdam, Monumenta historiae Danicae II, 194. Sigismund August af Polen opfordrer 1563 Lybek til at forebygge, at Sverig opnaaer sin Hensigt »ut totum mare Balthicum occupet.» Menckenius, Sigismundi Augusti regis epistolae p. 187. Lybek seer i Sverigs Planer Bestræbelser for at opnaae »Domination in und an der ganzen Ostsee» og hævder, at derved krænkes »die rechte, rauhe, offene und von der Natur freie Ostsee.» Wurm, anf. St. VI, 422 ff.

[6]) Om Sammenstødet ved Bornholm 1563 hedder det i Hans Svanings »Retractat», forfattet 1567, at Kongen havde sendt Skibe ud og befalet

Side 13

dog deri ikke medregnede Strømmene ved Sverigs Besiddelser[1]).

Det er bekjendt, at dette Spørgsmaal var med at give Anledning til Syvaarskrigen, der jo i det Hele fremkom ved den gjensidige Skinsyge mellem de to Riger; da den danske Admiral forgjæves, som det hedder i et samtidigt dansk Stridsskrift, ventede, at de Svenske skulde lade deres Topsejl falde »Herren for Østersøen til Ære»[2]), foregik hint mærkelige Sammenstød ved Bornholm, der aabnede Krigen.

Krigen bragte i det væsentlige ingen Forandringer til Veje. Stettinerfreden af 1570 tilsikrede vel Danmark den frie Handel paa Narva og Sverig den ubesværede Sejlads gjennem Sundet, hvorved ogsaa forstodes Toldfrihed[3]); men den kunde ikke afbryde Sverigs Udvidelser paa Østersøens Kyster.

Imidlertid udvikledes de danske Kongers Opfattelse af deres Prærogativer i Østersøen mere og mere. Frederik II lod en Eskadrechef holde Søen mellem Warnemünde og Gjedser og have Tilsyn med, at intet Skib løb igjennem uden at angive

---

Admiralen, »at hand skulle thilsee, at ingen söefarind mand, som seglet Östersöen, saa vit som Danmarcks krone til hörde, fick skade. Oc effterdi hans naade vor bleffuen vnderuist, at Koningen udaff Suerig vnderstod sig at vilde haffue Herredom vdi Østersöen, oc mange haffde beklaget, at dennom vor skied skade aff de Suenske wdi Söen, befol hans naade Amirallen ocsaa, at hand skulle haffue goed act, huorledes de Suenske skickede sig vdi Söen.» Rördam, Monumenta historiae Danicae II, 142—43. I Axel Gyldenstjernes og Jon Tursens Syvaarskrigens Historie, sammenskreven omtrent 1570, hedder det kun ubestemt, at Kong Erik »haffde ladet 22 store Skibe løbe vnder Boringholm i Rigens strømme.» Sstds. II, 258. Jvfr. Resen, anf. St. p. 84. Endnu 1603 befalede Christian IV Hans Lindenov at undersøge, paa hvilket Sted og hvor langt fra Land det var, at Hertug Karl's Orlogsskibe havde overfaldet nogle lybske Skibe. Hübertz, Aktstykker til Bornholms Historie p. 554.

[1]) Jvfr. Resen, anf. St. p. 278.

[2]) Svanings »Retractat», anf. St. II, 143.

[3]) At Sverigs Sundtoldfrihed var ældre end Stettinerfreden, er der næppe nogen Tvivl om; men Tiden for dens Begyndelse kan jeg ikke angive. Nogen egentlig Arv fra Unionstiden er den ikke; thi i Septbr. 1535 lod Gustav Vasa anholde om den hos Christian III ved sine Gesandter Erik Flemming og Severin Kihl »på det menige Danmarks inbyggare, så väl de efterkommande som de nu äro, måtte hafva till en evig ihogkommelse den naboeliga hjelp, dem till godo skedd var af Sveriges män». Strinnholm, Svenska folkets hist. under konungarna af Wasa-Ätten III, 300—301.

Side 14

Hjemstavn og Bestemmelsessted[1]); hans Flag skulde være det første paa Østersøen, for det skulde andre Nationers Skibe stryge deres Sejl[2]). Efterhaanden udviklede sig ogsaa den særdeles vigtige Fordring, at ingen andre Krigsskibe end danske havde Ret til at vise sig i Østersøen uden Kongens Samtykke. Endnu 1562 høres ikke om nogen Indsigelse, da Hertugen af Meklenborg udrustede Krigsskibe, endnu under Syvaarskrigen kæmpede de lybske Skibe ved de danskes Side, men ved Aarhundredets Slutning vidste man nede i Tydskland, at der var Stridigheder mellem Hertugerne af Meklenborg og Pommern og den danske Konge om Admiralitetsretten ved de nordtyske Kyster[3]), og 1608 forbød Christian IV ligefrem de vendiske Stæder at udruste en Eskadre under Navn af den meklenborgske Flaade til Dækning af deres Handelsskibe, og det skjøndt den var rettet imod Sverig[4]). Men paa den anden Side kunde jo en saadan Fordring rigtignok aldrig gjennemføres i sin fulde Strenghed overfor Sverig og heller ikke overfor Polen.

Endnu kan bemærkes, at Indstiftelsen i Frederik II's Regering af det nye Rigsembede, Rigsadmiralsembedet, i Analogi med den Bestemmelse, dette Embede havde i andre Lande[5]),

---

[1]) Frederik II til Peder Oxe, d. 12. Juli 1573. Ryge, Peder Oxe p. 275.

[2]) Se Frederik II's Instrux af 27. Juli 1587 for Admiralen paa den Flaade, der skal begive sig til Warnemünde for at følge Hertuginden af Meklenborg ind i Riget. Friis Edvarsen, Underretning om Skjelskjør Kjøbstad p. 419—20.

[3]) I Hertug Frederik Wilhelm af Sachsens Instrux af 30. Juli 1596 for hans Afsendinge til Christian IV's Kroning hedder det: »Wann Sie nun zu Warnemünda an der See ankommen, pflegt bisweilen allerlei Irrunge daher gevhrsacht werden, dasz sich das Reich Dennemargk und der Admiral doselbstenn nichtt allein des Dominii maris balthici vf beiden Vfern, sondern auch des annehmens vnd territorii Königlichen oder Landes—Fürstlichen Obrigkeit anzumaszenn vermeinet, dargegen aber der Fürstlichenn Heusser Meckelburgk, Pommern vnd anderer, deren Landschafften an der Ost-See gelegen, an denselbigen, als des heiligen Römischen Reichs Ober-Botmeszigkeit, weder Dennemarcken, Schweden, Nordtwegen oder Pohlen nichts einzuräumen pflegen — — —». Müller, Entdecktes Staats-Cabinet VII, 238—39.

[4]) Slange, Kong Christian IV's Historie p. 244. Sex Skibe skulde tvinge den til at tage sit Topsejl ned »og siden ledsage dem 6 à 8 Mile forbi de Blegindske Kuster indtil de siuntes at være over de Farevande udi Øster-Søen, hvor Kongens Høyhed sig kunde strække».

[5]) Jvfr. Marqvardus, De jure mercatorum p. 206.

Side 15

vistnok ikke har været uden Forbindelse med de Højhedsrettigheder, Kongen mere og mere tilegnede sig saavel i Nordsøen som i Østersøen.

I Begyndelsen af det 17de Aarhundrede følte den danske Konge sig i det Hele med Hensyn til Sundet og Østersøen i Besiddelse af de Rettigheder og de Forpligtelser, som Tilhængerne af Gyldigheden af Herredømmet over Havet blandt Samtidens Retslærde tillagde dette, nemlig Retten til at holde Flaade og til at kræve Hyldest for Flaget (disse to Forrettigheder indbefattedes under Begrebet Admiralitetsret), Retten til at paalægge Told og til at lukke Vandene for andre Søfarende samt Forpligtelsen til at beskytte mod Sørøvere[1]).

Vi have saaledes givet et Overblik over Reformationens Betydning, nøjere dvælet ved Sundtold- og Østersøspørgsmaalenes Historie og seet det traditionelle Fjendskab med Sverig i fuldt Liv. Det er ikke nødvendigt at minde om, at Forholdet til Hansestæderne trods enkelte Svingninger og trods deres stadige politiske Tilbagegang endnu langtfra havde tabt sin Braad[2]). Der staaer tilbage, inden vi gaae over til at omtale Forholdenes Udvikling under Christian IV, at kaste et Blik paa den Begivenhed i Vesten, der skulde blive af saa afgjørende Vigtighed saavel for hele Europa, som særligt for Norden.

De nordlige nederlandske Provindser havde begyndt deres Uafhængighedskamp og havde lagt Grunden til de frie nederlandske Republiker. Det er det ejendommelige ved Forholdet mellem disse og Danmark, at baade Tidens religieuse og dens mercantile Side bestemt og udpræget fandt sit Udtryk i det. Forbindelsen imellem de to Lande udviklede sig fra Begyndel-

---

[1]) Se Pacius, De dominio maris Hadriatici (1619) p. 36—39. Boroughs, The soveraignty of the British seas (1633) p. 56. Stypmannus, Jus maritimum et nauticum i Heineccius, Scriptorum de jure nautico et maritimo fasciculus p. 599 ff. Palatius, De dominio maris. Venetiis 1663. p. 247—55. Jvfr. Selden, Mare clausum p. 313—14.

[2]) Jvfr. Burmeister, Beiträge zur Geschichte Europa's im sechszehnten Jahrhunderte p. 51—52.

sen ret venskabeligt. Det er bekjendt, hvorledes Vilhelm af Oranien søgte Understøttelse hos Danmark, hvorledes hans Søn Frederik Henrik blev opkaldt efter Frederik II[1]), hvorledes saavel denne Konge som Christian IV arbejdede paa Mægling mellem Nederlandene og Spanien, og hvorledes adskillige danske Adelsmænd uddannedes i Moritz af Oraniens Krigsskole. Det var den fælles religieuse Sag, der dannede Grundlaget for Tilnærmelsen, gjorde den mulig og bar den oppe; men Hensynet til Danmarks Magt over Handelen paa Norge, i Sundet og i Østersøen var en vigtig Bevæggrund for de nye Stater til i hvert Tilfælde foreløbigt at ønske et godt Forhold til dette Rige[2]). Ikke uden Betydning var vistnok ogsaa den katholske Reactionsperiode i Sverig, der en Tid ikke lod Nederlandene noget Valg imellem de to nordiske Staters Venskab[3]). Men hertil kom endnu, at deres Modstander Spanien ikke var en Magt, der gjøs tilbage for vidtudseende Planer, men tvertimod ofte med særlig Sympathi kastede sig over saadanne, forsaavidt de kunde være et Middel til Universalmonarkiets Opnaaelse. Næppe uden Grund var derfor Frygten for, at Spanien paa en eller anden Maade, det være ved Magt eller ved fredelig Overenskomst, skulde faae Herredømmet ved Sundets Bredder og saaledes blive i Stand til at berøve Nederlandene en af deres vigtigste Hjælpekilder, Handelen paa Østersøen, et vigtigt Motiv for Generalstaterne til

med spændt Opmærksomhed at følge Danmarks Politik og frygte dets Uvenskab[4]). Vel forstummede Klagerne over Sundtolden ikke; men de havde en Tid lang ikke den skarpe Charakter som hidtil.

---

[1]) I Aaret 1586 omgikkes endog Hollands Advokat, Paul Buys med den Tanke at tilbyde Frederik II Hollands og Zeelands Krone. Der var ogsaa Tale om, at Moritz af Oranien skulde ægte en Datter af Kongen. Begge Dele fremkaldte hos Greven af Leicester Frygt for Frederik II's forøgede Magt over Havene. Motley, History of the United Netherlands II, 81—82. Ægteskabsplanen var atter paa Tale 1594. Gachard, De l'influence exercée par la Belgique sur les Provinces-Unies p. 63.

[2]) Jvfr. Vreede, Inleiding tot ene Geschiedenis der Nederlandschen Diplomatie II, 1; 325 ff.

[3]) Jvfr. Vreede, Nederland en Zweden p. 9.

[4]) Om Spaniens formodede Planer i Slutningen af Frederik II's og Begyngyndelsen af Christian IV's Regering om Erobringen af Danmark, se Historisk Tidsskrift VI, 614—16. Puffendorf, De rebus Suecicis ab

Side 17

Denne heldige Forandring for Danmark bar imidlertid i sin egen Oprindelse Spirerne til atter at ophøre. Jo mere de forenede Provindsers Stilling sikredes overfor Spanien, og jo mere deres Rigdom og Handel tog til, desto mere maatte de gamle Stridsspørgsmaal om Sundtolden og Magten i Østersøen vende tilbage, tilmed da Danmark tvertimod at forringe sine Fordringer snarere forhøjede dem. Og jo mere Sverig optraadte som Danmarks Medbejler og tilmed slog ind paa en protestantisk Politik, desto mere var Muligheden given for, at Sverig afløste Danmark som Nederlandenes Støtte i Norden.

---

expeditione Gustavi Adolfi p. 20. De vrije Fries VII, 226—28. Jvfr. Handlingar rør. Skandinaviens historia XI, 51. Om dets Hensigt at tilkjøbe sig Sundtolden eller i hvert Fald Sundets Spærring for Hollænderne se Slange, anf. St. p. 992, 1033. Fruin, Tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog p. 14. Christianus de Pura, Classicum paciferum Daniae (1627) p. 16. Jvfr. Deventer, Gedenkstukken van Johan van Oldenbarnevelt III, 32 ff. Karl IX har gjort følgende egenhændige Bemærkning: »Konungens i Spanien fundament till att anrätta sin Monarchiam var uti konung Carl IX's tid Helsingör, hvilket han mente sig kunne bekomma, om Konung Sigismundus i Polen kommit till Sverige.» Geijer, anf. St. III, 113. — I det Hele søgte Spanien til sine Tider ivrigt en Tilnærmelse til Danmark. Jvfr. P. A. Munch, Dr. Georg Westendorps Gesandtskaber fra Hertugen af Parma og hans Efterfølgere til den danske Konge Frederik II og Hansestæderne i Aaret 1587. For Hjemmet. Udg. af A. Munch og P. A. Munch. Christiania. III. 1862. p. 61 ff.

---

[2]

Side 18

II.

Kong Christian IV's Tronbestigelse. Kalmarkrigen. Nederlandenes Tilnærmelse til Sverig. Trediveaarskrigens Indflydelse. Christian IV's Bevæggrunde til at deltage i den. Krigens uheldige Gang. Sverigs og Vestmagternes Holdning. Fredsforhandlingerne i Lybek.

Hvad der var nedlagt som Spirer under Christian III's og Frederik II's Regeringer, skulde træde klart frem for Dagen under Christian IV's. Hans Tid blev en Kampens Tid. Han forsøgte at løse de nye Opgaver, som vare stillede den danske Politik. Dog varslede Begyndelsen af hans Regering ikke fuldt om, hvad der skulde komme. Det var i den første Tid ved Siden af Spænding med Hansestæderne, som det plejede, Forholdet til Sverig, der spillede Hovedrollen. Stettinerfreden havde ikke kunnet dæmpe Nabohadet mellem de to Riger. Omtrent fra Christian IV's Tronbestigelse betegne de hyppige Grændsemøder og de stadigt forøgede Stridsemner den tiltagende Uenighed. I Overensstemmelse med det nye i Udviklingen var imidlertid den store Betydning — større end under Syvaarskrigen —, som Østersøspørgsmaalet havde som Moment i Striden ved Siden af de laplandske Differentser. Sverigs Krige i Lifland vare vedblevne; af Hensyn til disse vilde Karl IX forbyde Sejladsen paa Riga og Kurland; som under Erik XIV foruroligede de svenske Krigsskibe Østersøen. Christian IV, ung, selvbevidst, endnu mere end sin Fader venligt stemt mod Souverainitetstankerne over Land og Hav, vilde ikke finde sig roligt deri. Da Klager vare forgjæves, lod han trods Sverigs Pro-

Side 19

test[1]) i Aarene 1609 og 1610 Rigsadmiralen Mogens Ulfeldt convojere Kjøbmandsskibene til Lifland; han skulde vaage over den neutrale Skibsfart i Østersøen, fratage de Svenske de af dem opbragte Priser og forlange Strygning af Topsejl og Fremvisning af Søpasse paa alle danske Strømme[2]). Det er tydeligt, at han mente at være baade berettiget og forpligtet til som Gjengjæld for den Told, der gaves ham i Sundet, at beskytte alle de Søfarende og hævde »sin og Rigens Højhed i Østersøen»[3]), og, omend han overfor Sverig ikke bestemt turde udtale den samme Fordring paa Monopol for Krigsskibe, som overfor andre Magter, dog vilde hævde sine Fortrinet, selv i den aabne Sø.

Imidlertid begyndte Nordeuropas politiske Forhold at undergaae en skjæbnesvanger Forandring. Sverig nærmede sig Nederlandene. Vel gik de svenske Opbringelser ogsaa ud over hollandske Skibe[4]), vel hævdede den nederlandske Gesandt hos Karl IX 1610, at Havet ifølge Naturretten var fælles for alle, især for Venner[5]), og vel var det maaske, som en nederlandsk Forfatter har bemærket, paa denne Tid mere Sverig, der søgte Nederlandene, end Nederlandene, der søgte Sverig[6]), men dog blev Forholdet mellem Karl IX og Generalstaterne langt venskabeligere end hidtil. 1609 sluttede Generalstaterne Stilstand med Spanien, deres Politik var ikke længere bunden i saa høj Grad af Hensyn til denne Modstander, og Danmark var Herre over Sundet.

---

[1]) Det svenske Rigsraads Skrivelse til det danske, 12. Juli 1610; heri erklæres, at Convojerne til Riga stride imod Stettinerfreden. Kgl. Maj.'s udi Danmarck etc. Bref til Suerrigis Rigis Raad oc Stender. Kbh. 1610.

[2]) Slange, anf. St. p. 254, 271—72. Garde, anf. St. p. 122.

[3]) Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 6, 12—13. Se ogsaa det danske Rigsraads Skrivelse til det svenske, 31. Marts 1610, hvori Strømmene mellem Øsel og Kurland hævdes som Danmarks Krones. Kgl. Maj.'s udi Danmarck etc. Bref til Suerrigis Rigis Raad oc Stender. Kbh. 1610.

[4]) Se saaledes Skrivelse af 14. Septbr. 1604 fra Lensmanden paa Visborg Slot, Herman Juel til Christian Friis, om at nogle Hollændere have klaget over at være anholdte af svenske Skibe »och sagtt, att de giffuet dieris tthold wd i Sundenn och dee maa icke fri pasiere». Adelsbreve Nr. 14. Kgl. Bibl.

[5]) »Mare jure naturali omnium, maxime amicorum commune esse». Vreede, Nederland en Zweden p. 186.

[6]) De Jonge, Jnlichtingen omtrent de staatkundige betrekkingen tusschen Nederland en Zweden in de jaren 1592—1609. De vrije Fries VII, 256.

[2*]

Side 20

Saa brød Kalmarkrigen ud, i adskillige Henseender et Vendepunkt i Nordens Historie. For sidste Gang spores fra dansk Side Erindringen om Unionstiden i Forhaabninger om at kunne undertvinge Sverig[1]); for sidste Gang førtes en langvarigere Kamp mellem de to Riger alene paa den skandinaviske Halvø, og meget Blod skulde flyde, inden Danmark nogensinde igjen endte en Krig, om ikke efter sit Ønske, saa dog med Fordel[2]). En ny Tanke møder os i en Skrivelse fra Gustav Adolf til Hansestæderne, hvori han, for at formaae dem til at forene sig med Sverig, stillede i Udsigt, at Øresundstolden derved kunde blive afskaffet[3]); det skulde ikke blive den eneste Gang, at Sverig søgte at lokke Allierede til sig ved dette Middel. Vistnok for første Gang tilsikredes der bestemt og formelt Sverig Sundtoldfrihed[4]), og for første Gang optræde Generalstaterne som Mæglere mellem de nordiske Magter[5]). Deres Interesse i at see de protestantiske Stater som indbyrdes Venner og i at søge Østersøen fredeliggjort bød dem det; men det var ogsaa et Middel til at kunne bevare Ligevægten i Norden. Førte det end ikke nu til store Resultater, fulgte dog Eftertiden Exemplet.

Ogsaa andre charakteristiske og betydningsfulde Træk, der have Interesse for den fremtidige Udvikling, er der Grund til at lægge Mærke til under denne Krig. Da Christian IV forbød Lybek Handel paa Sverig, klagede Staden til Kejseren, der i den Anledning rettede en Skrivelse til Kongen, hvori han kaldte sig Herre over Østersøen som hørende til det romerske Rige[6]);

---

[1]) Christian IV til Rigsraadet, 30. Januar 1611. Han udtaler det som sin Hensigt at føre Krig med Sverig for »enten underthuinge Samme Riige under oss och danmarckis Obediens och dominio, eller — —». Molbech, anf. St. I, 21.

[2]) Axel Oxenstjerne ytrede i Raadet 1643, at Gustav Adolf havde sagt om Knærødfreden, at han ved en svær Fred maatte redde sin Krone. Geijer, anf. St. III, 93. Jvfr. Geijer, p. 94: »Gustaf Adolf gjorde sin fred med Danmark, ej såsom han ville, utan såsom han kunde.»

[3]) Hallenberg, Konung Gustaf Adolfs historia I, 358.

[4]) Knærødfredens § 4.

[5]) Slange, anf. St. p. 301—302. Vreede, Nederland en Zweden p. 81—82.

[6]) Kejser Mathias's Skrivelse af 22. Decbr. 1612. Han kalder sig deri »Haupt des heil. Reiches auch unzweifentlicher Herr dieser des heil. Reiches Ostsee». Londorp, Acta publica I, 109.

Side 21

men dette gav Anledning til en Protest fra Christian IV, der hævdede, at hans Forfædre og han selv havde været og vare i Besiddelse af det fulde Herredømme over dette Hav[1]). Samtidigt

forhøjedes Sundtolden[2]). De nederlandske Gesandter, der, som omtalt, skulde forsøge en Mægling i Krigen, fik derfor ogsaa det Hverv at forlange den nedsat; de mindede om Speierfreden og truede med Standsning af hele Sejladsen; men Christian IV svarede skarpt, at Speierfreden var sluttet med Nederlandenes habsburgske Beherskere, og at de selv havde skilt sig fra disse, saaat Freden ikke var bindende overfor dem; forøvrigt anvendtes Tolden kun til deres egen Fordel, nemlig til at sikre Handelens Frihed i Østersøen[3]).

Disse Begivenheder fik ikke ringe Betydning for Nederlandenes senere Forhold til Christian IV. Vel nedsattes Sundtolden atter efter Freden[4]); men Følelsen af at være udsat for Gjentagelser, Danmarks Sejr i Krigen, der kunde blive farlig for Ligevægten i Norden, det tidligt opdukkende Haab om i Gustav Adolf at see en Støtte for Protestantismen, de mange Nederlændere, der nedsatte sig i Sverig, endeligt Frygten for, at Spanien skulde vinde Danmark for sin Politik[5]), en Frygt, der paa Grund af deres egen forøgede Styrke nu virkede anderledes end tidligere, — alt dette foraarsagede, at man fra Kalmarkrigens Tid kan datere et bestemt Omslag i Generalstaternes nordiske Politik.

Tegn paa, at Generalstaterne fjernede sig fra Danmark, viste sig snart. Tilskyndede af fælles Frygt for Christian IV

---

[1]) »Pleni dominii hujus maris». Christian IV's Skrivelse af 24. Juni 1613. Londorpius suppletus et continuatus I, 691.

[2]) Slange, anf. St. p. 278.

[3]) Meterani novi continuatio. Amsterdam 1635. p. 157. Vreede, Nederland en Zweden p. 83, 202. Det kan tillige mærkes, at Kongen forbød Skibe at løbe igjennem Beltet uden kongeligt Søpas. Brev af 3. Juni 1612 og Jakob Ulfeldts Skrivelse af 8. Juni, hvori han udbeder sig nærmere Oplysninger af Kantsleren om dette nye Forhold. Adelsbreve Nr. 13.

[4]) Slange, anf. St. p. 351.

[5]) Om Spaniens rigtignok aldeles forgjæves Forsøg paa at vinde Danmark imod Nederlandene 1612 og navnlig 1617 og 1618 se Schlegels Oversættelse af Slange II, 577, 580. Slange, anf. St. p. 406. Droysen, Gustaf Adolf I, 107. Jvfr. Danske Samlinger V, 57. Danske Magazin 4. R. IV, 48. Nyerup, Christian IV's Dagbøger p. 3. Om Nederlandenes

Side 22

enedes Lybek og Nederlandene, de to gamle Modstandere, i Aaret 1613 til Kongens store Misfornøjelse om et Forbund til Handelens Beskyttelse i Nord- og Østersøen[1]). Men af endnu større og mere blivende Betydning var det, at Fjernelsen fra Danmark betød Tilnærmelse til Sverig[2]). Krigens Udgang, især Elfsborgsløsesummen gjorde dette Rige modtageligt derfor. Freden var i Virkeligheden kun en Vaabenhvile. Stridigheder og Grændsemøder med Danmark begyndte atter at høre til Dagens Orden. Saaledes fandt de to Magter hinanden, Oldenbarneveld[3]) og Gustav Adolf bleve hinandens naturlige Støtter. I Aaret 1614 tiltraadte Gustav Adolf paa 15 Aar Generalstaternes Forbund af 1613 med Lybek. En Liga, ledet af den Mand, hvem en moderne Historiker ikke med Urette har kaldt Protestantismens Premierminister[4]), og ham, der skulde blive Protestantismens Frelser, var i Færd med at omslynge det protestantiske Danmark[5]).

Den danske Regering saa fuldt vel det uhyggelige i Situationen[6]), som ikke blev bedre ved, at det ikke kunde siges at

Frygt for disse Forhandlinger se Vreede, Nederland en Zweden p. 97, 127—28. Om den almindelige Frygt for Spaniens Planer mod Østersøen se Vreede, anf. St. p. 208—209, 231. Lettres, mémoires et négociations de Carleton II, 259. Hammarstrand, Förhandlingar mellan Gustaf Adolf och Frederik V af Pfalz p. 12.

[1]) Slange, anf. St. p. 359. Jvfr. Burmeister, anf. St. p. 39, 115.

[2]) Jvfr. Vreede, Inleiding tot ene Geschiedenis der Nederlandschen Diplomatie II, 1; 340, 386. Cronholm, Gustaf Adolfs historia III, 255—56.

[3]) Om Oldenbarneveld som Bærer af denne Politik se Vreede, Nederland en Zweden p. 94 ff. Berigten van het histor. Genootschap te Utrecht II, 2; 132. Cabala sive scrinia sacra. London 1663. p. 190. Axel Oxenstjerne fortalte senere Hugo Grotius, at Christian IV i en Samtale med Gustav Adolf havde ytret, at han vel ikke bifaldt Fremgangsmaaden mod Oldenbarneveld, men dog mente, at denne havde handlet ilde ved at søge nye Venner istedenfor de gamle, hvorved han sigtede til Gustav Adolf og sig selv. Cattenburg, Vervolg van het leven van Huig de Groot p. 32.

[4]) Motley, The life and death of John of Barneveld (London 1874) II, 29.

[5]) 1617 anmodede Gustav Adolf ogsaa Generalstaterne om Hjælp i Tilfælde af, at han skulde blive angreben af Danmark. Vervou, Enige aenteekeningen van't gepasseerde in de vergadering van de Staten-General 1616, 1617, 1618, 1619, 1620. Leeuwarden 1874. p. 46.

[6]) Slange, anf. St. p. 360.

Side 23

have bestemte Aarsager, men meget mere laa i Danmarks hele Stilling. Men skjøndt baade Kongen og Rigsraadet ønskede at bevare et godt Forhold til Generalstaterne[1]), og disse ingenlunde vare begjærlige efter en Krig, hvem kan sige, hvor let ikke en Katastrophe kunde være indtraadt, hvis ikke den almindelige europæiske Situation og Christian IV's Indgriben i den for en Tid havde forandret Forholdene? Man see, med hvilken Bitterhed Forhandlingerne føres mellem Sverig og Danmark, saa om Forholdet til Polen, saa om Vaabens og Krigsskibes Passage gjennem Sundet, saa om Sundtolden og saa om utallige andre Stridsspørgsmaal, og man aner Krigen som den sandsynligste Udgang. Man læse Gustav Adolfs Ytringer til sine Stænder 1617 om »vor gamle Avindsmand Jyden»[2]) og om det uundgaaelige i en Krig med Danmark i en Skrivelse til Oxenstjerne af samme Aar[3]), eller hans Advarsler til Hertugen af Meklenborg mod Christian IV[4]), og man troer at høre Signalerne til Kampens Begyndelse. Og samtidigt udvidedes Sverigs Østersøherredømme, denne Torn i Øjet paa den danske Konge. I det omtalte svensk-nederlandske Forbund af 1614 toges for første Gang det Forbehold, at det ikke skulde være til Skade for den svenske Krones Højhed, Regalier og Herredømme i Østersøen. Freden i Stolbova 1617, der spærrede Russerne ude fra Østersøen, og Rigas Erobring 1621, om hvilken Christian IV havde udbrudt: Gud forbyde, at den skeer[5]), — bleve Mærkepælene for det yderligere Fremskridt[6]). Christian IV havde deraf fundet Anledning til 1622 at forlange en Erklæring af Rigsraadet om Grændserne for sit Dominium maris Balthici, og i den var det blevet hævdet, at Danmarks Strømme indbefattede alt indenfor en Linie, der begyndte midtvejs mellem Bornholm

[1]) Slange, anf. St. p. 397. Molbech, Christian IV's Breve p. 51.

[2]) Konung Gustaf II Adolfs Skrifter p. 171.

[3]) Sstds. p. 479.

[4]) Sstds. p. 417, 420. Jahrbücher für meklenburgische Geschichte I, 139.

[5]) Molbech, Christian IV's Breve I, 103.

[6]) Særligt charakteristisk er ogsaa Gustav Adolfs egh. Brev til Axel Oxenstjerne af 24. Septbr. 1620, hvori han paa Grund af særlige Omstændigheder tillader ham om fornødent at stryge Topsejlet ved et muligt Møde med Kongen af Danmarks Skibe, dog saaledes at han strax nedlægger Protest, »och wele wij dedh sedan wähl wethe att fullfölie och i sinom tid wedergelle». Konung Gustaf II Adolfs Skrifter p. 486.

Side 24

og Gulland paa den ene og Sverig paa den anden Side, og strakte sig over til Øsel og Kurland, saaledes at altsaa hele Farvandet ved Preussens, Pommerns og Meklenborgs Kyster regnedes med[1]). To Aar efter forberedte Gustav Adolf et Angreb paa Danzig, og omend Rigsraadet fraraadede at gjøre noget derimod[2]), var Forholdet dog i det Hele saaledes, at man 1624 med Nød og næppe undgik en Krig[3]), hvorom Rygtet allerede havde fortalt baade i Nederlandene og i Frankrig[4]).

Til at forebygge Sammenstødet bidrog væsentligt, at der jævnsides hermed var gaaet en hel anden Udvikling for sig. Christian IV havde optaget den europæiske Side af Danmarks Politik. Hans Naboskab til Tydskland, hans Egenskab af Hertug af Holsten og endeligt hans Stilling som protestantisk Fyrste havde været Anledningen til det. Det er det ejendommelige, at Christian IV, skjøndt dansk som faa af vore Konger i Natur og Følelse, vendte sit Blik mod Syden og tog Del i Tydsklands Anliggender, som næppe nogen af hans Forgængere[5]). Det er, som om han, der havde seet Slutningen paa de danske Kongers traditionelle Politik, Erobringsplanerne mod Sverig, ved Kalmarkrigen, søgte Erstatning derfor ved Udvidelsen af sin Magt og Indflydelse i Tydskland. Med Bestemthed havde han fastholdt og forøget Indskrænkningerne i Hansestædernes Privilegier[6]), med Held havde han hævdet sin Overlegenhed over Hamborg[7]), med sin almindelige Foretagelsesaand og sin særlige Forkjærlighed for den maritime Højhedsret havde han rettet

---

[1]) Erklæringen af 6. Juli 1622. Molbech, Christian IV's Breve I, 152. Jvfr. Christian IV's Omtale af de danske Farvande under Pommern. Hallenberg, anf. St. IV, 714.

[2]) Molbech, anf. St. I, 152, 156.

[3]) Hallenberg, anf. St. V, 275, 287, 294, 303. Konung Gustaf II Adolfs Skrifter p. 210—11.

[4]) Capellen, Gedenkschriften. Utrecht 1777. I, 286. Ludvig XIII's Skrivelse af 31. Octbr. 1624 til Gustav Adolf. Moser, Patriotiches Archiv V, 74.

[5]) Jvfr. Waitz's Bemærkning i hans Geschichte Schleswig-Holsteins II, 488—89.

[6]) Slange, anf. St. p. 409, 468—69, 478—79. Schlegels Overs. af Slange III, 176—77. Waitz, anf. St. II, 461, 491. Opel, Der niedersächsischdänische Krieg I, 54—60.

[7]) Slange, anf. St. p. 456—58.

Side 25

sin Opmærksomhed paa at vinde Herredømmet paa de nordtydske Floder, Elben og Weseren[1]); Glykstadt blev anlagt i denne Hensigt. Endnu vigtigere bleve hans Bestræbelser for at skaffe sine Sønner saamange nordtydske Stifter som muligt. Vel maatte Ulrik lade sig nøje med Bispedømmet Schwerin, som tilfaldt ham 1624, efterat han havde været Coadjutor

siden 1622[2]); men desto mere paafaldende er den Accumulation af Stifter, som han arbejdede paa for sin næstældste Søn Frederik. I Aaret 1621 blev han Coadjutor i Bremen[3]), 1623 Biskop i Verden[4]), 1624 Coadjutor i Halberstadt[5]), hvor han allerede tidligere havde været Domprovst[6]), og hvor Christian IV gjerne havde seet ham som Biskop[7]), ikke at tale om, at han havde været Coadjutor i Schwerin, indtil han 1622 overlod denne Værdighed til sin Broder[8]), og at han stræbte efter ogsaa at erhverve Stiftet Osnabrück, hvor han endog under Krigen opnaaede et dog formløst Valg[9]). Denne Magtudvidelse havde som naturlig Følge en ikke ringe Skinsyge hos adskillige af Fyrsterne i den nedersachsiske Kreds, hvilken Gustav Adolf ikke undlod at søge at forøge ved Tilbud om Forbund til Beskyttelse mod Danmark[10]); havde disse Forhold udviklet sig isoleret, kunde let en Kamp være opstaaet indenfor Kredsen. Men imidlertid havde det længe forberedte Sammenstød i Tydskland taget sin Begyndelse; fra Bøhmen havde Krigsluerne hurtigt udbredt sig til Norden; nu var Øjeblikket kommet, da alle de store Spørgsmaal skulde finde deres Afgjørelse. Det var denne Verdensbegivenhed, der for en Tid forenede Christian IV og hans nordtydske Naboer til Kamp imod Kejseren.

Der var uden Tvivl mange Omstændigheder, som bestemte

---

[1]) Garde, anf. St. p. 145.

[2]) Slange, anf. St. p. 484, 504.

[3]) Slange, anf. St. p. 465. Waitz, anf. St. II, 493—95.

[4]) Slange, anf. St. p. 491.

[5]) Opel, anf. St. I, 588.

[6]) Neue Mittheilungen des thüringisch-sächsischen Vereins für Erforschung des Alterthums XIII, 11—12.

[7]) Opel, anf. St. I, 585—86.

[8]) Slange, anf. St. p. 484.

[9]) Slange, anf. St. p. 568. Forschungen zur deutschen Geschichte I, 100—101.

[10]) Konung Gustaf II Adolfs Skrifter p. 412—13, 417, 422.

Side 26

Christian IV til at opgive Neutraliteten. Den religieuse Identitetsfølelse, som i det 16de Aarhundrede saa ofte havde ladet Religionspartierne indenfor de enkelte Stater see deres naturlige Allierede i deres Trosfæller i andre Lande, havde ogsaa givet sig tilkjende i Forholdet mellem Stat og Stat. Tanken om en almindelig evangelisk Alliance var ingenlunde fremmed for Politiken. En saadan Følelse af sine Forpligtelser som protestantisk Fyrste besad Christian IV ogsaa; i sine aabenhjertige Skrivelser til Rigsraadet lægger han den tydeligt for Dagen[1]). Men idet man altsaa paa den ene Side maa fastholde dette, er der paa den anden Side næppe nogen Grund til at antage den religieuse Følelse for den Hoveddrivfjeder, der bevægede ham til at vælge en activ Politik. Der er ikke den Harmoni i Christian IV's Politik, endsige i hans Liv, som berettiger til at tale om en Troshelt, der er ikke den Continuitet i de forskjellige Forhold, hvorunder han virker, der har til Følge, at de religieuse og politiske Motiver ikke kunne adskilles; der skulde komme det Tidspunkt, hvor den religieuse Forpligtelse kun føltes svagt. Den religieuse Følelse er langt mere ledsagende end bestemmende. Hvad vi see hos Christian IV, er det samme Phænomen, som møder os oftere i denne Tid. En Fyrste kunde af politiske Hensyn lade sig bevæge til at kæmpe mod sine

Trosfæller; men kæmpede han selv af politiske Aarsager i Forening med og til Forsvar for dem, da havde han selv bestemt Følelsen af, at han stred en Strid for den sande Tro. En Parallel tør her fremsættes. Da Valdemar den Store og hans Mænd krigede mod Venderne, var Øjemedet at befrie Fædrelandet for deres Sørøverier; men Hensigten at omvende dem, Korstogstanken stod klart for deres Blikke. Paa en lignende Maade gik det Christian IV.

Hovedvægten bør altsaa lægges paa de politiske Bevæggrunde. Vidtforgrenede Slægtskabsforhold knyttede Christian IV til de vigtigste tydske protestantiske Fyrster. Kongen af Bøhmen var hans Søsterdatters Ægtefælle, Christian af Brunsvig hans egen Søstersøn; han var besvogret saavel med Brandenborg som med den kurfyrstelige Linie af det sachsiske Hus. Hertugerne af Meklenborg vare hans Næstsødskendebørn. Paa

---

[1]) Se saaledes Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 81—82.

det brunsvig-wolfenbüttelske Hus udøvede han en ikke ringe Indflydelse. Hans Bestræbelser for at erhverve sine Sønner tydske Stifter i Forening med hans egen Magt og hans Svogerskab med Kongen af Storbritannien bevirkede, at han, som det med Rette er bemærket[1]), blev Skytsherre for alle de Dynastier i det nordlige Tydskland, som befandt sig i Besiddelse af Bispedømmer og gejstligt Gods uden at kunne opvise kejserlig Approbation derpaa. Da han ønskede Hertug Frederik valgt til Coadjutor i Halberstadt, havde hans Planer umiddelbart krydset Kejserens, der virkede for Valget af en af sine Sønner[2]).

Til yderligere at gjøre ham til Habsburgs Modstander bidrog selvfølgeligt Udsigten til den Magtforøgelse, der vilde blive hans Lod, hvis han sejrede, og endeligt, som bekjendt, Englands og Frankrigs Opfordringer, hvilke i Slutningen af 1624 og Begyndelsen af 1625 fik saameget større Betydning, som der fandt en stærk Tilnærmelse Sted mellem de to Magter, rettet imod Spanien.

Men disse afgjørende Momenter i Christian IV's Handlemaade kunne ikke adskilles fra hans nordiske Politik. Forholdet til Generalstaterne danner her Overgangen og viser den rige Vexelvirkning, der i Aarene 1618 til 1625 fandt Sted mellem Christian IV's europæisk-tydske og særligt nordiske Politik. Jo stærkere og mere omfattende den europæiske Kamp blev, jo mere maatte det være i Nederlandenes Interesse, at Christian IV blev Habsburgernes active Fjende. Forsøg paa en Tilnærmelse fulgte deraf; Oldenbarnevelds Død[3]) og Gjenoptagelsen af Krigen med Spanien bleve Fordele for Danmark. Men Forbundene af 1613 og 1614 stode i Vejen[4]). Christian IV's Bestræbelser i Nordtydskland colliderede med Generalstaternes

---

[1]) Opel, anf. St. I, 54.

[2]) I en Betænkning af 1621 om Bispevalget, hvori Valget af Kejserens Søn tilraades, hedder det: Rex Daniae ist weit entsessen. Habetur pro extero. Potentia ejus metuenda et suspecta esse potest. Ist nicht richtig solche Gäste zu laden, deren man ob potentiam nicht mächtig. Lünig, Europaeische Staatsconsilia I, 1264—65.

[3]) I Carletons Skrivelse af 3. Novbr. 1618 til Naunton omtales Jonas Carisius's Tilfredshed med Oldenbarnevelds Unaade. Lettres de Carleton II, 357—58.

[4]) Jvfr. om disse Forhold Goll, Der Convent von Segeberg (1621). Prag 1875. p. 8—33.

Side 28

Interesser, og med Sverig, deres Allierede, kunde den nærmeste Fremtid fremkalde et Brud. Hvad Droysen har kaldt det evangeliske Nordens Rivalitet med det evangeliske Danmark[1]), virkede saaledes hæmmende paa en fælles Optræden for den evangeliske Sag[2]). Men Christian IV vilde benytte Forholdenes nye Udvikling. Med Tilslutning til Generalstaternes europæiske Politik skulde kjøbes en heldigere Stilling i Norden. Han vilde sprænge den ham fjendtlige nordiske Liga. Rivaliteten med Sverig drev ham frem, dog ikke saameget af Ærgjerrighed, som af rent politiske Grunde. Ved en activ Indgriben i den tydske Strid haabede han at kunne fravriste Hansestæderne og Sverig Generalstaternes Venskab og vinde dem for sig[3]); saa vigtigt var det ham derfor at være med og ikke overlade Gustav Adolf alene Æren og Fordelene ved en Kamp[4]). Og virkeligt lykke-

---

[1]) Droysen, Gustaf Adolf I, 109.

[2]) Om hvorledes Danmarks Frygt for Forbundene af 1613 og 1614 er en Hindring ved Forhandlingerne i Haag 1621, se Christian IV's Instrux for Jacob Ulfeldt af 12. Febr. 1621. Gl. kgl. Saml. 2616 4to. Kronijk van het histor. Genootschap te Utrecht. Jaarg. 1866 p. 488.

[3]) I Christian IV's Skrivelse til Rigsraadet af 27. Januar 1621 hedder det: » — — Worrisz betenckende er intet middel at uerre, samme Staather saadandt mistruuen at betaage, dy vydtudseende confæderationés att dissolvere, och dennom y bedre Devotion at underholde, end att man dennom med nogen daatlich forretning, som derrisz och uorrisz Elskelige keere Suoger och Brodersz kon: y Store Britanniensz intention y nogen maader kan uerre gemeesz, viilfhaarer. — —». Molbech, Christian IV's Breve I, 82.

[4]) I Christian IV's Skrivelse til Rigsraadet af 22. Juli 1624 hedder det: »— — Och huad de Suenske angaar, om de end icke y alle maader kunde werre att forlade sig paa, Saa wille wy Raaditt hiembstillett haffue, huad for stor Eventyr Rigett deraff wilde thillslais, om de Suenske sig med Engelandt och Staterne indlode, och wy Sagen vdslog, och vden fore bleff. — — Foruden huis forberørtt daa er Aarsagen, huorfore wy særdelis thill fornævnte werk inclinere, Att Ligesom Engelandt och Staterne voris Rige stortt gafn kunde thillføie; saa kunde de dett och Merkelig beskedige, y Synderlighedt om de vden Osz och woris assistenz erlangede denne deris intention — — ». Molbech I, 163—64. En Sammenholdning af disse Udtryk med de ovfr. nævnte af 27. Januar 1621 synes mig afgjørende for Tilværelsen af den i Texten fremsatte Betragtning som et af Hovedmotiverne for Kongens Politik. Som betegnende en a l m i n d e l i g politisk Opfattelse maa der sikkert tillægges dem langt større Vægt end hans Tilbud til Gustav Adolf af 20. April 1625 om at overlade ham sin Hær (Molbech I, 192. Jvfr. Moser, Patriotisches

Side 29

des det ham, idet han knyttede Generalstaterne til sig ved Forbundene af 1621 og 1625 foreløbigt allerede at opnaae Løfte om, at deres tidligere Overenskomster med Sverig og Hansestæderne ikke skulde være til Skade for hans Højhed og Regalier i Østersøen.

Archiv V, 197, 223), hvilket fremgik af en e n k e l t , øjeblikkelig, hidtil endda ikke fuldt opklaret Situation. Saaledes forekommer det mig højst sandsynligt, at Goldschmidt (De liga evangelica anni 1625 p. 20, 53) og Droysen (Gustaf Adolf I, 210—11) ikke have havt Uret ved i deres Kritik af Molbech at see Hensynet til Sverig og til Gustav Adolfs Tilbud af Efteraaret 1624 som et vigtigt Moment ved Christian IV's Erklæringer af Januar 1625 til Anstruther. En Støtte herfor kan maaskee ogsaa findes i Rusdorf's Skrivelse til Camerarius af 18/28 Septbr. 1624, ifølge hvilken den til Sverig afsendte engelske Gesandt Spens under 6. August havde tilskrevet ham, at man i Danmark ikke var fornøjet med de imellem ham og Gustav Adolf aabnede

Underhandlinger. Rusdorf, Negotia et Consilia politica; Epistolae p. 50. Selv Gardiner, der med Hensyn til dette Punkt bestemt er optraadt imod Droysen, saavel i sin »The Thirty Year's War», Preface p. VII, som i sin »History of England under the duke of Buckingham and Charles I» I, 135, indrømmer dog, at Christian IV var »possibly urged to exertion in the hope of outbidding the king of Sweden». (Sidst anf. Værk I, 144). Gardiner synes i det Hele at tillægge nogle, vel sagtens mundtlige Løfter fra Christian IV til Anstruther i Sommeren 1624 for megen Betydning. Den ovfr. nævnte Skrivelse af 22. Juli beviser til Overflod, at Christian IV's Tilbøjelighed var den samme dengang, som et halvt Aar senere, men netop ogsaa, at den var paavirket af Hensynet til Sverig. Tillige staaer det jo fast, at der er en meget stor Forskjel imellem hans Hensyntagen til Rigsraadets Advarsler, hans bindende Erklæringer og fremfor alt hans Handlinger paa de to Tidspunkter. (Se hans Erklæring til Anstruther af 27. Juli 1624. Ausländ. Registranten. Gh. Ark. Rusdorf, anf. St. p. 194. Anstruthers Skrivelse til Roe af 10. Decbr. 1624. The negotiations of Sir Thomas Roe I, 322. Jvfr. Rusdorfs Skrivelse af 29. August (6. September) (!) 1624. Memoires de Rusdorf I, 350—54). At denne Forskjel for en Del skyldes den forøgede Sandsynlighed for Sverigs active Optræden, forekommer mig nu en Consequents af Kongens Standpunkt. Dette udelukker paa den anden Side ikke, at Droysen ikke har havt tilstrækkeligt Øje for den ovfr. angivne Sammenhæng i Christian IV's Politik, har seet altfor hadsk paa den og for det ene Moment næsten glemmer alle de andre. Imellem disse, der medvirkede til Omslaget fra Sommeren 1624, nævner en Anmelder under Mærket O. (Opel?) af Gardiner »The Thirty Year's War» i Literarisches Centralblatt 1875 Nr. 16. med Rette de forandrede Forhold mellem England og Frankrig og Richelieus Løfter. Det er dog paafaldende, at heller ikke han vil indrømme Skinsygen overfor Sverig nogen Plads blandt Bevæggrundene.

Side 30

Hvor fristende var saaledes ikke i det Hele en dristig Optræden i Tydskland; hvilken Gavn kunde han ikke gjøre sine Trosfæller, hvilke materielle Fordele kunde han ikke selv vinde, hvilken Ære og Hæder kunde han ikke høste, og endeligt hvorledes kunde han ikke rive sig ud af en uheldig nordisk Situation og gjøre sig til Herre over en europæisk! Han vilde ikke alene kunne komme til at være den første Magt i Nordtydskland; men naar han stod som Protestantismens Frelser i Tydskland, da vilde Nederlandene og tillige England være hans selvskrevne Allierede, og da vilde han trygt kunne hævde sig Principatet i Norden og paa Østersøen.

Christian IV bukkede, omend efter lang Tids Vaklen, under for Fristelsen; han sikrede sig ikke tilstrækkeligt sine Forbundnes Understøttelse, hverken Stormagternes eller de nordtydske Fyrsters, hos hvem Skinsygen kunde trænges tilbage, men ikke udslukkes; han prøvede ikke nok, hvad først og fremmest burde prøves, Muligheden af at kunne knytte Sejren til sine Faner, han hørte ikke paa sit Rigsraads vægtige Advarsler[1]), han styrtede sig ind i Krigen, — og Slaget ved Lutter am Barenberg kastede ham med et frygteligt Tilbageslag helt ud af den europæiske Situation og under de uheldigste Vilkaar midt ind i den nordiske igjen.

Ulykkerne strømmede ind, Tab fulgte paa Tab. De tydske Fyrster faldt fra, Hjælpen fra Udlandet udeblev eller ydedes langtfra i tilstrækkelig Grad; navnlig Karl I, paa hvis kraftige Understøttelse Christian IV især havde regnet i Henhold til Tractaten i Haag af December 1625, og som han henvendte sig til i de mest indtrængende Udtryk[2]), skuffede ham, om end

[1]) Molbech, Christian IV's Breve I, 184.

[2]) Chapman, History of Gustavus Adolphus p. 176, gjengiver en Skrivelse fra Christian IV til Karl I, dat. Boitzenburg 2. Juni 1627, saaledes: »For God's sake, assist us with the money! Thus you, dear nephew and brother, shall help us to add to our old age some honour.» — 1627 eller 1628 skrev en dansk Afsending saaledes

til Karl I: »In tuam solam Majestatem, in tuam magnam et potentissimam Britanniam conjectos habet (? Afskr. har jubet) oculos tota Europa morti vicina et christiana respublica fere oppressa.» Estrups Afskrifter i Ny kgl. Saml. 856 b 4to. Jvfr. ogsa Skrivelse fra Will. Belov til Conway af 30. Juli (?) 1627. Calendar of State Papers. Domestic Series. Charles I. 1627—28. p. 277.

Side 31

det sikkert under Krigen med Frankrig og Uenigheden med Parlamentet langt mere skortede paa Evne til at hjælpe end paa Villie[1]). Halvøen oversvømmedes, hans Fjender Spanien og Østrig knyttede sig stærkere sammen[2]); det gjaldt for dem at erhverve Herredømmet i Østersøen, denne skulde blive et tydsk Hav og Hansestæderne have Enehandelen paa Spanien[3]), ja endnu videre gik et Øjeblik Planerne, Danmark skulde blive Lydland under Kejseren, og denne blive Herre over Sundet[4]). Der var endnu et Moment i Europas politiske Situation, som bidrog i høj Grad til at forværre Danmarks Stilling. Tilnærmelsen mellem Frankrig og England, der havde været en af de

---

[1]) Jvfr. Gardiner, History of England under the duke of Buckingham and Charles I II, 94—95, 317. Memoires de Rusdorf I, 554. II, 153. Calendar of State Papers. Domest. Ser. Charles I. 1627—28 p. 555. Karl I til Christian IV, Westminster 1. Juni 1627. England Nr. 34. Gh. Ark. Palle Rosenkrands til Christian Friis, Krenkerup 5. Juni 1627: — — »Udj Engeland enddog hosz höye og lauge affectionen er god nock, dog war intet det at erlange, som mest behöffuedis, tj di dett icke haffue och icke heller wille söge dett rette och legitimum medium at kunde bekomme dett.» — — Adelsbreve Nr. 13. Jvfr. ogsaa Sir John Eliots Tale i Underhuset d. 3. Juni 1628. Forster, Sir John Eliot. A biography. II, 243.

[2]) Jvfr. Ranke, Geschichte Wallensteins p. 354—55.

[3]) Om Spanien som Ophavsmand til disse Planer se Aretin, Bayerns auswärtige Verhältnisse seit dem Anfange des 16. Jahrh. I. Urkund. z. III. u. IV. Abschnitt p. 181, 185. Moser, Patriotisches Archiv VI, 101—102. Villermont, Tilly oder der dreiszigjährige Krieg von 1618 bis 1632. Schaffhausen. 1860. p. 301. (Den franske Original har jeg ikke kunnet opdrive). Lengnich, Geschichte der preussischen Lande V, 196. Molbech, Nordisk Tidskrift I, 246. Om Planerne i det Hele se Khevenhiller, Annales Ferdinandei XI, 141, 143 og selvfølgeligt Reichard, Die maritime Politik der Habsburger.

[4]) Se saaledes bl. and. Indlæg fra Rigsvicekantsleren v. Strahlendorf til Kejseren i Slutningen af 1628, hvori han tilraader Danmarks Erobring: »Mit dem Sunde gewinne der Kaiser den ertragreichsten Zoll in ganz Europa, könnte er die Rebellen in Holland dämpfen, welche durch denselben aus Preussen und Schweden das Holz zu ihren Schiffen bezögen. Der Besitz des Sundes gewähre die Möglichkeit einer Seemacht.» Hurter, Geschichte Kaiser Ferdinands II. IX, 545. Jvfr. Droysen, Gustaf Adolf I, 292. I Kejserens Proposition til Hansestædernes Generalconvent i Lybek af 23. Febr. 1628, hedder det derimod: »Was ist der Zoll im Sunde anders gewesen, und noch als ein schädlicher und schändlicher Tribut über ganz Germanien.» Khevenhiller, anf. St. XI, 141.

Side 32

vigtigste Forudsætninger for Christian IV's Politik[1]), var fuldstændigt bristet; Huguenotternes Opstandsforsøg og katholsk-spanske Indflydelser ved det franske Hof havde forandret den til en Krig. Christian IV følte stærkt Betydningen heraf; men i lang Tid vare alle de Forsøg forgjæves, som baade han og andre Magter gjorde paa at tilvejebringe en Forsoning, paa hvilken dog, som han udtrykte det, »Europas Frelse beroede»[2]).

Ulykkens Dialektik virkede imidlertid ogsaa her, som saa ofte. Hvad der truede Danmark stærkest, de omtalte vidtgaaende kejserlige Planer, medførte selv snarest en Fordel for det.

Sagen var, at der herved dukkede et europæisk Spørgsmaal af største Betydning frem; det gjaldt intet mindre end Ligevægten imellem Europas to forskjellige Lejre, den protestantiske og den katholske. Hidtil havde de protestantiske Stater, Nederlandene, England, Danmark, Sverig, havt deres Støtte i at være Europas Sømagter i Modsætning til Østrig og Spanien som Landmagterne; faldt nu Østersøen i Habsburgs Hænder, vilde Europas politiske Vægtskaal ikke længere komme til at staae lige[3]). Hertil kom, at de kejserlige Planer fuldt saameget vare umiddelbart rettede imod Nederlandene og Sverig som imod Danmark, ligesom deres Virkeliggjørelse vilde være til

---

[1]) Betydningen for den protestantiske Sag af et godt Forhold mellem England og Frankrig havde Oldenbarneveld allerede paapeget 1615. Motley, The life and death of John of Barneveld II, 27. Mærkes kan ogsaa følgende Udtryk i en Skrivelse fra Conway til Morton af 25. Maj 1625: »The businesses of Denmark and the fleet depend much on the moneys from France.» Calendar of State Papers. Domestic Ser. Charles I. 1625—26. p. 27.

[2]) Udtryk i Christian IV's Skrivelse til Ludvig XIII af 24. Maj 1627. Estrups Afskrifter i Ny kgl. Saml. 856 b. 4to, hvor ogsaa nævnes lignende Breve af 24. Maj 1627 og 25. Octobr. 1628 til Enkedronning Maria af Medicis. Jvfr. Skrivelse fra den danske Resident i Paris Zobel til Christen Thomesen Sehested af 8. Januar 1629. Frankrig Nr. 37. Gh. Ark. Se ogsaa Halliwell, Letters of the kings of England II, 277—79. Ranke, Englische Geschichte VII, Anhang p. 15. Slange, anf. St. p. 609—10 og Christian IV's senere Udtalelser til F. Gynther om England: »Hetten Sii mihr dii hiilfflige handt gebotten vndt den wnnøtigen kriig in franckereich nit angefangen, so hette ick keiinen friiden gemacht». Molbech, Christian IV's Breve I, 373.

[3]) Denne Tanke er ingen modern, som lægges ind i Tiden, men udtales klart og bestemt af den bekjendte phalziske Statsmand Rusdorf i hans

Side 33

Skade for den engelske Handel. Der opstod saaledes en endnu større Solidaritetsforbindelse mellem Danmark og dets naturlige Allierede end tidligere, og den fik sin Betydning, skjønt den positive Understøttelse ikke forøgedes i synderlig høj Grad. Thi i denne Henseende led Danmark stadigt Skuffelser. Omend Følelsen af, at de kejserlige Planers Realisation vilde berøve Hollænderne Materialierne til deres Skibsbygning[1]) og knække Østersøhandelen, som de kaldte deres »Sjæl»[2]) og »Moderen til deres Negotie»[3]), var meget stærk i Nederlandene, holdtes dog Hjælpen indenfor meget snævre Grændser[4]), og der knyttede sig til den — charakteristisk nok — Forhaabninger om selv at kunne blive Herrer over Sundet ved Besættelse af Kronborg og Helsingborg[5]).

---

i Septbr. 1625 forfattede: Consultum et reipublicae Christianae esse perutile, ut rex Magnae Britanniae classem suam in auxilium regis Daniae mittat, trykt i hans Consilia et negotia politica, Frankfurt 1725, hvor det p. 188 hedder: Sicut Austriaci et qvi ab illis dependent Pontificii hactenus in Europa terrestribus copiis et potentia, ita Protestantes maritimis viribus praepolluerunt, illis terrae, his maris imperium obtinentibus. — Si vero fata permittant, ut Austriaci, victo Dano et inferiori Saxonia in potestatem redacta, maritimas in Oceano Germanico et mari Balthico oras occupant, res non amplius manebunt in aeqvilibrio.

[1]) Thomas Roe skrev den 27. Decbr. 1628 til Prinds Frederik Henrik af Oranien: »The loss of the free trade of the Balticque sea is more dangerous to the kingdome of England and to the United Provinces then any other prosperity of the house of Austria, being the Indyes of the materialls of shipping, and, consequently, both of their strength, riches, and subsistence.» Gardiner, Letters relating to the mission of Sir Thomas Roe to Gustavus Adolphus 1629—30. Printed for the Camden Society. 1875. p. 2.

[2]) Aitzema, Verhael van saken van staet en oorlogh II, 358 (4to).

[3]) Axel Arnfeldt til Christian IV, Haag 19. Octbr. 1630. Holland Nr. 53. Gh. Ark.

[4]) Aitzema, anf. St. II, 645, 647, 651. Molbech, Christian IV's Breve I, 412.

[5]) Se navnlig Generalstaternes Instrux af 19. Novbr. 1627 for Laurens Real paa hans Sendelse til Christian IV: Hvis Kongen udtrykte Ønsket om at faae Hjælp til at besætte nogle vigtige Pladser, skulde han erklære, at Staterne vare villige til at sende 1 à 2000 Md. til at sikre og besætte Søpladserne navnlig Kronborg og Helsingborg; men hvis Kongen ikke gik ind derpaa, men derimod vilde anvende Tropperne paa anden Maade, skulde han ikke binde Generalstaterne. Allenske Sager Nr. 8. Kongl. Bibl. Jvfr. Aitzema, anf. St. II, 495—97. Arend, Algemeene geschiedenis des vaderlands III, 4; 313. Aretin, anf. St. p. 278, 292. Hos Hurter, anf. St. IX, 564 meddeles en Skrivelse

[3]

Side 34

Hvad Sverig angaaer, følte dets Regering fuldt vel Faren med saa meget større Grund, som der allerede 1626 havde været paatænkt en katholsk Liga imod det selv[1]), og som Wallenstein ved i Sommeren 1627 at sende Polakkerne Hjælp imod Gustav Adolf allerede havde foretaget et fjendtligt Skridt imod denne[2]). Der var en almindelig Stemning for at hjælpe Danmark[3]), og Axel Oxenstjerne betegnede selv senere Øjeblikket som et af de faa, hvor en Mulighed havde været tilstede for en fælles nordisk Politik[4]). Et Forbund, hvori lovedes gjensidig Hjælp i Østersøen, afsluttedes ogsaa i April 1628 paa 3 Aar; men det fik ingen betydeligere Følger, uden Tvivl for en stor Del paa Grund af den gjensidige Skinsyge. Christian IV saa vistnok med Uro paa den stadigt større Udvikling af det svenske Østersøherredømme; i Pillau vare jo de bekjendte spieringske Toldpaalæg begyndte, og Sverigs Dominium over det nævnte Hav var blevet en tydeligt udtalt Grundsætning hos de svenske Statsmænd[5]), hvorved vel næppe tænktes paa at udelukke Dan-

---

af 26. Febr. 1628 fra den kejserlige Agent i Hamborg, Michael von Menzel, til Tilly, hvori omtales hemmelige Underhandlinger mellem den hollandske Gesandt i Hamborg og Sverig om at bemægtige sig Sundet.

[1]) Konung Gustaf II Adolfs Skrifter p. 302.

[2]) Hammarstrand, Bidrag til historien om konung Gustaf II Adolfs deltagande i trettioåriga kriget. Årsskrift, utgifven af kgl. Vetenskaps-Societeten i Upsala I, 5.

[3]) Se Udtalelserne i Ridderskabets Møde d. 16. Decbr. 1627 og Stænderudskudets Betænkning af 12. Januar 1628. Sveriges Rikes Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll I, 55—57. Stiernmann, Alla Riksdagars och Mötens Besluth I, 810. Jvfr. Cronholm, anf. St. IV, 428. D. 30. Novbr. 1628 skrev Axel Oxenstjerne til det svenske Raad: »Läta wij Danmarch bringas i desperation eller gå offuer — —, da stärckie wij fienden, förswaga wåra krafter». Handlingar rör. Skandinav. historia XXV, 37—38.

[4]) Se van Beuningens Skrivelse til Generalstaterne, dat. Upsala d. 17. April 1654, hvori han meddeler en Udtalelse af Oxenstjerne om »dat, nochtans sijns oordeels, twee tijden waren geweest, wanneer deselve (Sverig og Danmark) sich ten gemeenen besten nauw metten anderen behoorden te verbinden, d'eene ten tijde van de groote desseijnen van den Keijser ende d'andere ten ansien van d'onvrijheijt van de Zee, geduyrende den Engelsen Oorlogh.» Ulfeldtske Sager Nr. 16. Gh. Ark.

[5]) I et Indlæg af Januar 1628 fra det hemmelige Udskud af alle svenske Stænder hedder det om Østersøen, at den »af hedenhøs under Sveriges krona lydt». Cronholm, anf. St. IV., 429. Jvfr. ganske lignende Ytringer i det svenske Rigsraads Møde d. 15. Decbr. 1628. Arkiv till upplysn. om Svenska Krigens historia I, 20.

Side 35

marks Højhed, men paa fuldstændig Ligestilling dermed. Tvungen af Ulykkerne havde den danske Konge i det omtalte Forbund af 1628 maattet indrømme Sverig en større Frihed paa Havet end tidligere[1]). Med stigende Mistro betragtede han tillige Gustav Adolfs stedse stærkere Deltagelse i de tydske Anliggender; han anede den derved truende Fare. Paa den anden Side saae Gustav Adolf og Axel Oxenstjerne i Danmark kun et Redskab for Sverig[2]); de indlode sig paa Forhandlinger med Kejseren, der maatte vække Mistanke, om de end ikke vare alvorligt mente[3]), og der har i hvert Tilfælde været Øjeblikke, hvor de vare bestemte paa, hvis de Kejserlige gik over Lillebelt til Fyen, da selv at tage deres Del af Danmark som Broderpart af Byttet[4]).

---

[1]) Saaledes ikke alene ved, at de svenske Skibe skulde virke paa de danske Strømme, men ogsaa ved Forbudet mod Sejlads til og fra Danzig gjennem danske Strømme, undtagen med svenske Passer samt ved Tilladelsen til mod en simpel Tilkjendegivelse at føre Krigsfolk og Krigsrustning gjennem Sundet. At der herved var indrømmet de Svenske »større libertet udi Østersøen end tilforn», anerkjendtes af Rigsraadet i dets Erklæring af 5te Septbr. 1629. Molbech, Christian IV's Breve I, 366. I en Instrux af 2. Decbr. 1627 for de danske Gesandter, der skulde opfordre Gustav Adolf til Forbund, var udtalt, at »de nordiske Kongerigers Conservation — — en stor deel paa —Østersøens Dominatu beroer.» Dog skulde de foregive Mangel paa Ordrer, hvis den svenske Regering kom nærmere ind paa Spørgsmaalet om dette Herredømme. Sstds. I, 299, 301.

[2]) Axel Oxenstjerne skrev d. 19. April 1628 til Gustav Adolf, at det var nok for Sverig, naar de danske Øer kunde forsvares, om ogsaa Kongen af Danmark aldrig skulde faae Jylland igjen. Cronholm, anf. St. II, 323. V, 1; 397. Og til det svenske Raad skrev han d. 30. Novbr. 1628: »Jagh holler Danmarch nu widh denne tijdh, så längie dhet emoot Keysaren bestaar, inthet anadt änä een bastion for Swerigie, och dhen Danske flota och armee att tiäna mitt Fädernesslandh vthan solldh och kostnadhtt.» Handl. rør. Skand. historia XXV, 37.

[3]) Geijer, anf. St. III, 162. Cronholm, anf. St. V, 2; 25. Fyrst Eggenberg tilskrev d. 13. Decbr. 1627 den bajerske Gesandt i Prag, v. Preysing, at Sverig havde tilbudt Kejseren Hjælp imod Danmark, hvis det fik Sikkerhed for Polen og maatte beholde den Del af Danmark, som det eventuelt erobrede. Aretin, anf. St. I, 281.

[4]) Axel Oxenstjerne tilraadede at søge at berede Sverig saa stor en Fordel som muligt, hvis Danmark gik under, og »af det skeppsbrottet sättja de plankor vid E. K. M.'s skepp, som kunde göra detta så mycket starkare.» Cronholm, anf. St. IV, 430. Senere Udtalelser om de svenske Planer om at angribe Skaane Carlsson, Sveriges historia under Pfalzkonungarne I, 46.

[3*]

Side 36

Indflydelsen af alle disse Forhold var dobbeltsidig. De fremkaldte i Danmark en i højere og højere Grad voxende Længsel efter Fred blandt alle Dele af Folket, hvortil knyttede sig en betænkelig Gjæring i de forskjellige Samfundsklasser. Borgere og Bønder hævede deres Røst mod Adelen, og indenfor denne Stand rejste sig en stærk Opposition mod Kongen. Fra Begyndelsen af havde Adelen været en Modstander af Krigen; hvor stærkt den nu krævede dens Afslutning, fremgaaer bedst af, at Kongen ikke tog i Betænkning overfor en fremmed Gesandt at omtale som Grund til, at han havde indladt sig paa Fredsforhandlinger med Kejseren, den Omstændighed, at hans Fjender arbejdede paa at bibringe ikke blot Fremmede, men ogsaa Slægtninge og Undersaatter den Antagelse, at han var utilbøjelig til Fred og Skyld i Krigens Fortsættelse[1]). Men paa den anden Side var Situationen dog ikke saa ulykkelig, at

Danmark var ene om at have Tilbøjelighed til at komme ud af den. Om end Christian IV ikke havde større umiddelbar Fordel af sine Allierede, undlode de i den senere Tid saa betydeligt livligere Forhandlinger med disse ikke at gjøre Indtryk paa hans Modstandere. Og medens Gustav Adolf ikke engang opfyldte de Forpligtelser, han havde paataget sig ved Aprilforbundet[2]), var hans Hjælpesending til Stralsund jo derimod af største Betydning. Hertil kom, at trods alle Danmarks Ydmygelser og Tab, trods den forfærdelige Tilstand, hvortil store Strækninger af Landet vare bragte, var der dog en Side af dets Modstandsevne, der ikke var brudt. Den danske Sømagt kunde ikke alene sikre Øerne og true de af Fjenden besatte Kyster; men det var ogsaa den, der i Aaret 1628 bidrog til, at den store habsburgske Østersøplan strandede paa Stralsunds Mure.

Under disse Omstændigheder lykkedes det Sachsens og Gottorps Mægling at bringe de diplomatiske Forhandlinger, der allerede længe vare førte mellem de fjendtlige Parter, til en foreløbig Afslutning, idet man i Slutningen af October 1628[3])

---

[1]) Christian IV til Charnacé, April 1629. Frankrig Nr. 37. Gh. Ark. Se ndfr.

[2]) Dette indrømmedes af Gustav Adolf selv i hans Skrivelse til Christian IV, Marienburg d. 31. Maj 1628. Allenske Sager Nr. 9.

[3]) Jahn, Danmarks Deeltagelse i Trediveaarskrigen p. 456.

Side 37

blev enig om Afholdelsen af et Fredsmøde i Lybek, der skulde tage sin Begyndelse d. 6. Januar 1629. Kejseren og Ligaen skulde repræsenteres af Wallenstein og Tilly, der igjen skulde kunne udnævne deres Subdelegerede. Allerede d. 6. November udfærdigede Christian IV Instrux for sine Commissarier[1]). Denne Instrux har sin Interesse saavel ved, hvad den indeholder, som ved, hvad der ikke findes i den. Selvfølgeligt skulde Tilbagegivelsen af de erobrede danske og holstenske Provindser være Hovedopgaven for Gesandternes Bestræbelser; de skulde ligeledes fordre Erstatning for Krigsskaden og Fangernes Løsgivelse. Men tillige skulde de virke for, at Opretholdelsen af Religionsfreden og Rigsconstitutionerne tilsikredes den nedersachsiske Kreds, og at en almindelig Amnesti udstedtes til alle Kongens Forbundne, særligt indenfor Kredsen. Hvad Kongens Sønners tydske Stifter angaaer, skulde det principielt fastholdes, at de ikke vedkom Kongen, da hans Sønner som myndige besad dem med selvstændig fuld Ret; om fornødent skulde Gesandterne dog gaae ind paa denne Sags Henvisning til en almindelig Forhandling af alle deri interesserede Parter, inden hvilken alt burde blive som før Krigen og Kejseren udstede Beskyttelsesbreve for de retmæssigt valgte og postulerede Erkebiskopper og Biskopper; kunde heller ikke dette sættes igjennem, burde dog i hvert Tilfælde begge Parter afholde sig fra enhver Indgriben i den bestaaende Tilstand[2]). England, Frankrig, Sverig og Generalstaterne skulde forlanges indesluttede i Freden, og man skulde søge at opnaae Løfte af Kejseren om Hjælp til Kongen, hvis han angrebes af en eller anden for denne Freds Skyld.

Som man vil see, havde Christian IV ikke tilsidesat sine Forbundnes Interesser, omend Fordringerne med Hensyn til de tydske Fyrster vare holdte i temmeligt almindelige Udtryk. Dog var Pfalz fuldstændigt opgivet; Kurfyrst Frederik, hvis Svoger og nærmeste Beskytter jo

ogsaa havde ydet den danske Konge saa bitre Skuffelser, var ikke nævnet. Ligesaalidt var Østersøspørgsmaalet berørt; hverken selve Højheden over Ha-

---

[1]) Afskrifter i Danske Kantseli's udenlandske Instruxbog og Gl. kgl. Saml. 2624 4to. Jvfr. Jahn, anf. St. p. 456—58.

[2]) »Jede Thathandlung.»

[38–39]

[Siderne 38–39 findes ikke i den digitaliserede kilde (PDF-filen springer fra side 37 til side 40).]

Side 40

havde Ferdinand II i en Skrivelse til Kurfyrsten af Bajern meddelt denne de Betingelser, han mente burde fastholdes overfor Christian IV; de gik væsentligt ud paa Opgivelse af Indblanding i Rigets Anliggender, Afkald paa Stifterne, Erlæggelse af Skadeserstatning og Krigsomkostninger, Overtagelse af Kejserens Gjæld til Kursachsen samt vistnok paa Spærring af Sun det[1]). Derimod omtales aldeles ikke Landafstaaelser, og det er saaledes højst sandsynligt, at det fra Begyndelsen af stod klart for de Kejserlige, at man kunde blive nødt til at opgive Fordringen herom, men at man paa den anden Side kun vilde gjøre det langsomt og gradevis for at beholde, hvad der var muligt. Og hvad Ligisterne angaaer, viste der sig paa deres af Kurfyrst Maximilian sammenkaldte Møde i Februar i Heidelberg en lignende fredelig Stemning[2]).

Men hertil kom, at der trods denne fælles Fredstilbøjelighed herskede den største Skinsyge og Mistænksomhed imellem Kejseren og Ligaen, en Stemning, der stærkt afspejlede sig i Forholdet imellem deres Repræsentanter i Lybek. Wallenstein sigtede Kurfyrst Maximilian og Tilly for paa egen Haand at have hemmelige Underhandlinger for med Danmark[3]) og søge at hindre et for det østrigske Hus gunstigt Udfald af den aabnede Fredscongres[4]). Selv stræbte han efter paa enhver Maade at trænge de tillyske Subdelegeredes Indflydelse tilbage; vel maatte han opgive sit Ønske om, at den kejserlige Proposition

---

[1]) Kejserens Skrivelse af 5. Januar 1629. Klopp, Tilly im dreissigjährigen Kriege I, 491. Desværre er den ikke helt aftrykt her; det kan vistnok antages, at den ikke alene, som angivet i Uddraget, taler om Sundets Aabning for Kejseren og hans Venner, men ogsaa om dets Spærring for hans Fjender.

[2]) Schreiber, anf. St. p. 421—27. Med Hensyn til Ligaens og Tillys Stilling til Fredsforhandlingerne maa jeg imidlertid strax tage et vist Forbehold. Foruden hos Villermont og Klopp i deres anf. Værker findes især Oplysninger derom hos Schreiber; men ingen af dem har fuldt behersket Spørgsmaalet, og den sidste Forf., der tilmed begaaer adskillige mærkelige Fejl, sætter En ikke tilstrækkeligt i Stand til selv at kunne benytte de vigtige Aktstykker, han har fundet i Arkivet i München.

[3]) Chlumecky, anf. St. I, 104, 105. Jvfr. Schreiber, anf. St. p. 431.

[4]) Chlumecky, anf. St. I, 106.

Side 41

skulde overgives, uden at Tilly var hørt om den[1]); men hans Optræden i det Hele aftvang v. Ruepp det Udbrud i en Skrivelse til Tilly: Vi ere her ganske til ingen Nytte[2]).

Det fordelagtige for Christian IV ved denne Uenighed i hans Modstanderes Lejr forøgedes imidlertid derved, at Wallenstein selv i Virkeligheden indtog et tredie Standpunkt, forskjelligt saavel fra hans Herres som fra Ligaens. Det er sikkert, at han lige fra Underhandlingernes Begyndelse af var stemt for Fredens hurtige Afslutning selv med betydelige Indrømmelser[3]). Han bevægede Kejseren til at gaae ind paa en imødekommende Modification af hans Fuldmagt[4]); han var tilbøjelig til Vaabenstilstand[5]), hvilken dog ikke kom i Stand, da de kongelige Gesandter af Hensyn til deres Flaades Operationer kun vilde indrømme den for Vintermaanederne Januar og Februar[6]). Saalænge som muligt trak han Overleveringen af den kejserlige Proposition ud af Frygt for, at den skulde føre til et Brud[7]), medens han samtidigt lod gjøre indtrængende Forestillinger hos Kejseren for at formaae ham til Eftergivenhed[8]).

Saavel almindelige politiske som personlige Hensyn vare bestemmende for Wallensteins Holdning, og begge fandt deres Forklaring i den Forandring, som den politiske Situation netop var i Færd med at undergaae til Danmarks Fordel.

Richelieu havde gjenoptaget den franske traditionelle Politik, Kampen mod Habsburgerne. Anledningen til Sammenstødet var, som tidligere den jülichske, saaledes nu den mantuanske

---

[1]) Æg. v. Lancken til Kurf. Johan Georg, Lybek 25. Febr. Skrivelse fra Lybek af 27. Febr. Dresd. Ark.

[2]) Schreiber, anf. St. p. 431.

[3]) Chlumecky, anf. St. I, 98.

[4]) Æg. v. Lancken til Kurf. Johan Georg, 25. Febr. Dresd. Ark. Chlumecky, anf. St. I, 97, 106. Kejseren til Wallenstein og Tilly, Wien d. 20. Febr.: udvidet Fuldmagt til at slutte Fred efter egen Discretion (i den første Fuldmagt havde staaet: bis auf unsere endtliche Ratification). Han lover at stadfæste alt, hvad de gik ind paa (dette manglede i den første). I en Skrivelse til Wallenstein af 23. Febr. udvider Kejseren endvidere sin Fuldmagt til at gjælde ikke alene for, hvad der afsluttes med Stænderne, men ogsaa med Kongen. Dresd. Ark.

[5]) Chlumecky, anf. St. I, 105.

[6]) Æg. v. Lancken til Kurf. Johan Georg, 19. Febr. Dresd. Ark.

[7]) Chlumecky, anf. St. I, 97, 105.

[8]) Clumecky, anf. St. I. 105.

Side 42

Arvefølgekrig, medens Stridigheder om Bispedømmet Verdun tydede paa franske Planer om yderligere Udvidelser i Lothringen og Erobring af Elsass[1]). Det franske Diplomati gjenoptog sine tidligere Bestræbelser[2]) for at sondre Ligaen fra Kejseren, Charnacé afgik d. 15. Februar som Gesandt til München[3]); hans Instrux[4]) lød ogsaa paa andre Hoffer, hvor vi om et Øjeblik ville træffe ham. Fredsforhandlinger aabnedes med England og frembøde under disse Forhold god Udsigt til Resultat. Ogsaa Generalstaterne, hvis Admiral Pieter Hein havde sat den katholske Verden i Skræk ved sin Erobring af den spanske Sølvflaade i September 1628[5]), nærmede sig Frankrig. Samtidigt fremkaldte Efterretningerne om, at Christian IV havde

indledet Fredsforhandlinger med Kejseren, en alvorlig Uro mellem alle anti-habsburgske Stater; man følte Betydningen af, at et af Leddene i Kjæden traadte ud af Virksomhed, og af at de i Norden anvendte Tropper fik frit Spillerum. En Række af Anstrængelser blev gjort for at faae Christian IV til at opgive sit Forsæt. Medens den nederlandske Gesandt i England i Januar opfordrede Karl I til med største Hurtighed at opfylde sine 1625 paatagne Forpligtelser og give sin Afsending i Hamborg Robert Anstruther Ordre til at forestille den danske Konge de gode Udsigter til Fred mellem England og Frankrig, opfordrede Generalstaterne selv Sverig og Frankrig til at modvirke Freden[6]) og sendte i Marts Deputerede til den danske og svenske Resident i Haag for at spørge, om de ikke havde Instruxer til at forhandle med Generalstaterne og andre Riger om et Forbund til fælles Forsvar af Østersøen[7]). Særligt fulgte naturligvis Gu-

---

[1]) Heyne, Der Kurfürstentag zu Regensburg von 1630 p. 47—49. Klopp, anf. St. I, 549.

[2]) Heyne, anf. St. p. 44—45. Schreiber, anf. St. p. 285, 398. Jvfr. Avenel, Lettres du cardinal Richelieu VII, 585.

[3]) Zobel til Christian IV, Paris 4. Marts (ny St.) 1629. Frankrig Nr. 37. Gh. Ark.

[4]) Den var dateret: d. 25. Januar. Avenel, anf. St. VII, 975.

[5]) Om Indtrykket af denne Begivenhed se Klopp, anf. St. I, 549. Udateret Skrivelse fra Æg. von Lancken til Frederik af Gottorp. Dresd. Ark.

[6]) Nederlandske Gesandters Indlæg til Karl I, Whitehal 17/27 Januar 1629. Vreede, Inleiding tot ene Geschiedenis d. nederlandschen Diplomatie II, 2; Beil. p. 55—56. Jvfr. Arend, anf. St. III, 4; 373—74.

[7]) Aitzema, anf. St. II, 787.

Side 43

stav Adolf de danske Forholds Udvikling med spændt Interesse. I Januar sendtes Johan Adler Salvius og Johan Sparre til Danmark. Ifølge deres Instrux skulde de arbejde paa at forhindre en Fred, der ikke kom til at omfatte alle interesserede Parter, saaledes at alle Fyrster, Stæder og Havne ved Østersøen og Vesterhavet og særligt den over- og nedersachsiske Kreds samt Oldenborg og Ostfrisland sattes i den Stand, de vare i før 1620. Gesandterne skulde forøvrigt tilbyde deres Mægling, og, hvis behøvedes, forsikre Christian IV, at Gustav Adolf aldrig vilde tillade, at hans Raad og Tjenere eller nogen anden foretog sig noget imod ham eller hans Børn, som i Fremtiden kunde komme ham eller dem til Vanære og Skade[1]). Saavidt gik den svenske Konge altsaa i sin Hensigt at ville forpurre Freden, at han tilbød Christian IV Hjælp mod hans egne Undersaatter. Det er et Spørgsmaal, som Kilderne ikke sætte os i Stand til fuldt at besvare, om Forholdet i Danmark mellem Konge og Adel virkeligt var saa spændt, at en saadan Tanke kunde have sin Betydning.

Christian IV henviste temmeligt undvigende Sagen til Lybek[2]). Men endnu inden han havde givet Salvius Audients, havde han fra Svenskerkongen modtaget en Opfordring til et personligt Grændsemøde[3]), noget som allerede tidligere den svenske Raad Christoffer Rasch havde slaaet paa, som af sig selv[4]). Han gik ind derpaa, og d. 23. Februar 1629 foregik hin mærkelige Sammenkomst i Ulfsbæk Præstegaard, som lovede saa meget og holdt saa lidet. Gustav Adolf opfordrede Christian IV til fælles Aftale om Fredsbetingelser og til Forbund, hvis Kejseren ikke gik ind paa dem. Det var et betydningsfuldt Øjeblik. Christian IV skulde vælge imellem Fred og Krig,

[1]) Afskrift efter den svenske Rigsregistratur. Allenske Sager Nr. 9. Creditivet for Salvius af 26. Januar 1629. Svenske Akta. Gh. Ark.

[2]) Slange, anf. St. p. 655. Salvius til Christian IV, 11. Februar. Christian IV til Gustav Adolf, 13. Februar. Svenske Akta. Jvfr. Danske Samlinger V, 60.

[3]) Den 2. Febr. Danske Samlinger V, 59.

[4]) Slange, anf. St. p. 653. Danske Magazin 3. R. I, 128. Martin Rasch omtaler i et Brev til Frederik III af 3. Febr. 1649, hvorledes hans Broder Christoffer Rasch havde ført begge Kongerne sammen ved denne Lejlighed. Aflev. fra Udenrigsministeriet Nr. 97. Gh. Ark.

Side 44

vælge imellem at bevare, hvad bevares kunde, og sætte alt ind paa eet Kort, vælge imellem det sikre Tab og den usikre Vinding. Han valgte Freden. Ingen kunde da ane, at han valgte mere, at han valgte at overlade Sverig den Situation, der skulde give det Principatet i Norden. Ingen kan bebrejde ham, at han veg tilbage. Mange Motiver vare de bestemmende: Muligheden af en taalelig Fred, Mistillid til Sverigs Indblanding i Tydsklands Anliggender, hans Omgivelsers Fredstilbøjelighed, Landets ulykkelige Tilstand. Ingen god Genius havde svævet over Mødet; det passede bedre til Tidens Aand, naar Nordens Konger stødte sammen paa Valpladsen, end naar de mødtes inter pocula. Christian IV var allerede tilfreds med, at det var løbet af uden Uvenskab, Gustav Adolf udbrød: Parturiunt montes, nascitur ridiculus mus[1]).

Forsøget paa en Sammenslutning var saaledes bristet. Gustav Adolf opgav derfor ikke sine Bestræbelser for at opnaae saameget som muligt i Lybek. Allerede i Slutningen af Januar havde hans Gesandter forgjæves søgt Adgang til Fredsmødet[2]). Sex Dage efter Sammenkomsten i Ulfsbæk udfærdigede han nu en ny Instrux for Salvius[3]); han skulde sammen med to andre Gesandter søge at opnaae Deltagelse i Forhandlingerne og forlange Over- og Nedersachsens Restitution, Nedbrydningen af Skandserne ved Øster- og Nordsøen og Opgivelse af at holde kejserlige Skibe i Østersøen. Men Wallenstein og paa hans Opfordring Tilly nægtede bestemt Gesandterne Deltagelse i Forhandlingerne[4]).

Situationens afgjørende Moment laa netop heri. Wallen-

[1]) Om Sammenkomsten se Molbech, Christian IV's Breve I, 333—35. Danske Samlinger V, 60. Danske Magazin 3. R. I, 127—30. 4. R. IV, 78. Gustav Adolfs bekjendte Brev om den er bedst aftrykt i Konung Gustaf II Adolfs Skrifter p. 537—38. De hos Molbech, anf. St. I, 384 anførte svenske Punkter med Christen Thomesen Sehesteds Randbemærkninger høre øjensynligt herhen og ere dem, som omtales i Danske Magazin 3. R. I, 129.

[2]) Droysen, anf. St. I, 356.

[3]) Cronholm, anf. St. V, 1; 412—13.

[4]) Chlumecky, anf. St. I, 106—109. Hvorvidt Hammerstrand har Ret i at antage, at dette stemmede med Gustav Adolfs virkelige Hensigt om at faae en god Anledning til Krig (Upsala Vetenskaps-Societetens Årsskrift I, 6), tør jeg ikke afgjøre.

Side 45

stein ønskede Fred med Danmark, selv med store Indrømmelser, men vilde ikke paa nogen Maade en svensk Indblanding. Han følte, hvor umulig ikke alene Danmarks fuldstændige

Tilintetgjørelse, men ogsaa Hævdelsen af de besatte Kyster var uden en Sømagt[1]), han saa med Ængstelse den Virksomhed, der udfoldedes trindtom for at inddrage Danmark i en ny Liga[2]), og han frygtede vel ogsaa den Bevægelse, som det af ham stærkt fraraadede Restitutionsedict, der netop nu udstedtes, vilde fremkalde i Tydskland. Men fremfor alt havde Wallenstein sit Blik rettet paa Sverig[3]). Sammenkomsten i Ulfsbæk havde trods sit ringe Udbytte gjort et ikke ringe Indtryk[4]), Rygtet havde travlt med, at den skulde fornyes[5]). Ved Stralsunds Mure og foran Rostocks og Wismars Havne var Wallenstein allerede stødt sammen med Gustav Adolf. Med Forudsynlighed saa han i denne Kejserens farligste Modstander, med ham kunde Kampen ikke undgaaes. Gustav Adolf bestred Hovedudbyttet af Kejserens Magtforøgelse, Forandringerne i Nordtydsklands Anliggender, Gustav Adolf bestred fremfor alt Wallensteins egen Besiddelse af Meklenborg[6]). Med ham var ingen Forsoning mulig, kun Vaabnene kunde bestemme Sejrherren. Derfor var det Opgaven at forhindre Sverigs Indesluttelse i Freden[7]), derfor kunde der ikke være Tale om at indrømme dets Gesandter Deltagelse i Forhandlingerne, og der-

---

[1]) Wallenstein til Colalto, d. 25. Febr. Chlumecky, anf. St. I, 105. Jvfr Adlzreiter, Annales Boicarum gentium III. Lib. XIV. p. 181—82.

[2]) Wallenstein til Colalto, d. 14. Marts. Chlumecky, anf. St. I, 109.

[3]) Chlumecky, anf. St. I. 98. Villermont, anf. St. p. 394. Allerede i November 1628 fortaltes det, at Wallenstein ønskede Fred af Hensyn til den forestaaende Krig med Sverig. Sstds. p. 778.

[4]) Roe til Dronning Elisabeth af Bøhmen, den 22 Marts. Gardiner, Letters relating to the mission of Sir Thomas Roe p. 5. Anstruthers Beretning til Karl I. Ranke, Englische Geschichte II, 165.

[5]) Klopp, anf. St. I, 549.

[6]) Allerede den 23. Januar 1628 havde Wallenstein skrevet til Arnim: »Ich will zum frieden gewis mitt Handt undt Fus helfen, allein Mechelburg musz ich halten undt dorbey bleiben, denn im wiedrigen begehre ich kein ffriedt». Førster, Wallensteins ungedruckte Briefe I, 281. Den 19. Januar 1628 belenedes han med Meklenborg; d. 26. Januar solgtes det til ham, medens Stiftet Schwerin og det gejstlige Gods blev pantsat til ham; dog holdtes Salget endnu hemmeligt.

[7]) Droysen, anf. St. I, 360.

Side 46

for endeligt maatte Krigen med Danmark naae sin Afslutning. Som Ranke har bemærket[1]), Danmark gjorde ingen Indsigelser mod hans Besiddelse af Meklenborg, Sverig bestred den. Og Sverig vilde vedblive at bestride den; det gjaldt derfor om mere end Fred med Christian IV; en rask, rundhaandet Eftergivenhed, der lod ham sit, mod at han lod Tydskland dets, var nødvendig for støttende sig til Skinsygen mellem de nordiske Magter at faae det danske Kongehus til at kaste sig i Østrigs Arme[2]). Derfor anbefalede han stadigt mere og mere indtrængende Kejseren den hurtigst mulige Opgivelse af hele Halvøen uden Krav paa Erstatning[3]), medens han heftigt bebrejdede Tilly hans Utilbøjelighed til Fred[4]).

Det varede imidlertid ikke ganske kort, førend Indflydelsen af disse Omstændigheder kom til at vise sig for Offentligheden. Paa de Kejserliges Proposition af 2. Marts svarede de Danske tre Dage efter med en Imødegaaen af dens Paastande[5]); derefter varede det atter til d. 21. Marts, inden der kom et nyt Indlæg fra kejserlig Side[6]). Og dette, der var affattet i Overensstemmelse med modtagne Instruxer fra Wien[7]), var ikke skikket til at meddele et nyt

Indtryk af Situationen. Vel vare Kravene paa Jyllands Afstaaelse, paa Krigsomkostninger og paa Sundets Spærring opgivne, ligesaavel som Slesvig kun fordredes, hvis det ikke kunde modbevises, at det hørte under det tydske Rige; men paa den anden Side fastholdtes bestemt Holstens Afstaaelse samt en Sum af 5 Millioner Rdlr. istedenfor Jylland, ligesom Sundtolden forlangtes begrændset for tydske Undersaatter.

---

[1]) Geschichte Wallensteins p. 140.

[2]) Wallenstein til Colalto, 26. Febr. 1629: »Der Künig samt seinen Nachkommen wirdt sich in die Hendt des haus von Oesterreich werfen und ihr confident verbleiben.» Chlumecky, anf. St. I, 105 jvfr. p. 126.

[3]) Chlumecky, anf. St. I, 105, 109, 126. Under den 20. Marts 1628 findes ganske modsatte Udtalelser af ham. Førster, anf. St. I, 320—21.

[4]) Chlumecky, anf. St. I. 105—107, 113. Jvfr. Førster, anf. St. I, 396.

[5]) Trykt Abdruck Kayserl. Friedens-Puncten. Copenhagen 1629.

[6]) Waitz, Geschichte Schleswig-Holsteins II, 531. Æg. von Lancken til Kurfyrst Johan Georg, d. 31. Marts. Dresd. Ark. Indlæget er trykt i Udtog i Meterani novi Continuatio p. 584; Theatrum Europaeum II, 4, og flere Steder, men med en urigtig Datering (8. Marts).

[7]) Chlumecky, anf. St. I, 109. Jvfr. Æg. v. Lancken til Kurf. Johan Georg, d. 13. Marts. Dresd. Ark.

Side 47

Men i Virkeligheden var dette Forslag ikke alvorligt ment fra Wallensteins Side. Lybekkerforhandlingernes hemmelige Historie var begyndt. Uden Bemyndigelse fra Kejseren og uden Conference med Tilly havde Wallenstein bestemt sig til at forsøge, om Enighed kunde opnaaes paa Grundlag af hans egen Opfattelse af, hvorledes Freden burde være. Allerede i første Halvdel af Marts lod Wallenstein ved den mest betroede af sine Subdelegerede Hannibal von Schaumburg, til hvem senere von Aldringen sluttede sig, indlede Underhandlinger med den gottorpske Afsending til Fredsmødet, Kantsleren Ægidius von Lancken, og derefter med de kongelige Commissarier[1]). Ved disse Forhand-

---

[1]) Under 14. Marts 1629 skrev Wallenstein til Colalto: »Heitt hab ich von Ihr Matt. die antworth auf die vberschickte puncta empfangen, ich will sie unsrn subdelegirten zuschicken auf das sie sich desswegen mitt den Künglichen comisarien zancken, selbsten aber in secreto secretissimo will ich durch den von Schaumburg sehen ob ein mitl ist friedt zu machen oder nicht; giebt man die örther ohne cavillacion, darvon ich zuvor geschrieben hab, so hofe ich, das friedt wirdt werden, wo nicht so wirdt ein langwühriger Krieg.» Chlumecky, anf. St. I, 109. De Formodninger, der kunne drages heraf, har jeg fundet bekræftede ved adskillige Breve i Dresdener Arkivet. Saaledes Æg. von Lancken til Kurfyrst Johan Georg, Lybek d. 31. Marts: Han oversender de Kejserliges Svar af 21. Marts; det var saa skarpt, at de Danske tænkte paa at sende det tilbage, hvilket dog blev forhindret. I Stilhed og al Hemmelighed er nemlig imod Alles Forventning Sagen bragt saavidt, at inden en kort Frist en sikker Fred kan ventes. Han kan denne Gang kun tale i Almindelighed og ikke meddele Particularia af Frygt for, at Brevet skulde blive opsnappet; thi alt beroer paa Taushed. Ingen aner derom uden Wallenstein og Generalvagtmester Hannibal von Schaumburg. Nu rejse to af de kongelige Gesandter til Danmark; Schaumburg og han selv til Güstrau for at opnaae Approbation. Allerede d. 20. Marts udtalte han i et Brev til Johan Georg Haabet om, at der trods et forventet skarpt Svar fra de Kejserlige maa opnaaes et Forlig paa de Vilkaar, at Christian IV ikke vil have noget at gjøre med Rigsdagene, vil opgive sine Sønners Stifter og derimod faae sine Lande igjen. Se endvidere Hertug Frederik af Gottorps Skrivelse til Kurf. Johan Georg, Gottorp d. 9. Juni: I Begyndelsen saa det meget usikkert ud; men siden have Schaumburg og Johan von Aldringen samt Ægidius von Lancken forhandlet à

part med Wallenstein og bragt deres Aftaler i en kort Reces; dernæst har Wallenstein fortroligt meddelt Tilly det, og da han var gaaet ind derpaa, er det blevet meddelt de kongelige Commissarier. Den sidste Del af denne Beretning maa jeg antage for upaalidelig. I ethvert Tilfælde endnu d. 29. Marts var der alt andet end Enighed mellem Wallenstein og Tilly (Chlumecky, anf.

Side 48

linger, hvis Gang imidlertid ikke nøjere kjendes, er man uden Tvivl hurtigt kommen ud over Afstaaelses- og Erstatningsspørgsmaalet. Men jo tilbøjeligere Wallenstein var til Eftergivenhed paa disse Punkter, desto ivrigere fastholdt han ogsaa andre, nemlig dem, der vedrørte de egentlige tydske Spørgsmaal. Her blev det de Danskes Sag at vige, hvor nødigt de end vilde. Det var forgjæves, at de til Fordel for Kongens Forbundsfæller arbejdede paa at faae indført i Freden en udtrykkelig Forpligtelse fra Kejseren om ikke at ville besvære Fyrster og Stænder imod Lov og Ret; hvad der kunde opnaaes, var kun en Sidebemærkning om, at Kejseren ikke kunde gaae ind derpaa, da han selvfølgeligt alligevel ikke vilde besvære nogen imod Ret

---

St. I, 113) og at de Kongelige vare indviede i Planerne før denne Dag, fremgaaer med temmelig Sikkerhed af v. Lanckens Skrivelse af 31. Marts. Det nøjere Tidspunkt derfor kan ikke angives, men det er vel sket umiddelbart efter den 21. Marts. — Saaledes har der ganske vist fundet hemmelige Forhandlinger Sted imellem Wallenstein og Christian IV. Men man har tidligere været tilbøjelig til at forstaae dem paa en ganske anden Maade. Da Christian IV 1630 optraadte imod Hamborg og indførte en Elbtold, udbredte der sig det Rygte i den nævnte Stad, at det skete ifølge en i Lybek med Wallenstein og ved hans Indflydelse med Kejseren truffen Aftale. Denne Fortælling møder os i de ældste Kilder (Aitzema, anf. St. II, 794. Theatrum Europaeum II, 151. Khevenhiller, anf. St. XI, 1267) kun som et Rygte. Men efterhaanden antog den en bestemtere Form, saaledes hos Pufendorf (Commentariorum de rebus Suecicis libri XXVI ab expeditione Gustavi Adolfi Utraj. 1686. p. 21: Atque insuper regi facultas concessa novum vectigal in Albi flumine exigendi), en Forfatter, der havde svenske Beretninger til Kilder, og hos Aubery du Maurier, (Mémoires de Hambourg, de Lubeck, et de Holstein, de Dannemarck, de Suède et de Pologne. Amsterdam 1736. p. 81, hvor det siges, at Wallenstein ved de hemmelige Artikler i Lybekkertractaten lovede Christian IV, at, hvis han forlod Protestanternes Sag, vilde Kejseren bekræfte Elbtolden), der øste af hamborgske Fortællinger. Af moderne Forfattere beretter Droysen (Geschichte der preussischen Politik III, 1; 82) det som en Kjendsgjerning. At det imidlertid savner ethvert Holdepunkt, fremgaaer aldeles tydeligt af Christian IV's Skrivelse til Fred. Gynther af 20 Septbr. 1629 (Molbech, Christian IV's Breve I, 369—70), som vi nedenfor komme tilbage til. Naar Mauvillon i sin Histoire de Gustave Adolphe II, 216—17 fortæller, at Wallenstein under Forhandlingerne i Lybek tilbød Christian IV at give sin Datter til Hertug Ulrik, er der ingen Grund til at tillægge dette mere Værd. Det er uden Tvivl denne Efterretning, der — pudsigt nok — hos Michelet (Histoire de France. Richelieu et la Fronde. Paris 1858 p. 93) er blevet til, at Christian IV ægtede Wallensteins Datter!

Side 49

og Billighed[1]). Dog synes der tillige at være givet nogle vistnok ikke mente og sikkert ganske svævende holdte mundtlige Tilsagn om en skaansommere Fremgangsmaade imod Hertugerne af Meklenborg[2]). Kongens Afkald paa i Fremtiden at ville anmasse sig de omstridte Stifter for sig og sine Sønner var selvfølgeligt et af de haardeste Ofre, der var Tale om; men ogsaa det maatte bringes; Wallenstein fordrede endog, at hans Sønner selv skulde bekræfte det ved deres Underskrift[3]). Derimod synes han ikke at have fastholdt sin Modstand mod Sverigs

Optagelse i Freden[4]); dog blev det bestemt, at den kun skulde skee, hvis Gustav Adolf selv ønskede det inden tre Maaneder[5]). Betegnende for Wallensteins Politik, der jo vilde knytte Danmark saa nær som muligt til Kejseren, var det, at han foreslog optaget en Bestemmelse om Forpligtelse til gjensidig Hjælp til Fredens Opretholdelse[6]).

Det, som man kom overens om, formuleredes i visse Artikler som en foreløbig Aftale. Christian Friis og Albert Skeel sendtes med dem til Kongen[7]), om hvis Kjendskab til de hemmelige Forhandlingers Gang vi intet vide[8]). Tilmed opholdte undervejs[9]), forfejlede de imidlertid Kongen. Stadigt

---

[1]) Se Fredstractatens § 5.

[2]) Christian IV erindrer i sin Skrivelse af 15. Septbr. 1629 Kejser Ferdinand II om, »was bei vorgewesenen und endlich vollentzogenen Friedenstractaten E. Kaj. Maj. u. Liebde Deputirte den unserigen wegen der Hertzogen von Meklenburg vor zuverlässigen Vertrøstungen gethan». Fürstliche Meklenburgische Apologia. 1630. Beil. p. 141.

[3]) Ferdinand II til Kurf. Johan Georg, 24. August 1635. Reichstags-Acta Nr. XVIII B. Gh. Ark. Jvfr. Chemnitz, Königlicher Schwedischer in Teutschland geführter Krieg II, 554.

[4]) Se Fredstractatens § 4.

[5]) Se Christian IV's Skrivelse til Gustav Adolf af 30. Maj 1629. Wederläggning och wäl grundat Swar på thet danske Manifest. Stockholm 1644. Fol. Liij.

[6]) Se den ndfr. nævnte Instrux af 14. April.

[7]) Æg. v. Lancken til Kurf. Johan Georg, d. 31. Marts og d. 17. April. Dresdn. Ark.

[8]) De underlige Udtalelser i hans Skrivelse af 27. Marts (»In Lübeck wird noch Friede tractirt; was ein Tag vorwärts tractirt, das tractirt man den folgenden Tag zurück und bieten mir solche Possen, die nicht gehen werden.» Waitz, anf. St. II, 531) bevise intet.

[9]) Meterani novi Continuatio p. 586.

[4]

Side 50

forberedt, som han var, paa Krigens Fortsættelse[1]), var han den 31. Marts stukken i Søen med sin Flaade[2]). Han havde først været udenfor Wismar, og indtraf nu i Paaskeugen d. 8. April ved Travemünde. Her lod han kalde to af de tilbageblevne Deputerede Jacob Ulfeldt og Levin Marskalk ud til sig paa sit Skib. I fire Dage holdt han her Conferencer med dem[3]), og i Virkeligheden fandt Afgjørelsen Sted her[4]), om den end formelt udsattes i nogle Dage. Medens Ulfeldt og Marskalk vendte tilbage til Lybek og der gave godt Haab om Imødekommenhed fra Kongens Side[5]), rejste han selv til Nakskov, hvor foruden Friis og Skeel ogsaa flere andre Rigsraader vare tilstede[6]). Her aflagde de to førstnævnte Deputerede Rapport, og her opsattes nu d. 14. April en ny Instrux for Gesandterne i Lybek[7]). Næppe uden stor Overvindelse antog Christian IV Grundlaget i Udkastet til Tractaten. Kun med dyb Sorg opgav han uden Tvivl enhver Indblanding i det tydske Rige og sine Sønners Stifter. Dog ønskede han forskjellige Forandringer i det aftalte. Sikkert foranlediget ved den Maade, hvorpaa Forhandlingerne hidtil havde fundet Sted, forlangte han Sikkerhed for, at Ligaen ikke under Fordring paa Skadeserstatning skulde forstyrre Freden eller forhale Landets Rømning[8]). Wallensteins

[1]) Molbech, Christian IV's Breve I, 335. Garde, anf. St. p. 162.

[2]) Danske Samlinger V, 61.

[3]) Danske Samlinger V, 61—62. Æg. v. Lancken til Kurf. Johan Georg, Lybek 17. April. Dresd. Ark.

[4]) Under 11. April hedder det i Christian IV's Skrivekalender: »Waar Jacob Wlfeld og Leuin Marskalck paa Spes huoss mig, huor den Form aff tractationen ymellom mig och Keysseren bleff udkast.» Danske Samlinger V, 62.

[5]) von Schaumburg til von Aldringen, Lybek d. 24. April. De Danske udtalte bl. and. for Schaumburg, at de »gar gern möchten kundtschafft mit meinem herren haben, dan sie sehr vil guets von mihr gehört haben». Dresd. Ark.

[6]) Æg. v. Lancken til Kurf. Johan Georg. d. 17. April. Dresdn. Ark. Naar Christian IV selv under d. 12. April i sin Skrivekalender nævner Kantsleren og Levin Marskalk, er det sidste sikkert en Fejl.

[7]) Danske Kantseli's udenlandske Instruxbog.

[8]) »Beym andern Punkte, die Ein- und Abstellung der geforderten Erstattung der Kriegszkosten und Schäden betreffend, ist billig in Acht zu nehmen, weil dabei nicht specifirt wer unter solcher Einstellung gemeinet, und dises alles zwischen dem Kaiser und uns tractirt wird, dasz man nicht die indefinitam propositionem hernach allein auf den Kaiser

Side 51

Forslag om gjensidig Hjælp til Fredens Bevarelse forkastede han af Frygt for Følgerne og gav tilmed Ordre til at lade sit eget oprindelige Ønske om Bistand mod dem, der maatte angribe ham for Fredens Skyld, bortfalde. Mindre vigtigt var det, at han ønskede Optagelse af et Forbehold med Hensyn til sine private Fordringer i det tydske Rige[1]) og Amnesti for de kejserlige Undersaatter, der havde tjent ham under Krigen[2]). Særlig Befaling gav han derimod Gesandterne til at modsætte sig Fordringen, om at hans Sønner ogsaa skulde underskrive Afkaldet paa Stifterne[3]).

Raadslagningerne i Nakskov vare saaledes endte afgjort fredelige, men ikke destomindre opgav Christian IV ikke Forberedelserne til Krigens Fortsættelse. Medens han vedblev med Opfordringer til sine Allierede om Hjælp[4]), ordnedes Alt til et dobbelt Angreb tilsøes paa Slesvig. Dette var nu vistnok fortrinsvis rettet imod Hertugen af Gottorp[5]), imod hvem Kongen under Krigen havde fattet en næppe fuldt begrundet Mistanke[6]), der næredes ved Ægidius von Lanckens Fortrolighed med Wallenstein i Lybek[7]). Men ved Siden heraf tilsigtedes

als mit dem solche behandelt restringire und die Catholische Ligue ihre Forderung sich vorbehalten wolle ex capite rem inter alios actam aliis non praejudicare, und derhalben von Tilly, wann das Kaiserliche Volk abgeführet, die Länder aufs Neue occupirt werden». Derfor skulle de kongelige Gesandter bestræbe sig for, at det udtrykkeligt stipuleres, at Fordringen paa Erstatning er frafalden paa Kejserens, Ligaens, Kurfyrsternes og Stændernes Vegne. Hvis dette ikke kan opnaaes, skal der arbejdes paa, at der afgives Løfte om, at Kejseren vil ratificere alle Punkter for sig selv, Kurfyrsterne og Stænderne. Hvis heller ikke dette kan sættes igjennem, skal der virkes for, at de kongelige Tropper strax rykke ind ved de Kejserliges Afmarsch. Hvis der ogsaa slutteligt gjøres Vanskeligheder herimod, hvilket dog ikke formodes, maa det fastholdes, som de Kejserlige allerede ere gaaede ind paa, nemlig at der i Ratificationen tilføjes, at Keiseren ikke vil tillade andre at overtræde Aftalerne.

[1]) Dette sigter vistnok nærmest til forskjellige Pengefordringer.

[2]) v. Schaumburg til v. Aldringen, 24. April. Dresd. Ark. Dette Punkt findes ikke omtalt i Instruxen.

[3]) Æg. v. Lancken til Kurf. Johan Georg, 30. April. Dresd. Ark. Heller ikke dette Punkt er omtalt i Instruxen.

[4]) The Academy. 1875. Nr. 140. p. 38.

[5]) Jvfr. Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 344.

[6]) Jvfr. Chlumecky, anf. St. I, 128.

[7]) Slange, anf. St. p. 645.

[4*]

Side 52

ogsaa at lægge Sværdet i Vægtskaalen lige til det sidste for at gjøre Indtryk af usvækket Kraft og for at kunne møde alle Eventualiteter.

Medens alt dette gik for sig i Danmark, havde Wallenstein optaget den anden Side af Sagen, at forandre sin Fredstraktat til Kejserens og Ligaens. Allerede i Slutningen af Marts havde han opfordret Tilly til at indfinde sig hos sig i sit Hovedkvarter i Güstrau[1]), og da Tilly efterfulgte Opfordringen, fandt der nu i de første Uger i April livlige Forhandlinger Sted, der endte med, at det lykkedes Wallenstein ved Hjælp af den Magt, som et fait accompli giver, og ved at stille en Krig med Tyrkerne i Udsigt at formaae Tilly til at give sit Samtykke til hans Planer[2]). Samtidigt fortsatte Wallenstein stadigt sine Bestræbelser for at besejre den Modstand, der uden Tvivl ogsaa i Wien var imod en for stor Eftergivenhed; særligt synes han at have anstrengt sig for at bevise Nødvendigheden af at opgive Fordringen paa Øresundets Spærring for Østrigs Fjender[3]).

Den 16. April kom imidlertid Christian Friis og Albert Skeel tilbage til Lybek[4]). Allerede det, at de ikke overbragte et ubetinget Samtykke fra Kongens Side, men fremførte forskjellige Indvendinger, gjorde i første Øjeblik et ugunstigt Ind-

---

[1]) Tilly til von Aldringen, Winsen von der Lühe, 2. April: Han ser saavel af dennes som af Ruepps Skrivelser, at Wallenstein ønsker en Sammenkomst med ham, og han selv anseer den for ikke mindre nødvendig for, at han i Fortrolighed kan conferere med ham om Fredstraktaten og see at komme til »einen vergleichlichen Schlusz.» Derfor vil han endnu idag rejse derhen over Lauenburg og haaber at være der Onsdag eller Torsdag. Han anseer det for heldigt, om Walmerode og Ruepp ogsaa kunne være der til Mødet. Dresd. Ark. Jvfr. Schreiber, anf. St. p. 433.

[2]) Chlumecky, anf. St. I, 113—15. Æg v. Lancken til Hertug Frederik af Gottorp, d. 17. April, og til Kurf. Johan Georg, d. 30. April. Dresd. Ark.

[3]) Chlumecky, anf. St. I, 113—15, 125. Abbeden af Kremsmünsters Skrivelse til Kurfyrsten af Bajern, d. 22. April. Klopp, anf. St. I, 548—50. Endnu under 13. Maj skrev Wallenstein til Colalto: »Bitte, dasz die resolucion erfolgt Jütland, Sschlesswick und Holdstein ohne einige Exception zu geben, des Sundts musz man auch nicht gedenken, denn sobaldt man saget, das man den Sundt des Haus von Oesterreich feindten solle spären, so werden dieselbige denselbigen occupiren.» Chlumecky, anf. St. I, 126.

[4]) Æg. v. Lancken til Kurf. Johan Georg, d. 17. April. Dresd. Ark.

Side 53

tryk[1]). Heller ikke vare de nu mere imødekommende end før overfor Ønsket om en Vaabenstilstand, hvilket Wallenstein synes at have gjenoptaget[2]). Dog varede det ikke længe, inden Forhandlingerne førte til et heldigt Resultat, og de faa virkelige Stridspunkter udjævnedes ved god Villie fra begge Sider. Med Hensyn til Sikkerhed for Freden maatte de danske Gesandter gaae til den yderste Grændse af deres Instrux og nøjes med istedenfor en

Opgivelse af Skadeserstatningsfordringerne paa Kejserens, Ligaens, Kurfyrsternes og Stændernes Vegne at opnaae et Tilsagn om, at Kejseren ikke vilde tillade nogen at overtræde Overenskomsten[3]). Derimod forpligtedes Kejseren til at opgive alle Confiskationskrav imod Personer i Holsten[4]), og hvad der var det vigtigste, det lykkedes de kongelige Afsendinge ved at fremstille det som unødvendigt og som stridende imod deres Herres Anseelse og dansk Skik[5]) at faae de Kejserlige til at afstaae fra deres Fordring paa Kongens Sønners Underskrift under Freden. Saaledes gave strengt taget disse intet Afkald paa Stifterne, og Kongen forpligtede sig formelt kun til selv ikke at ville anmasse sig Stifterne for sig eller sine Sønner[6]). Noget Løfte af disse eller paa disses Vegne var ikke givet.

Men medens saaledes Vanskelighederne efterhaanden fjernedes i Lybek, var Bevægelsen blandt Europas mod Habsburg fjendtlige Magter bestandigt bleven større. Der fandtes en tydelig Følelse af, at Østrigs Magt var naaet saa højt som ingensinde tidligere. Forbund og Forsvar derimod maatte altsaa blive Opgaven for den modsatte Lejr. Derfor var ogsaa Richelieu gaaet over Alperne for at udkæmpe Kampen om

---

[1]) Anden Skrivelse fra Æg. v. Lancken til Kurf. Johan Georg af 17. April. Dresd. Ark.

[2]) Chlumecky, anf. St. I, 126.

[3]) Fredstractatens Slutning.

[4]) Fredstractatens § 2. Senere sendte Christian VI en Specifikation over de Personer, dette gjaldt, til sine Commissarier. Memorial for disse af 19. Maj. Danske Kantseli's udenlandske Instruxbog. Sagen gav forøvrigt Anledning til nogen Strid, hvorom findes en Skrivelse fra Christian Friis, Levin Marskalk, Detlev og Henrik Rantzau til von Schaumburg, Lybek d. 23. Juni. Dresd. Ark.

[5]) Æg. v. Lancken til Kurf. Johan Georg, den 30. April. Dresd. Ark.

[6]) Fredstractatens § 1.

Side 54

Mantua, derfor havde Gustav Adolf, afvist som han var af Christian IV, i Marts og April aabnet Underhandlinger om Fornyelsen af det netop nu udløbne Forbund med Generalstaterne[1]), derfor havde Frankrig og England endt deres Strid ved Forliget i Susa den 14. April. Og da denne for Danmark saa vigtige Krig altsaa var afsluttet, havde Richelieu, Nederlandene og Karl I med fornyet Iver vendt deres Opmærksomhed mod Forhandlingerne i Lybek: at bringe dem til at strande var af største Vigtighed. En fransk Gesandt Chateauneuf skulde gaae til England for at forhandle om Midlerne hertil[2]), og Generalstaterne gave i den Anledning deres Agent i London Joachimi Ordre til at tilbyde deres forøgede Hjælp til at støtte Christian IV[3]). Dog fik disse Forhold ingen Indflydelse paa Sagernes Gang, da Freden i Lybek blev sluttet, inden man i Kjøbenhavn vidste om Forliget i Susa. Tilmed bleve Udsigterne til Hjælp fra Vestmagterne i det Hele taget i høj Grad formindskede ved den stadigt mere og mere voxende Strid imellem Kongen af England og hans Parlament, hvilken netop i Marts var kommen til en Katastrophe, og som svækkede ethvert Haab om Subsidier og nødte Karl I til at give Anstruther Ordre til at underrette Christian IV om, at han trods hans bedste Villie maatte have Taalmodighed. Et skarpt Svar af 2. Maj fra den danske Konge bar Vidne om hans Misfornøjelse[4]).

Af umiddelbar Betydning var derimod det Forsøg, som den franske Regering gjorde paa directe at give den danske Politik en helt forandret Vending.

Det er allerede tidligere omtalt, hvorledes den franske Gesandt Charnacé i Midten af Februar var bleven sendt til Bajern for at skille Kurfyrsten fra Kejseren. En af Maaderne, hvorpaa Richelieu ønskede, at denne Adskillelse skulde vise sig,

---

[1]) Cronholm, anf. St. V, 2; 64—65.

[2]) Arend, anf. St. III, 4; 375. Den 10. Juni (ny Stil) meddelte Zobel Christian IV, at Chateauneuf havde lovet ham at virke for en Forbindelse mellem England og Frankrig til Danmarks Hjælp, selv om Generalstaterne ikke vilde deltage deri. Han udbad sig Ordre, om han efter Chateauneufs Ønske skulde rejse med til England. Frankrig Nr. 37. Gh. Ark.

[3]) Arend, anf. St. III, 4; 375.

[4]) Meddelelse i The Academy 1875. Nr. 140 p. 38 efter Anstruthers Depescher i Public Record Office i London.

Side 55

var netop Kurfyrstens Forlig med Christian IV. Men Charnacé havde ikke kunnet opnaae noget videre, og særligt den danske Sag havde Maximilian henvist til Lybek. I Midten af Marts var derfor den franske Gesandt med temmelig uforrettet Sag rejst nordpaa[1]); hans Opgave var i Kjøbenhavn at forsøge den samme Plan realiseret, som foreløbigt ikke var lykkedes i München. Det vilde være et væsentligt Støttepunkt for fortsatte Forhandlinger med Kurfyrsten.

Baron Hercule Girard Charnacé var en af Datidens betydeligste og indflydelsesrigeste franske Diplomater; han var ved Giftermaal beslægtet med Richelieu[2]), og hans Sendelse til Christian IV viste, hvilken stor Betydning denne tillagde de danske Forhold. Hans Ankomst til Kjøbenhavn i Midten af April fremkaldte en vis Bevægelse iblandt Fredspartiet[3]), hvortil uden Tvivl de allerfleste danske Statsmænd hørte; meget afhang af det Indtryk, han vilde gjøre paa Kongen; man vidste, at denne i sit Hjerte altid nærede Sympathi for Krigens Fornyelse. Hans første Optræden bar Spor af den Forsigtighed og Tilbageholdenhed, der i det Hele vistnok var charakteristisk for den Tids franske Diplomater. Christian IV forstod ham ikke tydeligt ved hans første Audients[4]), og da hans første skriftlige Indlæg var opsat, var det hverken dateret eller underskrevet[5]). Dog var Meningen nu klar; han opfordrede Kongen til at slutte Fred med Bajern og Ligaen og støttet til disse forelægge Kejseren et Ultimatum; gik denne ikke ind paa dette,

---

[1]) Le Vassor, Histoire de Louis XIII. VI, 126—28. Siri, Memorie recondite VII, 155 f. D. 31. Marts var han i Lybek. Æg. v. Lancken til Kurf. Johan Georg, 31. Marts. Dresd. Ark.

[2]) Avenel, Lettres de Richelieu IV, 50—51.

[3]) Otto Skeel skrev d. 22. April til Albert Skeel: »Den Franzoske Gesanter haffde Audientz ij dag; huad hans ærrinde er, kands du letteligen tencke, hans Mait. forstaar det werck nock och seer vel, huad dieris Intention er.» Dan. Kong. Hist. Nr. 88 a. Gh. Ark.

[4]) Den 20. April skrev Christian IV: »Den fransosiiske gesanter haffuer hafft Audiens ij dag och proponeret alting paa en sønderlig maaner, huad wiider forreløber giffuer Tijden, eptherdi hannem er sagdt, att hand sit

angiffuen schrifftlig skall offuergiffue». Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 344. Om hans Audients se forøvrigt Danske Samlinger V, 62.

[5]) Frankrig Nr. 37. Gh. Ark. At det hverken var dateret eller undertegnet, siges udtrykkeligt i det danske Svar.

Side 56

lovede den franske Regering Kongen 50000 Livres i aarlige Subsidier samt at ville paavirke Gustav Adolf til at hjælpe. Charnacé undlod nu ikke hertil at føje alle de Argumenter, som hans Instrux havde paalagt ham at fremføre[1]). Med hele sin diplomatiske Færdighed søgte han at vise Kongen, hvor falsk Østrigs Politik var, hvorledes den gik ud paa at skille ham fra hans Forbundsfæller for derpaa at falde over ham alene, hvorledes Habsburgs Maal var Østersøherredømmet, hvorledes Tilslutningen til Ligaen vilde berøve Kejseren hans Paaskud at føre en Religionskrig, og hvorledes Forbundet med Frankrig vilde give ham en ganske anden Styrke.

Hvor underligt maa ikke Indtrykket have været af disse franske Forslag! Man stod i Begreb med at komme til Enighed med Kejserens Repræsentant, der langt havde overgaaet Ligaens i Imødekommenhed og i det Hele vist Eftergivenhed i en forbausende Grad; nu kom Charnacé og opfordrede til Krig paa Liv og Død med Kejseren og til Forbund med Ligaen. Fulgte man Richelieu, skulde den danske Politik undergaae en total Forandring. Og den materielle Hjælp, der bødes derfor, var ikke engang saameget, som hvad Ludvig XIII tidligere havde lovet den danske Afsending i Paris. Christian IV's Svar kunde ikke være andet end afvisende. Han kunde vel ikke skjule den Bitterhed, han følte ved sine Undersaatters Fredslyst, og gav den tildels Skylden for, at han havde indladt sig paa Forhandlingerne med Kejseren; men han henskjød Sagens Afgjørelse til Charnacé's Tilbagekomst fra Sverig; hvis han da lagde Vejen over Danmark, og hvis Kejseren da fastholdt uantagelige Fredsvilkaar, vilde Christian IV gjerne modtage hans Forslag, naar han blot kunde være sikker paa Ligaens Tilbøjelighed til Fred og paa stærk Hjælp imod Kejseren[2]).

Forhandlingerne bleve dog ikke afbrudte; Charnacé gav ikke saa let tabt. Den 1. Maj overgav han et formuleret Udkast til Fred mellem Ligaen og Danmark. Grundtrækkene heri

---

[1]) Mémoires de Richelieu V, 116 ff.

[2]) Frankrig Nr. 37. Gh. Ark. Svaret er ligeledes hverken dateret eller underskrevet. Siri's Beretning i Memorie recondite III, 161—66 viser, hvor velunderrettet han er. Men der blev jo ogsaa betroet denne Historiker Depescherne fra de franske Gesandter ved Europas forskjellige Hoffer. Ranke, Franzøsiche Geschichte V, 110.

Side 57

vare følgende: Christian IV og Ligaen ophøre at være hinandens Fjender. Kongen lover ikke at modsætte sig, hvad der er blevet bestemt af Kurfyrsterne og Rigsdagene med Hensyn til Bajerns Kurværdighed. Kurfyrsten af Bajern tilbagegiver de af Ligaen besatte Lande, saavel dem, der høre til Kongens Fædrenearv, som dem, der høre til hans Kongerige, og dem, der tilhøre hans Forbundne. Kongen betaler en Pengesum som Erstatning og lover at tillade for bestandigt den frie Udøvelse af den katholske Religion i de tilbagegivne Lande. Forsaavidt disse tilhøre Kirken, og her tænkes særligt paa Stiftet Bremen, kunne de tilbagegives til deres

Biskopper, naar disse ere indsatte i Overensstemmelse med Rigets Love; men forsaavidt der er Grund til at frygte, at Religionsfriheden ikke let kan overholdes paa de Steder, hvor Biskopperne ere Protestanter, skulle de, som i Overensstemmelse med Rigets Love have faaet denne Værdighed før disse Bevægelser, kunne nyde Titel af Administrator og have Halvdelen af Stiftets Indtægter, medens den anden Halvdel gives til en katholsk Biskop, som udnævnes med begge Partiers Samtykke. Kurfyrsten af Bajern maa for en Tid beholde en af de besatte Pladser for at kunne paasee Udførelsen af Fredstraktaten, især af Artiklen om Religionsfriheden[1]).

Dette mærkelige Aktstykke viser, i hvor høj Grad det franske Hof og dets Afsendinge havde misforstaaet Situationen og manglede Kjendskab til Forhandlingernes Gang i Lybek, noget man ganske vist ikke kan bebrejde den, naar man seer, hvor lidt selv den danske Resident i Paris vidste derom[2]). Thi Charnacé's Forslag var i Virkeligheden mindre gunstigt end det allerede opnaaede; den endda begrændsede Udsigt til at bevare Stifterne vejede ikke op imod den krævede Erstatning og Garantien for Katholikernes Religionsfrihed. Og hertil kom, at omend ganske vist dette Forslag i det Hele stemmede overens med, hvad der kunde antages at være Ligaens Ønske — og her maa man særligt lægge Mærke til Afsnittet om Religionsfrihed for Katholikerne, der stikker saa stærkt af imod den i

[1]) Frankrig Nr. 37. Gh. Ark. Ogsaa dette Forslag er uden Datum og Underskrift, men paategnet: 1. Maj.

[2]) Se Zobels Klager i hans Skrivelser; bl. and. i den ovfr. anf. af 10. Juni.

Side 58

religieus Henseende vistnok temmeligt indifferente Wallensteins[1]) Taushed paa dette Punkt —, saa var det ikke Ligaen, der stillede Fredstilbud, men kun Frankrig, der gjorde et Mæglingsforsøg. Charnacé kunde ikke byde nogensomhelst Sikkerhed for Freden, hvad ogsaa den nærmeste Fremtid beviste, da han i Begyndelsen af Juni modtog en Ordre fra sin Regering til, da man ikke syntes at kunne vinde Bajern, væsentligt at staae paa en Fortsættelse af Krigen med Kejseren og ikke virke for et formeligt Forlig mellem Danmark og Ligaen, men kun for et mundtligt Løfte om Neutralitet[2]).

Dette Forsøg fra Frankrigs Side paa at sprænge Fredsforhandlingerne i Lybek førte saaledes ikke til noget. Fra da af var Freden sikret, saameget mere som der hørtes Rygter om Fredsslutning imellem England og Spanien[3]), som Rigsraadets Fredsfordringer uden Tvivl stadigt stege paa Grund af de forholdsvis særdeles gunstige Vilkaar, der bødes[4]), og som Kongens Misfornøielse med Sverigs Udvidelse ved Østersøen var uformindsket.[5]) Det var for sent, at Gustav Adolf d. 14. Maj gav sin Resident i Helsingør Fegræus Ordre til, hvis Underhandlingerne i Lybek afbrødes, da paany at tilbyde Christian IV Alliance paa de Betingelser, der vare foreslagne i Lybek[6]), og det var ligeledes for sent, at Karl I d. 3. Juni underrettede Kongen om, at han vilde sende Krigsskibe til ham og lade en Gesandt følge efter[7]). Oberst Morgans Angreb paa Øen Nord-

[1]) Jvfr. Hunziker, Wallenstein als Landesherr, insbesondere als Herzog von Mecklenburg. Zürich 1875. p. 62—63.

[2]) Siri, anf. St. VII, 166.

[3]) Se Christian IV's Skrivelse til Kongerne af England og Frankrig, d 31. Maj 1629. Ausl. Registr. Gh. Ark. At der virkeligt ogsaa fandt saadanne Forhandlinger Sted, sees af Gardiner, Letters relating to the mission of Sir Thomas Roe p. 5.

[4]) I Rigsraadets Betænkning af 30. Maj 1629 hedder det om Freden, at den »med saa lidelige och goede Conditiones nu thilbiudis, som mange aldrig haffde Foruentet». Molbech, Christian IV's Breve I, 350.

[5]) Christian IV havde i sin Skrivelse til Rigsraadet af 16. Marts 1629 motiveret Befæstelsen af Øen Ruden bl. and. dermed, at »Svensken haffuer inted godt aff Stralsund, naar han inted haffuer samme Øe». Molbech, anf. St. I, 338. D. 11. April fik Nicolaus Wandelin Ordre til at lægge sig ved Ruden og passe paa Tolden. Sjæll. Reg.

[6]) Svenske Rigsregistratur. Allenske Sager Nr. 10.

[7]) Molbech, anf. St. I, 375. Gardiner, Letters relating to the mission of Sir Thomas Roe p. 12—13.

Side 59

strand og Vestkysten af Slesvig, der var rettet imod Hertugen af Gottorp og begyndte i de første Dage af Maj, bragte heller ingen Forstyrrelse i Freden, da Kongen ikke turde modsætte sig de Kejserliges Forlangende om Optagelse i Tractaten af en Bestemmelse om de besatte Steders Rømning[1]).

Den 12. Maj fandt nu den foreløbige Underskrift af Tractaten Sted; den 15. forlod Christian Friis, Jacob Ulfeldt og Albert Skeel Lybek og kom to Dage efter til Kongen paa Kjærstrup paa Taasinge; de forelæste ham her Aktstykket, og efter nogle Forhandlinger med dem underskrev Christian IV den 19. Maj paa Skibsprammen ved Svendborg et Løfte om Ratification paa Tractaten under Forbehold af en lignende fra Wallenstein og Tilly samt Stadfæstelse fra Kejseren[2]). Dette afholdt dog ikke ham, der ikke var bunden ved nogen Vaabenstilstand, fra den samme Dag at føre en Del af sine Tropper over til Slimundingen og d. 28. Maj at rykke frem imod Gottorp. Men netop i dette Øjeblik maatte ogsaa Enden paa Krigsforetagenderne, saavel imod Hertugen af Gottorp, som imod de Kejserlige, indtræde. Thi samme Dag modtog han Underretning[3]) om, at Wallenstein og Tilly d. 27. Maj havde bekræftet deres Subdelegeredes Underskrift og lovet Kejserens Stadfæstelse.

Klokken 8 Morgenen efter gjenlød den gamle Hanseby af Trompeternes Klang fra alle Stadens Taarne. Senere hen blev i alle Kirkerne afsunget Te Deum, 2500 Mand Soldater gave fra Voldene en tredobbelt Salve, og Kanonerne affyredes tre Gange. En hel Time ringedes med de største Kirkeklokker, og ud paa Aftenen afbrændtes et Fyrværkeri. Det var Fredens Afslutning, der fejredes[4]).

Dog manglede endnu Ratificationerne. Fuld Tillid herskede

---

[1]) Fredstractatens § 5. Christian IV's Memorial for Gesandterne i Lybek, Hovedkvarteret »Öhe auf der Mosz», 31. Maj. Danske Kantseli's udenlandske Instruxbog. Dog gav det endnu en Maaneds Tid efter Anledning til nogle Forviklinger. Først den 12. Juni skrev Æg. von Lancken til Kurf. Johan Georg, at Sagen om Nordstrand var ordnet ved von Aldringens Bistand. Dresd. Ark.

[2]) Molbech, anf. St. I, 346—47. Danske Samlinger V, 64. Christian IV's Memorial for Gesandterne i Lybek, 19. Maj. Danske Kantseli's udenlandske Instruxbog.

[3]) Danske Samlinger V, 64. Meterani novi Continuatio p. 586.

[4]) Skrivelse fra Lybek af 30. Maj. Dresd. Ark. Theatrum Europaeum II, 7.

Side 60

ikke paa nogen af Siderne, førend disse vare indtrufne[1]). Men medens det samlede danske Rigsraad indkaldtes til et Møde i den Anledning d. 29. Maj[2]) og den følgende Dag afgav sin samtykkende Betænkning[3]), fjernede Kejseren Wallensteins Bekymringer[4]) ved d. 3. Juni at underskrive Ratificationen[5]), som d. 22. Juni udvexledes i Lybek med den tilsvarende kongelige[6]).

---

[1]) Chlumecky, anf. St. I, 134, 143, 328. At man fra dansk Side ikke betragtede Freden som aldeles sikret, førend den var ratificeret af Kejseren, fremgaaer af, at der blev givet Agenten hos Generalstaterne, Skultetus Ordre til foreløbigt ikke at ophøre med at forlange Subsidier. Molbech, anf. St. I, 353. Jvfr. Aitzema, anf. St. II, 787—88. Arend, III, 4, 375. Capellen, anf. St. I, 510.

[2]) Indkaldelsesordren af 18. Maj. Sjæll. Tegnelser.

[3]) Molbech, anf. St. I, 348—51.

[4]) Chlumecky, anf. St. I, 160.

[5]) Slange, anf. St. p. 676.

[6]) Æg. von Lancken til Kurf. Johan Georg, d. 26. Juni. Dresd. Ark. Chlumecky, anf. St. I, 162.

Side 61

Første Afsnit.

Kong Christian IV som Statsmand. Hans Sønner. Rigsraadets Stilling til den udenrigske Politik. Kongens tydske Raadgivere. Expeditionen af de udenrigske Sager. De enkelte Rigsraader. De holstenske Raader. Hofraaderne. Det tydske Kantseli's Embedsmænd. Den diplomatiske Repræsentation i Udlandet.[1]).

Saavel Haandfæstning og Love som Forholdenes Natur gjorde i dette Tidsrum Kongens Person til den egentlige Leder af Statens udenrigske Politik. Han var ikke forpligtet til at høre sit Rigsraad om andre Beslutninger paa dette Omraade end om Krigserklæringer. Ministeransvarlighed kjendtes ikke. Ikke en enkelt Mand var Kongens selvskrevne Raadgiver i disse Anliggender; adskillige Embedsmænd og Raader kunde gjøre ligeberettigede Krav gjældende paa at faae ham til at følge deres Mening. Naar en enkelt Mand vilde stræbe efter at blive den ledende Aand, da var Vejen ikke den at opnaae et bestemt Embede, men at erhverve sig en personlig Indflydelse paa Kongen.

Christian IV var i Besiddelse af adskillige Egenskaber, der vare heldige for denne Gren af hans Kongegjerning. Han havde en levende Følelse for Statens Vel, for Landets og sin egen Hæder. Han ejede en sjelden Udholdenhed; hvad han engang havde paataget sig, veg han ikke let fra. Længe bevarede han

---

[1]) Fremstillingen i dette Kapitel holder sig ikke strengt til Tidsrummet før 1635, men medtager dog kun Træk fra den følgende Periode af Christian IV's Regering, forsaavidt de belyse Momenter eller charakterisere Personer, der allerede spille en Rolle før det nævnte Aar.

Side 62

sin Aand frisk uden at trykkes ned af Alderen og Ulykkerne. Trods det raae, ofte plumpe i hans Væsen, der i det mindste tildels var et Udslag af de stærke Lidenskaber, som laae i Tiden, og som heroppe i Norden ikke havde faaet Dannelsens eller Forfinelsens glatte Præg, kunde der være noget vindende, noget værdigt ved hans Optræden, der ikke undlod til sine Tider at faae sin Betydning i hans Forhold til de fremmede Gesandter[1]). Hans Maade at udtrykke sig paa, saavel mundtligt som skriftligt, var kort og fyndig, ofte for fyndig. Han hadede al unyttig Vidtløftighed[2]). Hans Hovedegenskab var imidlertid Handlelysten, den utrættelige Arbejdskraft, den rastløse Virksomhed. Her viste sig paa engang hans største Styrke og hans største Svaghed. Han var kun skabt til at have Lykken med sig. Hans urolige Aand fordrede Handling, helst de store Bedrifter[3]); men naar disse ikke kunde sættes i Værk, savnede han — i denne Henseende ikke ulig sin Søstersøn, Stuarteren Karl I af England — Evnen til at beregne Maal efter Midler og frem for alt den Selvbeherskelsens Magt, der lader En oppebie det gunstige Øjeblik. Dreves han ved sin egen besindigere Overvejelse eller, som hyppigere skete, ved

---

[1]) Saaledes roser den engelske Afsending Sir Thomas Roe ham i sine Skrivelser til Statssecretairen Cooke og til Karl I af 24. Aug. 1638 og af 28. Febr. 1640. A journal of my (Roe's) employment into Germany and copyes of my instructions, letters written and other negotiations Anno 1638 with the king of Denmarke and the Ambassadors of France and Suede, Mons. d'Avaux and Mons. Salvius. Afskrift i Ny kgl. Saml. 1019 4to efter Originalen i British Museum. Ogsaa Fegræus omtaler ham venligt. Skrivelse af 7. Febr. 1631. Allenske Sager Nr. 11. Aitzema bemærker, at han var en ædel Fyrste, der havde mange heroiske Dyder og stor Kjendskab og Erfaring paa Grund af sin lange Regering. Anf. St. IV, 1; 524.

[2]) I en Skrivelse fra den sachsiske Afsending Lebzelter til Kurf. Johan Georg, dat. Frederiksborg 8/18 Januar 1633, beretter han, at han har gjort sin Forestilling til Kongen saa kort som muligt, da nogle fornemme Personer have sagt ham, »dasz Ihr Köngl. Mait. nicht wol mit weitleufften vorträgen zu beschweren und solche deroselben bald verdrieslich wehren.» Dresd. Ark.

[3]) Den danske Agent i Paris Peder Vibe skal d. 19. Decbr. 1629 have skrevet et Brev til Charnacé, af hvilket Siri gjengiver en Del saaledes: »Che il Re di Danimarca, il Principe Cristiano et il Duca Ulrik erano naturalmente propensi à cose grandi come erano quelli che per ordinario la guerra infanta». Memorie recondite VII, 175.

Side 63

Andres indstændige Advarsler tilbage fra, hvad han havde Lyst til, manglede han Resignationen til at vente; noget skulde gjøres i den bestemte Retning. Han var ikke af de betydelige Aander, der kun sætte Pris paa det store; ligesom paa andre Omraader hans noget smaalige Virkelyst vistnok skadede hans Overblik, saaledes kunde han i den ydre Politik i en mærkværdig Grad benytte sig af det, som Axel Oxenstjerne saa overordentligt træffende har kaldt »saadanne media consilia, quae nec parant amicos, nec tollunt inimicos»[1]). Hans Politik blev derved for en stor Del til en Række Tilløb, der ofte havde noget tirrende og udfordrende ved sig. Han manglede den større statsmandsagtige Sands, der lader En opfatte Situationen i hele dens Virkelighed og alle dens Muligheder.

Der er endnu et Moment, der bør fremdrages. Det er en Politikers Pligt ikke alene at see hen til, hvad der er hans Ret, men ogsaa til hvad Fordel eller Skade, Anvendelsen af denne Ret kan bringe. Christian IV var altfor tilbøjelig til overvejende at have sin virkelige eller

formentlige Ret for Øje og forsømme den politiske Side af Sagen. Dette fik, især naar det traadte i Forbindelse med hans naturlige Heftighed, en afgjørende skadelig Indflydelse, saaledes navnlig i den hamborgske Sag og i Sundtoldstriden[2]). Dog maa det ikke forstaaes, som om dette Træk ved Christian IV's politiske Virksomhed aldeles forebyggede, at Dobbeltsidighed og Hensynsløshed i Midlerne kom til Syne i hans Færd. Disse Skavanker, der i Almindelighed ere saa nøje forbundne med enhver Statsmandsgjerning, fremtraadte jo saa stærkt i det 17. Aarhundrede, dette Jernaarhundrede, som Samtiden kaldte det[3]), med dets Politiks stærke machiavellistiske Præg[4]), og Christian IV staaer ikke

---

[1]) Handl. rør. Skandinav. Hist. XXIV, 183.

[2]) Her skal blot anføres følgende Udtryk i hans Skrivelse til Rigsraadet af 15. Maj 1639: »Angaendis den Salpeiiter, som nu Er saa stor queruleren om, da Er dermed inted uijder foretagen End alle potentaters jura permitterer». Christian IV's egh. Breve. Gh. Ark.

[3]) Roe til Cooke, 12. Febr. 1639: »Such actions are not to be exspected in this age of iron and clay, fitter for the times of wisdom an magnamity». Roe's anf. Relation. Parival, Abrégé de l'histoire de ce siècle de fer, contenant les misères et les calamites des derniers temps. Brussel 1665.

[4]) »Au XVI. siècle la politique, fidèle encore aux traditions du moyen âge,

Side 64

ren derfor. Dog medførte saavel Forholdenes hele Udvikling som maaske ogsaa hans egen Charakter, at dette kun sjeldnere kom tilsyne i ligefremme Handlinger, oftere i Planer og Hensigter.

Som den følgende Fremstilling vil vise, trænges fra Lybekkerfreden den religieuse Side af hans Politik stærkt tilbage. De politiske Hensyn befinde sig ikke længere i fuld Harmoni med hans Tro, han opgiver efterhaanden mere og mere at tænke sig som en protestantisk Magt[1]). Hvad han saagodt som udelukkende lod sig lede af, blev Omsorgen for sit Lands og sit Kongehuses Interesser[2]). Det maa her bemærkes, at omend det vel ikke kan nægtes, at dynastiske Hensyn stærkt spillede ind i hans Virksomhed, navnlig med Hensyn til de tydske Stifters Gjenerhvervelse for hans Sønner, er det dog med megen Uret, at man har bebrejdet ham at have foretrukket dem for sit Lands Interesser[3]). Naar han arbejdede paa at erhverve Hertug Frederik Bremen, var det ganske vist tildels for Sønnens Skyld; men han havde den fulde Bevidsthed om, at han med det samme derved virkede for Danmarks Vel[4]). Med mere

---

plaisait à invoquer les principes et les maximes des saintes Écritures, comme ayant force de loi pour la république chrétienne. Au XVII. siècle nous voyons Machiavel placé à peu près au même rang que la bible. Machiavel était devenu un oracle, un prophète». Coremans, L'an 1640. Tableau historique. Compte-rendu des séances de la commission royale d'histoire ou recueil de ses bulletins. Bruxelles 1847. T. XIII p. 443.

[1]) Noget ganske andet er, at han vedblev at aabne landflygtige Protestanter et gjæstfrit Tilflugtssted i sine Lande. Ny kirkehistor. Samlinger III, 173—74, 207.

[2]) Se den ovfr. nævnte Skrivelse af 15. Maj 1639: »Den Imagination, Riigens Raad er kommen ij, att uij skulle were den keiiserlige och catholische partij hell uel Affectionerit, derom haffuer dij gode herrer liiden uijshed, Mens paded att herr och knecht kan forsta hinanden Rett, daa uijlle uij uijde, huijlcken partij Enthen dii Catholische Eller dii Caluinister Er best att troe in puncto Nostrae conseruationis.»

[3]) Især Hammarstrøm i hans Afhandling: Om Kristian IV's yttre politik intill Svenskt-Danska krigets utbrott 1643. Lund 1871. p. 23. Bedømmelsen af Christian IV er dog noget mildere i samme Forfatters senere Arbejde: Om Freden vid Brømsebro 1645 samt Sveriges och Danmarks ömsesidiga politiska förhållande under närmest föregående tid. Lund 1873.

[4]) I en udateret Skrivelse ytrer Christian IV: »Giiffter H. Friderich sig, da er han aff med Stiffted, for hvilkid ieg hafver hafdt stor Umag, førend ieg kunde bringe hannem did til veje. Naar hand nu kommer aff

Side 65

Grund kan der rettes den Anke imod hans Politik, at han i en ikke ringe Grad lod sig paavirke af personlige Stemninger. Hans Animositet imod Sverig og dets Regering forøgede Bitterheden i Forholdet til dette Land og medvirkede saaledes til Katastrophen, som dog de andre vigtigere Aarsager rimeligvis alligevel vilde have fremkaldt. Endnu større Betydning fik det Had og den Haan, som efterhaanden udviklede sig hos ham overfor Nederlandene[1]), og som for en stor Del havde sin Rod i hans monarkiske Ideers Modsætning til de republikanske[2]) og i hans lutheranske Misstemning mod Calvinisterne[3]).

Samtiden var meget tilbøjelig til at tillægge ham Mangel paa selvstændig Opfattelse og en stor Afhængighed af hans Omgivelser, navnlig af hans tydske Raader[4]). Det er særdeles vanskeligt at bedømme slige Paastande; men der er megen Grund til at antage, at Andres Indflydelse langt mere har styrket ham i hans egne Forsætter og saa at sige trukket dem ud i deres Konsekventser end skabt dem. Igjennem Hovedtrækkene

---

med samme Stiifft, da kommer did samme ij dij Catholichers hender, disze lande til allerstørste faare.» Afskrift i Langebeks Excerpter Nr. 136. Kongl. Bibl.

[1]) F. Ex. »Saasnart det gaar ded Gesyndecken wel, da uil dij strax meistere al werden, Mens sa snardt werden gaar dem nogid ijmod, da er dj smukt smijdig.» Christian IV til Corfitz Ulfeldt, d. 17. Febr. 1640. Christian IV's egh. Breve. Afskrifter. Kongl. Bibl.

[2]) I Christian IV's Skrivelse til Generalstaterne, Stade 15. Juli 1641, hedder det, at deres Hensigt at ville tilintetgjøre hans Tolde er: »wider alle manier mit Könige zu handelen.» Holland Nr. 68 a. Jvfr. Skrivelse fra den danske Resident i Haag, Tanke, til Christian IV, dat. 2. Febr. 1645 (ny Stil), hvori det hedder: »Die Province von Holland führt recht violenta consilia wider alle benachbarte Könige.» Holland Nr. 75. En saadan Betragtning gjenfinde vi hos Wallenstein, der kalder Hollænderne »destructores regum et principum» (Førster, Wallensteins ungedruckte Briefe I, 144) og hos den pavelige Nuntius Carafa, der bemærker: »In den Holländern haben die Regenten zerstører der Monarchien und Fürstenthümer, somit ihre Feinde zu betrachten.» Hurter, Friedensbestrebungen Kaiser Ferdinands II. p. 278.

[3]) »Wor Herre haffuer nu en tijdlang inted werrid god Calvinisch». Christian IV til Corfitz Ulfeldt, 24. Juni 1640. Christian IV's egh. Breve. Afskrifter. Kongl. Bibl.

[4]) Se saaledes Aitzema, anf. St. IV, 1; 524. Roe's Skrivelser til Cooke og til Windebanke af 1638 og af 24. Januar 1640. Roe's anf. Relation. Fegræus's Skrivelse til Gustav Adolf, 8. August 1630. Adlersparre, Historiska Samlingar III, 238.

[5]

Side 66

i hans Politik, Frygten for Sverig og dets Østersøherredømme Tilbøjeligheden til at forhøje Sundtolden, Kampen mod Hamborg, Bestræbelsen for at erhverve Bremen, spores tydeligt Christian IV's egen Villie; men det er ikke umuligt, at den stærke Tilnærmelse til Kejseren og

Spanien, som i hvert Tilfælde en Tid fandt Sted, kan have havt sin Grund i fremmed Paavirkning.

Til Kongens nærmeste Omgivelser, hvis Stilling til den udenrigske Politik kan gjøre Krav paa Undersøgelse, maae selvfølgeligt først og fremmest hans Sønner regnes[1]). Deres Indflydelse paa Kongen var imidlertid i denne Henseende forholdsvis ikke stor. Hvad selve Tronfølgeren, den udvalgte Prinds Christian V angaaer, havde tidlige Udsvævelser uden Tvivl svækket hans aandelige Evner, ligesom de havde undergravet hans Helbred og i hvert Tilfælde berøvet ham den moralske Anseelse[2]), som hans Stilling ellers saa let vilde have kunnet give ham Lejlighed til at hævde, og det hjalp heroverfor kun lidet, at en vis ydre Anstand i Forbindelse med hans smukke Skikkelse[3]) til sine Tider kunde gjøre et vist Indtryk paa fremmede Gesandter[4]). I alle Forhandlinger vedrørende Forholdet til Udlandet er det kun yderst sjeldent, at man i dette Tidsrum møder hans Person[5]), naar man seer bort fra hans Ægteskab og hans Sammenstød i Aaret 1629 med den bekjendte Rhingreve Otto Ludvig, der gav Anledning til en Brevvexling

---

[1]) Hans Moder, Enkedronning Sophies Indflydelse, der tidligere ikke havde været ringe, indskrænkede sig i de to Aar, hun overlevede Lybekkerfreden, vistnok kun til et enkelt nedenfor berørt Punkt.

[2]) Se især Rigsraadets forskjellige Indstillinger, hvori det tilraader hans snarlige Giftermaal. Rigsraadsbreve Nr. 49. Jvfr. Hammerich, Danmark under Adelsvælden IV, 349.

[3]) Danske Magazin 3. R. I, 22.

[4]) Ogerii Iter Danicum p. 62. Jvfr. dog Voyages de Monsieur Hayes de Courmesvin p. 76.

[5]) De vigtigste Tilfælde ere hans Forhandlinger med Fegræus 1630 (Adlersparre, anf. St. III, 212—13, 220) og med Baudissin 1632 (Slange, anf. St. p. 755. Molbech, Christian IV's egh. Breve II, 3.). I de følgende Aar kan lægges Mærke til hans Mægling mellem Hamborg og Christian IV 1637, 1639, 1642 og 1643 (Slange, anf. St. p. 865—66, 1002, 1153; hans Skrivelse af 4. Juli 1642 til Raadet i Hamborg, Dan. Kong. Hist. Nr. 97 b) og hans Intercessionsskrivelse af 16. Maj 1637 til Dronning Christina for den fængslede Arnim (Sverig Nr. 281 Gh.

Side 67

med Gustav Adolf, som dog blev uden videre Følger[1]). Næppe nogensinde har Christian IV ladet sig lede af hans Raad. Han skal have været venligt stemt overfor Gustav Adolf[2]), dog vide vi for lidt om hans politiske Sympathier til at kunne udtale os med nogen Sikkerhed derom. Vist er det derimod, at den Tilsidesættelse, hvorfor han, næppe ufortjent, var Gjenstand, frembragte en Bitterhed mod hans Fader, der senere ytrede sig saavel paa andre Maader[3]), som i en i hvert Tilfælde til sine Tider frembrydende Misfornøjelse med den ydre Politik[4]). Hans Stilling til de ledende Statsmænd var vistnok forskjellig; med Christian Friis var han Uvenner[5]).

Ark.) Heller ikke i hans Stilling som Statholder i Slesvig og Holsten, hvortil han allerede var bestemt i Begyndelsen af 1630 (Adlersparre, anf. St. III, 160) og udnævntes d. 10. Januar 1632, var hans Virksomhed af nogen Betydning. Waitz, Geschichte Schleswig-Holsteins II, 564.

[1]) Se herom Svenske Akta. Holberg, Danmarks Riges Historie III, 576—80. Molbech, anf. St. I, 359, 394. Adlersparre, anf. St. III, 148. Fegræus's Depescher fra 1630. Allenske Sager Nr. 11.

[2]) Adlersparre, anf. St. III, 238, 254.

[3]) Se hans Skrivelse af 2. Maj 1641 til Christen Thomesen Sehested: »Jeg haffver feget (sic) eders skrifvelse, oc faaer jeg well at contentere mig med H. M. resolution, faaer at bilde mig ind, at jeg er fød under den constillation, at mine petitta icke bliffver antaget oc andre deris antaget, mig til Skade paa det, jeg i fremtiden skal haffue, sapienti sat dictum.» Dan. Kong. Hist. Nr. 96. Den 23. Maj 1642 skrev han til Corfitz Ulfeldt: »Jeg haffver fornommet, at H. M. haffver stuckt det werck uden om Byen aff; det war got, man hørte deris, som forstod det, mening derom. Plus vident oculi qvam oculus». Dan. Kong. Hist. Nr. 97 b. Senere under 25. Juni 1644 skrev den kejserlige Afsending Plettenberg: Prorumpunt in principe inditia impatientiae, qvod non sibi, sed alteri publici cura data sit, tamen reverentia patrui mandati praevalet». Allenske Sager Nr. 16. Dette Brev er Kilden for Fryxell, Berättelser ur Svenska Historien VII, 247.

[4]) Se hans Skrivelse af 30. Marts 1640 til Corfitz Ulfeldt: »Huad de Hollender anlangendis, da haffver jeg skreffwit tilforn, det motte forrefalde, det os bege fortrød, och er jeg well i den mening ennu, wor herre kand alt affvende. Non est faciendum malum, ut eveniat bonum. Det er icke nock at faae it aar, men man skal tencke paa flere, mit stillsuegen kand man viel vorbeigeen; man kunde sette sig i den forvirring, at efterkommerne grue derfor.» Dan. Kong. Hist. Nr. 96. D. 12. Jan. 1642 skrev han til den samme: »Der haffver weret nyligen tractater for imellom Hamborg oc H. M.; men mig tyckis, man begynder intet ret, man søger det, man skulle bliffve søgt om.» Dan. Kong. Hist. Nr. 97 b.

[5]) Fegræus omtaler i sin Skrivelse af 22. Decbr. 1632 til det svenske

[5*]

Side 68

Langt betydeligere var Broderen Hertug Frederik. Allerede tidligt roses han for sine gode Anlæg[1]), og han lagde uden Tvivl i denne Periode Grunden til de Egenskaber, der senere skulde betegne ham som Konge, især den mangesidige Dannelse og den underlige Forening af den tause, beregnende, omsigtsfulde Klogskab og den frembrydende Tilbøjelighed til overilede Skridt. Hans Indsættelse og Anerkjendelse som Erkebiskop i Bremen var en af Hovedopgaverne for Kongens Politik. Inden dette førte til noget Resultat, var han meget uvenligt stemt imod Kejseren, der jo havde berøvet ham hans Stifter[2]).

Hertug Ulrik døde for ung til, at han kunde komme til at erhverve nogen selvstændig Indflydelse, hvilken ellers uden Tvivl hans Dannelse, Tapperhed, Livsfriskhed og Virksomhedslyst vilde have givet ham[3]). Skjøndt han foretog en længere Rejse til de katholske Kurfyrster og var nær ved at blive ansat hos Wallenstein, gik hans Sympathier dog afgjort i protestantisk Retning[4]).

Større Vigtighed har det imidlertid selvfølgeligt at undersøge den Rolle, Kongens virkelige og naturlige Raadgivere have spillet. Disse faldt i to Afdelinger, de danske og de tydske, de første bestaaende af Rigsraaderne og Rigsembedsmændene, de sidste væsentligt af de holstenske Raader, de egentlige Hof- eller Gehejmeraader og de fornemste Embedsmænd i det tydske Kantseli.

Rigsraad, at 13 Baadsmænd foran Slottet havde udført et Overfald paa Christian Friis, og at Rygtet sagde, at de vare lejede dertil af Prindsen, »ham Canzleren intet mycket god är.» Allenske Sager Nr. 11. Maaske stod han i Spidsen for Rigsraadet med Hensyn til at dadle Prindsens Levnet. — Med Corfitz Ulfeldt stod han senere i en livlig Brevvexling.

[1]) Af Greven af Leicester 1632. Danske Magazin 3. R. I, 22.

[2]) Cronholm, anf. St. VI, 1; 2.

[3]) Adskillige egenhændige Breve fra ham ere bevarede. Dan. Kong. Hist. Nr. 88 a.

[4]) Cronholm, anf. St. V, 2; 34. VI, 1; 2, 5. Dronning Elisabeth af Bøhmen beklager i et Brev til Sir Thomas Roe af 10. Octbr. 1633 mege levende hans Død og bebrejder Christian IV, at han ikke har følt saa meget derved, som en saa brav Søn fortjente det. Calendar of Statepapers. Charles I. Domestic series 1633—34 p. 241. Han havde en Tid en aarlig Pension af England. Danske Magazin 3. R. I, 39.

Side 69

Hvad Christian IV's Forhold til Rigsraadet i dette Tidsrum angaaer, er det et Spørgsmaal af største Interesse, men ogsaa af største Vanskelighed. Det er af Vigtighed at stille det rigtigt. Det var overensstemmende med Forfatningens Aand, der havde fundet sit Udtryk i Haandfæstningens § 4[1]), at Rigsraadet deltog i Ledelsen af den udenrigske Politik, og dets Bevillingsmyndighed var jo ogsaa skikket til at give det Indflydelse paa den; men paa den anden Side krævede Haandfæstningen, som allerede bemærket, kun dets Samtykke ved Krigserklæringer, og da det som Helhed betragtet som oftest ikke var samlet, kunde der slet ikke være Tale om dets daglige Tilsyn med eller Deltagelse i Forhandlingerne med Udlandet. Naar man skal bestemme Rigsraadets Indflydelse i denne Henseende, da bør den kun maales efter, om der har været Overensstemmelse i dets og Kongens Politiks Grundsætninger, om dets Anskuelser i det store taget have været de ledende, eller om vigtige Skridt ere udførte trods dets modsatte Mening. Et andet Spørgsmaal bliver det derimod, hvorvidt hele den nærmere Udførelse af Grundtrækkene er sket efter Samraad med enkelte af Rigsraaderne, særligt Rigsembedsmændene, eller med andre.

Kongen henvendte sig i dette Tidsrum ofte til Rigsraadet med Forlangende om dets Betænkning angaaende udenrigske Anliggender, især om Forholdet til Sverig, med hvis Rigsraad det danske ogsaa efter gammel Sædvane direkte forhandlede, men ogsaa om Politiken overfor Tydskland, Polen, Generalstaterne, England, Hamborg og de andre Magter, og han udbad sig adskillige Gange dets Raad ved Affattelsen af Instruxer til sine Gesandter. Der er saaledes en ikke ringe Lejlighed til igjennem de af Raadets Svarskrivelser, der ere bevarede, at danne sig et Billede af dets Anskuelser. Det maa her for det første fremhæves, at det i Perioden før 1635 er muligt at tale om en Politik, hyldet af Rigsraadet som Helhed betragtet. Vel vare i det mindste nogle Iagttagere meget tilbøjelige til at

[1]) »Wille och skulle wy elske och fremdrage Danmarckis riigis raad och adell och medt dennom styre och regere Danmarckis riige.» Som Aktor i den dybvadske Sag, altsaa i en officiel Stilling, havde Jens Bjelke 1607 betegnet Rigsraadet som værende i Besiddelse af den højeste Magt. Danske Magazin 4. R. II, 136.

Side 70

antage Raadet delt i to eller tre Partier[1]); men det synes af de afgivne Erklæringer og deres Underskrifter temmeligt afgjort, at om end der selvfølgeligt, hvad vi strax nedenfor skulle komme tilbage til, har gjort sig forskjellige Meninger gjældende, er der dog visse Anskuelser, som med Rette kunne opfattes som det samlede Rigsraads[2]).

Hovedtrækket i dets Politik var Bestræbelsen efter Fredens Bevarelse. Det saa i en ny Krig ingen Mulighed til Sejr, men kun Forøgelse af Landets Ulykker. I Forening hermed gik Ønsket om en paa de fleste Punkter saa tilbageholdende

[1]) Allerede i November 1627 taler den svenske Afsending Rasch om tre Partier i Rigsraadet, det ene bestaaende af Jacob Ulfeldt og Frands Rantzau, det andet, af Patrioterne, og det tredie, af dem, der ere sammensvorne med Kejseren og Spanien, fordi de en lang Tid have havt deres Penge staaende i Bankerne i Antwerpen og Brüssel. Cronholm, anf. St. V, 2; 21. Den 8. Januar 1631 skriver Fegræus til Gustav Adolf, at Rigsraadet er delt i to Partier, et, som er velstemt mod den svenske Konge, hvilket dog er lille, og et andet, som holder paa Neutraliteten og næsten bestaaer af gode kejserligsindede. Allenske Sager Nr. 11. Lignende Udtryk om Partispaltningen se Fegræus's Depescher hos Adlersparre, III, 238, 254. Det maa nu hertil bemærkes, at de svenske Afsendinge og især Fegræus ved Gjengivelse af vexlende Rygter og tilfældige Stemninger for en ikke ringe Del svække Paalideligheden af deres Beretninger, saaledes som der senere vil være Lejlighed til at vise, og endvidere, at de tydeligt nok ikke skjelne tilstrækkeligt imellem Antipathi mod Sverig og Sympathi med Kejseren. Der er saaledes megen Grund til at optage disse Beretninger med stor Forsigtighed. Manglen af Rigsraadsprotokoller gjør det umuligt nøjere at kjende selve Forhandlingerne; men naar vi kunne finde visse fælles Anskuelser gaaende igjennem alle Raadets Erklæringer, naar det ikke er muligt i Mangel af Underskrifter at skimte de afvigende Meninger, men tvertimod netop de Medlemmers Navne, der betegnes som de mest forskjellige, findes sammen med hinanden, og naar der tillige ikke findes Spor af Separatvota eller andre virkelige Holdepunkter for Partiforholdene, saa er man formentligt berettiget til at tale om Rigsraadets Politik som Helhed. Det skal kun bemærkes, at naar Albert Skeel i en Skrivelse til Christian Friis af 19. Decbr. 1632 (Adelsbreve Nr. 16) glæder sig over Bevarelsen af Neutraliteten og tilføjer: »endog der vell haner verrit di, som ded gierne anderledis seet haffde», forekommer der mig ingen Grund til at henføre dette til Rigsraader.

[2]) Det skal her kun ganske i Forbigaaende bemærkes, at der henad 1640 indtraadte en vis Forandring indenfor Rigsraadet, idet nogle enkelte af dets nye Medlemmer, især Corfitz Ulfeldt, hyldede politiske Anskuelser, som vare i Modstrid til de øvriges, hvorved der saaledes virkeligt blev Tale om Partier.

Side 71

Politik som muligt. Rigsraadet vilde ingen udfordrende Holdning overfor andre Stater, intet Skridt, der kunde bringe det fredelige Forhold i Fare. Dog var det tilbøjeligt til Fredsmægling i Tydskland for at forebygge Sverigs for store Magtforøgelse. I det Hele var denne en Hovedgjenstand for dets Opmærksomhed; men det ønskede den hindret ad ren diplomatisk Vej ved at søge at skille Hansestæderne, Generalstaterne og England fra det. Ved Siden heraf gaaer imidlertid en stærk protestantisk Følelse; Rigsraadet og flere af dets ledende Medlemmer udtale ofte en levende Antipathi imod Østrig og Spanien som katholske Magter. Den religieuse Side af Tidens Politik spores ofte stærkt i dets Erklæringer.

Allerede dette, som den følgende Fremstilling nærmere vil udvikle og bevise, vil være tilstrækkeligt til at vise Forskjellen mellem Kongens og Rigsraadets Standpunkter. Kongens Tilbøjelighed gik i Retning af Krigen, om han end var koldblodig nok til ikke at kaste sig ind i den. Han kunde ikke undlade at give sig Blottelser ved forskjellige uforsigtige Skridt. Han saa sine naturlige Modstandere ikke alene i Sverig, men ogsaa i Hamborg og senere i Nederlandene; overfor Kejseren tabte han efterhaanden sin protestantiske Antipathi. Det maa nu siges, at under denne Forskjellighed i Anskuelser var Rigsraadets Indflydelse langt mere negativ end positiv, selv i de Punkter, hvor selve dets Standpunkt gik ud over det negative. Det var adskillige Gange i Stand til at hindre truende Skridt imod Sverig eller for stærk en Tilnærmelse til Kejseren; men det kunde ikke bevirke en alvorlig Bestræbelse efter Venskab med Hansestæderne og Generalstaterne. Og selv det at forebygge, hvad det ansaa for farligt, formaaede det i adskillige vigtige Forhold slet ikke; saaledes kunde det hverken forhindre eller i lang Tid bilægge Striden med Hamborg. Ja det kunde endog skee, at Kongen udsendte

Ordrer til sine Gesandter, der strede imod dets bestemte Ønsker[1]) eller endog imod deres oprindelige, i Overensstemmelse med Rigsraadet opsatte Instruxer, og som han maatte vide, Raadet misbilligede[2]), eller

[1]) Her sigtes navnlig til Forhandlingerne i Tydskland i Begyndelsen af 1633.

[2]) Her sigtes til Axel Arnfeldts Gesandtskab til Nederlandene 1630, hvorom nedenfor.

Side 72

at han gav dem Befalinger af farlig Natur og saa først bagefter spurgte Rigsraadet, om det fandt det rigtigt at arbejde i den Retning[1]).

Hovedansvaret for den udenrigske Politik kan saaledes ikke lægges paa Rigsraadet, og det kan ikke nægtes, at dets Regeringsprincipper i flere Henseender vare mere passende til de virkelige Forhold end Kongens, og at, hvis dets Raad stadigt vare blevne hørte, flere skjæbnesvangre Fejl vistnok vare blevne undgaaede. Der aabenbarer sig heller ikke sjeldent i dets Indlæg[2]) en større Beherskelse af Situationen, en større Dygtighed til at opløse den i dens enkelte Momenter, end Tilfældet er i Kongens Skrivelser. Men paa den anden Side var der ingen af dets Medlemmer, der lagde et særligt Statsmandstalent for Dagen; af nogen virkelig overlegen Aand viser der sig ikke Spor. Ligesaalidt er Raadet ansvarsfrit for Ulykkerne. Ansvaret falder paa et andet Punkt end Kongens. Omend man undertiden har været tilbøjelig til at overdrive Bebrejdelserne imod Raadet og Adelen for deres Mangel paa Beredvillighed til at bringe Ofre, og Landets materielle Tilbagegang er et vigtigt Moment til en retfærdig Bedømmelse af dette Spørgsmaal, kan det dog ikke nægtes, at Rigsraadet savnede det rette Blik for, at en Krig med Sverig laa i Forholdenes Natur, og at Grundsætningen: Tempore pacis cogitandum est de bello, ikke alene burde prange som Indskrift paa Kjøbenhavns Tøjhus[3]), men følges i Virkeligheden.

Aarsagerne til den mindre betydningsfulde Stilling, som Rigsraadet kom til at indtage, laa dels i Kongens egen Charakter, dels i de Forhold, der lode hans tydske Raadgivere spille en stor Rolle. Det tør nemlig antages for sikkert, at flere af disse havde en langt større Indflydelse end selve de ledende Rigsraader. Kongens Stilling som Hertug af Holsten havde, som allerede ovenfor bemærket, faaet en forøget politisk Betydning. Tydskland var blevet Centrum for hele Danmarks Politik, ikke i den Forstand, at dets Skjæbne laa Danmark saa sært paa Sinde, men i den Betydning, at paa dets Jordbund

[1]) Her sigtes til Forhandlingerne med Kejseren 1637.

[2]) Særligt skal fremhæves Rigsraadets Svarskrivelse til Kongen af 13. Maj 1639. Rigsraadsbreve Nr. 50. Gh. Ark.

[3]) Se Cracau's Depesche af 14. Februar 1644. Allenske Sager Nr. 14.

Side 73

udkæmpedes de Kampe, der skulde blive skjæbnesvangre for Danmarks Fremtid. De Expeditioner, der udfærdigedes igjennem det tydske Kantseli, bleve allerede derved meget

forøgede. Hertil kom, at Christian IV for at være nærmere ved Begivenhedernes Gang meget hyppigt opholdt sig i det ham personligt kjære Glykstadt, hvorved hans Omgivelser væsentligst kom til at bestaae af de tydske Raader, medens hans danske Rigsraader havde deres Gjerning i Kjøbenhavn eller omkring paa deres Len. Følgen heraf var nu, at ikke alene hans politiske Meninger bleve paavirkede herved, men at ogsaa de egentlige Rigsembedsmænd, og særligt i dette Forhold Kantsleren og Statholderen eller Rigshofmesteren, hvem dog Haandfæstningens § 45[1]) gjorde til et Slags Ministre, foruden at de efter deres Stilling maatte være indflydelsesrige Medlemmer af Rigsraadet, langtfra bleve ene om den daglige Ledelse af Sagerne, men denne ofte udførtes ikke blot uden Samraad med dem, men ogsaa uden deres Vidende[2]). I hele dette Forhold, i hele den Indflydelse, som Kongens tydske Raadgivere vandt, ligger et Moment af ikke ringe historisk Betydning. Dels formaaede i hvert Tilfælde flere af dem vistnok ikke at vurdere de danske Tilstande paa rette Maade og tillagde maaske tydske Spørgsmaal, som f. Ex. det bremiske og det hamborgske, for stor Betydning, dels viser det, hvorledes hele den Tilstand, der efter en kort dansk Reactionsperiode omkring 1648 skulde blive charakteristisk for Tiden ved 1660 og for Alvor tage til i Vext

[1]) »Effterdij dett høyeste regimente wdj riigitt henger mest paa kongens perszon, huilckid regimente Kongen aldene icke føre kandt, derfor skall kongen allthiid haffue en riigens hoffmester, en cantzeller och en riigens marsk, som ere fødde Danske mendt aff adell, huilcke som kongen och andre riigens raadt wdj riigens ehrinde och sager thill hans kongelige regimentis opholdelsze skulle were behielpelige.»

[2]) Se f. Ex. Skrivelse af 14. April 1630 fra Christian IV til Kantsleren og Statholderen, hvori han underretter dem om et Svar, der allerede var givet Hamborgerne. Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 403. Forøvrigt var dette ikke noget nyt for dette Tidsrum. Jvfr. Molbech, anf. St. I, 73. Den 20. Decbr. 1634 oversendte den tydske Kantsler Reventlov Kongen en Beretning fra en Agent i Tydskland, Breithaupt, og tilføjede: »und weil zuletzt Sachen den Hrn. Cantzler Friesen concernirend gedacht, stelle zu E. Kon. Maj. gnedig. Belieben, ob sie es ihm allergnedig. communiciren wollen.» Bremen Nr. 28. Gh. Ark.

Side 74

efter Souverainitetens Indførelse, ikke var et nyskabt Phænomen, men havde sin Rod i Fortiden[1]).

Over den tydske Indflydelse viser der sig ogsaa stærke Tegn paa Misfornøjelse hos de danske Statsmænd. Fornemme Adelige udtalte deres Harme over det tydske Sprogs Fremtrængen ved Hove og lode deres Stemning gaae ud over de tydske Raader[2]). Rigsraadet arbeidede stærkt paa at hindre den fremmede Adels Ligeberettigelse med den danske[3]), og endeligt søgte saavel det som Adelen at modarbejde den tydske Indflydelse paa den udenrigske Politik ved enten at drage Kongen fra Holsten til Kjøbenhavn eller faae ham stadigt omgivet af nogle af dets Midte eller faae den danske Kantsler overdraget Tilsynet med det tydske Kantseli[4]). Saadanne Forslag vise bedre end alle andre Tegn, hvorledes Forholdet var.

[1]) Paa den tydske Indflydelses Historie før det her omhandlede Tidsrum skal der ikke her gaaes ind. Det skal kun bemærkes, at Grundlaget for den Form, hvori den nu fremtraadte, skriver sig fra Christian III's Erobring af

Danmark, men at den siden havde undergaaet stærke Svingninger, og under Christian IV næppe fremtraadte saa stærkt før som efter 1629.

[2]) »Canutus Ulfeldius — — Cancellario Germanico, Germanice illi, ut et aliis, loquuto, Gallice respondit, hoc prætextu, qvod post vernaculam lingvam Danicam, qvam unam in Dania regnare debere asserebat, Gallica sibi omnibus aliis antiqvior esset, qvod qvidem nescio, an Gallorum amore diceret, an Germanorum contemptu.» Ogerii Iter Danicum p. 106.

[3]) Se Adelens Deputeredes Indlæg til Rigsraadet af 11. Octobr. 1641. Oluf Daa's sjællandske Provindssiallandebog. Addit. 96. Fol. U. B. Rigsraadets Beslutning af 1. Novbr. 1641. Rigsraadsbreve Nr. 52. Disse forskjellige Indlæg bleve Grundlag for Bestemmelserne i Recessen af 1643 2. Bog 2. Cap. § 2.

[4]) I en Memorial fra Adelens Deputerede til Rigsraadet af 30. Octobr. 1641 opfordres Raadet til at bevæge Kongen til, at to af dets Midte stedse maae være med ham i Glykstadt eller andetsteds udenfor Riget som Raadgivere i Sager, der angaae Landet, for at der ikke ved Andre, »som osz icke ere well affectionerede» skal practiseres noget til Skade for Landet, samt til at arbejde paa, at Kongens Kantsler maa have Inspection med det tydske Kantseli, saaat ingen Breve udgaae derfra uden hans Vidende, det lovlige Rige til Skade. Den 4. Maj 1642 opfordrede Adelens Fuldmægtige til, at Stridighederne med Hamborg maae afgjøres ved danske Mænd. Sjællandske Provindssiallandebog. Den 8. Juli 1642 skrev den svenske Resident Strømfeldt (Fegræus) til Axel Oxenstjerne, at Rigsraadet havde foreslaaet, at Kongen skulde blive i Kjøbenhavn og Prindsen regere i Holsten, men at det ikke antoges, at Kongen vilde gaae ind derpaa. Allenske Sager Nr. 11.

Side 75

Der er her Anledning til at komme tilbage til et Spørgsmaal, som før kun blev berørt, nemlig den egentlige Expedition af de udenrigske Sager. Denne besørgedes dels af det danske, dels af det tydske Kantseli. Hovedreglen for Fordelingen af Sagerne mellem dem var den, at Brevvexlingen med Sverig og Rusland var henlagt til det danske Kantseli, medens Sagerne vedrørende alle andre Stater henhørte under det tydske[1]); dettes Expeditioner delte sig atter i to Afdelinger eller Contoirer, den ene, hvortil hørte Skrivelser, affattede paa tydsk, den anden, hvortil Skrivelser paa Latin. Det tydske Sprog brugtes i Forhandlingerne med Nederlandene og Tydskland, det latinske i dem med England, Frankrig, Spanien, Italien, Siebenbürgen og Polen[2]). En saadan Fordeling af Sagerne mellem forskjellige Contoirer efter de forskjellige Lande fandtes ogsaa ved de andre europæiske Hoffer[3]); men der knyttede sig nogle vigtige Ejendommeligheder til de danske Forhold. Det var i det Hele charakteristisk for de danske Statsembeder i denne Periode, at deres gjensidige Begrændsning kun var slet faststillet eller overholdt[4]). Det viser sig ved det her behandlede Forhold derved, at man finder Sager expederede eller mod-

---

[1]) Dette fremgaaer af begge Kantseliers Copibøger, for det danskes Vedkommende, foruden Sjællandske Tegnelser, hvori dog kun sjeldent udenrigske Sager forekomme, de saakaldte Svenske og Russiske Akta og desuden en særlig udenlandsk Instruxbog; for det tydskes de saakaldte »Ausländische Registranten». Jvfr. Christian IV's Instrux af 1629 »huissom udi begge Chanseliierne skall forrettis.» Molbech, anf. St. I, 351—53. Fremstillingen i Kantseliets Historie i Suhms nye Samlinger (I, 6) — det eneste Forsøg paa en Undersøgelse af disse Forhold —, hvorefter der af det tydske Kantseli kun expederedes, hvad der angik Fyrstendømmerne og det tydske Rige, og alt andet hørte under det danske Kantseli, er for dette Tidsrums Vedkommende fuldstændigt urigtig.

[2]) »Ausländische Registranten» er delt i to Rækker efter Sprogene.

[3]) I Sverig var i Kantseliet et Contoir for Forhandlingerne med Danmark, et andet for Østersøprovindserne, Rusland og Polen, et tredie for alle andre udenrigske Sager. Ohdner, Sveriges inre historia under Drottning

Christinas Förmyndare p. 153. Det kejserlige Rigshofkantseli var delt i en tydsk og en latinsk Expedition. Groszmann, Die Geschäftsordnung in Sachen der äuszeren Politik am Wiener Hof zu Kaiser Leopolds und Lobkowitz' Zeiten. Forschungen zur Deutschen Geschichte XII, 459—60.

[4]) Dette bemærkedes selv af Fremmede, saaledes af den brandenborgske Gesandt, Grev Dona 1659. Orlich, Geschichte des preussischen Staats im 17. Jahrhundert I, 226.

Side 76

tagne af et Kantseli, som efter de almindelige Regler burde være henførte under det andet. Aarsagen hertil har uden Tvivl ligget dels i Tilfældigheder, der vare en Følge af den herskende Mangel paa Systematik og Konsekvents, dels i at Grundlaget for hele Fordelingen var Sproget, og at derfor danskfødte Gesandter i Udlandet ofte indsendte deres Beretninger til eller modtog deres Ordrer fra det danske Kantseli, skjøndt de vare paa Steder, som hørte under det tydske[1]). Denne Uregelmæssighed var næppe heldig for Sagerne. Hvad Kantseliernes gjensidige Forhold angaaer, da vare de uafhængige af hinanden, den tydske Kantsler stod ikke under den danske[2]). Begge forelagde Kongen deres Udkast, og begge modtoge umiddelbart af ham

---

[1]) Instruxerne for Commissarierne ved Fredsunderhandlingerne i Lybek findes paa Tydsk i Danske Kantseli's udenlandske Instruxbog. I denne findes ligeledes Instrux af 5. Febr. 1630 for Axel Arnfeldt som Resident i Haag, samt Instrux af 28. Juli 1631 for Claus Daa og Frederik Gynther som Afsendinge til Haag. Concepten til den sidste er skreven med Christian Friis's Haand (Holland Nr. 56. Gh. Ark); men Creditivet for Claus Daa findes i Ausländ. Registr. Christian Friis og Frands Rantzau give den 10. Maj 1630 Ordrer til Residenten i Paris Zobel. Afskr. Langebeks Excerpter. Nr. 135. Instrux for Corfitz Ulfeldt og Gregers Krabbe som Afsendinge til England af 6. Aug. 1640 findes i Danske Kantseli's Instruxbog; men Instruxen for Corfitz Ulfeldt paa hans Sendelse til Tydskland af 20. Maj 1641 har staaet i Ausländ. Registr. (Langebeks Ulfeldiana, Gh. Ark.; selve Bindet af Registr. findes ikke mere). Breve af 1641 til Ejler Ulfeldt i Spanien i Sjællandske Tegnelser (ligeledes til Henrik Willumsen i Spanien 1646; til Willum Meklenborg i Dunkerque 1645—46 og til Corfitz Ulfeldt i Haag 1649) Om indgaaende Breve mærkes: Axel Arnfeldt skal ifølge sin Instrux sende sine Skrivelser til Christian Friis, Frands Rantzau og Frederik Gynther. Zobel i Paris skriver, foruden til Kongen, til Christian Friis, Christen Thomesen Sehested, Levin Marskalk, Gynther, Eggebrecht, Meden og Stein; Vibe i Paris til Kongen, Christian Friis, Frands Rantzau, Levin Marskalk og Eggebrecht. Frankrig Nr. 37. Daniel Troyes skriver 1630 Rapporter fra Rostock til Frands Rantzau. Pommern Nr. 10 b. Gh. Ark. Ikke alene Christopher Ulfeldt og Otto Skeel skrive 1633 fra Tydskland til Chr. Friis, men Bilderbecks Relationer fra Köln 1630—31 ere dels rettede til ham, dels til Eggebrecht. Dan. Kong. Hist. Nr. 88 a, 89. Adelsbreve Nr. 13.

[2]) Holbergs Formodning (Danmarks Riges Historie III, 482—83) om den danske Kantslers Overtilsyn er ugrundet. Det eneste Spor deraf findes, saavidt vides, i Christian IV's Brev til Kantsleren af 25. Octobr. 1623 (Molbech, Christian IV's Breve I, 142); men det er altfor ubetydeligt til at bygge noget paa.

Side 77

deres Ordrer til at lade deres underordnede Embedsmænd udfærdige Expeditionerne. Der var ingen ved Sædvane, endsige ved Regler ordnet Samvirken imellem dem; den var tilfældig, n a a r den i det Hele var. Meget afhang af, hvem der netop var tilstede hos Kongen. Forholdene førte det, som allerede bemærket, med sig, at det tydske Kantseli's Arbejde og Betydning steg, saaledes som det blandt andet viser sig ved, at Skrivelser til Gustav Adolf og Axel Oxenstjerne, fordi de opholdt sig i Tydskland, udgik fra det tydske Kantseli[1]). Der viste

sig ogsaa Misfornøjelse dermed, og Forholdene skulle være blevne forandrede ved Frederik III's Tronbestigelse[2]).

Vi ville nu gaae over til en nærmere Undersøgelse af de Mænd, der kunne antages at have havt Del i den udenrigske Styrelse i dette Tidsrum.

Rigsraadet bestod umiddelbart efter Lybekkerfreden af 17 Medlemmer, nemlig, naar de nævnes i den Orden, som deres Aldersplads i Raadet bestemte, Christen Holk, Jacob Ulfeldt, Christian Friis, Albert Skeel, Anders Bilde, Jens Juel, Mogens Kaas, Tage Thott, Christen Thomesen Sehested, Claus Daa, Christopher Ulfeldt, Hans Lindenov, Otto Skeel, Just Høg, Frands Rantzau, Jørgen Skeel og Christopher Urne. Af nye Medlemmer indtraadte før 1635 kun Jørgen Urne, nemlig i Aaret 1632.

Raadets to ældste Medlemmer forsvandt snart fra Skuepladsen. Christen Holk til Højgaard, den eneste af dem alle, der havde siddet i Rigsraadet fra Christian IV's Regeringstiltrædelse, men som næppe nogensinde havde spillet nogen betydelig Rolle, trak sig i Aaret 1630 tilbage til Privatlivet paa Grund af sin høje Alder[3]). Samme Aar, den 25. Juni[4]), afgik Jacob Ulfeldt ved Døden. Skjøndt hans Stilling som Rigskantsler nærmest henviste ham til Beskjæftigelse med de indre Forhold, havde hans Deltagelse i de udenrigske Forhandlinger dog været stor. Han havde en over tyveaarig Erfaring som Rigsraad[5]), var vidtberejst, havde været som Ambassadeur i Spanien og

---

[1]) F. Ex. 11. Juli 1632 og 12. Maj 1636. Ausländ. Registranten.

[2]) Durels Beretning. Suhms Samlinger II, 3; 62.

[3]) Han var da 76 Aar. Slange, anf. St. p. 723. Han deltog endnu i Herredagen Juni 1630. Rigsraadsbreve Nr. 47. Gh. Ark.

[4]) Hans Dødsdag i hans Levnetsbeskrivelse i Ny kgl. Saml. 2149 4to.

[5]) Han blev Rigsraad i Juli 1607. Danske Magazin 4. R. IV, 25.

Side 78

Nederlandene, deltaget i svensk-danske Grændsemøder, i Forhandlingerne med fremmede Gesandter i Danmark samt i Fredsunderhandlingerne i Lybek. Han var en alvorlig, dygtig og energisk Mand med sundt Blik for Forholdene; han havde ikke sin Faders Stivsind eller sin berømte Søns Lunefuldhed, vel næppe heller dennes Aand. Han arbejdede paa Enighed mellem Konge og Raad og kom derved undertiden i Modsætning til sine Collegaer[1]). I politisk Henseende synes han at have været stemt for en Tilnærmelse til Generalstaterne[2]), men var dog langtfra uvillig imod en større Udvikling af Handelsforbindelser med Spanien[3]). Siden 1625 led han meget af Sygdom, men deltog dog saa meget som muligt i Herredagene[4]); ellers opholdt han sig uden Tvivl mest paa Nyborg Slot, hvor han var Lensmand. I dette Tidsrum kom han selvfølgeligt ikke til at have nogen stor Indflydelse.

Christian Friis til Kragerup var som kongelig Kantsler den af Raaderne, der fortrinsvis havde at gjøre med den udenrigske Politik. Hans Uddannelse havde været som de fleste andre unge Adelsmænds; han havde først studeret i Sorø, derefter seet sig om i Verden og blandt andet tjent i Moritz af Oraniens Lejr. Hjemkommen var han bleven ansat som Hofjunker[5]), havde fulgt Jacob Ulfeldt paa hans Rejse til Nederlandene 1608, deltaget i Kalmarkrigen og ledsaget Christian IV til England 1614. Det følgende Aar var han bleven ansat som Hofmester

hos Prinds Christian[6]), og 1616, 35 Aar gammel, havde han paa engang opnaaet Værdighederne som Kantsler, Rigsraad og Ridder. Hans Stilling bevirkede, at han kun en enkelt Gang var bleven anvendt som Gesandt, nemlig 1627 til Sverig. Efter Freden i Lybek, som han havde været med at slutte, stod han som en midaldrende Mand, men i sin fulde Kraft. Hans Skikkelse var

---

[1]) Se Histor. Tidsskrift 4. R. III, 590. Nogen Betydning kan det vel ogsaa tillægges, at Rasch 1627 regner ham udenfor Partierne. Se ovfr. p. 70.

[2]) Han omtales meget velvilligt af den nederlandske Ambassadeur Vosbergen i hans »Verbaal van de Ambassade bij den Koning van Denemarken, den nedersaxischen Kreits en den Koning van Zweden 1625». Utrecht 1867. p. 26.

[3]) Se ndfr. hans Forhandlinger 1629 med Gabriel de Roy.

[4]) Se hans ovfr. nævnte Levnetsbeskrivelse.

[5]) Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 141.

[6]) Sstds. p. 129.

Side 79

høj og rank, hans Ansigt noget langt og smalt, men med en smuk Pande og et fint, roligt Udtryk[1]). Han var en fuldt dannet Mand med livlige aandelige Interesser; fra tidlig Tid havde han lagt sig efter Sprogkundskab[2]), og han talte nu Fransk med Lethed. Han var arbejdsom som Embedsmand[3]), behagelig i Omgang, frimodig i sine Meninger. Hans Aand var ikke anlagt paa det store, men paa det rolige. Han havde næppe det overlegne Statsmandsblik, der tydeligt og klart seer det Maal, som skal efterstræbes; til sine Tider kunde hans Forhaabninger og Ønsker berøve ham hans Forsynlighed[4]). Han følte levende for den protestantiske Sag; Mistanke til de Kejserliges Planer laa ham nær[5]), og dyb Smerte gav sig tilkjende hos ham, naar Papisternes Sejre truede de Evangeliske med Fordærvelse[6]). Da Efterretningen naaede til ham om Gustav Adolfs Fald ved Lützen, holdt han sig inde i to Dage[7]). Men hvad han arbejdede for i Politiken, var Danmarks neutrale

---

[1]) Hayes de Courmesvin charakteriserer ham saaledes: »Il est grand de stature, le visage large et la barbe carrée à la vieille gauloise, parle bien Français, savant, esprit doux, franc en ses avis, un peu timide neantmoins». Anf. St. p. 103. I Ogerii Iter Danicum p. 95 omtales han som »procerae vir et gravis staturae».

[2]) Jesper Brochmands Ligprædiken over ham. Kbh. 1640.

[3]) Suhms nye Samlinger I, 8—9.

[4]) Saaledes ved Fredsmæglingen i Danzig 1630, af hvilken han ventede et heldigt Resultat. Adlersparre, anf. St. III, 177. Jvfr. Cronholm, anf. St. V, 2; 36. Christian Friis's Skrivelse til Axel Arnfeldt. Udat. Concept. Sverig Nr. 245. Gh. Ark.

[5]) »Ellers begynder wij her att haffue de keisersche løffter heelt misztenchte». Chr. Friis til Peder Vibe, 1. Maj 1638. Sverig Nr. 113 Gh. Ark.

[6]) 1630 ytrede han om Forholdet til Sverig: Det er nu Tid at holde sammen; en saadan Ild er opstaaet i Europa som næppe tilforn. Cronholm, V, 2; 40. Kan der tvivles om denne Udtalelses Oprigtighed, gjælder dette ikke om følgende Udtryk i en Skrivelse af 12. Juli 1631 til Christian IV: »Her berettis, att de Keisersche haffde indtagitt Memmingen och Kemten, och att lant Wirtemberg och Heszen staar ij stor fare; Gud den allermegtigste ende allting thill Sitt allerhelligste Naffns ære och den fattige Betrengte Christenhed ij Tydsklandt til befrielse.» Dan.

Kong. Hist. Nr. 89. I et Brev til Gustav Adolf af 8. Januar 1631 regner Fegræus ham blandt Tilhængerne af Neutraliteten, dog staaende mere paa Gustav Adolfs Side. Allenske Sager Nr. 11. Jvfr. Adlersparre, anf. St. III, 162, 254. Cronholm, anf. St. VI, 1; 4.

[7]) Fegræus til Per Baner, d. 14. Decbr. 1632. Allenske Sager Nr. 11.

Side 80

Holdning; han frygtede Sverig[1]); men han frygtede maaske Kejseren endnu mere. Har han havt noget egentligt Program, da var det Fredsmæglingen, men kun den Mægling, der ikke bandt En selv og ikke stødte andre[2]). Men om end der ikke foreligger noget om Sammenstød i dette Tidsrum imellem ham og Kongen, saaledes som det havde været Tilfældet i de bevægede Dage i Aaret 1627[3]), er der dog næppe Sandsynlighed for, at han i ydre politisk Henseende har havt nogen megen betydelig Indflydelse paa Christian IV[4]). Han døde den 1. October 1639 og kom saaledes ikke til at see Knudens Løsning.

I Tiden ved og kort efter Lybekkerfreden var Frands Rantzau vistnok den, der næst Christian Friis stod de udenrigske Forhandlinger nærmest. Søn af den bekjendte Brejde Rantzau, hørte han til den Gren af den berømte holstenske Adelsslægt, der havde skjænket Danmark en hel Række betydelige Mænd. Lykkens Gudinde havde været gavmild mod denne Arving til Hæder og Storhed. Tidligt havde Christian IV med Forkjærlighed kastet sit Blik paa ham og ønsket at knytte ham til sig. Han var ung, velskabt, rig; hans Rejser i Italien havde givet ham Anstand og Værdighed[5]). 22 Aar gammel var han i

---

[1]) Dette gjorde dengang alle danske Politikere, og det var dette, der kunde faae Fegræus til rigtignok temmeligt inkonsekvent undertiden at at betegne ham som kejserligsindet. Cronholm, anf. St. V, 2; 40 jvfr. p. 29.

[2]) At han var stemt for Mæglingen, fremgaaer foruden af hans Underskrift paa forskjellige Rigsraadsindlæg tillige af Albert Skeels Brev til ham af 19. Decbr. 1632. Adelsbreve Nr. 16. I Anledning af hans Død omtaler Roe ham i et Brev til Cooke af 25. Octbr. 1639 som »the most moderate men in that counsel.» I et Brev af 24. Maj 1639 omtaler han, at »begge Kongerigets Kantslere» ere imod Kongens Fremgangsmaade i Sundet. Roe's ovfr. nævnte Relation.

[3]) Vedel Simonsen, Jørgen Brahes Levnetsbeskrivelse p. 43.

[4]) Jeg kan ikke tillægge det nogen større Betydning, at den sachsiske Afsending Lebzelter i sin Skrivelse til Kurf. Johan Georg, dat. Kbhvn. 4/14 Januar 1633, kalder ham Kongens højre Haand. Dresd. Ark.

[5]) »Il est d'une grande taille, blond et âgé de 25 à 30 ans. Son naturel est doux. Il s'est rendu poly par les voyages, qu'il a faits en Italie et en France, et il parle assez bon François». Hayes de Courmesvin, anf. St. p. 59. I Hans Mikkelsens Dagbog hedder det om ham: »Heros erat rarae puritatis et probitatis, addo et prudentiae supra aetatem admirandae.» Samlinger til Fyens Historie VII, 57. Det er rimeligvis ham, Christian IV omtaler som arresteret i Frankrig 1623. Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 127.

Side 81

Aaret 1627 bleven forlovet med Kongens kun niaarige ældste Datter[1]), der var ømt elsket af sin Fader[2]); 14 Dage efter var han bleven Rigsraad[3]) og omtrent samtidigt Statholder i Kjøbenhavn[4]). Dette Embede, hvis Begrændsning var saa ubestemt, at den endog skal have givet Anledning til Strid imellem ham og Kantsleren[5]), bragte ham i umiddelbar Berøring med de diplomatiske Forhandlinger[6]). Nogle Aar efter, i Foraaret 1632, blev han endog udnævnt til Rigshofmester[7]), en Post, der næsten var ubekjendt for hele den yngre Generation,

da den havde staaet ledig siden Christopher Valkendorfs Død 1601, men som gav et Slags Overtilsyn med næsten alle Grene af Forvaltningen. Hvad vi vide om hans politiske Begavelse og Anskuelser, er kun lidet; men der er Grund til at antage, at han hørte til dem, der følte varmt for Verdenskampens religieuse Side[8]). Men det var jo ikke en Tid, hvor selv ungdommelig Begejstring styrede eller kunde styre dem, der vare kaldede til politisk Gjerning, og han saa uden Tvivl stærkt Faren fra Sverig[9]).

---

[1]) Vedel Simonsen, anf. St. p. 41.

[2]) Suhms nye Samlinger I, 129.

[3]) Vedel-Simonsen, anf. St. p. 42.

[4]) Som saadan nævnes han allerede d. 19. Marts 1627. Schlegels Overs. af Slange III, 341. Hans Bestalling er dog først af 1ste April. Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 133.

[5]) Hayes de Courmesvin, anf. St. p. 251.

[6]) Se ovfr. p. 76.

[7]) Forskjellige Dage angives i Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 133 (21. Marts) og af Jørgen Brahe (Vedel-Simonsen, anf. St. p. 63; 5. April).

[8]) Jeg har kun fundet eet Privatbrev fra ham, nemlig et til Hertug Frederik af 3. Octbr. 1632, hvori han udtaler sig paa følgende Maade: »Huis sig dett Tysche werck belanger, da siunnis mig underthanigst, att der med staar endnu noget miszligt, thi dett er att befryckte, att dersom Pappisterne faar store nederlage, da giørrer wist Spannien, Franckerige, gandsche Italien och Alle Pappister itt imod de Euangelische, huilcket kunde løbe selbsambt aff, uden Gudt selff synderlige will straffe Pappisterne; thi wille de i saa maade giørre itt, da erre de meget mechtige.» Adelsbreve Nr. 52. Jvfr. om hans Fader, Brejde Rantzau's venskabelige Forhold til Gustav Adolf 1616. Hammarstrand, Förhandlingar om Sverigs deltagande i trettioåriga kriget I, 46.

[9]) Fegræus betegner ham, dog sikkert ved en fuldstændig Misforstaaelse, som »god kejsersk.» Brev til Gustav Adolf af 8. Januar 1631. Allenske Sager Nr. 11.

[6]

Side 82

Hvorledes det end var, han fik ikke Tid til at modnes fuldt; hans mærkelige Løbebane blev pludseligt afbrudt, da han om Aftenen den 5. November 1632 druknede i Graven ved Rosenborg[1]).

Næppe nogen af de daværende Rigsraader havde havt den Lejlighed til at indvinde politisk Erfaring som Christen Thomesen Sehested, der havde været Rigsraad siden 1625. Det havde mindre at betyde, at han havde været ansat som Sekretær i Kantseliet fra 1613[2]) og været Hofmester hos Prinds Christian fra 1617 til 1627[3]); Hovedsagen var, at der knap var nogen Stat, med hvilken Danmark stod i livligere diplomatisk Forbindelse, uden at Christen Thomesen havde været der som Ambassadeur[4]). Fra 1630 var han Rigskantsler og efterfulgte 1640

---

[1]) Det var en Begivenhed, der naturligvis fremkaldte de forskjelligste Rygter. Snart hed det, at han var bleven myrdet af den senere saa bekjendte Henrik Møller, der var i hans Tjeneste (Hofmann, Danske Adelsmænd I, 104), snart, at han havde taget sig selv af Dage paa Grund af en heftig Ordstrid med Kongen i Anledning af dennes Handlemaade mod hans Svigermoder Kirstine Munk (Fegræus's Breve til Per Baner af 9. Novbr. og til det svenske Rigsraad af 23. Novbr. 1632. Allenske Sager Nr. 11). Det usandsynlige i det første Rygte fremgaaer

af, at Henrik Møller umiddelbart efter, d. 17. Novbr. 1632, blev antagen som Kongens Kammerskriver (Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 203; Klevenfeldtske Saml. Gh. Ark.), og hvad det sidste angaaer, var der ingen særlig Grund for Rantzau til at optræde som Kirstine Munks Ridder, da denne havde været mod hans Forlovelse med Anna Cathrine (Adlersparre, anf. St. III, 100) og i det Hele ikke kunde lide denne Datter (Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 444. Suhms nye Samlinger I, 129). En ganske anden Beretning foreligger ogsaa i et Brev fra Lebzelter til Kurf. Johan Georg, dat. Hamborg 6/16. Decbr. 1632. Heri hedder det, at en troværdig Person, der for faa Dage siden er kommen fra Danmark »und dabey gewesen», har fortalt, at ved Fr. Rantzau's Død »Ihr Mait. auch selbst in groszer Lebensgefahr gewesen, dann als Sie den betrübten fahl des von Ranzau vernommen, hetten Sie dem Wasser zueilet, und an denselben sich uf die Erden geleget zu sehen, ob dem von Ranzau nicht zu helffen, und da Sie nicht von den Küchenmeister bey der rechten handt erhalten worden, weren Ihr Kønigl. Mait. selbst auch in das Wasser gestürzet.» Dresd. Arkiv.

[2]) Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 161.

[3]) Sstds. p. 129.

[4]) 1614 var han i Spanien med Jacob Ulfeldt (Johan Didrichsens Barschers Ligprædiken over ham. 1658), 1622 i Meklenborg (Sstds.), 1623 i Verden (Slange, anf. St. p. 491). 1624 sendtes han til Nederlandene, Frankrig og Spanien (Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 151. Slange, anf. St.

Side 83

Christian Friis som kongelig Kantsler. Grundtrækket i hans Charakter var hans oprigtige, dybe Religieusitet, der vel ikke udelukkede en vis spøgefuld Livslyst[1]), men som kraftigt gav sig tilkjende i hans Opfattelse af Landets Ulykker som Straffe fra Himlen og i den Resignation, hvormed han bøjede sig under dem[2]). En sjelden Uegennytte udmærkede ham[3]), og en ualmindelig Følelse og Varme meddelte sig til alt, hvad han skrev. Han var næppe uden politisk Begavelse; men han egnede sig langt bedre til ved sin rolige Fredsommelighed og ved sin Tilbøjelighed til at drage de bedste Sider frem at optræde som forsonende Element imellem stridende Parter end til kraftigt at sætte sin Villie igjennem. I Henseende til politiske Anskuelser har han vistnok med Sympathi seet Gustav Adolfs Fremgang[4]); men han var enig med Kongen i at betragte Sverigs Magtforøgelse som i høj Grad stridende mod Danmarks Interesser[5]). Derimod var han efter al Rimelighed en bestemt Modstander af enhver udfordrende Politik og saa kun med Sorg den herskende Tilbøjelighed hertil[6]). Det er næppe rimeligt,

---

p. 505. Ligpræd.), 1625 til Sverig (Slange, anf. St. p. 519, 543) og til Holland (Nyerup, Christian IV's Dagbøger p. 145. Slange, anf. St. p. 560), 1626 til Brandenborg og Sachsen (Ligpræd.). 1627 og 1628 var han i Holland, England og Frankrig (Slange, anf. St. p. 610, 638). 1632 var han hos Gustav Adolf i Tydskland.

[1]) Se hans Skrivelse af 13. September 1636, hvori han indbyder Otto Rosenkrands til en Rævejagt. Diplomatarium. Gh. Ark.

[2]) Se hans ovfr. anførte Brev af 17. Januar 1629 til Holger Rosenkrands, og især hans Breve som Commissair i Brømsebro 1645 (Sverig Nr. 308. Gh. Ark.); til Prinds Christian skriver han saaledes d. 5. August: »Den rette Hoffuedaarsag til wores ulycke er, Att wor herre er wred paa os, och wi giør os derpaa den ringeste tancke.»

[3]) Se Ny kirkehistoriske Samlinger V, 827.

[4]) Fegræus betegner ham d. 8. Januar 1631 som vel »affectioneret» mod Gustav Adolf. Allenske Sager Nr. 11.

[5]) Se f. Ex. hans Brev til Christian IV af 25. Febr. 1642: »Eders M. och Danmarcks høiest Interesse bestaar wist derudi, att dij Svenske faar Icke pacem nobis perniciosam». Rigsraadsbreve Nr. 52. Jvfr. hans Brev til Christian Pentz, omtalt hos Puffendorf, anf. St. p. 461.

[6]) Det er vanskeligt under hans senere Embedsførelse som Kantsler at skjelne hans officielle Forslag fra hans private Meninger. Se f. Ex. et med hans Haand skrevet Udkast til en kongelig Proposition til Rigsraadet af 16. April 1642, hvori tilraades en activ Politik mod Sverig, og Rigsraadets Erklæring af 7. Maj 1642, som bærer hans Underskrift,

[6*]

Side 84

at han har været en meget hørt Raadgiver hos Kongen i ydre politiske Sager, om han end sikkert stod i et personligt venskabeligt Forhold til ham og blev en af hans Alderdoms trofasteste Støtter.

Der er Anledning til at fatte os i noget større Korthed om de øvrige Raader. Albert Skeel, den myndige, nu snart gamle[1]) Lensmand paa Riberhus, der havde været med at slutte Lybekkerfreden, stod i politiske Anskuelser Christian Friis nær. Det var vistnok mere end Høflighed eller Politik, da han overfor Fegræus udtrykte sin Sympathi med Gustav Adolfs Landgang i Pommern[2]). Han var en Tilhænger af den forsigtige Politik, der hellere lod, som om man ikke bemærkede mindre Fornærmelser end til urette Tid forsøgte at hævne dem[3]). Vi vide intet om, hvorledes han, der paa et tidligere Tidspunkt var stødt sammen med Kongen[4]), nu stod til ham. Han døde d. 9. April 1639. — Tage Thott, der blev Medlem af Raadet 1624[5]), var en ret mærkelig Skikkelse. I flere Henseender mindede han om det 16. Aarhundredes Mænd. Han holdt fast ved de gamle Sædvaner og var i Besiddelse af en ikke ringe naturlig Skarphed; han var fri for ethvert hofmandsagtigt Væ-

---

og hvori en saadan bestemt fraraades. Rigsraadsbreve Nr. 52. Som Støtte for Opfattelsen i Texten skal jeg anføre Roe's ovfr. anførte Brev af 24. Maj 1639, hvor han maa antages ogsaa at have tænkt paa ham ved »begge Kongerigets Kantslere»; Strømfeldts Skrivelse til Axel Oxenstjerne af 17. Novbr. 1643, hvori han i Anledning af Sundtoldstridighederne siger: »Canzleren är och till den tiden förwäntendes, han warder saken något bättre considererandes och hjälpa till, hwad rätt och billigt är» (Allenske Sager Nr. 11), samt følgende Udtryk i det ovfr. anf. Brev til Prinds Christian: »Nu maa Jeg wel bekiende, at der i wore consiliis saa wel som andre deris kand errores befindes, som nu lettere ere att censurere end tilforne let war en huer, som maa skie kunde sie noget lenger frem att corrigere». Dog behöver dette jo ikke at sigte til ham selv.

[1]) Han var født 1572. Johan Burchardsens Ligprædiken over ham. 1639. Rigsraad blev han 1616. Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 42.

[2]) Adlersparre, anf. St. III, 205.

[3]) Se hans ovfr. nævnte Brev af 19. Decbr. 1632 til Christian Friis. Fegræus betegner ham d. 8. Januar 1631 som Tilhænger af Neutraliteten.

[4]) Saameget kan man vistnok med Sikkerhed sige om Tildragelsen 1623. Se Hammerich, Danmark under Adelsvælden III, 39, 210.

[5]) Peder Vinstrups Ligprædiken over ham. 1666.

Side 85

sen; sin Mening sagde han lige ud, ofte med Ivrighed[1]). Han skal have været venligt stemt mod Gustav Adolf[2]), og han formaaede ikke altid at forsone sin religieuse Overbevisning og sine gammeldags Anskuelser med de forhaandenværende politiske Forhold[3]). Hans Politik var vel forøvrigt som de fleste andre Rigsraaders; han benyttedes et Par Gange til diplomatiske

Sendelser[4]), og hans Indflydelse i Raadet var vistnok ikke ringe[5]). — Claus Daa, der var bleven Rigsraad 1625, beklædte fra 1630 Rigsadmiralposten[6]) og deltog som saadan i Kampen mod Hamborg; han synes under denne ikke at have formaaet at glemme, at Modstanden mod den hørte hjemme i Raadssalen og ikke paa Kamppladsen[7]). Dog maa Uenigheden med Kongen antages kun at have været forbigaaende, da han 1631 gik som Gesandt til Nederlandene og 1633 blev Ridder[8]). Han var stemt for en fredelig Holdning overfor Sverig[9]). Han døde 1641. — Christopher Ulfeldt, Raad fra 1625[10]), og Otto Skeel, Raad fra 1627[11]), blev den vigtige Forhandling i Aaret 1633 om Breslauermødet betroet; Skeel var tillige Afsending til Mødet i Danzig; Ulfeldt synes at have spillet en ikke ringe Rolle i Rigsraadet[12]). Otto Skeel døde 1635. — Just Høg, der var bleven Raad 1627[13]), ragede frem ved sin Lærdom og sin ved vidtudstrakte Rejser erhvervede Sprogkundskab og almindelige

---

[1]) Jeg støtter mig her til Ligprædikenens, som det synes, særdeles paalidelige Skildring.

[2]) Fegræus, d. 8. Januar 1631.

[3]) Fegræus omtaler i sin Skrivelse af 5. August 1642 til Axel Oxenstjerne, at »den gamle Tage Thott har sagt om Grev Valdemar Christian, at han vel nok fik en Kone for mindre; han har ikke Behov saa dyrt at kjøbe en barbarisk Kone» (nemlig en russisk Prindsesse ved Forandring af Religion). Allenske Sager Nr. 11.

[4]) 1632 til Gustav Adolf, 1636 til Sverig og 1637 til Polen.

[5]) Flere Rigsraadsindlæg ere skrevne med hans Haand.

[6]) Hans Mikkelsens Ligprædiken over ham. 1641.

[7]) Se Christian IV's Skrivelse til ham af 5. Septbr. 1630. Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 432.

[8]) Slange, anf. St. p. 767.

[9]) »Jeg saae nødig, mand skulde fortørne Kongen af Suerrig.» Claus Daa til Christian Friis, d. 18. Septbr. 1630. Adelsbreve Nr. 20.

[10]) Schlegels Overs. af Slange III, 245.

[11]) Vedel Simonsen, anf. St. p. 42.

[12]) Flere Rigsraadsindlæg ere skrevne med hans Haand.

[13]) Jesper Brochmands Ligprædiken over ham. 1647.

Side 86

Dannelse[1]), Egenskaber, der havde bragt ham i Spidsen for Sorø Akademi, indtil han 1640 afløste Christen Thomesen som Rigskantsler. Om hans Anseelse i politisk Henseende bærer det Vidnesbyrd, at han 1643 stilledes i Spidsen for den betydningsfulde Ambassade til Osnabrück. Hans Anskuelser afveg uden Tvivl ikke synderligt fra de allerede omtalte øvrige Rigsraaders; det kan sikkert antages, at han var en Modstander af den Tilnærmelse til Spanien, som Christian IV slog ind paa i Aarene 1640 og 1641, og langt foretrak Generalstaternes Venskab[2]). I denne Henseende vide vi, at Jørgen Urne sluttede sig til ham. Urne var forøvrigt vistnok mere Militair end Diplomat; han var en brav og tapper Mand, der havde tumlet sig om i de europæiske Krige[3]); vel paa Grund heraf blev han 1632 udnævnt til Rigsmarsk og samtidigt til Rigsraad[4]). Der er Grund til at antage, at han stod i et personligt venskabeligt Forhold til Kongen. Han gik som Gesandt til Dresden 1633 og var udseet til at deltage i Fredsforhandlingerne i Tydskland 1638[5]). Han døde 1642. — Noget anderledes end

med de nævnte Rigsraader har Forholdet maaske været med Anders Bilde til Rosendal. Det magre og blege Ansigt, den skarpe Profil, de gjennemtrængende og dybtliggende Øjne tilkjendegave den kloge, men haarde Charakter. Hans Navn var ikke det bedste; hans Strenghed og hans Udsvævelser vare lige bekjendte[6]). Han havde deltaget i Kalmarkrigen som Oberst[7]) og var bleven Rigsraad og Ridder 1616[8]). Vi tør ikke uden videre følge Fegræus i at betegne ham som kejserligsindet[9]),

---

[1]) Tauber, Udsigt over Sorø Academies Forfatning 1623—1665 p. 34—35.

[2]) Se hans, Jørgen Urnes og Gregers Krabbes Skrivelse til Kongen af 31. Decbr. 1641, hvori de udtale Haabet om, at Generalstaterne ville søge bedre Fortrolighed med Kongen, »huoraff Rigerne langt meere fordeel kunde haffue sig at formode end hosz andre langt bordt liggende nationer.» Rigsraadsbreve Nr. 52.

[3]) Morten Madsens Ligprædiken over ham. 1649.

[4]) Historisk Tidsskrift 4. R. III, 586—87.

[5]) Slange, anf. St. p. 904.

[6]) Liunggrén, Skånske Herregårdar. Rosendal.

[7]) Slange, anf. St. p. 286.

[8]) Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 42. Suhms nye Samlinger II, 2; 113.

[9]) Fegræus til Gustav Adolf, d. 8. Januar 1631.

Side 87

da hans Navn hyppigt findes under Rigsraadsindlæg af moderat Tendents; men det er i høj Grad rimeligt, at han, som adskillige andre skaanske Adelsmænd, saa med mere end almindelig Bitterhed paa de Svenske[1]) og vel derfor kan have været tilbøjelig til en skarp Optræden imod dem, ligesaavel som de religieuse Hensyn maaske ikke have spillet nogen fremtrædende Rolle hos ham. Han døde i Begyndelsen af 1634[2]). — De øvrige Rigsraader toge vistnok ikke betydelig Del i den udenrigske Politik, saaledes hverken den tidligere Statholder i Norge Jens Juel, der nu var svagelig og døde 1634[3]), eller Hans Lindenov, der døde 1642, næppe heller Mogens Kaas, der havde været Oberst 1629[4]), eller Rigsmarsken Jørgen Skeel, der saa at sige var kommen til Verden som Rigsraad 1627 trods Kongens Modstand[5]) og døde allerede 1632, eller Christopher Urne, der blev Statholder i Norge 1629 samtidigt med, at han blev Rigsraad, og ved at beklæde denne Stilling til 1642[6]) i Reglen stod temmeligt fjernt fra de almindelige Forhandlinger.

Endnu kan mærkes, at i hele dette Tidsrum var Iver Vind til Nørholm øverste Sekretair i det danske Kantseli[7]); om hans Forhold til den ydre Politik vide vi kun, at han undertiden del-

---

[1]) Den 28. August 1626 skrev han til Christian Friis: »Jeg forhaaber dog med Gudtz hielp, inden hand (Gustav Adolf) for affsthøt hans horne paa Danszken (Danzig), daa thør hand vel faa nogit andett att gjøre.» Adelsbreve Nr. 15.

[2]) Vedel-Simonsen, Rugaards Historie II, 2; 117—18.

[3]) Han var bleven Rigsraad 1616. Molbech, anf. St. I, 42. Han var Statholder i Norge 1619—1629. Schlegels Overs. af Slange III, 20. 1629 ønskede Kongen ham til Rigsadmiral; men han afslog det. Molbech, anf. St. I, 385. Hans Vandels Ligprædiken over ham. 1634.

[4]) Ribe Cathedralskoles Program 1834 p. 51.

[5]) Se Historisk Tidsskrift 4. R. III, 589 ff. Jeg kan ikke tilbageholde Formodningen om, at naar den østrigske Afsending Plettenberg d. 6. August 1644 skrev til Kejseren om Rigsraaderne, at »diejenige harte köpfe, deren, wie Ich höre, das noch bey Zeyt des Lübecker friedens zwey Schellen vorhanden gewest», nu ere borte (Allenske Sager Nr. 16), da kan hans Kilde have tænkt paa Brødrene Albert og Jørgen Skeel.

[6]) Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 386, 485. Bricka og Gjellerup, Den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede I, 30.

[7]) Fra 1626 til 1645. Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 126.

Side 88

tog i Forhandlingerne med de fremmede Gesandter[1]) og 1638 blev benyttet i nogle Sendelser[2]).

Skildringen skal nu vende sig til Kongens tydske Raader.

Den Indflydelse, som nogle af de holstenske Raader vare i Besiddelse af i politisk Henseende, udøvedes af dem langt mere rent personligt end som Medlemmer af et Collegium; thi dettes Myndighed, der havde været omtrent svarende til Rigsraadets, var meget aftagen[3]). Christian Pentz var den af dem, der ubetinget spillede den største Rolle. Han hørte til en gammel tydsk Adelsslægt, hvis fleste Godser vare beliggende i Meklenborg, men som fra Begyndelsen af det 16. Aarhundrede ogsaa havde havt Besiddelser i Holsten[4]). Hans Fader Marqvard Pentz havde været i dansk Krigstjeneste og var under Kejserkrigen død som Commandant i Wolfenbüttel 1627[5]). Han selv havde efter vanlig Skik rejst udenlands og i det mindste i Italien betegnet sig selv som Dansk[6]). Kongens Opmærksomhed maa tidligt være falden paa ham; efter Hjemkomsten fra sine Rejser var han bleven Hofjunker[7]), og vistnok omtrent ved Krigens Slutning forlovedes han med Kongens Datter Sophie Elisabeth[8]); han var den eneste tydske Adelsmand, hvem Kongen bortgiftede nogen af sine Døtre til. Brylluppet stod 1634[9]). Rimeligvis omtrent ved sin Forlovelse var han bleven Gouverneur i Glykstadt[10]), en Stilling, med hvilken han snart forbandt Raad- og Statholderværdigheden i Holsten; ogsaa i Rendsborg blev han Commandant[11]). Der er næppe nogen Tvivl

---

[1]) Danske Magazin 3. R. I, 23, 25.

[2]) Danske Samlinger IV, 10.

[3]) Falck, Handbuch des schleswig-holsteinischen Privatrechts II, 256—58.

[4]) Lexicon over danske adelige Familier II, 73.

[5]) Hoffmann, Danske Adelsmænd III, 225.

[6]) Han nævnes i Matriklen over danske Studerende i Padua d. 9. Juli 1624. Suhms Samlinger II, 3; 16.

[7]) 1626—29. Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 147.

[8]) Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 418.

[9]) Slange, anf. St. p. 785. Om nogle, der 1631 vilde sætte ondt imellem ham og hans Forlovede, se Molbech, anf. St. I, 482.

[10]) Omtales første Gang som saadan d. 13. Maj 1630. Molbech, anf. St. I, 414.

[11]) Hoffmann, Danske Adelsmænd III, 225. I Aaret 1640 fik han Wandsbeck overdraget af Kongen. Zeitschrift für hamburgische Geschichte III, 379—80.

Side 89

om, at han stod i høj Yndest hos Kongen, og at hans politiske Indflydelse svarede dertil. Det var ham, der var den ledende Aand i Underhandlingerne med de Kejserlige om Bremen; han forhandlede med Hamborgerne, og Wien saa ham ofte som dansk Gesandt. Desværre er det paa Grund af Kildernes Mangler[1]) ikke ganske klart, hvilke Egenskaber, der have begrundet hans Indflydelse. Det Billede, som de samtidige Beretninger give os Lejlighed til at danne os af ham, tyde paa, at han var i Besiddelse af adskillige af de ydre Færdigheder, der kræves af Statsmanden; han talte godt Fransk, Spansk og Italiensk[2]); men han var tillige uden Tvivl en bydende, heftig Charakter, hurtig til at fare op, uvillig til at lægge Skjul paa sine Meninger, uden Evne til at vinde, let til at komme i Strid med andre[3]), tilbøjelig til dristige, ofte overilede Skridt[4]). I religieus Henseende synes han at have indtaget et noget ejendommeligt Standpunkt, men vi vide ikke ret Besked derom[5]); sikkert kan det antages, at religieuse Hensyn ikke have spillet ind i hans politiske Anskuelser. Tilnærmelse til Kejseren var uden Tvivl det, han virkede for; spørger man Samtiden, hvem der var Hovedet for det kejserligsindede Parti ved det danske Hof, da er Svaret: Pentz[6]). Det er en Bemærkning, der ikke

---

[1]) De af hans Breve, der ere efterladte, give ikke noget tydeligt Indtryk af hans Personlighed.

[2]) Danske Magazin 3. R. I, 14.

[3]) Se især Roe's Beretninger i hans ovfr. anf. Relation. Han omtaler saaledes en uforskammet Tale af ham ved et Taffel d. 15. Juni 1638 samt forskjellige Conflicter med ham. (Breve af 6. Novbr. og 23. Novbr. 1638). Jvfr. Pentz's skarpe og haanende Brev til Roe af 28. Octbr. 1638. England Nr. 46. Gh. Ark. Leicester fortæller 1632, at »han ikke røbede noget godt Sindelag mod Gustav Adolf eller mod Kongen og Dronningen af Bøhmen». Danske Magazin 3. R. I, 14. Langermann omtaler i et Brev til Reventlov af 27. Marts 1641 en stor Differents mellem Pentz og den kejserlige Afsending Lützow. Aflevering fra Udenrigsministeriet Nr. 97. Gh. Ark. Jvfr. om en Uenighed mellem ham og Hertug Frederik i Glykstadt 1645 Kronijk van het historisch Genootschaap te Utrecht 1861 p. 333.

[4]) Se især ndfr. hans Optræden i den bremiske Sag 1632.

[5]) Leicester antog ham endog 1632 for Papist, fordi han fortalte, at han aldrig gik i Kirke, men havde sin egen Præst i sit Hus. Danske Magazin 3. R. I, 14.

[6]) Leicester kalder ham »ganske spansk- og kejserligsindet». Danske Magazin 3. R. I, 14. Roe kalder ham (3. August 1638) »Advokaten

Side 90

alene gjælder ham, men de fleste, om vistnok ikke alle, af Christian IV's tydske Raadgivere, at for dem stod en Forbindelse med den katholske Kejser som ganske anderledes tillokkende end Tilfældet var med de danske Statsmænd. Forklaringen er rimeligvis den, at medens disse paa den ene Side ligesom saa mange engelske og hollandske, for ikke tale om svenske Statsmænd stadigt havde deres protestantiske Følelser i Erindring og paa den anden Side kun betragtede Kejseren som en fremmed Fyrste, vare de tydske Raader, ligesom adskillige brandenborgske og sachsiske Statsmænd, tilbøjelige til trods Religionsforskjellen i Kejseren fremfor alt at see det tydske Riges og derigjennem deres egen Overherre[1]). Deres Modstandere toge ikke i Betænkning at tillægge dem egennyttige Motiver. Pentz beskyldtes

for at være kjøbt af de Kejserlige[2]). Sandheden heri er det umuligt at bedømme; vi vide kun, at han i Aaret 1636 blev udnævnt af Ferdinand II til Rigsgreve[3]).

Mellem de øvrige adelige holstenske Raader, som vides at have deltaget i diplomatiske Forhandlinger, kunne nævnes Kaj von Ahlefeldt[4]), Wulf von Buchwaldt[5]), den tidligere Hofmarskalk, senere Amtmand paa Steinburg og Domprovst i Hamborg Detlev Rantzau[6]) og især Henrik Rantzau til Schmol og Hohen-

---

for den kejserlige Sag». Hans Indvirkning paa Kongen i denne Retning omtaler han den 24. August 1638. Ovfr. anf. Relat. Allerede d. 8. Juli 1629 tilraadede v. Schaumburg i en Skrivelse til von Aldringen at vise Imødekommenhed overfor Pentz, »weyl diser sich viel bemühet vnd gar wol affectionirt zu sein sich erzaiget.» Dresdn. Ark.

[1]) Jvfr. nogle Bemærkninger af S. R. Gardiner i de af ham udgivne: Letters and other documents illustrating the relations between England and Germany at the commencement of the Thirty Year's War. London 1865 p. XXIII—XXIV.

[2]) Saaledes af Roe under 15. Juni 1638. I en Optegnelse af 5. Juni 1638 udtaler R., at alle Kongens Ministre af Frygt for deres Godser ere kejserligsindede. Ovfr. anf. Relat.

[3]) Lexicon over danske adelige Familier II, 74.

[4]) Slange, anf. St. p. 896.

[5]) Slange, anf. St. p. 739. Danske Magazin 3. R. I, 18.

[6]) Hofmarskalk 1610. Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 124. Forøvrigt se Slange, anf. St. p. 386, 428, 440, 447, 643, 704, 732. Han betegnedes som hollandsk Pensionarius af Reinhard von Walmerode i en Skrivelse til Rigsvicekantsleren Friherre von Strahlendorf, dat. Güstrau 18. April 1629. Dresd. Ark.

Side 91

feld, der ligesom Detlev Rantzau deltog i Lybekkerforhandlingerne og brugtes i forskjellige diplomatiske Sendelser. Der er Grund til at antage ham for yndet af Kongen; men hans politiske Anskuelser kjendes ikke[1]). Foruden disse adelige havde Kongen endnu borgerlige holstenske Raader, blandt hvilke kunne mærkes Dr. Reimar Dorn, en Bondesøn, der havde havt Held med sig, men hvis Optræden og Kundskaber skulle have ladet meget tilbage at ønske[2]), Dr. Johan Schønbach, der tillige en Tid var ansat i det tydske Kantseli[3]), brugtes i forskjellige Sendelser[4]) og døde 1635[5]), samt Brunsvigeren Theodor Bussius, der oprindeligt havde været Raad hos Prinds Ulrik, men siden blev det hos Kongen og Hertug Frederik[6]). I Modsætning til flere af de andre er der Grund til at antage, at han var venligt stemt imod Sverig[7]); han døde allerede d. 23. Octbr. 1631[8]).

Disse Raader danne Overgangen til og ere tildels næppe til at skjelne fra Kongens egentlige Hof- eller Gehejmeraader, hvortil hørte en Del tydske Mænd, især Jurister, som Christian IV knyttede til sig for at kunne gjøre Brug af deres politiske og juridiske Kundskaber, især i hans Forhold til Kejseren og andre tydske Fyrster. Nogle af dem vare ikke forpligtede til

---

[1]) Blev holstensk Raad 1620. Nyerup, Christian IV's Dagbøger p. 104. Se forøvrigt om hans Benyttelse i diplomatiske Forhandlinger Slange, anf. St. p. 481, 491, 643, 704, 977. Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 101. Giver Kongen politiske Raad 1630. Molbech, anf. St. I. 439.

[2]) Danske Magazin 3. R. I, 20, 23, 24. Jvfr. om ham Slange, anf. St. p. 814, 843.

[3]) Han nævnes som ansat der 1628 og 1629. Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 167.

[4]) Jvfr. Slange, anf. St. p. 712.

[5]) Moller, Cimbria litterata I, 599. Her nævnes han allerede 1608 som holstensk Raad.

[6]) Moller, Cimbria litterata II, 130. Han var tillige Landkantsler i Slesvig og Holsten samt Archidiacon og Thesaurarius i Slesvig Domkapitel. Stemann, Geschichte des öffentlichen u. Privat-Rechts des Herzogthum Schleswig III, 349.

[7]) Salvius betegner ham som saadan i October 1631. (Cronholm, anf. St. VI, 1; 330), og dette finder en Støtte deri, at han 1628 angav for Kongen det slesvig-holstenske Ridderskabs Forhandlinger med Wallenstein. Schumacher, Gelehrter Männer Briefe an die Könige in Dänemark I, 396—400.

[8]) Moller, Cimbria litterata II, 130. Lackmann, Einleitung zur schleswigholsteinischen Geschichte IV, 134—35.

stadigt at være i Kongens Nærhed og kaldtes da Raader »von Haus aus».[1]) I det Hele tilførte de fleste af dem Kongen en Del politisk Dygtighed; men de vare alle fremmede, kjendte vistnok i Reglen ikke tilstrækkeligt til de danske Forhold[2]) og forøgede den allerede iforvejen værende, skadelige Uensartethed.

Den betydeligste Mand i denne Kreds var upaatvivleligt Christopher von der Lippe. Han var født i Rostock af en fornem borgerlig Familie, havde studeret ved flere tydske Universiteteter og var 1610 bleven Dr. juris. Nogle Aar efter havde Hertugen af Kurland gjort ham til sin Hofraad, en Post, han dog atter havde opgivet for at tilbringe nogen Tid som Advokat i Rostock. Men i Aaret 1619 var han bleven Raad hos Enkedronning Sophie af Danmark og udnævntes 1625 til hendes Kantsler; herved var han bleven ført ind i den danske Politik[3]), og Christian IV, der vel har fundet Behag i ham, antog ham 1631 til sin Raad[4]). Fra denne Tid af brugtes han stadigt i diplomatiske Sendelser. Hans Breve, hvoraf der ikke er levnet os saa faa, gjøre Indtryk af en klog, omsigtsfuld Mand med Kjendskab til de politiske Forhold; men de ere ikke altid affattede med ønskelig Klarhed eller Skarphed[5]). Han var vistnok stemt for en forsigtig afventende Politik; han følte Interesse for Protestanterne i Tydskland[6]); men han var langt mindre mistænksom overfor Kejseren, end Tilfældet var med de fleste danske Rigsraader. Da Krigen med Sverig senere brød ud, tilraadede han

---

[1]) Falck, Handbuch des schlesw.-holstein. Privatrechts II, 264.

[2]) En af dem, der kom i kongelig Tjeneste efter 1635, Dr. Lorentz Langermann, fortæller selv i en Skrivelse til Christian IV af 23. Maj 1644, hvorledes han, der var dansk Afsending i Osnabrück, havde svaret Salvius, »dasz mir der beiden Reiche gelegenheitten allerdingsz undt mehr alsz wasz ich in Crantzio gelesen, da sich dann befunde, dasz Schweden mehrentheill unter der Cron Dennemarck gewesen, undt durch Rebellion davon abgekommen, nicht bewuszt wehre». Osnabrück Nr. 7. Gh. Ark. Noget Hensyn maa der dog tages til, at han vel har forstørret sin Uvidenhed for at sige Salvius en Ubehagelighed.

[3]) Jvfr. Slange, anf. St. p. 714.

[4]) v. Eisenberg, Leichpredigt. Rostock 1652.

[5]) Charakteristisk er navnlig hans Skrivelse til Christopher Ulfeldt og Otto Skeel af 25. August 1633. Sverig Nr. 268. Gh. Ark.

[6]) Se hans Skrivelse af 2. Marts 1641 til Christian IV (Reichtags-Acta zu Regensburg Nr. XX. Gh. Ark.) og hans Indlæg af 2. Marts 1644. (Sverig Nr. 305. Gh. Ark.)

Side 93

i Modsætning til disse ivrigt det fuldstændige Forbund med Kejseren[1]). — Martin von Meden fra Stade var først ansat i det tydske Kantseli[2]) og brugtes som saadan i flere ydre politiske Sager, navnlig angaaende Bremen og Hamborg[3]). 1623 blev han Christian IV's Gehejmeraad og deltog siden i de udenlandske Forhandlinger. 1637 blev han ansat i Hertug Frederiks Kantseli i Bremen[4]). — Den bremiske Adelsmand Jørgen Schulte, Domherre i Bremen, blev 1617 antagen af Christian IV til hans Raad og Tjener »von Haus aus» samt til Kammerjunker hos Hertug Frederik[5]); senere blev han kongelig Hofmarskalk og Hofmester hos Hertugerne Frederik og Ulrik[6]), hvem han ledsagede paa flere Udenlandsrejser[7]). Under Kejserkrigen fungerede han som Generalproviantmester[8]). Efter en kortvarig Uenighed med Kongen blev han, rimeligvis 1628, udnævnt til dennes Hofraad[9]). Han benyttedes meget i Forhandlingerne angaaende Bremen; senere, 1642, blev han naturaliseret som dansk Adelig[10]). — Johan Joachim von Wartensleben, der blev tydsk Raad hos Kongen 1630[11]), synes paa Grund af de Sendelser, der, som det senere vil sees, bleve ham overdragne, at have været en betroet Mand; men til hans Egenskaber kjende vi ikke synderligt. — Endnu skal nævnes

---

[1]) Se det nævnte Indlæg af 2. Marts 1644.

[2]) Han blev ansat 1604 og vedblev med Afbrydelser at være det indtil 1623. Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 166.

[3]) Nyerup, Christian IV's Dagbøger p. 7, 92. Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 69, 115. Schlegels Overs. af Slange III, 142.

[4]) Moller, Cimbria litterata II, 542. Han havde allerede 1625 været ansat hos ham som Kantsler i Verden. Vosbergen, Verbael p. 79.

[5]) Hans Bestallingsbrev af 2. Febr. 1617. Krigsministeriets Aflevering. Christian IV B. Gh. Ark. I Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 131 nævnes han først som ansat 1619.

[6]) Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 125, 130.

[7]) Laurids Jacobsens Ligprædiken over ham. 1653.

[8]) Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 239.

[9]) I et Brev til Christian Friis af 15. Maj 1628 klager han over at være bleven afskediget i Unaade af Kongen efter 11 Aars Tjeneste. Adelsbreve Nr. 15. Men d. 30. Septbr. samme Aar skal han være bleven udnævnt til Hofraad. Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 175. Anf. Ligprædiken henfører dog denne Udnævnelse til 1630.

[10]) Lexicon over danske adelige Familier II, 160.

[11]) Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 438, 452.

Side 94

Dionysius von Pudevils. Han, der hørte til en pommersk Adelsslægt, var først Raad og Marskalk hos Christian IV's Broder Hans[1]) og senere hos de gottorpske Hertuger[2]). Derefter blev han Marskalk hos den udvalgte Prinds Christian[3]), men stod uden Tvivl tillige i Kongens Tjeneste; vi ville træffe hans Navn ved de meklenborgske Forhandlinger.

Der var desuden nogle enkelte Mænd, som maaske næppe have havt Udnævnelse som kongelige Raader, men dog faktisk gjorde Tjeneste som saadanne i ydre politiske Anliggender. Imellem disse maae nævnes Oynhausen og Arnisæus. Moritz Hermann von

Oynhausen, der under Krigen havde været Oberstlieutnant[4]) og derefter blev Hofmester hos Hertug Ulrik[5]), ville vi møde som anvendt i særdeles hemmelige Forhandlinger i Tydskland. Han skal have været fjendtligt stemt mod Gustav Adolf[6]). — Den bekjendte tydske Forfatter og Professor Dr. Henning Arnisæus var 1619 bleven Livlæge hos Christian IV[7]) og skal have havt en ikke ringe Indflydelse hos ham[8]). Medens han monarkiske Grundsætninger i den indre Politik ere bekjendte nok, vide vi om hans ydre politiske Anskuelser kun, at han i de første Aar efter Lybekkerfreden stillede sig venligt til den svenske Resident[9]). Han døde 1636[10]).

---

[1]) Vita Dn. Dionysii de Pudevels, autore Bartoldo Gerdes. 1647.

[2]) Hertug Adolf nævnes i den anf. Levnetsbeskrivelse. 1620 nævnes en Pudevils som Hertug Frederik af Gottorps Afsending hos Kejseren. Schlegels Overs. af Slange III, 147, 180.

[3]) Slange, anf. St. p. 778.

[4]) Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 249, 320.

[5]) Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 130.

[6]) Se Gustav Adolfs Skrivelse til Fegræus af 27. Marts 1631. Allenske Sager Nr. 9. Jvfr. Gardiner, Letters relating to the mission of Sir Thomas Roe p. 70.

[7]) Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 189.

[8]) Gjellerup, Jens Dinesen Jersin p. 91.

[9]) Fegræus til Gustav Adolf, 2. Juni 1631. Allenske Sager Nr. 11.

[10]) Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 76. — Den berømteste Mand af alle dem, som Christian IV, om end rigtignok forgjæves, søgte at knytte til sin Tjeneste, var uden Tvivl Hugo Grotius, som han først 1624 og senere 1632 og 1633 under Løfter om høj Løn søgte at overtale dertil. Brandt, Leven van Huig de Groot p. 318—20, 451. Gerardi Joan. Vossii et clarorum virorum ad eum epistolae. Augustae Vindel. 1691. p. 248. Willem van Oldenbarneveld fraraadede ham det i en Skrivelse af 27. April 1633. Kronijk van het histor. Genootschaap te Utrecht 1873 p. 484—86.

Side 95

Det tydske Kantselis fornemste Embedsmænd udgjorde den tredie Afdeling af Kongens ikke danske Raadgivere. Ved Lybekkerfredens Afslutning stod Levin Marskalk i Spidsen for det tydske Kantseli. Han hørte til en bremisk Adelsslægt, havde været i Erkebiskop Johan Frederik af Bremens Tjeneste[1]) og var rimeligvis 1625 eller kort efter bleven udnævnt til Christian IV's tydske Kantsler[2]). Han deltog i Forhandlingerne i Lybek og skal have været en blid, omgængelig, aabenhjertig Mand, i Besiddelse af politisk Dygtighed[3]); af de Kejserlige frygtedes han som en farlig Modstander[4]). Han døde imidlertid allerede i den anden Halvdel af 1629[5]), og Kongen søgte nu at skaffe sig en ny tydsk Kantsler. Maaden, hvorpaa dette skete, er oplysende for, hvorledes i det Hele disse tydske Raadgivere erhvervedes, uden Tvivl kun under Hensyn til deres almindelige Dygtighed og ikke til deres Kjendskab til danske Forhold. Oynhausen, der skulde paa en Rejse til Tydskland, fik Ordre til at henvende sig til en Adelsmand i Landgreven af Hessen-Darmstadts Tjeneste ved Navn von Plessen[6]); tillige skulde han skaffe to adelige Raader. Da von Plessen afslog Tilbudet, og han ikke opnaaede bedre Resultat hos en hessen-casselsk Raad von Galwich, afsluttede han under Forbehold af Kongens Samtykke en Overenskomst med Hartmund von Hutten, der havde været würtembergsk Raad[7]). Men Kongen maa ikke være gaaet ind derpaa, og Kantslerembedet stod da ledigt indtil 1632, da

[1]) Han nævnes 1613 som Dekan og Provst for Landet Würsten og Hadeln. Altes und Neues aus den Herzogthümern Bremen und Verden VIII, 231. 1615 kaldtes han erkebiskoppelig Raad i Vørde. Bremisches und Verdisches Hebopfer. Stade 1752. II, 654. Endnu i Juni 1625 var han Landdrost hos Erkebispen. Vosbergen, Verbael p. 19.

[2]) Lyneborgeren Leonhard Metzner, der før ham stod i Spidsen for det tydske Kantseli, trak sig 1625 eller maaske 1623 tilbage til Privatlivet. Han døde i Juli 1629. Moller, Cimbria litterata II, 552. Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie III, 629—30. Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 166. Skrivelse fra Henrik Metzner, Borger i Naumburg, til Kurf. Johan Georg, 8. Juli 1630. Sachsen Nr. 47. Gh. Ark.

[3]) Hayes de Courmesvin, anf. St. p. 159.

[4]) Droysen, Gustaf Adolf II, 100.

[5]) Slange, anf. St. p. 692. Endnu i Slutningen af Juli var han som Gesandt hos Tilly.

[6]) Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 415.

[7]) Oynhausen til Christian IV, Frankfurt d. 23. Septbr. 1630. Gh. Ark.

Side 96

det blev overdraget til Detlev Reventlov. Denne hørte til en holstensk Adelsfamilie; hans Fader Henning Reventlov havde ved Forleninger været nøje knyttet til Danmark[1]), og han stod saaledes dette Land noget nærmere, end Tilfældet i Reglen var med de tydske Embedsmænd. Men hele hans Uddannelse havde været tydsk; ikke alene havde han studeret ved flere tydske Universiteter; men han havde været Kammerjunker hos Hertug Adolf Frederik af Meklenborg og derefter Gehejmeraad og Marskalk hos Erkebiskop Johan Frederik af Bremen; fra denne Stilling blev han nu 1632 udnævnt til Christian IV's Gehejmeraad og tydske Kantsler[2]). I disse Stillinger og som Afsending forskjellige Gange til Tydskland udviklede han en ikke ringe Virksomhed og hørte uden Tvivl i det Hele til Hoffets dygtigste Embedsmænd. Han agtedes for en redelig og uegennyttig Charakter[3]) af betydelige Egenskaber, hvilke dog vistnok mindre gik i Retning af det videre gaaende Overblik og den større Skarpsynethed[4]) end af den praktiske Dygtighed og Evnen til, hvad han selv kaldte, »at tage Tiden og Momenterne nøje i Agt»[5]); han var næppe i Stand til at udkaste større Planer; men han kunde opfatte og gribe Fordelene ved en forhaandenværende Situation[6]). Han var forsigtigere end Pentz og lagde ikke saa stærke kejserlige Sympathier for Dagen; dog er der vel Rimelighed for, at han, der vistnok var en indflydelsesrig

[1]) Lensmand paa Dueholm (Danske Magazin II, 250), paa Mariager (Danske Magazin VI, 205), paa Silkeborg og Skivehus (Klotz, Leichpredigt über Ditlev Reventlov. 1667.)

[2]) Anf. Ligprædiken.

[3]) Roe charakteriserer ham saaledes (17. Septbr. 1638): »A gentleman of great parts esteemed sincere and religious and not corrupted with Austrian partiality, as too many are about the king.» Ovfr. anf. Relation. Durel siger d. 8. Juni 1649 om ham, at han agtes for »en qvalificeret og redelig Mand.» Becker, Samlinger til Frederik III's Historie I, 20. Overfor disse Vidnesbyrd kan jeg ikke tillægge Beskyldningen imod ham i Pamphleten »Bibliotheca Danica» for at være bestukken af Spanien, synderlig Betydning. Suhms nye Samlinger III, 369—70.

[4]) Han synes saaledes ikke tilstrækkeligt at have havt Blik for Sandsynligheden af en Krig og for den deraf følgende Nødvendighed af Rustninger. Jvfr. hans Brev til Christian IV af 18. Marts 1642. Gh. Ark.

[5]) Hans Skrivelse til Christian IV af 20. Decbr. 1634. Bremen Nr. 28. Gh. Ark.

[6]) Se den sidst anf. charakteristiske Skrivelse.

Side 97

Deltager i de forskjellige Forhandlinger nede i Glykstadt, ikke har været en Modstander af de ofte udfordrende Skridt, der vare en Følge af dem[1]). — Af endnu større Indflydelse var vistnok i dette Tidsrum Oversekretairen Frederik Gynther i Besiddelse. Hans Fader var fra Holsten; men han selv var født 1581 i Helmstädt i det Brunsvigske. Han havde studeret Retsvidenskab og classiske Sprog, var en Tid ansat som Professor i Græsk ved et fransk Universitet og blev derefter Raad hos Prindsesse Anna Sophie i Wolfenbüttel; her gjorde han 1615 Bekjendtskab med Christian IV under dennes Ophold i det Brunsvigske, og Følgen blev, at Kongen antog ham i sin Tjeneste[2]). Han blev ansat i det tydske Kantseli[3]), hvor han 1621 blev udnævnt til Sekretair[4]), en Stilling, der bragte ham i den nøjeste Forbindelse med Kongen og gav ham Tilsynet med de allerfleste Expeditioner til Udlandet. Hyppige Sendelser i diplomatiske Øjemed betegnede end yderligere den Gunst, hvori han stod hos Kongen. Han var en lille Mand med et temmeligt markeret Ansigt; han bar Ryggen noget krummet, og hans Maade at klæde sig paa var ejendommelig[5]). Han gjorde et behageligt, forstandigt Indtryk, og hans Kundskaber vare saa store, at han endog gjaldt for lærd[6]). Han gjorde meget for dem af sine landflygtige Landsmænd, der søgte Tilflugt i Dan-

---

[1]) Han skal saaledes 1638 have givet den kejserlige Gesandt Grev Kurtz Løfter om Bistand for det Tilfælde, at Svenskerne besatte Warnemünde Skandsen. Kurtz til Christian IV, 23. Novbr. 1638. Tydske Stæder Nr. 35 β. Gh. Ark. De ovfr. nævnte danske Klager over det tydske Kantseli maae ogsaa for en stor Del antages rettede mod ham.

[2]) Programa funebre Friderici Guntheri. 1655. Jvfr. Slange, anf. St. p. 1484.

[3]) Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 166.

[4]) Programma funebre.

[5]) »Il est petit de corps, le dos un peu courbé, les yeux bleus, le nez aquilin, le front grand, chauve sur le haut de la tête, — — son vêtement est un pourpoint de cuir vieux et gras — — —; il parle latin et français, esprit doux, avisé et promt en ses expeditions. Il a amassé force douzains, pendant qu'il était jeune, par son bon ménage, et maintenant il a trouvé la pierre philosophale, il les convertit en or par son travail, il est aux bonnes graces de son maître et lui parle franchement de toutes affaires.» Hayes de Courmesvin, anf. St. p. 157—59.

[6]) Han kaldes af en Samtidig: »Exemplum maximae eruditionis cum civili prudentia certantis.» Schlegels Overs. af Slange III, 384.

[7]

Side 98

mark[1]), men forsømte heller ikke sig selv; Samling af Penge laa ham stærkt paa Sinde. Han var i Besiddelse af en stor Forretningsdygtighed og en betydelig stilistisk Færdighed; hans politiske Indlæg udmærke sig ved Evne til at fremdrage de Punkter, der kunde gjøre Indtryk, ved livlig, ofte vittig og aandfuld Udmalen af, hvad det kom an paa; dog lide de undertiden af en vis Vidtløftighed, der mere minder om den Lærde end om Politikeren[2]). Hans diplomatiske Dygtighed indskrænkede sig vistnok ogsaa væsentligt til de nævnte Evner; han var ikke altid i Stand til rigtigt at beregne Virkningen af de Trudsler, han benyttede[3]), og han var vistnok en

af dem, paa hvem det væsentligste Ansvar falder for at have tilraadet Kongen den Tilnærmelse til Kejseren og Spanien[4]), som paa den ene Side ikke kunde undgaae at give den danske Politik et dobbeltsidigt Præg og paa den anden Side ikke frembød nogen Sikkerhed for en virkelig Hjælp. I Anskuelser stod han saaledes Pentz nær og undgik ligesaa lidt som denne Beskyldningerne for at være bestukken[5]).

Imellem de andre Embedsmænd i det tydske Kantseli indtoge den meget benyttede Philip Julius Bornemann[6]), til hvis Egenskaber vi dog intet kjende, og Hans Leonhard Klein de

---

[1]) Programma funebre.

[2]) Se især hans Indlæg til Generalstaterne af 16. Marts, 25. April og 10. Maj 1644. Rigsarkivet i Haag.

[3]) Om den uheldige Virkning af hans Trudsler i Haag 1644 se Aitzema, anf. St. V, 636—37. Arend, anf. St. III, 5; 478—80.

[4]) I forskjellige Breve fra den første Del af 1631 omtaler Fegræus, at han har en stor, men skadelig Indflydelse paa Kongen, idet han er meget stemt for de Kejserlige, efterat Wallenstein har vundet ham ved store Gaver. Allenske Sager Nr. 11. Gustav Adolf gav d. 27. Marts 1631 Fegræus Ordre til at søge at vinde ham. Allenske Sager Nr. 9. Roe betegner ham 1638 som kejserligsindet og fortrolig med Pentz.

[5]) En ejendommelig Fortælling i Ligprogrammet lyder paa, at Kejseren tilbød ham Adelsskab under en af hans Sendelser til ham, men at han af Beskedenhed afslog det. Da han var kommen hjem, blev der imidlertid sendt ham ikke alene Adelsskab, men ogsaa pfalzgrevelige Rettigheder in optima forma; han beholdt dem nu, men omtalte ikke til nogen, at der var vist ham saa store Æresbevisninger af Kejseren, og brugte dem ikke.

[6]) Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 167. Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 389.

Side 99

betydeligste Pladser. Den sidste blev ansat 1634[1]); hans Skrivelser gjøre Indtryk af en dygtig Mand, og Tjenstiver roses han for[2]). Af de Svenske skal han have været ilde lidt[3]). Af de mere underordnede Embedsmænd kunne blot endnu nævnes Nicolaus Eggebrecht, der døde 1639[4]), og Christopher Lebzelter, der gik af 1632[5]).

Der staaer tilbage korteligt at undersøge, hvad man nu for Tiden vilde kalde den danske diplomatiske Repræsentation i Udlandet. Den led af adskillige Mangler. Permanente Ambassader hørte paa den Tid hos de allerfleste Stater endnu til Sjeldenhederne, og Danmark havde da ogsaa kun hos den svenske Regering og ved Kejserhoffet uden eller næsten uden Afbrydelse faste Residenter i dette Tidsrum. I Paris, Haag og Brüssel repræsenteredes Staten dog i flere eller færre Aar i Træk ved Residenter. Værre var det, at den stadige Forbindelse mellem Regeringen og dens Befuldmægtigede lod meget tilbage at ønske; hyppigt klage disse over Mangel paa Underretninger og Ordrer. En anden uheldig Omstændighed var den, at Regeringens stadige Pengeforlegenhed ogsaa lagde sig for Dagen i dette Forhold og frembragte Klager over Mangel paa rigtig Betaling af Lønninger. Hvad de Personer angaaer, der brugtes til at beklæde Residentposterne, da vare de i Stokholm danske Adelsmænd, men ellers, paa enkelte Undtagelser nær, Fremmede, væsentligt Tydskere.

I Sverig var 1629 Erik Krabbe Resident; men han afløstes allerede i Begyndelsen af 1630[6]) af Pros Knudsen, vistnok af den norske Slægt Hørby[7]), der i Aaret 1629 havde fulgt Hertug Ulrik til Nederlandene[8]). Men allerede i April 1631 forlod han atter Stokholm paa Grund af en ham tilføjet Fornærmelse af den svenske Feltmarskalk Herman Wrangel, der var bleven

[1]) Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 167.

[2]) Om hans Virksomhed ved Forhandlingerne i Hamborg 1638 siger Roe i et Brev til Cooke af 22. Juni: »Clain like Mercurye is in every house solliciting.»

[3]) Slange, anf. St. p. 1372.

[4]) Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 166.

[5]) Sstds. p. 167.

[6]) Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 177—78.

[7]) Jvfr. Yngv. Nielsen, Jens Ågesen Bjelke p. 205.

[8]) Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 359.

[7*]

Side 100

skinsyg paa ham formedelst hans Venlighed mod Margrete Stenbock, hvem han selv havde friet til[1]). Det varede nu til Sommeren 1633, indtil Posten atter besattes, denne Gang med Stig Pors[2]), der ligesom sine Forgængere havde modtaget sin politiske Uddannelse i det danske Kantseli[3]). Hans Efterfølger blev den bekjendte Peder Vibe, som vi strax nedenfor ville komme tilbage til.

I Wien var Johan Løwe Resident i disse Aar; de Sager, han havde med at gjøre, vedrørte dog mere Hertugen af Holsten end Kongen af Danmark.

I Frankrig var der ved denne Periodes Begyndelse mærkeligt nok to Repræsentanter for den danske Regering, og disse to stode netop da i det mest spændte personlige Forhold til hinanden, noget som jo imidlertid havde en hel Række Sidestykker i Datidens Diplomati[4]). Den fornemste Rang af dem indtog Dr. Johan Zobel, der tidligere havde været Borgemester i Bremen[5]), men i det mindste siden 1626[6]) fungerede som dansk Resident i Paris, i hvert Tilfælde en Tid med Titel af Ambassadeur[7]). Det var ikke lette Forhold, under hvilke han skulde virke. Foruden at holde sin Regering underrettet om politiske Nyheder skulde han søge at faae saa megen Hjælp som muligt fra Frankrig til Krigen og navnlig Subsidier. Det synes, at han ikke har arbejdet med den ønskelige Omsigt; man gjorde i Paris Nar af hans Godtroenhed og Indskrænkethed[8]), og han klarede ikke de Skjær, som han mødte. Hans Relationer ere udtværede og vidtløftige. Dog bør det bemærkes, at vi hos ham, hvad der ikke er hyppigt hos de daværende Statsmænd,

[1]) Om denne Begivenhed se Adlersparre, anf. St. I, 111 ff. Han fik dog først sin Afsked d. 21. Januar 1632. Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 178.

[2]) Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 178. Hans Creditiv af 20. Juli 1633. Svenske Akta.

[3]) Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 162.

[4]) Af Exempler kunne nævnes Salvius og Johan Oxenstjerne i Osnabrück, Servien og d'Avaux i Münster, Grotius og Cerisantes i Paris, Corfitz Ulfeldt og Tanke i Haag.

[5]) Nyt historisk Tidsskrift VI, 256—57. Memoires de Rusdorf II, 203.

[6]) Slange, anf. St. p. 575, 610.

[7]) Hayes de Courmesvin, anf. St. p. 63. Zobel til Axel Arnfeldt, 7. Juni 1630. Frankrig Nr. 37. Gh. Ark.

[8]) Cronholm, anf. St. V, 2; 132.

Side 101

ere i Stand til at see en bestemt politisk Anskuelse, udtalt af ham selv. Han tilraadede ivrigt en Forbindelse med Sverig og Hansestæderne og advarede mod en Tilnærmelse til Ligaen[1]). Allerede dette kunde let gjøre hans Stilling i Paris vanskelig, og hans Collega, der skulde staae ved hans Side, har næppe bidraget til at lette ham den. Det var Peder Vibe. Denne Mand dannede en mærkelig Undtagelse blandt Datidens danske Diplomater. Han var nemlig paa engang borgerlig født og dansk. Hans Fader var den bekjendte Handelsmand og Borgemester i Kjøbenhavn, Mikkel Vibe. I sin Ungdom havde han rejst udenlands og var derved kommen til Frankrig. Her gik han i Ludvig XIII's Tjeneste[2]), og allerede i denne Stilling anvendte han 1625 sin Indflydelse til Fordel for Danmark og imod Sverig[3]); snart blev han ogsaa benyttet af de danske Gesandter, der kom til Frankrig[4]). Da saaledes Opmærksomheden var henvendt paa ham, udnævnte Christian IV ham i Juni 1627 til Agent i Frankrig[5]), dog saaledes, at han skulde staae under Zobel og uden Tvivl mest have at gjøre med de finantsielle og merkantile Sager. Det har imidlertid sikkert ikke varet længe, inden der opstod Uenighed imellem de to Mænd. Vibe var uden Tvivl en meget ærgjerrig Mand, der næppe har undladt at benytte sig af Zobels Blottelser, og som vistnok hurtigt tragtede efter at blive sin Overmand kvit; han optraadte paa egen Haand[6]), navnlig i Pengeforhold til en fransk Bankier Lorenzo Vanelli. I Sommeren 1629 rejste nu Vibe til Danmark sammen med den franske Afsending Hayes de Courmesvin. Herved indtraadte det fuldstændige Brud. Zobel,

---

[1]) Zobels Skrivelser til Christian IV, 10. Marts og 18. Septbr. 1629. Frankrig Nr. 37. Gh. Ark.

[2]) Genealogisk-biographisk Arkiv p. 78 ff. Han var i 2½ Aar i fransk Tjeneste. Vibes udaterede Indlæg til Christian IV. Frankrig Nr. 37.

[3]) Se hans Skrivelse til en unævnt, som han betitler »Monseigneur», af 26. Septbr. 1625. Frankrig Nr. 37.

[4]) Vibes Skrivelse til Christian IV, 4. Octobr. 1627. Frankrig Nr. 37. Denne er underligt nok paa Tydsk.

[5]) Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 177. I Christian IV's Fuldmagt for ham af 17. August 1627 kaldes han »minister, procurans et tractans negotia nostra». Ausländ. Registr. Jvfr. Vibes Skrivelse til Christian IV af 4. Octobr. 1627 og 29. Febr. 1628. Frankrig Nr. 37.

[6]) Herover klagede i det mindste Zobel. Se Vibes ovfr. nævnte udat. Indlæg til Christian IV.

Side 102

der frygtede for, at Vibe skulde angribe ham hos Kongen, klagede i Slutningen af Maj heftigt til denne over ham, hvem han beskyldte for Frafald fra Religionen og for at være bestukken af Jesuiterne[1]). I den følgende Tid føjede han hertil Anklager for Bedragerier imod Kongen, begaaede i Forbindelse med Vanelli[2]). Imidlertid intriguerede Vibe paa sin Side imod Zobel; allerede i Slutningen af Juli lykkedes det ham at vinde Christian IV, der lovede ham, at han ikke skulde staae under nogen anden i Paris[3]). Dog henvistes Sagen mellem ham og Zobel til Undersøgelse af Christian Friis og Frands Rantzau, der i Midten af August erklærede, at der ikke syntes at foreligge noget Bevis imod Vibe, og at denne havde lovet med al Flid at ville varetage Kongens Sager i Frankrig[4]). Saaledes var Striden endt med Vibes fuldstændige Sejr. Han er vistnok i den følgende Tid optraadt som Resident i Paris. Zobel blev tilbagekaldt i October 1629[5]), men vedblev dog at sende Relationer hjem i største Delen af det følgende Aar[6]); hans Stilling var dog højst pinlig, og Grunden til, at han ikke fulgte sit eget Ønske og

forlod Staden for at trække sig tilbage til Privatlivet[7]), var kun den, at han ikke kunde det for sine Cre-

[1]) Zobels Skrivelser til Christian IV af 1., 10. og 14. Juni (ny Stil) 1629. Frankrig Nr. 37. Gh. Ark.

[2]) Zobel til Christian IV, 16. September 1629. Frankrig Nr. 37. Zobel til Christian Friis, 16. Decbr. (ny. Stil) 1629. Registr. 82. Frankrig Gh. Ark.

[3]) D. 25. Juli meddelte Vibe Vanelli fra Euthin, at Alt var gaaet godt, og at han nu rejste til Kjøbenhavn og derfra til Paris; for Fremtiden var han ikke nødt til at være afhængig af nogen anden. Frankrig Nr. 37. I sit ovfr. anf. udaterede Indlæg siger Vibe selv, at han havde forestillet, hvilken ringe Fordel Kongen havde af sine store Udgifter i Frankrig.

[4]) Christian Friis og Frands Rantzau til Christian IV, d. 17. August 1629. Frankrig Nr. 37.

[5]) Zobel omtaler i sit Brev til Christian IV af 12. April 1630 Skrivelser fra Kongen af 13. Octbr. 1629 og 7. Febr. 1630, hvori han befaler ham at tage Afsked med Ludvig XIII. Frankrig Nr. 37. Den franske Konges Recreditiv for ham er ogsaa af 17. Februar 1630. Registrant 82. D. 10. Gh. Ark.

[6]) Den sidste af dem er af 5/15 Novbr. 1630. Frankrig Nr. 37. Der findes endog en officiel Skrivelse fra Christian Friis og Frands Rantzau til ham af 10. Maj 1630 om Forholdet til Hamborg. Afskr. Langebeks Excerpter. Nr. 135.

[7]) Zobel til Christian IV og Levin Marskalk, 19. Septbr. (ny. Stil) 1629. Frankrig Nr. 37.

Side 103

ditorer[1]). Vibe sagde om ham, at hans Dumheder gjorde ham til en Fabel for hele Hoffet[2]). Endeligt i Slutningen af 1630 rejste han til sin Fødeby Bremen[3]). Vibe beklædte nu Posten som Resident indtil Slutningen af 1634[4]); han vidste ved sin Optræden at skaffe sig Agtelse og Anseelse[5]) og opnaaede endog 1634 at blive adlet af Ludvig XIII, hvilket foranledigede Christian IV til samme Aar at meddele ham dansk Adelsskab[6]). Dog har han næppe selv følt sig fuldt tilfredsstillet ved sin Stilling. Han ønskede at blive udnævnt til residerende Agent i Haag og opnaaede endog et Løfte derom af Kantsleren, som dog ikke blev holdt[7]). I November 1634 blev han endeligt forflyttet til Stokholm[8]), hvor han siden indtog den ansvarsfulde Stilling som Resident indtil Krigens Udbrud 1643. Han har sikkert ogsaa udfyldt den paa en i mange Henseender særdeles fyldestgjørende Maade. Der viser sig hos Vibe Tegn paa et virkeligt Statsmandsblik; det bør saaledes mærkes, at han vistnok er den første, der i det 17. Aarhundrede har fremkastet Tanken om at søge at formaae Frankrig til at foretrække Danmarks Venskab for Sverigs[9]), en Tanke, der efter at være optagen omend kun et Øjeblik af Ulfeldt i Slutningen af Christian

[1]) Vibes Skrivelse til Axel Arnfeldt af 7. Juni 1630; jvfr. Zobel til den samme af samme Datum. Frankrig Nr. 37.

[2]) Vibe til Nicolaus Eggebrecht, 25. Octbr. 1629. Frankrig Nr. 37.

[3]) Den 15. Januar 1631 var han i det mindste der. Skrivelse af denne Dag til Christian IV. Frankrig Nr. 37.

[4]) Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 177.

[5]) Ogerii Iter Danicum p. 30.

[6]) Genealogisk-biografisk Arkiv p. 78—79.

[7]) Se hans udaterede Brev til Christian Friis, som maa være skrevet efter 1632, da Rigshofmesteren omtales som død. Frankrig Nr. 37.

[8]) Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 177. Ludvig XIII's Recreditiv for ham er af 25. Maj 1634. Registr. 82. D. 10. Gh. Ark.

[9]) Se den ovfr. nævnte Skrivelse af 26. Septbr. 1625, hvori det hedder om en til Frankrig ventet svensk Gesandt: »Kand schee samme Gesandt monne sollicitere nogen forbuntnis, som vdi sin tid maatte uere hands Mayestet och uor federneland preiudicerlich, huilchet ieg mig persuaderer baade aff di Suensche deris naturel och gemut imod osz saa och aff adschillige tuiffuelhafftige disscurser, som ieg hørete aff Kongen aff Suerig den tid, ieg uar derinde! Huis dett saa scheede, och hands Mayestet befahler mig att tiltale Kongen derom, forhober ieg att persuadere Kongen att preferere hands Mayestetis venschaff for Kongen aff Suerigs beger.»

Side 104

IV's Regering blev den ledende for Hannibal Sehested og Griffenfeldt og atter igjen efter den skaanske Krig for Christian V og hans betydelige Statsmænd[1]). Men Vibe var desuden sikkert i Besiddelse af andre diplomatiske Evner. Han var mistænksom paa rette Sted; det var ham, der klarest forudsaa et svensk Angreb. Han var forsigtig og var saaledes stemt for Tilbageholdenhed overfor den svenske Enkedronning, i det mindste forsaavidt en Tilnærmelse kunde blive bemærket. Han var i Stand til at skaffe sig udmærkede Forbindelser i selve den svenske Regering, hvorved han ofte var særdeles godt underrettet. Hans Depescher ere klart og skarpt affattede. Derimod er det jo rigtignok sandsynligt, at den stærke Animositet mod Sverig, som han allerede tidligt lagde for Dagen, og som vistnok kun blev forøget under Opholdet i Landet selv, ikke har været ganske heldig og maaske ikke altid meddelt ham den rette Takt til at undgaae de skarpe Sammenstød.

I Paris kom der foreløbigt ikke nogen anden dansk Resident efter Vibe.

Hos Generalstaterne residerede 1629 Johan Scultetus, vistnok en Hollænder, som havde repræsenteret den danske Konge siden 1628[2]). Han døde i Slutningen af 1629 og blev efterfulgt af Axel Arnfeldt[3]), hvis korte Embedstid dog næsten havde Charakteren af en Ambassade.

I Brüssel træffe vi 1632 Gotlieb von Hagen, en meklenborgsk Adelig[4]), som Resident[5]). Han blev der en ikke ringe Række Aar, havde vistnok ogsaa en betydelig diplomatisk Fær-

---

[1]) Her skal uden nøjere Bevisførelse blot henvises til den mærkelige Udtalelse af Christian V 1698, hvori han tilraader en defensiv Alliance med Kongen af Frankrig, »om paa saa maader tillige at forhindre, at den forrige fortrolighed og vensckab i mellem Suerrig oc franckrig, huilket Vore forfedere Veret Meget sckaadelig og ner fatal, ey igen vden Voris arffue successors concurentz vorder restableret.» Worsaae, Christian den Femtes Testamenter p. 55.

[2]) Aitzema, anf. St. II, 650—53. En Johan Skuldt nævnes 1618. Nyerup, Christian IV's Dagbøger p. 15.

[3]) Adlersparre, anf. St. III, 161.

[4]) Moller, Cimbria literata II, 269.

[5]) Gotlieb von Hagen til Christian Friis, Brüssel 21. Novbr. 1632. Adelsbreve Nr. 13.

Side 105

dighed og vidste i høj Grad at anvende materielle Overtalelsesmidler[1]).

Foruden disse egentlige politiske Repræsentanter i Udlandet, bør det nævnes, at den danske Regering rundt om i de større Byer havde saakaldte Agenter eller Faktorer, der dels gjorde Tjeneste som en Slags Consuler for Handelens Skyld, dels gjorde Indkjøb for Kongen

og dels indsendte trykte eller skrevne Beretninger om Nyheder. Iblandt dem vare saaledes Francis Gordon i Danzig[2]), Gabriel Marselis den ældre og hans Svigersøn Albert Baltser Bernts i Hamborg[3]), Bilderbeck i Køln[4]) og flere.

---

[1]) Om hans Bestikkelser i Brüssel se forskjellige Attester og Forhør 1649. Nederlandene Nr. 47 b. Gh. Ark., hvor ogsaa findes en Del af hans Relationer.

[2]) Flere af hans Relationer findes i Adelsbreve Nr. 16 og i Registr. 82. Gh. Ark.

[3]) Jvfr. Kongebrev til Borgemestre og Raad i Kjøbenhavn, 26. Novbr. 1634. Sjæll. Tegn.

[4]) Hans Relationer fra Aarene 1630 og 1631 i Dan. Kong. Hist. Nr. 89.

Side 106

Andet Afsnit.

Følgerne af Freden i Lybek. Sir Thomas Roe's Ambassade. Stridspunkter med England. Forhold til Frankrig. Spænding med Sverig. Wallensteins Forsøg paa at ophidse Christian IV mod Gustav Adolf. Aarsager, der fjerne Kongen fra Wallenstein og Kejseren. Christian IV's Ønske om at erhverve de nordtydske Stifter til sine Sønner. Forholdet til Hamborg. Elbtolden. Christian IV vil mægle imellem Gustav Adolf og Kejseren. Forskjellig Opfattelse af en Fredsforhandlings Opgaver. Udvikling af Spændingen med Sverig. Wallenstein søger at vinde Christian IV. Underhandlinger om Rygens Afstaaelse til Danmark. Svenske Tropper besætte Øen. Kongens Forhaabning om at faae Hertugerne af Meklenborg gjenindsatte inden et Fredsmøde. Rigsraadets Holdning. Aabning af Kampen paa Elben. Betydningen af den hamborgske Strid. Forsøg paa ved Mægling at bilægge denne. Sverigs Stilling til den. Den svenske og danske Politik krydses i Haag. Fredsmødet i Danzig.

Freden i Lybek var som en Befrielse for Danmark. En almindelig Følelse af, at et tungt Aag var taget af Skuldrene og det paa saa gunstige Vilkaar, som Ingen havde kunnet haabe, udbredte sig til Konge og Folk. Christian IV skrev selv til Hertug Adolf Frederik af Meklenborg: Freden er sluttet saaledes, at jeg ingen Grund har til at klage[1]). Rigsraadet kaldte

---

[1]) Den 15. Juni 1629. Qvellensammlung d. schlesw.-holstein.-lauenb. Gesellschaft f. vaterländ. Geschichte II, 2; 127. Mindre paalidelig forekommer mig derimod von Ruepps Beretning til Tilly af 21. Juni 1629, at Christian IV, da den afsluttede Fred blev meddelt ham, udbrød: »Nu, ved den gode Gud, Kejseren giver mig mere, end jeg forlanger.» Westenrieder, Beiträge zur vaterländischen Historie, Geographie u. Statistik VIII, 169.

Side 107

Fredsbetingelserne uventet taalelige og gode[1]), og rundt om i Landet hørtes uden Tvivl Glædesudbrud over den »mod al menneskelig Forhaabning opnaaede ønskelige Fred»[2]). Der var ogsaa i adskillige Henseender god Grund til at være baade overrasket og glad. Ulykkerne og Tabene havde været store; men dog var ingen Landafstaaelser, ingen Skadeserstatning bleven Følgen. Danmark var ikke blevet nogen tydsk Admiralstat, og Jesuiternes Forhaabninger om en katholsk Reaktion her som for otte Aar siden i Bøhmen og nu i flere nordtydske Stifter vare blevne til intet. Paven havde fra sit Standpunkt Ret, da han kaldte Freden en skammelig Fred[3]), den gjengav jo Kjætterne deres Lande.

Men Glæden var kun paa sin Plads, naar det skete sammenlignedes med det befrygtede. Krigens Saar vare i Virkeligheden ulægelige. Fra Ødelæggelserne i Jylland skriver sig for en stor Del den materielle Tilbagegang i Landet, som i saa høj Grad svækkede dets Modstandsevne og strakte sine Følger vidt ned i Tiden. I Forholdet mellem Samfundsklasserne havde Krigen været som Oedip, der løste Sphinxens Gaade. Fortryllelsen, der hvilede over Adelen og dens Særrettigheder, var hævet. Den havde søgt den moralske Berettigelse for sin høje Værdighed i sin Stilling som Krigerstand; under Farer og Nød skulde den vise sig sine Privilegier værdig. Og nu havde den vist sig, vel ikke forræderisk eller fejg, men heller ikke stor og daadkraftig. Man gav sig til at reflectere over det hidtil givne, Spørgsmaalet: hvorfor har Adelen Privilegier? traadte frem, og man fandt, at Aarsagen laa i Forudsætninger, som nu ikke længere bleve til Virkelighed[4]). Da Gaaden var løst, styrtede Sphinxen ned. Da Reflectionen var vakt, gik det tilbage med Adelens moralske Anseelse. Ingen Enighed herskede længere i Samfundet. Denne Udvikling, der absolut talt betegnede et Fremskridt, et Fremskridt i Intelligents, var for Øjeblikket selvfølgeligt ikke heldig i Henseende til Statens Styrke.

---

[1]) Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 350.

[2]) Udtrykket findes i Johan Burchardsens Ligprædiken over Albert Skeel. 1639.

[3]) Memoires de Richelieu V, 243.

[4]) Jvfr. Historisk Tidsskrift 4. R. IV, 29. Suhms nye Samlinger I, 197—99.

Side 108

Og nu Forholdet til Udlandet. Intet af det, hvorfor man havde kæmpet og stridt, var udrettet. Tvertimod. Kongens Indflydelse i Nordtydskland var i høj Grad formindsket, Bispedømmerne tabte, den evangeliske Sag i det romerske Rige mere truet end nogensinde tilforn. Og end yderligere, Christian IV's Deltagelse i Trediveaarskrigen havde været et stort Forsøg paa at vinde sig en Plads i Kampen mellem den protestantiske og katholske Verden. Forsøget var mislykket. Man manglede for Fremtiden et sikkert Compas at styre efter; det var ikke heldigt under saa stærke Storme. Deltagelsen i Trediveaarskrigen havde endvidere havt til Hensigt at tilvejebringe en Harmoni mellem Statens forskjellige Interesser; ved en Sejr havde der været en Mulighed for at skaffe sig Allierede, hvem tidligere stadigt en Side af Danmarks Politik stødte tilbage, naar en anden tiltrak. Harmonien var nu atter bristet. Under Krigen havde Danmark havt om ikke virkelige Forbundsfæller, der ydede virksom Hjælp, saa dog Magter, der støttede det ved moralsk og diplomatisk Bistand. Dette var nu forbi. Freden fremkaldte tvertimod en vis Spænding med de antihabsburgske Magter. I Frankrig udtalte Richelieu endnu i Midten af Juli til Zobel sin Tillid til, at Kongen af Danmark ikke vilde slutte Fred uden den franske Konges Deltagelse[1]), og da Efterretningen om Fredens definitive Afslutning endeligt i August var naaet til Paris, ytrede han sin Beklagelse over den[2]). England søgte endnu at forhindre Ratificationen[3]), Generalstaterne misbilligede den[4]) og frygtede for hemmelige Artikler[5]); paa Kroer og Værtshuse i Danmark gave endog hollandske Skippere og Kjøbmænd deres Harme tilkjende[6]). Med Hensyn til Sverig var Freden ligefrem Signalet til

Gjenoptagelsen af hele den tidligere Tilstand med alle dens Rivninger. Og hvad Forholdet til Kejseren angaaer, da laa det naturligvis endnu aldeles i det uvisse.

---

[1]) Richelieu til Zobel, d. 19. Juli. Avenel, Lettres de Richelieu III, 387.

[2]) Richelieu til Bouthillier, d. 21. August. Avenel, anf. St. II, 414.

[3]) Ranke, Englische Geschichte II, 167. Jvfr. Hayes de Courmesvin, anf. St. p. 212.

[4]) Capellen, anf. St. I, 510.

[5]) Gardiner, Letters relating to the mission of Sir Thomas Roe p. 29, 32.

[6]) Adlersparre, anf. St. III, 84.

Side 109

Et Punkt havde Freden ladet uafgjort. Det var Østersøspørgsmaalet. Habsburg havde endnu ikke opgivet sine Planer. En spansk Flotille krydsede endnu 1630 foran Wismars og Rostocks Havne[1]), og netop umiddelbart efter Fredens Slutning bekjendtgjorde Kejseren den allerede tidligere skete Overdragelse af Meklenborg til Wallenstein og forlenede ham arveligt dermed[2]). Men Begivenhederne under Krigen havde dog sat en blivende Hindring i Vejen for en større Udvikling af et habsburgsk Østersøherredømme. Imidlertid tilfaldt Broderparten af Fordelen herved ikke Christian IV. Hvad Kejseren efterhaanden tabte, vandt ikke han, men Gustav Adolf. Følgen var, at, hvad enten han vilde eller ikke, maatte Christian IV gjenoptage en af Hovedopgaverne for den danske Politik fra før Krigen, nemlig Bestræbelsen for at forhindre Sverigs Magtudvidelse, særligt ved Østersøens Kyster. Langt mindre fremtvungen ved hele Situationen og langt mere en Følge af hans egen Charakter og Stemninger var paa andre Punkter hans Tilbagevenden til den tidligere Politik. Forøgelsen af Indtægtskilden i Sundtolden, Bestræbelsen for at vinde de nordtydske Stifter og for at hævde sin Højhedsret paa Elben og over Hamborg spillede nu som før Hovedrollen. Men selve disse Spørgsmaal i Forbindelse med Danmarks hele Stilling samt Christian IV's ikke kuede Lyst til at deltage i, hvad man kunde kalde Datidens store Politik, vedblev at bringe Danmark i det nærmeste Forhold til Europas store Stridsspørgsmaal. Men netop denne Forening af forskjelligartede bestemmende Hensyn og Interesser, imellem hvilke Harmonien, som kun Sejren kunde have skabt, manglede, blev en af Hovedaarsagerne til Danmarks Ulykke.

Den verdenshistoriske Betydning af Danmarks Deltagelse i Trediveaarskrigen ligger i, at Christian IV's sejge Udholden en Tid lang havde holdt Kampen staaende, medens Europas Modstand mod Habsburg organiseredes. Paa den ene Side havde

---

[1]) Cronholm, anf. St. V, 2; 58. Droysen, Gustaf Adolf II, 98.

[2]) Kejserens Manifest af 9. Juni. Londorp, Acta publica IV, 8—14. Lensbrevet af 16. Juni. Førster, Wallensteins Process, Urkundenbuch p. 93—96.

Side 110

rigtignok saavel Østrigs Magt i Tydskland som den katholske Reaktion naaet deres Højdepunkt ved Lybekkerfreden, Dispositionen over Meklenborg og Restitutionsedictet; men hvor stor var paa den anden Side ikke Forskjellen mellem det anti-habsburgske Partis Modstandsevne nu og saa efter Slaget paa det hvide Bjerg og Unionens Opløsning? De franske Hære kæmpede nu med Held i Italien, i Nederlandene betegnede Aaret 1629 et Omslag til Fordel for Protestanternes Vaaben, Karl I tog i det mindste Tilløb til en kraftig Optræden, og da Gustav Adolf netop samtidigt med Lybekkerfredens Afslutning ved sin Landing i Preussen fandt et kejserligt Troppekorps for sig under Arnim, kunde den Time ikke være fjern, da Sverig paa en glimrende Maade skulde udfylde den tomme Plads i de Evangeliskes Rækker, som Danmarks Tilbagetræden havde efterladt. Kampen tog nu først for Alvor sin Begyndelse. For Christian IV blev den politiske Stilling derved dobbelt vanskelig.

Den 30. og 31. Maj underrettede Christian IV de europæiske Magter om Fredens Afslutning; medens hans Skrivelser til Kongerne af England og Frankrig[1]) indeholdt et Forsvar for ans Handlemaade, navnlig en Henvisning til den almindelige europæiske Constellation, udtalte han overfor Gustav Adolf et Ønske om, at han vilde tiltræde Freden inden tre Maaneder og hurtigst muligt meddele ham sin Beslutning desangaaende[2]). Intet kunde i dette Øjeblik virkeligt være heldigere for Christian IV, end om hans Fred kunde blive Begyndelsen til en almindelig Pacification langs Østersøens Kyster.

Paa dette nær var den danske Regering selvfølgeligt i dette Øjeblik henvist til en fuldstændig Tilbageholdenhed. Endnu i hele Juni Maaned stode kejserlige Tropper paa dansk eller holstensk Territorium[3]), og Rømningen af Krempe stødte end- og paa Vanskeligheder, især fra Tillys Side[4]), som kun Wallensteins egen Mellemkomst ved Kejserhoffet synes at have fjernet i den første Uge af Juli[5]). Strax efter forefaldt en lille Be-

---

[1]) Af 31. Maj. Ausländ. Registr.

[2]) Skrivelse af 30. Maj. Wederläggning och wäl grundat Swar pä thet Danske Manifest. 1644. Fol. Liij.

[3]) Slange, anf. St. p. 680.

[4]) Tilly til von Aldringen, d. 27. Juni, 3. og 12. Juli. Dresdn. Ark.

[5]) Wallenstein roste sig i det mindste senere deraf (»— wenn er — nit wär, so würde ihm (Christian IV) der Kaiser das Wort nit halten, in-

Side 111

givenhed, som viste, at den første umiddelbare Udmattelse var forbi. Kongelige Tropper faldt ind i Euthin, der tilhørte Erkebiskop Johan Frederik af Bremen i Egenskab af Biskop i Lybek; dette fremkaldte en skarp Advarselsskrivelse fra Kejseren til Kongen[1]); men forøvrigt blev hele Sagen uden videre Følger og viste kun, hvor lidt Christian IV havde glemt sine gamle Antipathier. Der fulgte snart flere politiske Livstegn efter. Kejserlige Skibes Opbringelse af danske i Østersøen foranledigede en Klage til Wallenstein[2]), og Christian IV sendte sin Kantsler Levin Marskalk til Tilly[3]) for, uvist i hvilken Hensigt, at indbyde ham til en personlig Sammenkomst, hvilket dog denne afslog[4]).

Snart søgte ogsaa fremmede Magter hver paa sin Maade at rive Danmark ud af dets Uvirksomhed. Hos Sømagterne havde Lybekkerfreden ikke alene efterladt en vis Harme over at være afsluttet uden deres Vidende, men ogsaa en Skuffelse over, at det for dem saa vigtige Østersøspørgsmaal var ladet uomtalt, og intet bestemt for at begrændse det kejserlige Flags Herredømme paa Havet. Det var dette, der, som berørt, gav de hollandske Kjøbmænds Harme Næring, og det var dette, der især foranledigede en engelsk Ambassade til Danmark. I Spidsen for den stod Sir Thomas Roe. Han hørte til Datidens kundskabsrigeste og dygtigste Diplomater og var en udmærket Repræsentant for de engelske Statsmænd, der nærede den mest levende Følelse for Protestantismens Sag og saae dennes Frelse

---

sonderheit wegen der Festung Krempe; die hette ihm der Kaiser wol nit abgetreten»). Dvorsky, Historické doklady k zámérum Albrechta z Valdstýna a jeno spojencu. Prag 1867. p. 24—25. Betegnende er det ogsaa, at v. Schaumburg d. 17. Juli skrev fra Oldeslo til von Aldringen, at Tillys Raad om at blive i Krempe kun havde Hærens Ødelæggelse til Maal; thi naar den blev der, vilde den løbe bort skarevis. D. 6. Juli meddelte Christian Pentz Kongen, at han ved Henvendelse til Oberst von Aldringen endelig havde opnaaet Rømningen af Krempe. Danske Kong. Hist. Nr. 88 b. Jvfr. Æg. von Lancken til Kurfyrst Johan Georg, 9. Juli. Dresd. Ark.

[1]) Londorpius suppletus et continuatus III, 147—48.

[2]) Slange, anf. St. p. 687.

[3]) Creditiv for ham af 22. Juli. Ausländ. Registr.

[4]) Westenrieder, anf. St. VIII, 171. Recreditivet for Marskalk er dat. Stade, d. 9. August. Danske Kong. Hist. Nr. 88 a.

Side 112

i et Forbund udelukkende mellem de evangeliske Fyrster, uden altid at tage tilstrækkeligt Hensyn til den beskedne Plads, som de indre Stridigheder maatte bringe England til at indtage udadtil[1]); personlig var han en Ven af den fordrevne Dronning af Bøhmen[2]). Han var rejst ud fra England for at hindre Lybekkerfredens Ratification og for overensstemmende med sine egne Principer at virke for Tilvejebringelsen af en nordisk Alliance mellem England, Sverig, Danmark, Generalstaterne, Bethlen Gabor og Hansestæderne[3]). Vejen lagde han over Holland, og her udtalte han endnu i Begyndelsen af Juli Haabet om at kunne forene Danmark og Sverig imod Kejseren[4]). Men netop nu erfarede han om Fredens Afslutning[5]), og da han kom til Danmark, viste det sig, at den var ratificeret, og han maatte derfor stille sig Opgaven noget anderledes. Hans første Audients fandt Sted den 4. August[6]); omendskjøndt den kun var rent ceremoniel, har den dog sin Interesse ved det Indtryk, Christian IV's Person og Optræden gjorde paa Gesandten. Den Tilfredsstillelse, Kongen i første Øjeblik havde følt ved Freden, havde snart forladt ham; en ærgjerrig Charakter som hans kunde ikke længe finde Hvile i den. De bekjendte Familiesorger forøgede Misstemningen; stærke Drikke pirrede yderligere Kongens Gemyt[7]). Han talte kun lidt, foer ofte pludseligt op og brød da løs i Harme over Freden; tre, fire Gange om Dagen kastede han sig paa sit Leje for snart efter at rejse sig igjen; en underlig urolig Melankoli havde i det Hele grebet ham[8]). Saaledes fortalte Folk om ham til Roe, og saaledes

---

[1]) Gardiner, Letters relating to the mission of Sir Thomas Roe p. 1.

[2]) Om ham se, foruden Udgaven af hans Negotiationer indtil 1628 (London 1740), Rusdorf, Memoires II, 674. M(auvillon), Histoire de Gustave Adolphe II, 278—80. Calendar of State Papers Charles I. Domestic series 1629—31. p. 344. Chapman, History of Gustavus Adolphus p. 231. Gardiner, History of England from the accession of James I to the disgrace of chief-justice Coke. 1603—1616. II, 200.

[3]) Karl I's Instrux for Roe, Greenwich d. 20 Juni. Gardiner, Letters p. 10—21. Ranke, Englische Geschichte II, 167.

[4]) Capellen, anf. St. I, 517.

[5]) Gardiner, Letters p. 23, 29.

[6]) Danske Samlinger V, 67.

[7]) Hayes de Courmesvin, anf. St. p. 145, 146.

[8]) Danske Magazin 3. R. I, 5—6. Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 376—77.

Side 113

stod han selv for denne ved Audientsen. Tungsindig og urolig, stadigt skiftende Ansigtsfarve, snart med en spottende Mine, snart med et bedrøvet Udtryk svarede han knap et Ord paa Gesandtens Tale og Hilsener. Forstemt som ingensinde før ved en Samtale tog Roe Afsked[1]), han følte, at Christian IV's Harme særligt gjaldt hans egen Herre, af hvem han mente sig i saa høj Grad skuffet. Først d. 9. August afleverede Roe paa Rosenborg sin Proposition[2]). Han begyndte heri med at meddele, at han var udsendt for at slutte en Forbindelse mellem England, Danmark, Sverig og Nederlandene til Beskyttelse af Østersøens Frihed samt for at træffe Forholdsregler til at frembringe Sikkerhed for Sejladsen; heraf var det første blevet umuligt ved Danmarks Fred, men til det sidste Formaals Opnaaelse foreslog han Kongen at medvirke til Tilvejebringelsen af en Fred mellem Sverig og Polen, der skulde danne Indledningen til en Fred i Tydskland. Skulde en god Fred imidlertid ikke kunne opnaaes, da bad den engelske Konge ham ikke aldeles opgive den retfærdige Sag, men uden at overtræde den afsluttede Fred anvende de Midler, som kunde forenes med hans Hæder og Sikkerhed, til at opnaae de Fordele, som endnu svævede i Usikkerhed ved Krigen. Han opfordrede Kongen til at erklære sig om, hvad han vilde gjøre i denne Henseende. I en særlig Henstilling fremhævede han udførligt Farerne ved Østrigs Østersøherredømme[3]). Meningen var klar nok: England regnede ikke paa en ny Krig fra Danmarks Side, men det ønskede Christian IV's Mægling til Fredens Opnaaelse og under den at fastholde ham afgjort paa den protestantiske Side.

Men Roe havde tillige et andet Hverv, som Propositionen ogsaa lagde for Dagen, nemlig at varetage Englands særlige Interesser overfor Danmark. Han opfordrede Christian IV til at ophæve de nye Toldpaalæg i Sundet og til at frafalde alle Krav paa de i Haagertractaten af 1625 lovede Subsidier.

Vi møde her strax efter Lybekkerfreden paany Sundtoldforøgelserne som et vigtigt politisk Moment i Danmarks For-

---

[1]) Molbech, anf. St. I, 377.

[2]) Danske Samlinger V, 67.

[3]) Propositionen af 9/19 August og Henstillingen England Nr. 41 Gh. Ark.

Side 114

hold til de vestlige Sømagter, et Moment, hvis Betydning stadigt tog til, indtil det saa at sige voxede Danmark over Hovedet. Der er nu Grund til at minde om, at visse europæiske Aarsager, særligt Prisernes Stigning paa de fleste Varer, som derved bleve lettere i Stand til at bære en højere Afgift, og den saakaldte Regalismes Udvikling i det europæiske Finantssystem[1]) uden Tvivl have havt en ikke ringe Indflydelse paa at forstærke Kongens Tilbøjelighed til at forsyne sit Skatkammer ved en Forhøjelse af Sundtolden. Forhøjede Toldafgifter hørte til Dagens Orden Europa over. Hertil kom nu den Virkning, som Krigen nu ligesom tidligere havde i denne Retning. I Aaret 1627 var der for at bestride Udgifterne til Befæstningen af St. Annæ Bro ved Kjøbenhavn blevet paalagt de saakaldte Defensionspenge[2]), og i Marts 1629 var hele Toldrullen bleven forhøjet paa en saa gjennemgribende Maade, at Indtægten derved var bleven omtrent fordoblet[3]). Rigsraadets Betænkeligheder[4]) havde sidste Gang bevirket et Revers fra Kongen om, at Forhøjelsen kun skulde gjælde for Krigens Tid[5]); men den var dog endnu ikke bleven nedsat.

Hvad Subsidierne angaaer, havde de allerede i længere Tid været et Stridsspørgsmaal. Kun en Del af de lovede Summer var bleven betalt[6]); som ovenfor bemærket, havde det

---

[1]) Jvfr. Roscher, Die deutsche Nationaloeconomik an der Gränzscheide des 16. u. 17. Jahrh. Abhandl. der philol. histor. Classe der königl. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften IV, 285—88.

[2]) Kongebrev af 24. April. Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 256. Lassen, Kjøbenhavns Befæstnings Historie p. 129. Den herved indkomne Sum var 1627 c. 11,400 Dlr., 1628 c. 9900 Dlr. Sundtoldregnskaberne. Gh. Ark.

[3]) Molbech, anf. St. I, 336. Kongebrev af 20. Marts. Hele Toldindtægten var 1629: 6573 Rosenobler, 735 Guldgylden og 255,719 Dlr. Heraf beløb Indtægten ved Forhøjelsen sig til 2531 Rosenobler og 135,405 Dlr. Sundtoldregnskaberne.

[4]) Molbech, anf. St. I, 336.

[5]) Reverset af 24. Marts. Sjællandske Registre.

[6]) Haagertractaten af 1625 forpligtede Karl I til Betalingen af 30,000 Pd. eller 120,000 Dlr. maanedligt. Heraf var betalt imellem 300,000 og 350,000 Pd. (1,200,000 og 1,400,000 Dlr.) foruden det 1627 sendte Rubinhalsbaand, der vurderedes til 400,000 Dlr. (Karl I's egen Opgivelse 1629 lyder paa: over 300,000 Pd. Gardiner, Letters p. 15. Roe nævner i en Skrivelse til Dronningen af Bøhmen af 26. Juni 1638 1,400,000 Dlr. og i en til Cooke af 28. Septbr. 1638 1,300,000 Dlr. Roe's ovfr.

Side 115

dog mere været Evne end Villie, det havde skortet den engelske Regering paa. Imidlertid havde den ikke indskrænket sig til at gjøre sin uheldige finantsielle Stilling gjældende overfor Christian IV som Undskyldning for den manglende Betaling. Paa en selvmodsigende Maade havde den snart givet Løfter om at overholde sine Forpligtelser[1]), snart hævdet ingen saadanne at have. I den Omstændighed, at Christian IV havde vægret sig ved at ratificere flere af Haagertractatens hemmelige Artikler[2]), havde den søgt og fundet en Grund til at erklære sig for ikke bunden til hele Tractaten[3]). Forholdet blev endnu mere forviklet ved, at der existerede et andet Pengemellemværende mellem Kongerne, nemlig en Gjæld, som Jacob I havde stiftet

hos Christian IV[4]), og for hvilken kun en ringe Del af Renterne var betalt[5]). Roe fremsatte nu uden Tvivl i Overensstemmelse med sin Instrux de engelske Anskuelser, omend i en høflig Form, og opfordrede, yderligere paavirket ved Fredens Afslutning, der maatte gjøre hans Regering end mere utilbøjelig til Imødekommenhed med materielle Ofre, den danske Konge til at frafalde sine Krav eller subsidiært i hvert Tilfælde opsætte Sagen til nye Underhandlinger.

Hvad Svar Roe nu erholdt paa sin Proposition, vides ikke.

---

anf. Relat.). Af Pengene vare betalt contant i Sommeren 1625 46,000 Pd. (Gardiner, History of England I, 172. Calendar of State Papers. Charles I. Domestic Series 1625—26. p. 41. Molbech, anf St. I, 207. Jvfr. Marqvard Pentz's, Wulf von Buchwaldt's og Vilh. von Lohausens Kvittering til Joseph Averie af 26. Septbr. 1625. England Nr. 36. Gh. Ark.); i Januar 1626 30,000 Pd. (Molbech, anf. St. I, 207. England Nr. 36), og 1627 10,000 Pd. (Molbech, anf. St. I, 74, 207. Palle Rosenkrands til Christian Friis, 5. Juni 1627). Circa 150,000 Pd. regnedes for betalt paa forskjellig Maade som Lønninger til de engelske Hjælpetropper (Molbech, anf. St. I, 207). For de resterende Summer er jeg ikke i Stand til at gjøre Rede.

[1]) Karl I til Christian IV, Westminster 1. Juni 1627. England Nr. 34. Gh. Ark.

[2]) The negotiations of Sir Thomas Roe p. 468. Rusdorf, Memoires I, 695.

[3]) Camerarius til Axel Oxenstjerne, 15/25 Septbr. 1626. Moser, Patriotisches Archiv VI, 92. Zobel til Christian IV, 23. Juni 1626. England Nr. 37.

[4]) 300,000 Dlr., laante 1620 og 1621. Molbech, anf. St. I, 73—74, 77—78. Opel, anf. St. I, 97, 104—105. Gardiner, Prince Charles and the Spanish marriage. 1617—1623. I, 310—11, 388. II, 71.

[5]) Regnskab derover af 1631. England Nr. 44.

[8*]

Side 116

Med Hensyn til de særlige engelske Klager, har det næppe været synderligt imødekommende; thi det varede til ind i December Maaned, inden der skete nogle og endda ufuldstændige Nedsættelser af Sundtolden[1]), og hvad Subsidierne angaaer, synes det, at Christian IV samtidigt har afsendt et Brev til den engelske Statssekretair Lord Dorchester, hvori han skarpt klagede over, at man havde brugt snart indre Uroligheder, snart ydre Krige som Paaskud til at unddrage sig sine Forpligtelser; Lorden burde forebygge, at Løfter bleve dragne i Tvivl ved juridiske Subtiliteter[2]). I Henseende til de større europæiske Spørgsmaal har Christian IV efter al Rimelighed meddelt Roe, at hans Ønske om en Mægling mellem Sverig og Kejseren, saaledes som vi strax skulle see, allerede var forekommet, og at han øjeblikkeligt havde fulgt hans Opfordring til at støtte hans Bestræbelser for at fremkalde en Udsoning mellem Sverig og Polen[3]). Derimod er der megen Rimelighed for, at Kongen har holdt sit Svar angaaende Midlerne til eventuelt at sikre Østersøen mod Habsburg i ganske almindelige Udtryk, omend han ikke rent betog ham Haabet om en Medvirkning[4]). Roe's Ambassade frembød i flere Henseender i det Hele et Billede paa Situationen; den viste den tilbagetrukne Holdning, Danmark i den følgende Tid i Reglen indtog overfor Tilskyndelser fra protestantisk Side til en aktiv Politik, og lagde tillige de Rivninger for Dagen, som Kampen for den fælles Sag en Tid havde trængt tilbage.

Efter en Jagt og et Besøg paa Frederiksborg[5]) forlod Roe d. 15. August Danmark[6]) for at gaae til Preussen. Dog varede det ikke længe, inden Forhandlingerne med England

gjenoptoges. Saavel i September[7]) som i November var Robert Anstruther hos Christian IV[8]). Underhandlingerne drejede sig

---

[1]) Brev til Tolderne i Sundet af 10. Decbr. Sjællandske Tegnelser.

[2]) Chapman, anf. St. p. 176.

[3]) Christian IV's Skrivelse til Kongen af Polen af 9. August 1629, hvori han støtter Roe's Fredsmægling. Polen Nr. 16. Gh. Ark.

[4]) Gardiner, Letters p. 63—64.

[5]) Danske Samlinger V, 67.

[6]) Adlersparre, anf. St. III, 127.

[7]) Danske Samlinger V, 69.

[8]) Kom til Glykstadt d. 26. Novbr. og rejste d. 7. Decbr. Danske Samlinger V, 71, 72. I et Brev til Karl I af 3 Decbr. 1629 omtaler Christian IV, at Anstruther havde medbragt et Brev fra sin Konge, hvori denne klager over,

Side 117

disse Gange væsentligst om Subsidierne. Det var den engelske Regerings Hensigt for Tiden ikke at betale noget af dem. Anstruther medbragte vistnok en Svarskrivelse fra Lord Dorchester[1]), hvori denne paa sin Regerings Vegne forsvarede dens Handlemaade og nu endog betegnede Haagertractaten som en blot og bar Aftale mellem begge Kongers Ministre, der ikke kunde kaldes et Forbund; alle Løfter og alle ydede Beløb vare kun frivillige Tjenestebevisninger, og Karl I var kun Christian IV de Pengesummer skyldig, hans Fader havde laant af ham; desuden maatte Lybekkerfreden, der var sluttet uden den engelske Konges Samtykke fritage denne for alle Forpligtelser; Christian IV vilde gjøre meget bedre ved at indgaae en ny Tractat end ved at fastholde frugtesløse og grundløse Klager. Under Forhandlingerne var det især et omstridt Spørgsmaal, hvorvidt det Rubinhalsbaand, som Karl I 1627 havde sendt til Christian IV, var at betragte som et Pant og saaledes som en Anerkjendelse af en Forpligtelse eller kun som et Venskabsbevis[2]). Resultatet af Underhandlingen blev, at Christian IV endeligt erklærede sig villig til en Forhandling mellem Raader fra begge Sider[3]), og det var vistnok i Henhold dertil, at Karl I i en Skrivelse til ham af 1. Marts 1630 opfordrede ham til at bestemme Tid og Sted til nye Underhandlinger, som med Omgaaen af Traktaten af 1625 skulde gaae ud paa en Fornyelse og Udvidelse af det 1621 sluttede Forbund[4]).

---

at han (i sin Skrivelse af 31. Maj) havde berørt et Rygte om en forestaaende Fred mellem England og Spanien. Ausl. Reg. Anstruthers Skrivelse af Danzig, 8/18 Januar 1629, trykt i The negotiations of Sir Thomas Roe p. 731—33, hører vistnok herhen; 1629 efter engelsk Tidsregning er 1630. — Molbech tager Fejl ved (anf. St. p. 375—76) at antage, at Roe paa denne Tid var i Danmark. Han var da endnu i Polen.

[1]) Molbech, anf. St. I, 375—76. Chapman, anf. St. p. 176—77.

[2]) Molbech, anf. St. I, 372—73. Roe's Forhandlinger 1638. Sagen havde tillige den praktiske Side, at den danske Regering for Indløsningen krævede Halsbaandets fulde Værdi, hvilken den endda angav højere end de Engelske, medens Karl I paastod, at han aldrig havde opgivet Ejendomsretten, og at han derfor kun burde betale den Sum (60,000 Dlr.), som Christian IV havde pantsat det for igjen. Af Karl I's Brev til Christian IV, dat. 1. Juni 1627, samt af Anstruthers til Christian Friis, dat. Hamborg, 30. Januar 1627 fremgaaer dog, at Meningen fra engelsk Side oprindeligt var en anden. England Nr. 38.

[3]) Molbech, anf. St. I, 373.

[4]) England Nr. 34.

Side 118

Forholdet til Frankrig lignede i flere Henseender det til England, undtagen forsaavidt som Richelieu's Politik var noget mere offensiv end Karl I's end rettere sagt mere end dennes gik ud paa med saa faa Opofrelser som muligt for sit Land at stille saa mange Fjender som muligt mod Habsburg. Som omtalt, var den franske Regering derfor ogsaa meget misfornøjet med Freden i Lybek og blev det vel næppe mindre ved Zobels Forsvarsindlæg[1]). Richelieu undlod ikke at gjøre Forsøg paa at faae Freden brudt. I Januar 1630 kom saaledes en Afsending ved Navn Lignières til Danmark, der skulde bevæge Kongen til at forene sig med Sverig og fornye Krigen eller i det mindste lade sin Søn gjøre det[2]). Ogsaa Charnacé skal have havt samme Hverv[3]), da han i Slutningen af 1629 eller Begyndelsen af 1630 lagde Vejen fra Sverig over Danmark[4]), hvor han dog kort efter atter modtog Ordre til at gaae tilbage til Sverig[5]). Men omend Richelieu endnu helt ind i Foraaret 1630 vedblev at ønske en Forbindelse mellem Christian

---

[1]) Af 26. August / 6 Septbr. 1629. Frankrig Nr. 37.

[2]) Siri, Memorie recondite VII, 174—75. Christian IV til Ludvig XIII, 24. Januar 1630. Ausländ. Registr.

[3]) Siri, anf. St. Her anføres tillige et mærkeligt Brev fra Vibe til Charnacé af 19. Decbr., hvori han giver denne skarpsindige Raad med Hensyn til den Maade, hvorpaa han skal behandle de ledende Mænd i Danmark: De fornemme Mænd og Folket bør han kun tale til om Fred og Mægling mellem Kongen og Ligaen og saaledes lidt efter lidt insinuere sig hos dem; Kongen og Prindserne Christian og Ulrik ere derimod af Naturen tilbøjelige til noget stort og derfor til Krig; fremfor alt bør han optræde med Sikkerhed og Klarhed. Dette Brevs Ægthed er vistnok næppe sikkert, eller skulde det, som maaske rimeligt, være skrevet i Decbr. 1628? I hvert Tilfælde er det besynderligt, hvis en dansk Agent paa denne Maade har staaet i Forbindelse med en fremmed Regerings Repræsentant. Det kan mærkes, at Vibe d. 7. Decbr. 1628 i en Skrivelse til Eggebrecht tilraadede at vinde Charnacé ved alle Slags Æresbevisninger, hvis han kom til Danmark, forat man senere kunde benytte ham i Paris. Forøvrigt beskyldtes Vibe baade af Zobel og den svenske Afsending Rasch for at staae i Forbindelse med Hayes de Courmesvin, der var en Modstander af Charnacé. Zobels Skrivelser af 1. og 10. Juni og 16. Septbr. 1629. Frankrig Nr. 37. Cronholm, anf. St. V, 2, 132.

[4]) Christian IV's Recreditiv for ham af 8. Januar 1630. Ausländ. Registr.

[5]) Adlersparre, anf. St. III, 152. I April var han atter i Danmark. Sstds. III, 178. Charnacé til Christian Friis, Helsingør 18/8. og 30/20. April 1630. Adelsbreve Nr. 16, 19.

Side 119

IV, Gustav Adolf samt — i Overensstemmelse med hele den franske Politik — den katholske Liga[1]), vare Forhandlingerne med Sverig dog de vigtigste for Frankrig i Norden; Danmark traadte, og det for en lang Tid, tilbage som en Magt af ringere Rang, især da det holdt sig koldt overfor Frankrigs Tilskyndelser. Paa den anden Side udebleve ikke Rivninger af lignende Art som de med England. Vel havde en fransk Gesandt Hayes de Courmesvin allerede i Juli 1629 opnaaet den Indrømmelse af Christian IV, at franske Undersaatter, der sejlede paa Narva, i de første Aar kun skulde betale en ringe Sundtold[2]); men den danske

Resident i Paris klagede stadigt over den franske Regerings Mangel paa Ordholdenhed med Hensyn til Betalingen af de under Krigen lovede og endnu resterende Subsidier[3]).

Større Interesse end disse Forhandlinger frembyde imidlertid selvfølgeligt Forholdet til Sverig, Kejseren, Hamborg og Nederlandene.

Da Gustav Adolf modtog Christian IV's Opfordring til at tiltræde Lybekkerfreden, vidste han endnu ikke, paa hvilke Betingelser denne var sluttet. Først den 15. Juni meddeltes der den svenske Resident i Helsingør et Aftryk af Tractaten[4]). Han kunde kun efter alt det forudgaaede formode, at hvad der laa ham paa Hjerte, og hvad hans Afsendinge havde arbejdet for baade i Danmark og Lybek, ikke var blevet afgjort. Men han maatte have Klarhed i Sagen. I en Skrivelse fra sin Lejr

---

[1]) Vibe til Christian IV, d. 9. Maj 1630. Frankrig Nr. 37.

[2]) 1 Procent af Varernes Værdi og 1 Rosenobel af hvert Skib. Resolution af 14. Juli 1629. Hayes de Courmesvin, anf. St. p. 171—75. Der er vel næppe Grund til at stole paa Zobels Beretning om, at Hayes de Courmesvin ikke havde nogen officiel Sendelse til Christian IV, men kun var Agent for nogle Kjøbmænd. Skrivelse til Christian IV af 24. Juni (ny Stil) 1629. Frankrig Nr. 37. Se Hayes de Courmesvin, anf. St. p. 49, 88. Memoires de Richelieu V, 342—43.

[3]) Vibes Skrivelser til Christian IV af 3. Maj, til Christian Friis af 9. Maj og til Axel Arnfeldt af 7. Juni og 28. Juni 1630. I et Brev til Eggebrecht af 25. Octbr. 1629 bebrejder han Zobel, at han ikke har hævet Pengene før Freden. Frankrig Nr. 37. Summen opgives til 140,000 Floriner. — Nogen videre politisk Betydning havde det næppe, at Christian IV i Foraaret 1630 ønskede, at Christian Ulrik Gyldenløve skulde gaae i Ludvig XIII's Tjeneste med 500 Md. Vibe til Christian IV, 9. Maj. Frankrig Nr. 37.

[4]) Adlersparre, anf. St. III, 82.

Side 120

ved Marienburg anmodede han den 23. Juni Christian IV om at meddele sig Fredsvilkaarene, og han tilføjede, at de Betingelser, uden hvilke han ikke kunde søge Venskab med Kejseren, vare hans egen Satisfaction (vel nærmest i den stralsundske Sag) og Garanti for Østersøens Sikkerhed; tillige antydedes, at det vilde være ham kjært, hvis den danske Konge vilde arbejde paa Tilvejebringelsen af en saadan Overenskomst[1]). Christian IV besvarede dette Brev den 25. Juli; han oversendte en Copi af Fredstractaten og forsvarede, at Østersøspørgsmaalet ikke var blevet omtalt; derfor havde han ingenlunde opgivet at hævde sin egen Højhed og de nordiske Rigers Sikkerhed paa det nævnte Hav, og han tilbød, omend i ubestemte Udtryk, sin Medvirkning til en Udsoning mellem Sverig og Kejseren[2]). Det varede til den 17. September — Dagen efter Stilstanden i Altmark —, inden Gustav Adolf gjengjældte denne Skrivelse med en Opfordring til Christian IV til vedblivende at tage sig af Østersøens Sikkerhed og correspondere med sig derom, forat de med enigt Sind kunde virke derfor[3]).

Hele denne Brevvexling havde været ført i en særdeles venskabelig Tone; men i Virkeligheden skimtede Stridspunkterne frem bag de glatte Ord: Christian IV hævdede s i n Højhed over Havet, og Gustav Adolf anerkjendte den ikke med en Stavelse. Adskillelsen mellem Monarkerne var ogsaa snarest i Tiltagende; for en fremmed Iagttager stod et Brud selv under det ubetydeligste Paaskud som sandsynligvis umiddelbart forestaaende[4]). Vel ønskede Gustav Adolf ingen Krig med Danmark og afviste bestemt Kirstine Munks Ønske om

at flygte til Sverig[5]); men han havde tydeligt og klart stillet det som en af sine Hovedopgaver at udvide sit Herredømme over Østersøen, og det paa Danmarks Bekostning. Der forelaa mange Beviser derpaa. Det 1614 mellem Nederlandene og Sverig afsluttede Forbund udløb netop i April dette Aar; han skrev den 4. Marts til Prindsen af Oranien om dets Fornyelse[6]), Camerarius aabnede

[1]) Wederlägning och wäl grundat Swar. 1644. Fol. Liij ff.

[2]) Sstds. Fol. Liiij.

[3]) Konung Gustaf II Adolfs Skrifter p. 605.

[4]) Hayes de Courmesvin, anf. St. p. 167.

[5]) Gustav Adolf til Fegræus, 25. Juni 1629. Adlersparre, anf. St. III, 97.

[6]) Cronholm, anf. St. V, 2, 65.

Side 121

i April Forhandlinger desangaaende i Haag[1]), hans formelle Instrux udfærdigedes dog først i Juni[2]). Det nye Forbund burde gaae ud paa gjensidigt Forsvar, paa Hævdelsen af Handelsfriheden i Nord- og Østersøen, paa Gjenindsættelsen af de fordrevne tydske Fyrster og paa at hjælpe de fortrykte Stæder til at gjenvinde deres ældre Rettigheder. Hvilken Indflydelse disse Forhandlinger havde paa Danmarks Stilling, vil der nedenfor være Grund til at komme tilbage til; her skal blot bemærkes, at Gustav Adolf fordrede sig forbeholdt Højheden over Østersøen og alle Regalierne i dette Hav, og at han udtrykkeligt ønskede, at Generalstaterne vilde give ham Penge og ikke sende Skibe til Østersøen, fordi disse vilde kunne blive farlige for Sverigs dominium maris Balthici. Ganske paa lignende Maade udtalte han den 19. Juni i en Proposition til den svenske Rigsdag, at Østersøen burde holdes alene i hans Hænder, saaledes at ingen flere Flaader end den svenske og danske viste sig der[3]). Og den 16. September sikrede Altmarker-Stilstanden Sverig den sexaarige Besiddelse af Lifland og en stor Strækning af den preussiske Kyst med Ret til vedblivende at opkræve de allerede indførte Toldafgifter. Hertil kom nu Blokaden af Rostock og Wismar[4]) samt Opkrævningen af Told ved Ruden umiddelbart ved Siden af danske Toldopkrævere, der til forskjellige Magters Harme her fortsatte en under Krigen begyndt Virksomhed[5]). Gustav Adolf var i Færd med at tilegne sig alle de maritime Souverainitetsrettigheder i Østersøen.

Alle disse Skridt fra Gustav Adolfs Side vare i høj Grad skikkede til at virke pirrende paa Christian IV og gjøre ham

[1]) Arend, anf. St. III, 4, 471.

[2]) Cronholm, anf. St. V, 2, 65.

[3]) Lønbom, Historisk Archivum V, 38—41. Ganske lignende Udtryk af Gustav Adolf den 4. Januar 1630 om, at Østersøen ikke taalte, at vexlende Felttegn blandedes med hverandre. Cronholm, anf. St. V, 2; 72.

[4]) Theatrum Europaeum II, 87.

[5]) Molbech, Christian IV's egh. Breve I, 365. Under Krigen havde Christian IV først forbudt Handelen paa Pommern og Meklenborg og siden tilladt den mod en Told ved Ruden, hvilken han ikke havde opgivet efter Freden. Generalstaterne til Christian IV, 17. Septbr. 1630. Holland Nr. 54. Gh. Ark. Den 24. August 1629 anmodede Hertug Bugislav af Pommern Christian IV om at ophæve Rudentolden. Pommern Nr. 11. Gh. Ark.

Side 122

tilbøjelig til ved aktive Foretagender af en eller anden Art at søge at forhindre deres Fortsættelse, selv om han vistnok ikke ligefrem paatænkte Opgivelsen af Neutraliteten[1]). Da Rigsraadet var samlet i Odense i August Maaned for at forhandle om en Pengeskat[2]), forestillede han det i sin Proposition af d. 27.[3]), hvorledes Kongen af Sverig tiltog sig dominium i Østersøen og anmassede sig Told ved Ruden og opfordrede det til at tage under Overvejelse, hvilke Midler der burde anvendes derimod. Det skulde blive første Gang efter Freden, at den Differents mellem Rigsraad og Konge, mellem det førstes Tilbageholdenhed og den sidstes Iver, der senere skulde gjentage sig saa ofte, kom tilsyne. I sit Indlæg af 5. Septbr. tilraadede nemlig Raadet at forholde sig afventende overfor Sverigs Usurpationer af Hensyn til Danmarks egen Svaghed og Tydsklands farlige Naboskab, og det fremhævede tillige, at Aprilforbundet af 1628 jo ogsaa indrømmede Kongen af Sverig større Frihed i Østersøen end tilforn[4]).

Samtidigt med Udviklingen af dette spændte Forhold til Naboriget, manglede det ikke paa Forsøg fra kejserlig Side paa at forøge Uenigheden. Den, der ledede disse Forsøg, var Wallenstein. Hvor berettiget man end i andre Henseender er til at tale om hans Vaklen og Lunefuldhed i denne Periode af hans Liv[5]), eet Maal stod fast for ham, det var Forfølgelsen af den Politik, han var slaaet ind paa under Forhandlingerne i Lybek, nemlig Danmarks Venskab som Modvægt mod Sverigs Fjendskab. Et af de store Momenter i Perioden fra 1629 til 1643 er Kejserens Bestræbelser for at spalte Norden. Men den, der bestemtest og hensynsløsest forfulgte dette Maal, var Wallenstein. Vistnok kun for at indlede vigtigere Skridt, afsendte han den 19. Juli sin Oberst Albrecht von Wingerski

---

[1]) Der er ikke nogen Grund til at lægge videre Vægt paa Kirstine Munks løse Fortællinger til Fegræus om Christian IV's krigeriske Ytringer. Adlersparre, anf. St. III, 123.

[2]) Kongebrev af 31. Juli, hvorved Raadet indkaldes til et Møde den 25. August. Sjællandske Tegnelser.

[3]) Propositionen i Rigsraadsbreve Nr. 46. Christian IV's egenhændige Skrivelse af 18. Aug. (Molbech, anf. St. I, 364—66) er vistnok kun et Udkast dertil.

[4]) Molbech, anf. St. I, 365—66.

[5]) Ranke, Geschichte Wallensteins p. 187, 189.

Side 123

til Christian IV for, som han udtrykte sig i sin egenhændige Skrivelse[1]), at bevidne Kongen sit Venskab og sin Beredvillighed til at vise ham Tjenester samt for at tale med ham om forskjellige Sager. Da han var bleven vel modtagen[2]), fulgte den betroede Rigshofraad Reinhard von Walmerode efter, der maa have indfundet sig hos Kongen i Begyndelsen af September. Han havde vigtige Hverv. Han skulde paa engang opfordre Christian IV til at anerkjende Wallenstein som Hertug af Meklenborg[3]) og til at laane ham Skibe mod Kongen af Sverig. Skjærmydsler mellem dennes og de kejserlige-spanske Skibe ved den meklenborgske Kyst hørte allerede til Dagens Orden[4]), den aabne Krig kunde ikke længe være fjern. Hvor herligt, hvis den danske Sømagt kunde forenes med Wallensteins imod Sverigs! Men netop i de samme Dage nedlagde Rigsraadet Indsigelse mod en aktiv Optræden,

og for selve Kongen var der heller intet særligt tillokkende ved at efterkomme Wallensteins Anmodning. Skulde han nu anerkjende den kejserlige Højhed paa Østersøen, som end ikke Krigens Tryk havde kunnet bøje ham under! Kunde det hjælpe at afkaste et Aag for at paalægge sig et andet! Hvor venligt end Forholdet var til Walmerode, hvor aaben end Vejen lodes til videre Forhandlinger, som vi nedenfor skulle see, Kongens Svar bar i Hovedsagen Vidne om denne Stemning. Opfordringen blev afvist med den Erklæring, at han ikke anerkjendte Kejserens Højhed paa Havet, og at han ikke vilde lade sine Skibe bruge mod sin Nabo; hvad han vilde arbejde paa, var en Udsoning mellem denne og Kejseren, Østersøens Højhed og Regalier ukrænkede[5]). Ogsaa Anerkjendelsen som Hertug af

---

[1]) Jahrbücher des Vereins für meklenburg. Geschichte XXXV, 88—89.

[2]) Oberst Hatzfeldt til Daniel Troyes, Wolgast 11. August 1629. Pommern Nr. 10 b. Gh. Ark. Han havde Audients i Glykstadt den 23. Juli. Danske Samlinger V, 67.

[3]) Hurter, zur Geschichte Wallensteins p. 189 efter en Skrivelse af 14. Septbr. fra Tillys Correspondent i Hamborg.

[4]) Theatrum Europaeum II, 87.

[5]) Jeg følger her Slanges Beretning (anf. St. p. 687), der synes mig at burde foretrækkes for Theatrum Europaeum's (II, 87), idet det næppe kan antages, at Christian IV, som efter denne, skulde have anerkjendt Sverigs Condominium paa Østersøen. Theatr. Europ.'s Fortælling er, som saa mange lignende (se Heine, Der Kurfürstentag zn Regensburg p.

Side 124

Meklenborg blev nægtet; Levin Marskalk undgik endog i private Samtaler med Walmerode at nævne denne Titel[1]).

Hvor meget fælles Uvenskab end til en vis Grad kunde nærme Wallenstein og Christian IV til hinanden, var Afstanden og Stridspunkterne dog endnu større. Religionsforskjellen gjorde endnu stadigt sin Ret gjældende. Man saa med Ængstelighed hen til, at kejserlige Tropper skulde tage Vinterkvarter i Holsten[2]). Af stor Vigtighed vare de meklenborgske Forhold. Wallensteins Forlening med Hertugdømmet havde ikke kunnet undlade at fremkalde Forundring og Misstemning ved det danske Hof, hos hvilket halve Løfter ved Forhandlingerne i Lybek havde skabt Forhaabninger om de gamle Hertugers Gjenindsættelse. Wallenstein var en farlig Nabo; hele hans Virksomhed pegede mod Nord. De afsatte Fyrster, Adolf Frederik og Johan Albrecht, vare Christian IV's nære Slægtninge; i Enkedronning Sophie havde de en virksom Støtte[3]). De overhængte formeligt Kongen med Anmodninger om Bistand; dels forlangte de Vinterophold i Danmark, dels Forbøn for sig hos Kejseren[4]). Det første blev vel afslaaet[5]); men den 15. Septbr. afsendte

---

197), gaaet lige over i Khevenhiller, Annales Ferdinandei XI, 783. Derimod foreligger her et af de ikke hyppige Tilfælde, hvor det ikke har været mig muligt at bestemme Slanges Kilde. Forøvrigt omtaler Pfalzgrev Johan Casimir i en Skrivelse til Camerarius, dat. Kalmar, den 8. Novbr. 1629, de gjorte Forslag om at bruge Skibe mod Sverig, og tilføjer, at de skulle være blevne aldeles afviste. Moser, Neues patriotisches Archiv I, 109—10.

[1]) Hurter, Zur Geschichte Wallensteins p. 189.

[2]) Adlersparre, anf. St. III, 134. Herhen kan maaske ogsaa regnes Christian IV's Sendelse af Albert Skeel og Christen Thomesen Sehested til Hertugen af Gottorp for at forhandle om Befæstninger til Forebyggelse af nye Angreb fra kejserlig Side. Instrux af 1. Octbr. Danske Kantseli's udenlandske Instruxbog.

[3]) De meklenborgske Sager ere de eneste politiske Forhold, hvori hun vides at have blandet sig i disse Aar. I en Skrivelse, dat. Nykjøbing d. 18. August anbefalede hun Hertugernes Ansøgning til Kongen om Bolig i Danmark. Danske Kong. Hist. Nr. 73 a.

[4]) Den 18. eller 19. August var Adolf Frederik hos Christian IV i Itzehoe, d. 21. hos ham i Glykstadt; d. 23. anmodede han ham i Krempe om at sende en Legation til Kejseren og Kurfyrsterne. Den 26. forlod han Krempe. Danske Samlinger V, 68. Adolf Frederiks Dagbog i Jahrbüch. f. meklenburg. Geschichte XII, 97.

[5]) Jahrbücher f. meklenburg. Gesch. XII, 97. (27. August).

Side 125

Christian IV en Skrivelse til Ferdinand II, hvori han under Henvisning til Løfterne i Lybek ivrigt anbefalede deres Gjenindsættelse[1]). Selv om Braadden var brudt af denne Forbøn ved Forsikringen om i hvert Tilfælde at ville overholde Freden, selv om den hele Sag nærmest kun var en Pine for Christian IV[2]), var den dog en Hindring for et venskabeligt Forhold til Kejseren og særligt til Wallenstein.

Fjernede det meklenborgske Spørgsmaal Christian IV fra Wallenstein, var der en anden vigtig Anstødssten for den fuldstændige Udsoning med selve Kejseren. Det er bemærket, at Christian IV's Politik paa dette Tidspunkt væsentligt er betegnet ved Gjenoptagelsen af de tidligere Tendentser. Erhvervelsen af Bremen og Verden trods det noget ufuldstændige Afkald i Lybekkerfreden hørte hertil. Men Forholdene vare nu langt forskjellige fra før. Tidligere havde det intet Principspørgsmaal været, om den eller den protestantiske Fyrste var Biskop; tidligere havde Sagen kun sjeldnere umiddelbart interesseret Kejseren. Nu forelaa der ikke alene et Løfte i en Fred; men Restitutionsedictet var kommet imellem. Det var et af de store Led i hele den europæiske Situation. Ikke med Urette havde Kejseren fra sit Standpunkt udtalt, at paa det beroede hele Frugten af de ham af Gud skjænkede Sejre[3]). Restitutionsedictet sigtede og ramte til mange Sider. Medens Wallenstein betragtede det som en politisk Fejl, og de evangeliske Fyrster klagede over det som en Uretfærdighed, var det

---

[1]) Meklenburgische Apologie. 1630. Beilage p. 137. Den 9. Septbr. havde Adolf Frederik sendt Simon Gabriel von Nedden til Kongen; han kom tilbage d. 23. med en Haandskrivelse fra Kongen og en Skrivelse til Kejseren. Jahrbücher f. meklenburg. Gesch. XII, 97. — Paafaldende er Zobels Iver for denne Sag i Paris. I Skrivelser af 2. og 6. Septbr., henholdsvis til Richelieu, den engelske og den nederlandske Gesandt i Frankrig, Edmondes og Baron Languerac, opfordrer han dem til at sørge for, at deres Regeringer lade Christian IV vide deres Mening om Wallensteins Forlening med Meklenborg, hvilken han betegner som stridende mod Freden. Frankrig Nr. 37. Har han her handlet efter Instruxer?

[2]) Den 17. Octobr. var Adolf Frederik hos Enkedronningen i Nykjøbing og bad om Raad og Hjælp; men »hun gav kun daarlig Trøst.» Jahrbücher f. meklenburg. Gesch. XII, 97. I en Skrivelse af 31. Octobr. bad Johan Albrecht fra Lybek Christian IV om Underhold. Meklenborg Nr. 37. Gh. Ark.

[3]) Skrivelse til Colalto af 15. Novbr. 1628. Heyne, anf. St. p. 84.

Side 126

Foreningspunktet mellem Kejseren, Ligaen og Paven. I det culminerede den katholske Reaktion og strakte sine vældige Arme lige til Nordsøens Kyster; i det søgte Ferdinand II Midler til Virkeliggjørelsen af sine Planer om Kejsermagtens Udvidelse i Tydskland. Han ønskede at skaffe sine Slægtninge en Del af de ledige Bispedømmer. Allerede i Februar 1628 fortalte Rygtet, at han havde tiltænkt sin Søn Bremen og Verden foruden Magdeburg og Halberstadt[1]). For Verdens Vedkommende frafaldt han Planen; Paven overdrog i Sommeren 1629 Tilly at udnævne en Biskop over dette ledige Stift; han valgte Biskop Frands Vilhelm af Osnabrück[2]), der fik sit Valg bekræftet i Januar 1630[3]). Derimod virkede han fra Begyndelsen af 1629 for Erkehertug Leopold Vilhelms Indsættelse til Erkebiskop i Bremen[4]) og fik Pavens Samtykke; det saa snart ud til, at Johan Frederik skulde maatte rømme Pladsen og lade sig nøje med en aarlig Pension trods sin Troskab mod Kejseren i Krigen mod Danmark[5]). Dog gjennemførtes ikke den nuværende Erkebisps Afsættelse; men i October kom den kejserlige Restitutionscommission til Stiftet for at gjennemføre Edictets Bestemmelser om Kirker og Klostre[6]), og en tydsk Forfatter, der skriver i afgjort ligistisk Retning og nu selv er gaaet over til Katholicismen, indrømmer, at Restitutionsedictet maaske intetsteds i Tydskland blev saa eftertrykkeligt bragt i Udførelse som i Bremen[7]). Naar Christian IV nu vilde prøve, hvad han kunde udrette for sine Sønners Gjenindsættelse i deres Værdigheder, da havde han dels med selve Kejserens, dels med Katholicismens Modstandskraft at gjøre. Paa den anden Side vilde meget været opnaaet, saavel for Dynastiet som for Danmark, hvis han gjennemførte noget. Det synes ogsaa afgjort, at Christian IV allerede paa dette Tidspunkt stærkt har havt sin Opmærksomhed rettet herpaa. Tegn derpaa ere, at Kurfyrsten af Køln i October 1629 i en Skrivelse minder om, at den

---

[1]) Forschungen zur Deutschen Geschichte I, 98.

[2]) Sstds. p. 114.

[3]) Kobbe, Geschichte d. Herzogthümer Bremen und Verden II, 242—43.

[4]) Forschungen zur Deutschen Geschichte I, 113.

[5]) Hurter, Geschichte Ferdinands II. X, 64—65.

[6]) Kobbe, anf. St. II, 240.

[7]) Klopp, Tilly II, 314.

Side 127

danske Konge ikke i sine Sønners Navn havde givet Afkald paa de tydske Stifter[1]), og at Tilly i Begyndelsen af samme Maaned meddelte Wallenstein en Beretning fra den kejserlige Commissair i Verden Johan von Hyen, hvori udtaltes Frygt for en ny Krig med Kongen af Danmarks Sønner og maaske med ham selv[2]). Sikkert er det, at Christian IV i Foraaret 1630 gav Peder Vibe i Paris Ordre til at opfordre Frankrig til en Intercession hos Kejseren i denne Retning[3]).

Under disse samvirkende Omstændigheder kunde der paa dette Tidspunkt ikke for Alvor være Tale om nogen Opgivelse af Neutraliteten til Fordel for Kejseren[4]). Men derfor vilde

Christian IV dog ikke undlade at benytte Wallensteins Tilnærmelse saameget som muligt til sin egen Fordel. Væsentligst ønskede han at lade den tjene sine Planer mod Hamborg.

Christian IV's Fjendskab til denne Stad var dels nedarvet fra hans Forgængere, dels en Følge af egne Tilbøjeligheder og Stemninger. Igjennem hele sin Regering havde han ligget i Strid med den, snart om dens Afhængighed af ham, snart om dens Stapelret paa Elben og Beføjelse til at hæve Told, snart om mange andre Ting. Han havde ikke faret med Lempe; han havde sendt Krigsskibe til Elben[5]), krævet en Afgift af forbipasserende Skibe, hævdet sin Højhedsret[6]) og anlagt Glykstadt til Skade for Hamborgs Handel. I Forliget i Steinburg

---

[1]) Forschungen zur Deutschen Geschichte I, 115.

[2]) Chlumecky, anf. St. I, 183, jvfr. p. 185.

[3]) Vibe til Christian IV, 9. Maj 1630. Frankrig Nr. 37.

[4]) Naar Fock i »Rügensch-Pommersche Geschichten» VI, 329 omtaler, at danske Agenter gave de kejserlige Hærførere Efterretninger om svenske Planer, støttes dette paa et Brev af 25. August 1629, hvori en Oberst hos Daniel Troyes, den danske Toldopkræver ved Ruden, meddeler den kejserlige Oberst Hatzfeldt, at han har Ordre af Troyes til i dennes Fraværelse at melde ham, hvilke fjendtlige Skridt der maatte iagttages fra svenske eller stralsundske Skibes Side. Pommern Nr. 10 b. Gh. Ark. Men det er vel tvivlsomt, om Troyes heri har handlet efter Instruxer, og hans Optræden, der vel næppe engang kan kaldes et Brud paa Neutraliteten efter Datidens paa dette Punkt ikke skarpt uddannede Begreber, har i hvert Tilfælde sit Modstykke deri, at Statholderen Frands Rantzau i Juni gav Fegræus Oplysninger om de kejserlige Planer tillands og tilsøes. Adlersparre, anf. St. III, 84.

[5]) Molbech, anf. St. I, 70—71, 134—35. Garde, anf. St. p. 145.

[6]) Vervou, anf. St. p. 237.

Side 128

1621 havde Staden foreløbigt maattet anerkjende sin Afhængighed af ham. Aaret efter havde han paatænkt at faae Kejserens Tilladelse til en ny Told i Holsten, der skulde opkræves af Hamborgerne. I et i den Anledning til Hertug Julius af Brunsvig skrevet Brev[1]) havde han aabenbaret et vigtigt Moment i hele Modsætningsforholdet mellem ham og Hansestaden, idet han udtalte: Jeg maa ogsaa tage min Part af det »odium naturale», de nære til alle Fyrster. Det var Fyrste og Rigsstad, Konge og Republik, der stode overfor hinanden. Under Krigen var den gjensidige Misstemning bleven forøget. Christian IV havde paany lagt Skibe paa Elben og beskyldt Hamborg for ikke at overholde Neutraliteten, og Hamborg udvirkede et kejserligt Privilegium af 24. Maj 1628, hvorved det forbødes enhver at opbygge Fæstninger, lægge Krigsskibe eller opkræve Told ved eller paa Strækningen af Elben mellem Hamborg og Havet, medens det overdroges Hamborg at beskytte Floden mod fjendtlige Skibe[2]). Dog holdtes foreløbigt den danske Regering i Uvidenhed om dette Privilegium[3]). Men forskjellige Skridt fra Hamborgs Side forbitrede yderligere Christian IV. Det er under de modsatte Paastande fra begge Sider ikke ganske klart, hvad der er skeet; men det synes sikkert, at Raadet i Hamborg efterhaanden har indført forskjellige Paalæg paa Varer, som kom til at gaae ud over de danske eller holstenske Kjøbmænd, saaledes især en Forhøjelse af Ølaccisen, og at det i hvert Tilfælde har indført en større Control med den Toldfrihed, Kongen havde Ret til at nyde for sine egne Varers Vedkommende, selv om det ikke ligefrem, som Christian IV paastod, har gjort Indgreb i den[4]). Mærkeligt nok

[1]) Af 22. Decbr. 1622. Qvellensammlung d. schlesw.-holstein.-lauenb. Gesellsch. f. vaterländische Geschichte II, 2; 118.

[2]) Rechtmessige Defension der Stadt Hamburgk. 1630. p. 115—19.

[3]) Skrivelse fra en dansk Afsending til Kurfyrsten af Køln, dat. 9/19 Maj 1637. Reichstags-Acta Nr. XVIII B. Gh. Ark.

[4]) De forskjellige Paastande fremføres i den senere Brevvexling og i de to Modskrifter fra 1630: »Rechtmessige Defension der Stadt Hamburgk.» og: »Remonstration, worin die von der Stadt Hamburgk publicirte, irrig getauffte Rechtmässige Defension elidiret, dero Narrata des Ungrunds überführet» o. s. v. Man maa hovedsagentligen lægge Mærke til, at det fra hamborgsk Side ikke benægtes, at der er opkrævet mere Told end tidligere af Kongens Undersaatter, men Forhøjelsen siges at være skeet under Krigen og saaledes ikke først nu at burde paaklages. Ølaccisens

Side 129

havde den danske Konge fundet en uventet, men rigtignok heller ikke meget paalidelig Sympathi med sin Stemning overfor Hamborg i nogle Ytringer af Gustav Adolf under Samtalen i Ulfsbæk, som gik ud paa, at hvis han havde været i Kongens Sted, vilde han strax fra Begyndelsen af have taget Lybek og Hamborg, og som culminerede i Udtrykket: »Man skulde lære de Spækhøkere det»[1]). Hertil kom nu Christian IV's Ønske om at udvide Glykstadts Befæstning. Af Hensyn til Handelens Udvikling forøgede han den 9. Decbr. 1629 Stadens Privilegier[2]); men særligt dvælede han uden Tvivl ved det, som Datidens Militaire vare enige om, nemlig at Herredømmet over Elben tilhørte Glykstadts Herre[3]); men til at kunne bevare og udvide dens Befæstning krævedes Penge, og dem var det, Staten manglede. Her traadte Sundtoldens Exempel frem for Kongens Blik; Tanken om at faae Kejserens Samtykke til en blivende Elbtold dukkede frem hos ham[4]). Han henvendte sig umiddelbart til ham med Anmodning derom; men samtidigt vilde han benytte sig af Wallenstein til at stemme Kejseren god for Sagen. Walmerode havde for at faae Forhandlingerne mellem sin Herre og Kongen fortsatte anmodet denne om at sende Frederik Gynther til Wallenstein. I Slutningen af September afgik han da ogsaa til ham. Det fremgaaer tydeligt af Kongens egenhændige Instrux for ham[5]), hvorledes han mente, at Sagen

Forandring vedgaaes, men det paastaaes, at den er en indre, Kongen uvedkommende Sag. Rechtmessige Defension p. 48—50. Der føres Vidner paa, at der ikke er krævet Told af Varer, der havde kongeligt Pas, men at der kun er forlangt foreløbigt deponeret en Sum for Varer, der vel tilhørte Kongen, men intet Pas havde. Sstds. p. 84—86. Hamborgerne beskyldte de kongelige Faktorer for at ville drive Underslæb. Sstds. p. 88.

[1]) Danske Magazin 3. R. I, 128.

[2]) Privilegia der Stadt Glückstadt. Glückstadt. 1692. Fol. b 3—b 4.

[3]) I en af Pappenheim 1628 opsat Memorial hedder det: »Wer die Glückstadt hat, der — — ist Krempe und des Elbestroms unfehlbarlicher Herr.» Kriegs-Schriften, herausgegeben von baierischen Offizieren. 1. Hft. München 1820. p. 113.

[4]) Allerede 1620 frygtede man i Holland for, at Christian IV med Tiden skulde paalægge en Elbtold i Lighed med Sundtolden. Lettres de Carleton III, 400.

[5]) Af 20. Septbr. 1629. Molbech, anf. St. I, 369—70. I en Skrivelse til Wallenstein af 21. Septbr. takker Christian IV for Gesandtskabet til sig og meddeler Gynther Creditiv. Ausländ. Registr.

Side 130

burde gribes an. Det gjaldt at gjøre Wallenstein og Kejseren interesserede i Glykstadts Skjæbne; derfor skulde Gynther lejlighedsvis omtale, hvilken Fare det vilde være for det romerske Rige, hvis Fæstningen kom i en fremmed Fyrstes Magt, og at det ikke havde manglet paa Forsøg fra Englands, Nederlandenes og flere andre Magters Side paa under Skin af Bistand at blive Herrer over den; men Omkostningerne ved at bevare den vare store, og derfor havde Kongen, men det maatte han kun omtale i største Hemmelighed og ikke i Egenskab af Gesandt, henvendt sig til Kejseren med den ovenomtalte Anmodning, og Gynther skulde nu bede Wallenstein støtte denne. Wallenstein stillede sig uden Tvivl venligt til Sagen, og der synes at have udviklet sig et venskabeligt Forhold mellem ham og Gynther[1]), der endog gav Anledning til Beskyldninger mod denne for at være bleven bestukken[2]). Saaledes var Indledningen gjort til den hamborgske Strid, der skulde slynge sig som et Led gjennem Størstedelen af Resten af Christian IV's Tid, og saaledes havde Christian IV selv uden ydre tvingende Nødvendighed forøget Vanskelighederne ved den allerede i Forvejen saa indviklede Situation netop i det Øjeblik, da Sverigs Holdning i højeste Grad maatte gjøre Krav paa hans fulde Opmærksomhed.

Stilstanden i Altmark havde nemlig fjernet en af de væsentligste Hindringer for Sverigs aktive Optræden i Tydskland. Det varede ikke længere end til Slutningen af October og Begyndelsen af November, inden det svenske Rigsraad tiltraadte sin Konges Plan at føre en Angrebskrig[3]). Men omend Sandsynligheden var for, at dennes Begyndelse kun var et Tidsspørgsmaal, var dog Muligheden for en fredelig Udjevning endnu ikke fuldstændigt fjernet, og Christian IV gjenoptog ogsaa derfor med fornyet Styrke sine Bestræbelser, saameget mere som Walmerode til Gynther under dennes ovenomtalte Sendelse ogsaa havde slaaet paa det heldige i Kongens Mægling[4]). Han opfordrede derfor den 9. October Gustav Adolf til

---

[1]) Lebzelter til Kurfyrst Johan Georg, 12/22 Novbr. 1629. Dresd. Ark. Wallensteins Recreditiv for Gynther er dat. Halberstadt, 16. Octobr. 1629. Meklenborg Nr. 39. Gh. Ark.

[2]) Fegræus's Breve 1631. Allenske Sager Nr. 11.

[3]) Cronholm, anf. St. V, 2; 210—11.

[4]) Christian IV til Wallenstein, 12. Januar 1630. Ausländ. Registr.

Side 131

at angive de Midler, hvorved Uenigheden mellem ham og Kejseren kunde fjernes[1]), og dette besvaredes den 25. Novbr. af den svenske Konge med Forslag om Afholdelsen af et Forligsmøde i Danzig den 1. April 1630[2]). I Henhold hertil foreslog Christian IV den 12. Januar Wallenstein et saadant Møde[3]), og han og Kejseren gik snart efter ind derpaa.

Noget var saaledes opnaaet; men dets Betydning afhang for en ikke ringe Del af, hvorvidt man inden Mødet nogenlunde kunde blive enig om, hvad der skulde forhandles, eller rettere om Begrændsningen heraf, og særligt vilde det være af Vigtighed, om Danmark og Sverig

kunde stemme overens heri. Men her viste det sig snart, hvor stor Uenigheden i Virkeligheden var. Sagen var, at Sverig havde et umiddelbart Stridsemne med Kejseren, men selv kun opfattede dette som et Led i en hel Kjæde af Spørgsmaal, der skulde afgjøres. Da Walmerode talte til Gynther om Fredsforhandlinger, tænkte han kun paa dette ene Punkt, nemlig den stralsundske Sag[4]), og heri stemmede Christian IV ganske overens med ham og hans Mandanter; overfor Fegræus og Charnacé søgte han at fremstille det, som om hele Striden mellem Gustav Adolf og Kejseren kun gjaldt Stralsund[5]). Men Gustav Adolf mente det anderledes; hvad han fastholdt var, at Østersøens Sikkerhed og de nordtydske Fyrsters Gjenindsættelse og Amnesti vare absolute Betingelser for at undgaae Krigen. Forhandlingerne mellem Fegræus og Christian IV aabenbarede snart de modsatte Synspunkter. I sin Skrivelse af 25. November havde Gustav Adolf udviklet for den danske Konge, at Grundlaget for Fredsunderhandlingerne burde de Betingelser være, han havde meddelt ham forrige Vinter under Forhandlingerne i Lybek, og navnlig fremhævet, at Hertugerne af Meklenborgs og Pommerns Interesser alvorligt burde varetages paa Danzigermødet, og i Overensstemmelse hermed forelagde Fegræus i Slutningen af December

---

[1]) Molbech, anf. St. I, 383. Christian IV udtalte sig ogsaa for Mægling til Oberst Falkenberg, der paa Vejen fra Sverig til Nederlandene besøgte Kjøbenhavn. M(auvillon), Histoire de Gustave Adolphe II, 267—68.

[2]) Molbech, anf. St. I, 383.

[3]) Ovfr. nævnte Skrivelse.

[4]) Ovfr. nævnte Skrivelse af 12. Januar.

[5]) Adlersparre, anf. St. III, 152—54.

[9*]

Side 132

paany for Christian IV en Række Fredsbetingelser, der i alt væsentligt vare de samme, som havde været drøftede i Ulfsbæk, kun modificerede efter det senere skete[1]). De gik hovedsagentligt ud paa dels at sikre Havets Frihed ved Løfter om, at alle under Krigen ved Østersøen og Nordsøen anlagte Befæstninger skulde sløjfes, alle kejserlige Besætninger trækkes tilbage fra Kysterne, ingen Krigsskibe bygges i Havnene, Stralsund sættes i sin forrige Frihedsstand og modtage Skadeserstatning, dels paa at gjenoprette den tidligere Tilstand i de to sachsiske Kredse ved deres Rømning af de kejserlige Tropper samt Gjenindsættelse af og Amnesti til Rigsfyrsterne. Spørgsmaalet om Bispedømmerne skulde afgjøres af Kurfyrsterne og de andre Rigsstænder; Kejseren skulde love ikke at yde Polen Hjælp; derimod skulde saa den svenske Besætning forlade Stralsund. Christian IV stillede sig bestemt i Modsætning til næsten alle disse Forslag. I sit Svar til Fegræus fremhævede han, at der med Hensyn til det første Punkt ikke kunde være Tale om at formaae Kejseren til at sløjfe Fæstninger eller til at give Stralsund Skadeserstatning, og med Hensyn til de sachsiske Kredse savnede Kongen af Sverig paa den ene Side Ret til at blande sig i deres Anliggender, og paa den anden Side var Gjenindsættelsen af Hertugerne af Meklenborg ikke til at opnaae, medens Hertugen af Pommern ikke var truet; heller ikke havde Gustav Adolf nogen Beføjelse til at tale om Bispedømmerne, og man vilde ikke kunne opnaae Løfte af Kejseren om ikke at

hjælpe Polen. Svaret var fuldt betegnende for Christian IV's Standpunkt; klart nok som det var, bestemtes det ved forskjellige Hensyn. Dels ansaa han en Fred mellem Sverig og Kejseren paa de foreslagne Vilkaar for umulig, og Freden var Maalet for hans Politik paa Grund af de Farer,

[1]) De hos Molbech, anf. St. I, 383 i Udtog aftrykte Punkter, høre, som før bemærket, til Mødet i Ulfsbæk. Hvad der foresloges nu i December, kan sluttes af Christian IV's Optegnelse for Iver Vind af 26. Decbr. 1629 (Molbech, anf. St. I, 381—82), sammenholdt med Fegræus's Brev til Gustav Adolf, trykt hos Adlersparre, anf. St. III, 163—170; det er dog der udateret, men Datum er: 3. Januar 1630 (Allenske Sager Nr. 9). Det vil sees, at af de hos Molbech anførte Punkter ere paa Grund af Freden i Lybek Nr. 5 og 7 nu udeladte, medens Nr. 8 er delt i 3 Punkter. I Christian IV's Optegnelse har Molbech misforstaaet Nr. 9, hvor det giver en fejlagtig Mening at indsætte Ordet: af.

Side 133

som en Krig indesluttede, dels opfattede han en saadan Fred, hvis den dog kom i Stand, som i højeste Grad skadelig for sine og Danmarks Interesser, da den fremmede Sverigs Højhed i Østersøen og Indflydelse i Tydskland, og dels betragtede han det endeligt som uberettiget af Gustav Adolf, der ikke som han selv var membrum imperii, at stille den Art Fordringer om Tydsklands indre Ordning[1]). Det var ikke underligt, at Gustav Adolf paa Efterretningen om en saadan Uoverensstemmelse den 18. Januar befalede Fegræus at lade Fredssagen hvile[2]); dog gjenoptoges Forhandlingerne i Marts, idet Fegræus søgte at faae Christian IV til selv at forelægge Betingelser, hvilket dog denne var højst utilbøjelig til; han ønskede hele Sagen henvist til Mødet i Danzig[3]).

Uoverensstemmelsen om Fredsbetingelserne var imidlertid kun et Symptom paa det hele spændte Forhold mellem Naborigerne. I det svenske Rigsraadsmøde den 27. October var Hensynet til den fra Danmark truende Fare blevet fremhævet som en af Hovedgrundene, der kunde tale imod en offensiv Optræden i Tydskland, tilmed da Krigen, som Gustav Adolf ytrede, maatte føres »in, per, prope Kongen af Danmarks Lande og Strømme»[4]). I Begyndelsen af 1630 sendtes Spejdere fra Stralsund for at undersøge Hensigten med de danske Rustninger[5]), Axel Oxenstjerne arbejdede hos Thomas Roe paa at faae England til at give Advarsler i Kjøbenhavn[6]), og Camerarius fik i December Ordre til, hvis Christian IV i Egenskab af Hertug af Holsten hjalp Kejseren mod Sverig, da at aabne Forhandlinger med Generalstaterne om at gjøre Danmark uvirksomt ved at bemægtige sig dets Flaade og Øresundet[7]). Gustav Adolf var baade i Løbet af Vinteren og senere hen paa Foraaret stemt for, førend han aabnede Krigen, at forlange et Løfte af Christian IV om ikke at befatte sig med de tydske Anliggender, og hvis han vægrede sig ved give det, da strax

[1]) Jvfr. en Bemærkning i Ranke's Geschichte Wallensteins p. 138.

[2]) Allenske Sager Nr. 9.

[3]) Adlersparre, anf. St. III, 171, 173—74.

[4]) Arkiv till upplysning om Svenska Krigens historia I, 44.

[5]) Droysen, Gustaf Adolf II, 140.

[6]) Gardiner, Letters relating to the mission of Sir Th. Roe p. 63—65.

[7]) Cronholm, anf. St. V, 2; 69.

Side 134

erklære ham for Fjende, især fordi den tydske Krig kunde føres bekvemmere gjennem Danmark end paa anden Maade[1]). Her aabenbares for første Gang Grundtrækket i hele den svenske Politik, der netop omvendt af den danske ønskede Danmark udelukket fra Deltagelse i de store Begivenheder, der forberedtes, og som i Følelsen af en Krigs Uundgaaelighed holdt paa Grundsætningen: malius prævenire qvam præveniri. Men Axel Oxenstjerne ansaa ikke Øjeblikket for heldigt og fik sin Konge til at opgive sin Plan[2]). Samtidigt gav Gustav Adolf de meklenborgske Hertuger Løfte om Bistand[3]); hans Mening var vistnok ligesaameget at drage dem bort fra den danske Indflydelse som at hidse dem mod Kejseren. Og til Bevis paa sit Herredømme over Østersøen forbød han den 22. October 1629 Sejlads paa de af de kejserlige Tropper besatte Havne i Pommern og Meklenborg[4]), og et Fordrag med Danzig i Februar sikrede ham Ret til at hæve Told af alle ud- og indgaaende Varer og forbød Staden at bygge eller udruste Krigsskibe[5]).

Til Sverigs Holdning svarede selvfølgeligt et fjendtligt Sindelag forbundet med Frygt fra Danmarks Side. Det kunde ikke faae meget at betyde, at det i Pros Knudsens Instrux af Januar 1630 paalagdes ham at undgaae enhver Strid og bortforklare Antagelsen af Officierer i Skaane[6]); thi det var dog klart, at de derværende danske Rustninger fortrinsvis gjaldt Sverig[7]), og det skaanske Raad fik ogsaa Befaling til at have flittigt Tilsyn med, at Grændsefæstningerne vare velforsynede, og til at skaffe sig Underretning om Forholdene paa den anden Side Grændsen[8]). Stemningen i Danmark var ugunstig mod Sverig[9]), og selve Christian IV og adskillige af hans fornemste

---

[1]) Gustav Adolfs Memorial af 8. April 1630. Arkiv till upplysn. om Svenska Krigens hist. I, 110.

[2]) Skrivelse af 30. April 1630. Handling. rör. Skandin. hist. XXIV, 183—84.

[3]) Lützow, Versuch einer pragmatischen Geschichte von Mecklenburg III, 244—46.

[4]) Meterani novi Continuatio p. 601.

[5]) Sstds. p. 638.

[6]) Instrux. Sverig Nr. 245.

[7]) Droysen, Gustav Adolf II, 67.

[8]) Kantsleren og Statholderen til Raadet i Skaane, 8. Decbr. 1629. Sjællandske Tegnelser.

[9]) Cronholm, anf. St. V, 2; 30.

Side 135

Omgivelser undlode ikke truende at udtale deres Misfornøjelse med Sverigs Holdning[1]), selv om andre, som især Christian Friis bevarede den venskabelige Tone[2]). Sagen var jo den, at Gustav Adolf havde havt Ret, da han den 27. October havde ytret: »Danus er imellem; trænges vi, saa slaaer han sig til os, trænges Kejseren, saa slaaer han sig til ham»[3]). Paa dette Tidspunkt var Sverig den opgaaende Sol; Danmarks Holdning var bestemt herved; men det maa hævdes, at her var ikke Tale om smaalig Skinsyge, men om Hensyn til Rigets virkelige Interesser. Ingen har klarere skildret Danmarks Politik, som den i Virkeligheden maatte være

paa dette Tidspunkt, end Danmarks egen bitre Fjende, Axel Oxenstjerne. Han skrev den 30. April 1630 til sin Konge[4]): Ingen kan tvivle om, at Danmarks Desseiner ere fulde af Jalousi, Sverigs Krones Magt og Tilvæxt er det en Braad i Øjet. Men Danmark har i lige Maade Kejserens Magt og Actiones suspect og vil i lige Maade beflitte sig paa saavidt muligt at standse dem indirecte eller arbejde paa at fiske i rørt Vande ved at gaae imellem begge Parter, »holde altsaa den ene i Tømme med den anden og correspondere paa begge Sider». Christian IV's Planer vilde til en Tid gaae ud paa rationes neutralitatis, undtagen forsaavidt Haabet eller Frygten, Lykken eller Ulykken undertiden vilde drive ham mere over til den ene eller den anden Side. Og han tilføjede: »Fornuften medgiver jo, at han har Kongens Akter og Consilia suspect, aldenstund det er alle Nabostaters Natur, at den ene altid har Øjet paa den andens Haand».

Vinter- og Foraarsmaanederne bleve under disse Forhold betegnede ved en Tilnærmelse fra Christian IV til Kejseren og Wallenstein. Fra kejserlig Side var man heller ikke blind for Fordelene ved Sverigs og Danmarks Uvenskab[5]). Dog viste

---

[1]) Christian IV spurgte den svenske Agent Rasch, hvad Gustav Adolf havde at gjøre i Stralsund. Rasch til Gustav Adolf, 4. Febr 1630. Cronholm, anf. St. V, 2; 38. Jvfr. Adlersparre, anf. St. III, 152—55.

[2]) Adlersparre, anf. St. III, 162.

[3]) Arkiv till upplysn. om Svenska Krigens hist. I, 45 jvfr. p. 57.

[4]) Handling. rör. Skandin. hist. XXIV, 179—84.

[5]) I Christoph Forstners Brev til Ricardus Fridericus Mockelius, dat. Neostemii, XII. Cal. Mart. 1630 hedder det: »Svecus longe nimis Germania abest, et incrementa ejus nemo iniqvius feret ipso Daniae rege. Veteres aemulationes et recens alterius felicitas ac potentiae nova accessio

Side 136

der sig strax et Punkt, hvor man ikke kunde komme til Enighed. Wallenstein ønskede at forebygge, at Svenskerne bemægtigede sig Neustadt i Holsten, der hørte under Stiftet Lybek, og gav derfor to af sine Oberster Ordre til at besætte Staden. Christian IV, der fik Underretning om denne Plan, ønskede bestemt at forhindre det og opfordrede Wallenstein til at undlade dermed, idet han forsikrede ham om, at der ingen Grund var til at befrygte, at Svenskerne skulde komme ham i Forkjøbet[1]). Men kun faa Dage efter indfandt Oberst Henrik Holk, denne mærkelige Skikkelse af en dansk Adelsmand, der efter at have deltaget paa sin Konges og sine Troesfællers Side i Kejserkrigen, nu var gaaet i kejserlig Tjeneste og kom til at spille en betydningsfuld Rolle, sig hos de holstenske Raader i Kiel og meddelte dem, at han for at forebygge tydske Obersters Indkvartering paa holstensk Grund havde faaet Wallenstein til at anvise sig, der endnu betegnede sig som Christian IV's Undersaat, Stiftet Lybek, særligt Neustadt, og Grevskabet Pinneberg som Samlingspladser for de Tropper, han skulde hverve. Raaderne forestillede ham nu, at dette stred imod Lybekkerfreden og kunde have sørgelige Følger, og opfordrede ham til intet at gjøre, førend Kongens og Hertugen af Gottorps Resolution forelaa i Sagen. Det var ogsaa forgjæves, at Holk i en Samtale med Theodor Bussius forsøgte at faae Lov til at lægge Tropperne i Altona. Raadernes Betænkning gik ud paa, at heller ikke dette burde tillades, og at Neustadt derimod burde besættes med flere

Tropper for at forhindre en Indkvartering[2]). Den Courer, som Wallenstein omtrent samtidigt havde sendt til Kongen i samme Anledning, udrettede heller intet[3]). Dog

---

certa sunt futuri inter vicinos belli semina.» Le Bret, Magazin zum Gebrauch der Staaten- und Kirchengeschichte. IV. Frankf. u. Leipz. 1774. p. 293. Brevet blev trykt under Titel: »Bedencken eines Politici über die Frage: was es mit dem Teutschen Kriege vermuthlich vor ein Ende nehmen werde, dat. 12. Cal. Mart. 1630.» Lünig, Staatsconsilia II, 237.

[1]) Christian IV til Wallenstein, 10. Januar 1630. Ausländ. Registr.

[2]) De holstenske — saavel kongelige, som hertugelige — Raaders Betænkning til Christian IV, Kiel, d. 15. Januar 1630. Gh. Ark. Underskrifterne ere: Detlev og Henrik Rantzau, Godske Wensin, Ægidius von Lancken, Kaj Ahlefeldt, Wulf Blome, Wulf von Buchwaldt, Theodor Bussius og Johan Schønbach.

[3]) Adlersparre, anf. St. III, 152—53, 157.

Side 137

gjenoptoges senere Forhandlingerne, men synes da snarere at have drejet sig om en Garanti mod en svensk, end om en kejserlig Besættelse af Staden[1]).

Imidlertid forhindrede denne Episode ikke, at der skete alvorligere Forsøg paa Underhandlinger mellem Christian IV og Wallenstein. Dennes Hensigter fremlyse klart af hans Skrivelse af 14. Januar 1630 til Infantinden i Brüssel, hvori han meddeler hende, at han staaer i Brevvexling med Kongen af Danmark og arbejder paa at drage ham helt over paa Kejserens Side[2]). I Virkeligheden synes han ogsaa at have gjenoptaget sine Forsøg paa at faae Christian IV til at medvirke til Ødelæggelsen af den svenske Flaade foran Wismar[3]). Og hvad Christian IV angaaer, da kom hans ofte saa ilde beregnende og ilde beregnede Foretagelseslyst til paa dette Tidspunkt at træde frem i flere Skridt, som det kun kunde have været tilraadeligt i det Hele at indlade sig paa, hvis han havde tilstrækkelig Kraft til at gjennemføre dem. Tilnærmelsen fra hans Side kom dog ikke strax til at vise sig i Sympathi for en Alliance, men i en venskabelig Forhandling af forskjellige andre Sager, hvoriblandt det hamborgske Spørgsmaal, som vi strax i det følgende skulle see, indtog en fremragende Plads. Mindst væsentligt var det, at Wallenstein befalede sine Regeringsraader i Meklenborg, selv om der derved tilføjedes ham selv nogen Skade, at efterkomme Christian IV's Ønsker med Hensyn til Tilbagegivelsen af nogle schwerinske Godser, Ziebühl og Galenthin, som han og hans Søn Ulrik havde kjøbt til Bedste for det biskoppelige Taffelgods, medens Ulrik var Biskop i Schwerin. Dog trak Sagen ud, og Sendelsen til Meklenborg af Daniel Troyes, der tidligere havde været Rentemester i Stiftet Schwerin og nu var Toldopkræver ved Ruden, førte foreløbigt ikke til noget[4]).

---

[1]) Henrik Holks Proposition til Christian IV af 23. Maj / 3. Juni. Meklenborg Nr. 39. Gh. Ark.

[2]) Klopp, Tilly II, 49—50.

[3]) Se Hertug Adolf Frederik af Meklenborgs Instrux for Moriz von der Marwiz paa hans Sendelse til Gustav Adolf, dat. 6. Januar 1630. Lützow, anf. St. III, 248.

[4]) Se herom Schweriner Domkapitels Brev af 9. Marts 1622 og nogle Optegnelser dertil, Marqvard Pentz's og Vilhelm Belovs Skrivelse af

Side 138

Langt betydningsfuldere var Indledningen af Forhandlinger angaaende Rygens Afstaaelse til Kongen af Danmark. Forbindelsen mellem denne Ø og Danmark var aldrig bleven fuldstændigt afbrudt, siden Valdemar den Store havde erobret den. Næppe engang Lensforholdet til den danske Krone var formelt ophævet, omend det aldeles havde tabt sin Betydning siden Midten af det 14. Aarhundrede, og Biskoppen af Roskildes eller Sjællands og derigjennem den danske Konges Fordringer paa den gejstlige Højhed over Øen samt paa adskillige Godser paa den bleve endnu stadigt anerkjendte[1]). I Aaret 1625 havde det endog været lige ved, at den gamle Forbindelse næsten var bleven gjenoprettet, idet Forhandlinger om Øens Pantsættelse til Christian IV vare meget nærved at føre til et Resultat[2]). Nu gjenoptoges Spørgsmaalet om Øens Forening med Danmark, omend i en forandret Form. Et Blik paa Kortet viser, hvilken Interesse den danske Konge netop i dette Øjeblik vilde have af at erhverve Øen. Sverigs Besiddelse af Stralsund vilde stadigt være truet; forsøgte Gustav Adolf, som man allerede nu frygtede[3]), at vinde Pommern, vilde det være en væsentlig Hæmsko. Den allerede i Forvejen usikre og farefulde Forbindelse mellem Sverig og Fastlandet vilde lettere kunne afbrydes. Og desuden — hvis Sverig ogsaa tog Rygen i Besiddelse, vilde Overfarten til de danske Øer kun være af faa Timers Varighed. Hertil kom, og det var sikkert ikke det mindst vægtige Hensyn, der gjorde sig gjældende hos Kongen, Rygens Betydning for Østersøherredømmet. I Forening med Bornholm vilde Øen gjøre Havet vesten derfor saa at sige til

---

12. Octbr. 1629 til Christian IV om deres Besigtigelse af Ziebühl (Meklenborg Nr. 41. Gh. Ark) samt Daniel Troyes's Rapporter af 29. Marts og 4. April til Frands Rantzau. Pommern Nr. 10 b. Naar Troyes i et Brev til Frands Rantzau af 19. Febr. omtaler tre Godser, er det tredies Navn Hermanshagen.

[1]) Se bl. and. Schwartz, Versuch einer Pommersch-Rugianischen Lehn-Historie p. 754—55. Schoettgen et Kreysig, Diplomataria et scriptores historiae Germanicae medii aevi III, 366. Dähnert, Pommersche Landesurkunden III, 1255—56. Bohlen-Bohlendorf, Der Bischofsroggen des Bisthums Roeskilde auf Rügen. — Først i Roskildefreden 1658 gav den danske Konge Afkald paa enhver gejstlig eller verdslig Ret til Øen.

[2]) Fock, Rügensch-Pommersche Geschichten VI, 110—11 og forskjellige Aktstykker i Gehejmearkivet.

[3]) Adlersparre, anf. St. III, 170.

Side 139

et dansk Indhav, og Gulland og Øsel vilde da være som fremskudte Forposter. Saaledes kunde det kun møde Sympathi, da sandsynligvis Wallenstein gav Impulsen til Underhandlinger om Øens Aftrædelse[1]). Hans Bevæggrunde ere ikke vanskelige at opfatte. At give den danske Konge Udsigt til en saadan Fordels Opnaaelse, stemmede med hans Politik, og han maatte ogsaa langt hellere ønske at see danske end svenske Tropper paa Rygen. Det skulde ikke blive sidste Gang, at de Kejserlige, naar der var Fare for, at de selv ikke kunde holde en Plads, da arbejdede paa at faae danske Tropper til at træde i deres Sted. Underhandlingerne førtes imidlertid med en Hemmelighedsfuldhed, der gjør det umuligt fuldstændigt at forstaae dem. Det synes, som om Sagen var tænkt ordnet paa den Maade, at Hertugen af Pommern aftraadte Øen til den kejserlige Hær under Wallenstein, dels som Afdrag paa Indkvarteringsbyrden, dels mod en Pengesum, og at da atter Wallenstein aftraadte den til Kongen af Danmark mod

et Vederlag, der i hvert Tilfælde paa et senere Standpunkt af Forhandlingerne tænktes at bestaae i Opgivelsen af de forskjellige Gjældsfordringer paa Meklenborg[2]). Dog indlod Christian IV selv, overensstemmende med en Aftale med Wallenstein, sig i directe Forhandlinger med Hertugen af Pommern. Tidspunktet for disses Begyndelse er ikke ganske klart; men den 26. Januar kunde den svenske Commandant i Stralsund Sten Bjelke meddele sin Konge derom[3]), og den 1. Februar advarede Magistraten i Stralsund i en Skrivelse de pommerske Landstænder mod Øens Afstaaelse til de Kejserlige, noget, hvorom Rygtet, som den udtrykte sig, talte paa Torve, Broer og Gader[4]). Det var Daniel Troyes, hvem ogsaa disse Forhandlinger vare overdragne; i Midten af Februar var

---

[1]) Dette synes rimeligt paa Grund af Forholdenes hele Stilling. Baade danske og svenske Kilder henføre ogsaa Sagen til de Kejserlige (Slange, anf. St. p. 718, Chemnitz, anf. St. I, 43). For Fegræus fremstilledes det, som om Christian IV havde afslaaet Tilbudet om at faae Rygen. Cronholm, anf. St. V, 2; 38—39.

[2]) Jeg støtter dette paa de senere Forhandlinger og navnlig paa den ndfr. nævnte Skrivelse fra Stralsunds Magistrat, der næppe kunde være aldeles fejlt underrettet.

[3]) Omtales i Gustav Adolfs Skrivelse til Sten Bjelke af 17. Febr. 1630. Arkiv till upplysn. om Svenska Krigens historia I, 94.

[4]) Schoettgen et Kreysig, anf. St. III, 374—76.

Side 140

han bleven temmelig enig med de pommerske Raader angaaende, hvad han kalder den bevidste Sag; men en Vanskelighed var endnu tilstede, nemlig Kurfyrsten af Brandenborgs Stilling til Sagen som nærmeste Lensarving til Pommern[1]), og desuden paastaaes det, at de Danske foruden paa Øen gjorde Fordring paa Skandsen Brandeshagen paa Fastlandet, lidt sydost for Stralsund[2]). Selv om disse Punkter bleve jævnede, stod endnu Kejserens Samtykke tilbage; thi Wallenstein havde ønsket, at Sagen først maatte være afgjort med Hertugen, førend dette søgtes[3]). Muligvis har Christian IV heller ikke ønsket Sagens

---

[1]) Daniel Troyes til Frands Rantzau, dat. Rostock 19. Febr. 1630. Pommern Nr. 10 b. Brudstykker af Brevet ere trykte i Fock, Rügench-Pommersche Geschichten VI, 330.

[2]) Chemnitz, anf. St. I, 43. Theatrum Europaeum, Meteranus novus og Khevenhiller omtale slet ikke Forhandlingerne.

[3]) Christian IV til Oberst Hatzfeldt, 31. Marts 1630. Ausländ. Registr. Da Indholdet af Brevet ikke er ganske tydeligt, skal det her gjengives: Kongen takker først H. for hans Iver og beder ham lade sig den bevidste Sag være sig anbefalet og fortsætter derpaa: »undt weill wir des Hertzog von Friedlandt L. hochvernunftiges bedencken dahin gerichtet befinden, dasz alles bevor mit dem hertzog von Pommern woll musze appunctirt werden, ehe man am Keisz. Hoffe etwas davon anbringen könne, wir auch derselben hierin beifall geben, so haben wir unszern Commissarium Daniell Troyen dahin instruirt, dasz er in geheim vermercken solle, wie der Hertzog in Pommern deszfalsz affectionirt, vnndt nach befinden præparatoria darzu machen, welches wir nicht zweiffeln er mit allem fleisz thun wirt. Ebenermaszen halten wir darvor, weill Ihr eine Zeitlang in loco, da die regierung ist, residirt habet, Ihr wohin dieselbe diesfalsz inclinirt, ziemlicher maszen verstanden haben werdet, vnndt werdet uns zu sonders gnädigsten gefallen thun, wen Ihr vns davon in geheimb zu kunfftig beszer direction der sach avisiren woltet. Wasz sonsten ewere erinnerung der schiffe halben belanget, haben wir deswegen gnugsame versehung gethan. Die Auszöhnung der Stadt Stralsundt belangendt, wie wir am deshalben bisz dato fleiszig bemühet, also wollen wir auch kunfftig, wen es zu den tractaten kommen wirt, vns mit allem

eiffer darumb annehmen, das sie zu einem glücklichem ende muchten gebracht werden. Wegen der von Euch vorgeschlagenen permutation vnser Meckelburgische gutter, gegen andre auff der Insul Rügen, habet Ihr vernunfftig bedacht, dasz vnsz mitt gutter auf der Insul mehr als mitten im lande gedienet sein kunte, derwegen wir Euch vor den gethanen vorschlag gnädigst dancken. Nachdem aber die sache mit der Stadt Strallsundt verhoffentlich zu tractaten kommen wirt, halten wir darvor, das deren auszgang musze erwartet werden, ehe man wegen der permutation etwas resoluirn kunne. Dan da die Stadt ihre auszohnung vnndt perdon in amplissima forma, dasz alle Ihre helffter vndt

Side 141

endelige Afgjørelse, førend Resultatet af Mødet i Danzig forelaa[1]). Men netop paa dette Standpunkt af Underhandlingerne traadte en anden Magt imellem, og det var Sverig. Samtidigt med at Sten Bjelke havde underrettet Gustaf Adolf om, hvad der var i Gjære, havde han udbedet sig hans Tilladelse til at besætte Rygen for at forekomme de Danske. Der er Grund til antage, at en saadan Handling allerede foruden en ydre Anledning har ligget i de svenske Planer, da de kejserlige Tropper paa Øen vare i høj Grad besværlige for de Svenske i Stralsund[2]); i hvert Tilfælde modnedes nu Beslutningen hurtigt. Medens man fordrede Oplysninger af den danske Regering[3]) og overvejede, hvorvidt her forelaa en casus belli[4]), fik Sten Bjelke den 17. Februar Ordre til at udføre sit Forslag[5]), og den 29. Marts satte svenske Tropper over til Rygen, sloge de

---

assistenten darin begriffen werden, erlanget, so were das fundament solcher permutation dardurch gantz auffgehoben». — Et venskabeligt Forhold til Hatzfeldt var forøvrigt ikke nyt; i et Brev af 19. Novbr. 1629 takker Christian IV ham for hans Hjælp til Troyes. Ausländ. Registr. — Thomas Roe skildrer i en Skrivelse til Lord Dorchester af Danzig 26. Februar / 7 Marts Forholdet paa en hel anden Maade end ovfr. angivet, idet efter ham Christian IV har opfordret Hertugen af Pommern til at stille Rygen under hans Beskyttelse, hvorimod han da selv vilde med sin Flaade beskytte hans Kyster mod en svensk Landgang. Da Hertugen aldeles ikke vilde gaae ind herpaa, sendte Wallenstein Hatzfeldt til ham for at overtale ham dertil. Gardiner, Letters relating to the mission of Sir Thomas Roe p. 75. Der forekommer mig dog foreløbigt ikke tilstrækkelig Grund til at følge denne Beretning.

[1]) Saaledes siger Slange, anf. St. p. 719, og jeg tør ikke ubetinget forkaste hans Beretning, om han end i det Hele øjensynligt bestræber sig for at give Sagen et saa uskyldigt Udseende som muligt, og skjøndt hans Kilde maaske kun er nogle Udtryk i den ovenfor anf. Skrivelse til Hatzfeldt.

[2]) Chemnitz, anf. St. I, 43. Jvfr. Konung Gustaf II Adolfs Skrifter p. 535.

[3]) Pros Knudsen meddeler d. 9. April fra Stokholm Christian Friis, at de svenske Ministre have forespurgt sig hos ham om Rygterne angaaende Kjøbet af Rygen og Forhandlingerne med Wallenstein. Han veed intet derom. Sverig Nr. 245. Gh. Ark.

[4]) Gustav Adolf til Axel Oxenstjerne af 8. April. Arkiv till upplysn. om Svenska Krigens hist. I, 110. Oxenstjerne tilraadede at betragte Øens Besættelse som casus belli. Jvfr. anf. Skrivelse af 30. April.

[5]) Arkiv till upplysn. om Svenska Krig. hist. I, 94.

Side 142

kejserlige Afdelinger og besatte Øen efterhaanden fuldstændigt[1]). Dog standsede ikke derfor Underhandlingerne om dens Afstaaelse. Endnu i Maj gjorde Hatzfeldt Forslag til Christian IV om denne Sag, og Kongen gav en af Hertug Ulriks Ledsagere paa hans Rejse i Nordtydskland Ordre til at høre Wallensteins Mening om Sagen[2]). Og da Holk i Slutningen af Maj indfandt

sig hos Christian IV i Glykstadt og i de varmeste Udtryk overbragte Forsikringer om Wallensteins Venskab, idet han lovede, at selv om denne imod alt, hvad han haabede, skulde faae Befaling til at føre Kaarden imod Kongen, vilde han dog ikke gjøre det, men tvertimod ikke skaane sin egen Person, naar Kongens og hans Sønners Tjeneste fordrede det, da gjaldt hans første Forslag Rygen. Han resumerede Kongens forskjellige Fordringer paa Stiftet Roskildes Højhed, paa de to Godser i Meklenborg, paa de Penge, han og Enkedronningen havde laant de forrige Hertuger af Meklenborg og paa Stralsunds Gjæld til ham, og lovede, at Wallenstein vilde arbejde paa, at Rygen blev tilhandlet Kongen som Vederlag derfor, men dette kunde dog først skee efter Afholdelsen af den berammede Collegialdag, da det vilde være farligt inden den at støde Kurfyrsten af Brandenborg[3]). Hvad Christian IV svarede, vide vi ikke; men snart toge Begivenhederne en ganske anden Gang og gave Episoden dens virkelige Charakter af et Forsøg, der gjennemført vilde have kunnet være heldigt, men nu kun viste Danmarks Afmagt til at blande sig i Tydsklands Anliggender og forøgede Sverigs Mistænksomhed[4]).

Under alt dette havde Fredsunderhandlingerne i Danzig nærmet sig deres Begyndelse. Danmark ønskede Fred, men paa en anden Maade end Sverig. Da udbredte det Rygte sig, at Kejseren vilde gaae ind paa Gustav Adolfs Grundlag for For-

---

[1]) Droysen, Gustaf Adolf II, 142. Fock, anf. St. VI, 330—31. Først i Juni faldt dog den sidste kejserlige Skandse.

[2]) Christian IV til Hatzfeldt, 20. Maj 1630. Ausländ. Registr.

[3]) Holks Proposition, Glykstadt 23. Maj / 3. Juni 1630. Hans Creditiv er dat. Carlsbad, 12. Maj. Meklenborg Nr. 39. Gh. Ark.

[4]) Det kan mærkes, at Gustav Adolf ved den Tractat, han efter sin Landstigning sluttede med Hertugen af Pommern, forpligtede denne til ikke at sælge Rygen. — Jeg er mig forøvrigt vel bevidst ikke fuldt at have opklaret denne dunkle Episode.

Side 143

handlingerne, nemlig Hertugerne af Meklenborgs Gjenindsættelse[1]). Hvad der laa til Grund derfor, var vel Kurfyrsternes Ønske herom[2]) og Kejserens Tilbud til Wallenstein om at ombytte Meklenborg med Lausitz, hvilket denne dog aldeles ikke vilde indlade sig paa[3]). Hvorledes det end hang sammen, Efterretningen satte Christian IV i den største Bevægelse. Vel var hans Forbindelse med de afsatte Hertuger ingenlunde afbrudt[4]), og vel vilde det være en Fordel for Danmark, om det blev fri for en farlig Nabo, men paa den anden Side var for Øjeblikket denne Nabo venskabelig stemt, og hvis Gustav Adolf ved Trudsler opnaaede Fred efter sit Ønske, da vilde han være anerkjendt som den ledende Magt, og ve da Danmark! Saadan var Christian IV's Tankegang; under Indtrykket af den flammede hans Had til Gustav Adolf op, og han var beredt paa de dristigste og uforsigtigste Skridt. Hans Planer gik ud paa at faae Kejseren til at gjenindsætte Hertugerne inden Mødet i Danzig; da vilde jo ogsaa kun Fordelen og ikke Skaden ved denne Forandring blive Danmark til Del. Men omend han synes at have misforstaaet Situationen i Henseende til, at han har antaget Wallenstein tilbøjelig til denne Indrømmelse, var han sig dog bevidst, at der maatte bydes ham og Kejseren Gjengjæld, og denne Gjengjæld tænkte han sig som intet mindre end en Forpligtelse overfor Kejseren til at holde Danmarks Strømme — og som bekjendt tænktes herunder indbefattet den største Del

af Østersøen — frie for hver Mand, det vil sige, holde Svenskerne borte fra dem. Nu var altsaa Christian IV tilbøjelig til at gaae ind paa, hvad han havde afvist forrige Aar; nu var han altsaa stemt for at bytte Rollerne fra før om; medens han tidligere i Forening med Sverig havde forsvaret Østersøens Frihed mod Kejseren, var han nu tilsinds

---

[1]) Molbech, anf. St. I, 396, 398. Droysen, Gustaf Adolf II, 132.

[2]) Theatrum Europaeum II, 150.

[3]) Memoires de Richelieu V, 414. Derimod omtales, som vi ndfr. skulle see, ikke Meklenborg i Instruxen for de kejserlige Afsendinge til Danzig.

[4]) Den 4. Januar havde begge Hertugerne afsendt von Marwiz til Christian IV. Meklenborg Nr. 37. Gh. Ark. Den 8. Marts opfordrede Adolf Frederik ham fra Lybek til at virke for sig i Danzig. Meklenborg Nr. 40. Der var endog lovet den ene af Hertugerne en aarlig Pension. Molbech, anf. St. I, 419.

Side 144

som dennes middelbare eller umiddelbare Forbundsfælle at forsvare den mod Sverig. Forholdene havde jo ogsaa udviklet sig saaledes, at en saadan Tanke ikke var aldeles unaturlig, omend upolitisk. Østersøhøjheden var Christian IV en af de kjæreste Klenodier i hans Krone. Desuden vilde Faren for det kejserlige maritime Herredømme jo blive mindre ved Meklenborgs Aftrædelse, og endeligt synes det, som om Wallenstein er kommet Christian IV imøde med Hensyn til den formelle Anerkjendelse af hans Herredømme over Østersøen[1]). Den 22. Marts afsendtes nu i Anledning af denne Sag Oberstlieutnant Oynhausen til Wallenstein; hans Creditiv lød paa, at han havde et mundtlig Ærinde at overbringe[2]). Det er ikke afgjort, at der allerede nu var medgivet ham Ordre til at gjøre det før nævnte Tilbud fra Kongen; maaske skulde han foreløbigt indskrænke sig til at virke for Hertugernes Gjenindsættelse inden Mødet[3]). Men kort iforvejen havde Kongen sammenkaldt en Del af Rigsraaderne til Frederiksborg, hvor han selv for Øjeblikket opholdt sig, og Resten til Haderslev til den 3. April, hvor han da vilde være tilstede. I sin Proposition af 21. Marts[4]) aabenbarede han sine Planer for Rigsraaderne. Han dvælede især ved, at hvis Kongen af Sverig opnaaede sin Hensigt i Danzig, vilde han blive fuldstændig Herre over Østersøen, og da vilde Danmark ikke beholde Fred for ham et halvt Aar, derfor burde man komme ham i Forkjøbet, og Øjeblikket dertil var nu gunstigt; vel var Fred bedre end Krig, men Bevarelsen af Rigernes Regalier og Højheder maatte dog gaae fremfor alt. Han sluttede med at opfordre dem til at afgive deres Betænkning og paa Grund af den Hurtighed, Sagen krævede, ogsaa meddele den til de andre Raader, som skulde samles i Haderslev.

Det er let at tænke sig, hvilken Uro denne Proposition maa have vakt hos de paa Frederiksborg samlede Rigsraader; de havde Valget mellem at udsætte Landet for en Krig eller at træde bestemt op imod deres Konge. De valgte det sidste.

---

[1]) En Antydning heraf forekommer i Hertug Adolf Frederiks ovfr. nævnte Instrux for von Marwiz af 6. Januar.

[2]) Creditivet af 22. Marts. Ausländ. Registr.

[3]) I hvert Tilfælde omtales ikke andet i Christian IV's egh. Udkast til Instrux for ham af 19. Marts. Molbech, anf. St. I, 396—97.

[4]) Molbech, anf. St. I, 398—400.

Side 145

I deres Svar af 27. Marts[1]) indrømmede de, at det selvfølgeligt vilde være heldigt, om Kongen kunde udvirke Hertugerne af Meklenborgs Gjenindsættelse, men de paastode med Styrke, at det vilde være højst skadeligt i dette Øjeblik at træde op overfor Sverig for at hævde Kronens forøvrigt utvivlsomme Ret til Østersøen; Landets Kræfter vare saa medtagne, Penge og Proviant manglede i den Grad, at der ikke burde være Tale om Krig, end ikke om at give Anledning til Mistanke. De benyttede Lejligheden til at fremsætte deres Mening om den Vej, der i det Hele burde følges af den danske Politik, noget, der viste, hvor forskjellige deres Anskuelser vare fra Kongens. De fremhævede, at hvad det kom an paa, var at skille Sverigs Venner fra det og knytte dem til sig; det gjaldt især om Nederlandene, Hansestæderne, England og Frankrig; overfor Kejseren burde man stille sig venskabelig, men med al Flid befæste Riget mod den tydske Grændse og ikke paa nogen Maade indlade sig med ham imod de Svenske; i Danzig burde man paasee Rigets Interesser, saavidt som det kunde skee uden at fornærme nogen.

Denne Erklæring blev ikke uden Indtryk paa Kongen og bidrog til at nedstemme hans Planer. Da han den 4. April var kommen til Haderslev og der skulde forhandle med de øvrige Rigsraader, undlod han vel ikke at henvise til sin tidligere Proposition, men han forsikrede tillige, at han ikke ønskede at give Anledning til Uroligheder, og at han kun tænkte paa til Sommer at udsende nogle Krigsskibe til Østersøen for at beskytte sine Undersaatter og forhindre Gustav Adolf i at opnaae Dominium paa det nævnte Hav[2]). Men de Raader, han her havde overfor sig, vare fuldstændigt enige med deres Embedsbrødre, til hvis Svar de allerede Dagen efter, den 5. April, sluttede sig[3]), idet de ogsaa fraraadede at sende

---

[1]) Omtalt hos Molbech, anf. St. I, 398—99 efter Originalen i Rigsraadsbreve Nr. 47. De underskrivende Rigsraader vare: Christian Friis, Claus Daa, Christoffer Ulfeldt, Hans Lindenov, Just Høg og Frands Rantzau.

[2]) Molbech, anf. St. I, 401—402.

[3]) Udtog hos Molbech, anf. St. I, 402 efter Originalen i Gh. Ark. De underskrivende Rigsraader vare: Albert og Otto Skeel, Jens Juel, Mogens Kaas og Christen Thomesen Sehested.

[10]

Side 146

Flaaden i Søen. Det interessanteste Punkt i deres Indlæg var deres tydeligt udtalte Mistillid til Kejseren, som de frygtede for under en eventuel Krig mellem Danmark og Sverig skulde besætte Holsten og Jylland igjen under Paaskud af, at Sverig ellers vilde bemægtige sig disse Lande. Saaledes havde Kongens Planer mødt den bestemteste Modstand; han opgav ogsaa foreløbigt at sende Krigsskibe ud[1]), og saaledes kom maaske hele Sagen ikke udenfor den danske Regerings egen Kreds, tilmed da Forudsætningen for, at den skulde blive til Virkelighed, nemlig Kejserens og Wallensteins Beredvillighed til at afstaae Meklenborg snart viste sig at være en Fiktion. Men i og for sig kaster Tildragelsen et ejendommeligt Skjær over Forholdene.

Da Oynhausen udsendtes i den omtalte Mission, havde han ogsaa andre Hverv, der yderligere vise Kongens venskabelige Forhold til Wallenstein. Foruden at forsvare Kongens

Optræden i den hamborgske Sag, skulde han anmode ham om at interessere sig for Valdemar Christians Ansættelse i Kejserens Tjeneste og Udnævnelse til Greve af Holsten, og hvis Samtalen faldt paa Hertug Ulrik, og Wallenstein skulde misbillige, at han havde foretrukket Generalstaternes for Kejserens Hær, skulde han slaae paa, at Hertugen maatte see at faae noget istedenfor, hvad han havde mistet ved Freden. Desuden skulde han eventuelt tilbyde Wallenstein et Par Kanoner som Gave[2]). Hvad denne svarede, vide vi ikke[3]), men han udvirkede Grevetitlen for Valdemar Christian[4]) og synes at have udtalt Ønsket om at see Hertug Ulrik hos sig[5]), og næppe var dette kommet Christian IV for Øre, førend han sendte Hertugen, der netop var kommen hjem fra Nederlandene, til Tydskland, ledsaget af Oynhausen og særligt anbefalet til Wallenstein[6]). Hensigten var klar nok: han skulde søge at udvirke Gjenafstaaelse af sit

[1]) Molbech, anf. St. I, 403.

[2]) Sstds. p. 397—98.

[3]) Wallensteins Recreditiv for Oynhausen, Carlsbad d. 3. Maj. Meklenborg Nr. 39 Gh. Ark.

[4]) Se Holks ovfr. anf. Proposition af 23. Maj / 3. Juni.

[5]) I Holks Proposition omtales, at Wallenstein ønsker at see ham, og at Kongen er gaaet ind derpaa.

[6]) Christian IV's Anbefalingsskrivelser af 17. Maj til Wallenstein og Pappenheim. Ausländ. Registr.

Side 147

tidligere Stift. I det følgende ville vi komme tilbage til denne Rejse.

Imidlertid var Christian IV's Hovedinteresse bleven opfyldt af Forholdet til Hamborg. Paa Frederik Gynthers Opfordring i Efteraaret havde Wallenstein gjort Forestillinger hos Kejseren for at faae hans Samtykke til Indførelsen af en Elbtold ved Glykstadt. Men denne Sag viste, hvad Christian IV maaske var tilbøjelig til at oversee, at Wallensteins Indflydelse ved Wienerhoffet havde sine Grændser. I Februar maatte han, som Svar paa en fornyet Henvendelse fra Kongens Side[1]), meddele denne, at han endnu ingen Resolution havde faaet[2]). Da besluttede Christian IV at optræde paa egen Haand og selv at tage sig til Rette overfor Hamborg. Samtidigt med at han takkede Wallenstein for hans Omhu og lovede ham at blive hans Ven under alle Forhold[3]), sendte han ved Foraarets Begyndelse Krigsskibe til Elben, der skulde vaage over, at forbipasserende Skibe strøge Flag for Blokhuset ved Glykstadt, lagde an og fremviste deres Søpasser. Allerede herover bleve Hamborgerne urolige og sendte deres Syndicus til Kjøbenhavn, hvor han overbragte Kongen Forestillinger herimod den 31. Marts[4]). Han opnaaede imidlertid intet; endnu medens han var i Kjøbenhavn, rejste Kongen til Holsten, og nu viste det sig, hvad de tidligere Skridt havde været Indledningen til. Den 9. April udstedte han i Glykstadt en Forordning om, at ethvert Skib, der passerede den nævnte Fæstning, skulde lægge an, Skipperen skulde melde sig hos Gouverneuren og erlægge en Afgift. Det synes, som der af hamborgske Skibe er krævet saavel Mastepenge som Afgift af Lasten, men af fremmede Skibe ingen Mastepenge og kun Afgift af de fremmede Varer, naar de førtes til Hamborg, men ikke naar de førtes derfra[5]). Da der endvidere gik ikke ubegrundede Rygter[6]) om Forstærkning af Krigsskibene paa Elben, udbredte der sig en stærk

[1]) Christian IV til Wallenstein, d. 12. Januar. Ausländ. Registr.

[2]) Wallenstein til Christian IV, Gitschin d. 22. Febr. Meklenborg Nr. 39.

[3]) Christian IV til Wallenstein, d. 10. Marts. Ausländ. Registr.

[4]) Rechtmessige Defension p. 2, 34—37.

[5]) Forordningen selv har jeg ikke fundet; om den se Rechtmessige Defension p. 3 og Vidnerne p. 59—77.

[6]) Se Molbech, anf. St. I, 403.

[10*]

Side 148

Bevægelse i Hamborg. Raadet afsendte strax Gesandter til Christian IV. Denne mødte imidlertid deres Klager over den nye Told med bestemt at hævde, at hvad der krævedes, ingenlunde var nogen ny Told, som han fuldt vel indrømmede ikke at være berettiget til at indføre paa egen Haand, men kun en Afgift som Gjengjæld for de Byrder, Hamborgerne havde paalagt hans Undersaatter[1]). Det var ikke noget nyt opfundet Paaskud fra Kongens Side, men den Maade, hvorpaa han allerede tidligere havde ladet Oynhausen forsvare sin Handlemaade overfor Wallenstein[2]); men i Realiteten havde Forskjellen ikke meget at betyde, og desuden kunde vel Overordnede, som Christian Pentz, vide at hævde den mundtligt[3]), men for underordnede Embedsmænd var Adskillelsen ofte for fin[4]). Den gjorde naturligvis heller intet Indtryk paa de hamborgske Gesandter. Uden at oppebie yderligere Forhandlinger forlode de Glykstadt[5]). Hamborg var bestemt paa ikke at give efter; kunde der end et Øjeblik vise sig Tilbøjelighed dertil hos Raadet, saa var den menige Mands Stemning utaalmodig og krigerisk[6]). Og Christian IV's Sindelag forbitredes end yderligere, da han nu for første Gang erfarede om Elbprivilegiet af 1628[7]); han paastod med Bestemthed, at det kun kunde have Betydning for Krigens Tid, og at efter Freden hans Forlening med Holsten maatte give ham Myndigheden over Elben tilbage. Medens der endnu fandt en frugtesløs Skriftvexling Sted mellem begge Parter[8]), og den engelske Agent i Hamborg Robert Anstruther vistnok paa Christian IV's Opfordring for-

---

[1]) Hamborgernes Indlæg af 19. April og Kongens Svar af 20. April. Rechtmessige Defension p. 3—4, 38—43. Se ogsaa det ovfr. nævnte kongelige Manifest og Molbech, anf. St. I, 403.

[2]) Molbech, anf. St. I, 397.

[3]) Rechtmessige Defension p. 68.

[4]) En Toldseddel af 15. April kalder Afgiften Told. Sstds. p. 64.

[5]) Sstds. p. 4. Det danske Manifest bebrejder dem, at de rejste bort uden Replik.

[6]) Anstruther til Axel Arnfeldt, d. 21. April 1630. England Nr. 38. Gh. Ark.

[7]) Det omtales i Hamborgernes Skrivelse af 17. April. Rechtmessige Defension p. 122. Den 1. Maj sendte Christian IV en Afskrift af det til Hertug Frederik af Gottorp. Dresdn. Ark.

[8]) Hamborgs Skrivelse af 23. April og Christian IV's Svar af 26. April. Rechtmessige Defension p. 43—57.

Side 149

gjæves forsøgte en Mægling[1]), udrustedes der Krigsskibe i Staden. Den 27. April viste nu disse sig paa Floden og satte Soldater i Land ved Bilenburg i Nærheden af Glykstadt, og da Christian IV, ledsaget af sin Søn Ulrik, om Morgenen den 28. var reden derhen, faldt det

første Skud i Striden fra en hamborgsk Musketer, der rimeligvis uden at vide, hvem de Danske vare, nær havde ramt Hertugen[2]). Samme Dag sejlede hamborgske Skibe op forbi Glykstadt og lagde sig, hvor de kongelige Skibe plejede at ligge[3]). Følgen blev, at Fæstningen gav Ild, der besvaredes fra Skibene. Hamborgernes Angreb førte dog ikke til noget; de indskrænkede sig til i de følgende Dage at begynde en Blokade af Glykstadt og borttage nogle danske Skibe, ved hvilken Lejlighed et af disses Flage til stor Forbitrelse blev slæbt bagefter i Søen[4]).

Saaledes havde Christian IV's Kanoner paany lydt ved Elben. Han var atter indviklet i en Kamp, hvis Betydning langt overgik, hvad Valplads og Stridskræfter kunde bringe til at formode. Der var en Tilbøjelighed hos Samtiden til at lede efter denne Strids hemmelige Historie. I Hamborg gik Rygtet, at Kejseren havde givet sit Samtykke til Elbtolden. Hvor falskt Rygtet var, viser det foregaaende[5]). Ikke desto mindre var der en Forbindelse mellem Christian IV's Handlemaade og et almindeligere politisk Moment i Tiden. De habsburgske Planer mod Hansestæderne vare endnu ikke opgivne. Dog synes Kejseren selv at have indtaget en mere tilbageholden Plads og vilde i hvert Tilfælde ikke tage Parti mod Hamborg, som han maaske frygtede derved at kaste i Armene paa Sverig; han ønskede vistnok heller ikke at forøge Christian IV's Magt i Nordtydskland, hvor han saa let kunde blive farlig for hans egen Søn, naar denne blev Erkebisp i Bremen; maaske havde han heller ikke noget imod en staaende Strid imellem Kongen og Hamborg[6]). Spanien førte derimod nu an. Det ønskede

---

[1]) Det danske Manifest. Jvfr. Anstruther til Axel Arnfeldt, d. 21. April.

[2]) Det danske Manifest. Rechtmessige Defension p. 7.

[3]) Danske Samlinger 2. R. III, 382.

[4]) Det danske Manifest. Rechtmessige Defension p. 6.

[5]) Jvfr. p. 48 og Adlersparre, anf. St. III, 189.

[6]) Jvfr. Anstruther til Axel Arnfeldt, 21. April, hvor han omtaler Tillys Glæde over Striden.

Side 150

stadigt at bibringe Hansestæderne et Knæk eller rettere at gjøre dem afhængige af sig. Et Mandat offentliggjordes, hvorefter alle Skibe, der fra dem løb ind i spanske Havne, skulde confiskeres, naar de ikke havde Pas fra Gabriel de Roy, der førte Titel af Commissarius i det oceaniske og baltiske Hav og for Tiden residerede i Wismar. Hensigten var — og hertil havde Kejseren givet sit Samtykke[1]) — at faae spanske Commissarier ansatte i Hansestæderne, som skulde have Tilsyn med Skibsfarten paa Spanien og vel i det Hele tillige med de politiske Forhold; i Stæderne opfattede man det som et Forsøg paa at bringe dem under det spanske Aag og modsatte sig det bestemt[2]). Det var ikke alene Hansestæderne, Philip IV vilde ramme, men endnu mere Hollænderne, hvis Handel paa Hamborg og Smughandel paa Spanien med hamborgske Skibe han ønskede at lægge Hindringer i Vejen for[3]). Hans Planer mødtes med Wallensteins, hvis Forhold til Spanien forøvrigt paa dette Tidspunkt var underkastet stærke Svingninger[4]). Ogsaa Wallenstein vilde Hansestæderne og Holland tillivs[5]), og dette var vistnok en yderligere Aarsag for ham til at vise sig venlig imod Christian IV i den hamborgske Strid; det fortjener at mærkes, at han allerede 1627 havde tilbudt Spanien at

spærre Elben ved Anlæget af et Fort nedenfor Hamborg for derigjennem at skade den hollandske Handel[6]). Sagen var nu, at Christian IV satte sine egne Bestræbelser i Forbindelse med de spansk-wallensteinske og derved udsatte sig for Andel i den Antipathi, som i den protestantiske offentlige Mening endnu stadigt knyttede sig til Spanien, dette Rige, hvis Navn trods dets successive, men endnu ikke fuldt bemærkede Tilbagegang stedse fremkaldte den samme Frygt og det samme Had som i Philip II's Tid[7]). Dermed er ikke ment, at han i

---

[1]) Se Indledningen til Overenskomsten af 22. Octobr. / 1. Novbr. 1630 mellem Gabriel de Roy og Fred. Gynther. Spanien 28 c. Membraner. Gh. Ark.

[2]) Droysen, Gustav Adolf II, 98—99.

[3]) Se ovfr. nævnte Indledning.

[4]) Wittich, Wallenstein und die Spanier. Preussiche Jahrbücher. XXII, 426 ff. Jvfr. Klopp, Tilly II, 50.

[5]) Droysen, anf. St. II, 99.

[6]) Preussische Jahrbücher XXII, 332, 334.

[7]) Jvfr. Reichard, anf. St. p. 106 ff. Groen van Prinsterer, Archives de la maison d'Orange 2. Ser. IV, p. XCII.

Side 151

og for sig ønskede at støtte de spanske Planer, der for en Del havde deres Rod i de endnu ikke opgivne universalmonarkistiske Tendentser, men at han combinerede sine Planer med de spanske for at drage Fordel af disse til sines Gjennemførelse og tillige for ganske i Almindelighed at befæste sit Forhold til Spanien i den Hensigt at kunne søge en Støtte hos dette Rige, ligesom hos Wallenstein, under det Uvejr fra Sverigs Side, som han netop nu saa trække op fra Horizonten af.

Allerede i Sommeren 1629 havde Gabriel de Roy gjort indledende Skridt, som man fra dansk Side, omend ikke uden Betænkelighed, var kommen imøde[1]), og ved Aarets Begyndelse aabnedes der Forhandlinger mellem den nævnte spanske Commissarius og den forhenværende Møntmester i Glykstadt, Albrecht Dinessen[2]), angaaende Glykstadts Oprettelse til en Stapelplads for Handelen fra Elben, Weseren og andre Steder ved Vesterhavet til Spanien. Da de Roy i en Skrivelse af 22. Februar havde erklæret sig villig til yderligere Forhandlinger, fik nu Frederik Gynther den 29. Marts Ordre til at rejse til ham i Wismar[3]). Han skulde indlede Underhandlingerne med at minde om de Fordele, en Overenskomst kunde tilvejebringe baade med Hensyn til Handelsforholdene og som Grundlag for en nøjere Forbindelse mellem Rigerne[4]). Overenskomsten

---

[1]) Den 6. August 1629 skrev Jacob Ulfeldt fra Nyborg til Christian Friis, at han havde faaet tre Breve fra de Roy. »Dett er wist icke wden stor Aarsag, att saa instanter om samme negotio skriffuis, dett siunisz icke wraadeligt, om Kongl. Mait. naadigst wilde per idoneum lade forfare hansz forschlag, saa kand hansz Mait. disz bedre erfare intencionem. Mig siunis, att dett er ett negotium, som concernerer statum reipublicae, och Invidentz oc Jalousi er well att befrøgte aff andre nationer, at misera fortuna caret invidia, dett er werdensz løb och haffuer altid saa werritt. Men nar alting prudenter consulteris och ordineris, kannd møgit gott skee vden fare, skeele Øyne kand mand aldrig forbigaae.» Christian Friis's Kantslerbreve. Gh. Ark. I et Brev af 28. Septbr. meddelte nu Ulfeldt Christian Friis, at han efter Kongens Befaling for nogen Tid siden havde skrevet de Roy til, og at denne nu havde svaret. Adelsbreve Nr. 20. Under 8. Decbr. 1629 bad Christian IV Kongen af Spanien om at tilstaae Glykstadt Handelsconcessioner i hans Rige. Ausländ. Registr.

[2]) Albertus Dionis kaldes han.

[3]) Instruxen i Reichstags-Acta. Nr. XVIII a. Gh. Ark.

[4]) Ganske paa lignende Maade udtaler Christian IV sig i et Brev til Gabriel de Roy af d. 29. Marts. Ausländ. Registr.

Side 152

burde gaae ud paa, at Gabriel de Roy eller en anden Spanier ansattes som Resident i Glykstadt, og at alle Skippere, der kom fra Elben og Weseren og vilde til Spanien, skulde melde sig hos ham og modtage Certificatser efter først at have betalt Kongens Tolder Told; hvis de ikke gjorde det, skulde deres Skibe confiskeres i de spanske Havne. Tillige skulde Gynther søge at erhverve forskjellige Handelsbegunstigelser for danske Skibe og Skibe, hjemmehørende i Glykstadt, men byggede i Holland[1]). Christian IV's Hensigter vare ikke dunkle: han vilde sikre Elbtolden, forøge Glykstadts Betydning og skade Hamborg, samtidigt med at han gik ind paa Spaniens Planer om at faae en Control med hele Handelen. I Midten af April vare Underhandlingerne i livlig Gang[2]), men førte dog først til et Resultat i Slutningen af October.

Der er mange og væsentlige Sider af den politiske Udvikling i denne Periode, der hovedsagentligt gjøre Indtryk af det tragiske. Hvor mange Fejl der end begaaes i Forholdet til Sverig, i det store Hele staaer det for En, at her kæmpes en Kamp mod en uundgaaelig Skjæbne, at her strides en Strid mod en uafvendelig Ulykke, der har sin Aarsag i hele den ydre Situation. Langt anderledes stiller Sagen sig med det hamborgske Spørgsmaal. Aarsagerne ligge her langt mere hos Christian IV selv. I Virkeligheden er her Tale om Angreb, ikke om Forsvar. Følgen blev Splittelse af Kræfter, Bortfjernelse af Allierede. Samtiden var ikke blind for, at her blev begaaet en Fejl. Det er interessant at see, hvorledes Sir Thomas Roe, der dog ingenlunde var særligt venligt stemt overfor Hamborg, bedømte Christian IV's Handlemaade[3]). Han dadler den juridisk, fordi Kongen ikke først har søgt at erhverve sig Ret ved en Proces, og politisk, fordi han i disse

---

[1]) Af Instruxens øvrige Indhold kan mærkes, at Kongen kun i Nødsfald vil indrømme den spanske Resident i Glykstadt privat katholsk Gudstjeneste. Forlanger Spanien andre Forpligtelser fra Kongens Side, skal Gynther tage Forslaget ad referendum, men imidlertid lade Forhandlingerne fortsættes. Der skal gives de Roy Udsigt til en privat Belønning.

[2]) Molbech, anf. St. I, 408.

[3]) Hans Memorial til sin Regering findes i Afskrift i Ny kgl. Saml. 1018 b 4to, hvorefter Udtog hos Molbech, anf. St. I, 406—407 og i Danske Magazin 3 R. I, 8—9.

Side 153

urolige Tider har optaget Spørgsmaalet om dominium fluminis, og fordi han har handlet, førend hans Forberedelser vare færdige, skjøndt det er et af de Foretagender, der kun billiges, naar de ere gjennemførte[1]); paa den anden Side fremhæver han, at han hos Hamborgerne har bemærket en Beslutning om at benytte sig af Lejligheden til at gjøre sig uafhængige af Kongen. Dog havde Roe ikke fuldstændigt gjennemskuet Situationen. Dette var derimod Tilfældet med Rigsraadet. Hele Foretagendet synes ikke alene begyndt uden dets Vidende,

men stred ogsaa bestemt imod dets politiske Grundsætninger, som for en stor Del jo gik ud paa Venskab med Hansestæderne. Der findes ogsaa Spor til den Bevægelse, som Begivenhederne have frembragt mellem Raaderne. Der var sammenkaldt en Herredag til Kjøbenhavn den 10. Maj[2]); men otte Dage iforvejen opfordrede Christian Friis, Otto Skeel og Frands Rantzau sex af deres Embedsbrødre, nemlig Claus Daa, Hans Lindenov, Just Høg, Anders Bilde, Christopher Ulfeldt og Tage Thott til ufortøvet at komme til Hovedstaden, da de havde vigtige Sager at forhandle med dem[3]). Og den 20. Maj tilraadede da hele Rigsraadet i et Indlæg til Kongen bestemt Forlig med Hamborg og Forsoning med Hansestæderne for at forebygge et Forbund mellem dem og Sverig[4]). Men her viste sig Grændserne for Rigsraadets Indflydelse; dets Skrivelse gjorde intet Indtryk, og det besluttede derfor at anvende kraftigere Midler. Det havde næppe været uden Indflydelse paa Kongens Holdning, at han i Glykstadt ikke havde været omgiven af en eneste af sine danske Raader[5]); derfor sendtes nu den 8. Juni Christen Thomesen Sehested og Claus Daa, der maaske altsaa kunne antages at have ledet Oppositionen,

---

[1]) »Quae non laudantur, nisi acta».

[2]) Kongebrev af 16. Januar. Sjæll. Tegn.

[3]) Brev af 3. Maj. Sjæll. Tegn.

[4]) Brudstykke hos Molbech, anf. St. I, 412 efter Originalen i Rigsraadsbreve Nr. 47. Underskrifterne ere: Christian Friis, Jørgen Skeel, Christen Holk, Anders Bilde, Mogens Kaas, Tage Thott, Claus Daa, Christen Thomesen, Christopher Ulfeldt, Otto Skeel, Just Høg og Frands Rantzau.

[5]) Anstruther til Axel Arnfeldt, d. 21. April: — »Dolendum, at der er icke en aff dett danske Radt huosz Kongen, och andre huosz hanem haffuer icke den authoritet at offuerkome qvod difficile est» —.

Side 154

til ham i Glykstadt som Overbringere af en Memorial[1]), der stærkt fremhævede den hamborgske Strids Sammenhæng med den almindelige politiske Situation. De mindede om den ringe Hjælp, Kongen i sin største Nød havde havt af sine gamle og bedste Venner; hvor meget mindre kunde man da stole paa den Hjælp, de nye Venner tilbøde eller vilde yde, og som udelukkende havde sin Grund i, at de vilde styrte Danmark i en Krig, i hvilken det vilde gaae sin Undergang imøde til evig Spot. Der kunde ingen Tvivl være om, at Kongen af Sverig, der kun ved sin egen Redelighed nu holdtes tilbage fra at gjøre, hvad der var ham saa let, vilde benytte sig af Lejligheden, naar Danmark tog hans Fjender til Hjælp; det vilde bryde ud til en aaben Krig, og eet kunde Kongen være vis paa, at »Krigen i dette Øjeblik er vort Fædrelands endelige og visse Undergang». Det var klart nok, at Rigsraadet ved de gamle Venner sigtede til England og Nederlandene og ved de nye til Habsburg og Wallenstein, og at de satte den hamborgske Sag i Forbindelse med de forskjellige andre Skridt, der betegnede en Tilnærmelse til Papisterne. Men heller ikke dette, ligesaalidt som en fornyet Advarsel af 26. Juni[2]), afvendte Fortsættelsen af Striden, som, naar den var begyndt, ogsaa kun vanskeligt kunde afbrydes.

Kampens Begyndelse havde yderligere forbitret Kongens Stemning mod Hamborgerne, hvem han paa Grund af Stadens Afhængighedsforhold af Holsten først og fremmest betragtede som Oprørere. Han lod al hamborgsk Ejendom i Danmark beslaglægge og

paaskyndede Udrustningen af en Flaade, der skulde sendes til Elben[3]). Imidlertid vare Mæglingsforsøg ikke udeblevne, de to Nabohansestæder Lybek og Bremen havde taget Initiativet. Men Kongen hævdede i Begyndelsen som Betingelse for enhver Forhandling, at Hamborg først skulde

---

[1]) Molbech, anf. St. I, 413—14 efter Originalen i Rigsraadsbreve Nr. 47. Underskrifterne ere: Christian Friis, Jørgen Skeel, Christen Holk, Jacob Ulfeldt, Albert Skeel, Anders Bilde, Jens Juel, Mogens Kaas, Tage Thott, Claus Daa, Christen Thomesen, Christopher Ulfeldt, Just Høg og Frands Rantzau.

[2]) Molbech, anf. St. I, 412.

[3]) Hertil hører ogsaa en Ordre af 19. Juli til Tolderne i Sundet om at anholde alle passerende Koffardiskibe, da Kongen vilde fragte en Del af dem. Sjæll. Tegn.

Side 155

erkjende sin Uret ved at tilbagegive de tagne Skibe og Varer[1]), og i Modsætning hertil fastholdt Hamborgerne, at en saadan Tilbagegivelse kun kunde skee, naar den opkrævede Told tilbagebetaltes, Sejladsen paa Elben gaves fri, Beslaglæggelsen hævedes, og fremfor alt Kongen forpligtede sig til ikke at forøge sine Befæstninger ved Elben og til ikke for Fremtiden at holde Krigsskibe paa denne Flod[2]). De to sidste Punkter vare øjensynligt Hovedsagen, de aabenbarede, at Striden drejede sig om Elbprivilegiet af 1628 eller Ikke-Elbprivilegiet. Og man kom ikke nærmere til et Forlig, da Kongen den 2. Juni erklærede sig villig til, hvis Hamborgerne tilbagegave det tagne, da at overlade Sagen til en mindelig Mægling, og hvis denne blev resultatløs, da til en Voldgiftskjendelse, og imidlertid give Elbsejladsen fri og ophæve Sekvestrationen af det beslaglagte Gods[3]). Thi Staden fordrede endnu de to Hovedpunkter fra før[4]), og dens yderste Indrømmelse i Slutningen af Juni gik vel ud paa Tilbagegivelsen af det tagne mod Elbens Frihed og Beslaglæggelsens Ophør, men kun under Forbehold af, at Striden henvistes til Mægling og derefter eventuelt til retslig Afgjørelse, og at saa Kongen imidlertid ikke anlagde nye Skandser eller lagde Krigsskibe paa Elben[5]).

Det Forsøg paa en Bilæggelse af Striden, som den engelske Regering, hvem Sagen af mercantile Hensyn ikke kunde være ligegyldig, havde gjort ved at lade Roe bringe Sagen frem paa hans Gjennemrejse paa Hjemvejen fra Preussen[6]), strandede ligeledes paa Spørgsmaalet om Elbprivilegiet[7]). Imidlertid var

---

[1]) Molbech, anf. St. I, 415. Kongens Svar af 14. Maj til Lybeks og Bremens Gesandter. Det danske Manifest.

[2]) Hamborgs Skrivelse af 21. Maj til Lybeks og Bremens Gesandter. Rechtmessige Defension p. 106—13. Lybeks og Bremens Gesandters Skrivelse af 27. Maj til Christian IV. Det danske Manifest.

[3]) Rechtmessige Defension p. 136—37.

[4]) Hamborgs Erklæring til Lybeks og Bremens Gesandter af 5. Juni. Rechtmessige Defension p. 137—42.

[5]) Hamborgs Erklæring til Lybeks og Bremens Gesandter af 28. Juni. Rechtmessige Defension p. 159—72, jvfr. p. 147.

[6]) Molbech, anf. St. I, 417—18. Han var den 20. April i Helsingør. Gardiner, Letters relating to the mission of Sir Thomas Roe p. 80—84. Karl I havde allerede den 28. Octbr. 1629 udstedt et Creditiv for ham. Molbech, anf. St. I, 376.

[7]) Molbech, anf. St. I, 407—408.

Side 156

Kejseren selvfølgeligt ikke bleven holdt udenfor Striden; begge Parter havde fremstillet Sagen for ham, hver paa sin Maade, og Christian IV havde hermed, som naturligt var, forbundet en Opfordring til Elbprivilegiets Ophævelse[1]). Ogsaa mellem Tilly og Christian IV fandt livlige Forhandlinger Sted[2]); men Kongen opdagede snart, at han hverken fra Ligaens Feltherre, der i denne Sag bedre end Wallenstein repræsenterede Kejserens Standpunkt, eller fra denne selv nu mere end før kunde vente stor Imødekommenhed. Kejseren anerkjendte Hamborg som Rigsstad[3]), og snart viste det sig at være hans Hensigt at drage hele Sagen ind under sin Afgjørelse for derigjennem at hævde sin Indflydelse i disse Egne. Det var dette, som de protestantiske Sømagter England og Nederlandene saa nødigt saae[4]). I Maj foreslog Tilly Kongen en Vaabenstilstand, selv om Hamborgerne ikke skulde ville udlevere de tagne Skibe, samt Sagens endelige Afgjørelse ved en kejserlig Resolution[5]). Som Svar herpaa udtrykte Christian IV sin Forbauselse over, at Tilly ikke var optraadt overfor det oprørske Hamborg i Overensstemmelse med Rigsforfatningen[6]). Men imidlertid havde Kejseren i Slutningen af Maj overdraget Tilly ved Mæg-

---

[1]) Hamborgs Skrivelser til Kejseren af 17., 23. og 24. April samt 4. Maj og til Kurfyrsterne af 30. April. Rechtmessige Defension p. 119—23, 124—26, 126—29, 130—33, 133—36. Christian IV's Skrivelser til Kejseren af 28. April og 16. Juni. Abdruck der zwischen Ihr. Kayserl. und zu Dennemarcken Königl. May. newlicher Zeit ergangnen Schreiben. 1630.

[2]) Tilly udbeder sig under den 29. April fra Stade Oplysninger af Kongen om Hamborgernes Klager. Breve fra Tilly. Aflev. fra Gh. Ark. Kongl. Bibl. Den 28. April forsvarer Kongen sin Handlemaade. Ausländ. Registr. Tilly's Creditiv af 10. Maj for Hans Christoph von Ruepp, der sendes til Kongen. Breve fra Tilly. Kongens Recreditiv for ham af 1. Maj. Ausländ. Registr. Kongens Creditiv af 7. Maj for Oynhausen, der sendes til Tilly. Ausländ. Registr. Molbech, anf. St. I, 415—16.

[3]) Under 25. Maj befalede Kejseren Kammerretten i Speier uden Hensyn til den af Kongen fordrede Revision at skride til Execution af Dommen af 6. Juli 1618, hvorved Hamborg erkjendes for en fri Rigsstad. Oldenburger, Limnaeus enucleatus II. Addit. p. 230—31.

[4]) Danske Magazin 3. R. I, 8—9. Axel Arnfeldt til Christian IV, Haag d. 28. Juli 1630. Holland Nr. 53. Gh. Ark.

[5]) Tilly's Recreditiv for Oynhausen, Stade, d. 20. Maj, hvormed følger som Tillæg Forslag til Stridens Bilæggelse. Breve fra Tilly.

[6]) Christian IV til Tilly, d. 14. Maj. Ausländ. Registr.

Side 157

ling foreløbigt at ordne Sagen, indtil han selv havde undersøgt den[1]), og da Tilly i Begyndelsen af Juni var i Færd med at rejse til Collegialdagen i Regensburg, udnævnte han Oberst Comargo til at repræsentere sig som sin Subdelegerede[2]).

Langt venligere var Wallenstein vedbleven at stille sig til Christian IV i Striden. Det fortælles, at da Hamborgerne i April klagede til ham, gjorde han sig lystig derover og sendte deres Brev til Kongen[3]). Og da Henrik Holk i Slutningen af Maj, som før omtalt, kom som Gesandt til Glykstadt, bad han paa Wallensteins Vegne Christian IV være forsikret om, at en treaarig Elbtold med det første skulde blive udvirket ved Kejserhoffet, omend enkelte

Hoftjenere vare derimod. Han kaldte Hamborgernes Forholdsregler vidtudseende og ubetænksomme, og, ihvorvel han opfordrede Kongen til at gaae ind paa Tilly's Forslag om Mægling, stillede han paa den anden Side i Udsigt, at en derved opnaaet Stilstand kunde benyttes til bedre at sikre Glykstadt[4]).

Der var endnu en Magt, der med ikke mindre Opmærksomhed havde fulgt Udviklingen af Begivenhederne ved Elben, og det var Sverig. Allerede længe havde Gustav Adolf ved ivrige Agitationer søgt at skaffe sig Forbundne i Hansestæderne til den store Kamp, der forestod[5]); hvor belejligt indtraf det nu ikke for hans Planer, da hans Rival Christian IV selv hjalp til at knytte disse Stæder til ham istedenfor at søge at fjerne dem fra ham! Allerede den 13. April gav den svenske Regering sin Agent i Hamborg Ordre til at paavirke Hamborgerne til ikke at taale, at den danske Konge anlagde noget Blokhus ved Elben; de burde sætte sig derimod med Magt, og Agenten skulde love dem, at hvis de begjærede Bistand af Svenskerkongen, vilde denne i Nødsfald yde en saadan[6]). Saaledes blev Gustav Adolfs Raad maaske en vigtig Aarsag til Hamborgernes

---

[1]) Kejserens Commission og Skrivelse til Hamborg af 6. Juni. Rechtmessige Defension p. 178—81.

[2]) Tilly til Christian IV, Stade, d. 12. Juni. Breve fra Tilly. Tilly til Hamborg, d. 13. Juni. Rechtmessige Defension p. 177—78.

[3]) Adlersparre, anf. St. III, 188—89.

[4]) Holks ovfr. anf. Proposition af 23. Maj / 3. Juni.

[5]) Droysen, Gustav Adolf II, 99—103.

[6]) Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia II, 13—14.

Side 158

Handlinger den 27. og 28. April, og det kan ikke nægtes, at her foreligger en machiavellistisk Politik fra svensk Side, der fuldt vel naaer alle tvetydige Skridt fra den danske Konges Side i denne Periode. Til svensk Hjælp til Hamborg kom det dog ikke; hvad der skete, indskrænkede sig til, at Rasch bebrejdede Christian IV hans Forbindelser med de Katholskes Planer[1]), og at Gustav Adolf tilbød sin Mægling, som dog blev afvist[2]). Men Sverigs hele Stilling til Sagen var et yderligere Bevis paa det uforsigtige i Christian IV's Handlemaade og paa det rigtige i Rigsraadets Advarsler.

Det var ikke alene ved Elben, at den danske og svenske Politik krydsedes; ogsaa i Haag, et af Midtpunkterne for hele det daværende Europas politiske Liv[3]), udfægtedes en Strid imellem det danske og det svenske Diplomati. Det er i det foregaaende omtalt, at Gustav Adolf allerede i Foraaret 1629 havde aabnet Underhandlinger om Fornyelsen af det netop da udløbende Forbund mellem Generalstaterne og Sverig; Danmarks Nederlag og Fred, Sverigs Optagelse af Kampen for den protestantiske Sag maatte til en vis Grad gjøre det sandsynligt, at Danmark paany skulde lide under en mod det uvenlig nordisk Alliance. Men Forholdet var mere indviklet. En af Nederlandenes Hovedinteresser var Bevarelsen af Ligevægten i Norden og paa Østersøen. Sverigs stærke Udvidelse truede denne, Tolden i Pillau, Danzig og de andre preussiske Havne, der drejede sig om meget betydelige Summer[4]), viste Faren derved; Kjøbmændene følte Tab, og en Stigning af Kornpriserne mærkedes tydeligt[5]). Allerede nu rejste der sig

[1]) Cronholm, anf. St. V, 2; 33.

[2]) Cronholm, anf. St. V, 2; 34. Under d. 2. Juni udbad Gustav Adolf sig Axel Oxenstjernes Raad, om han skulde tilbyde sin Mægling i den hamborgske Sag for derigjennem at naae til Forbund med Hansestæderne. Allenske Sager Nr. 10.

[3]) 1625 havde Gustav Adolf overfor den nederlandske Gesandt Vosbergen kaldt Haag »het theatrum van alle de handelingen ende actien van Europa». Verbael p. 113.

[4]) De indbragte 1630 393,249 Rdlr., 1632 627,272 Rdlr. og 1634 808,707 Rdlr. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia I p. XLIX. Odhner, Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare p. 289. Jvfr. Odhner, Sveriges deltagande i Westfaliska fredscongressen p. 46—48.

[5]) Cronholm, anf. St. V, 2; 75.

Side 159

Stemmer, der forudsaae det Tidspunkt, hvor Nederlænderne kunde blive fortrængte fra Østersøhandelen[1]). Frygten for Sverigs Østersømagt begyndte at blive et Moment i den nederlandske Politik; ikke 30 Aar efter dette Tidspunkt var det dette Moment, der lod en nederlandsk Flaade redde Kjøbenhavn fra Undergang. Bevægelsen i dette Moments Betydning er et af Hovedpunkterne i Danmarks politiske Historie i en stor Del af det 17. Aarhundrede. Fra 1629 til 1645 tager det til, trænges atter tilbage paa Grund af Danmarks Fejl, Sverigs Held og hele den politiske Situation, og viser sig igjen paany. Fra 1645 til 1660 skrider det under betydelige Svingninger jævnt fremad.

Christian IV forsøgte at benytte sig af Usikkerheden i Nederlandenes Stemning; det var sandt at sige et af de faa Lyspunkter, der viste sig i Horizonten. Da Residenten i Haag Scultetus var død, besluttedes Afsendelsen af Axel Arnfeldt dertil. Han havde været Sekretair i Kantseliet[2]) og senere Rentemester[3]) og Krigscommissair[4]); uden diplomatisk Erfaring var han heller ikke, da han 1621 havde været paa en Sendelse til Spanien[5]). Han var bekjendt for sin Pragtlyst og Ødselhed[6]); ikke alle talte godt om hans Redelighed[7]). I Begyndelsen af Februar 1630 udfærdigedes hans Instrux[8]). Den bar ved hele sin Moderation Præget af at være affattet efter Conference med Rigsraadet eller i det mindste med Kantsler Christian Friis. Det fremgaaer imidlertid tydeligt af den, at hans Hovedopgave skulde være, selv ved Hjælp af Bestikkelser, at søge at fjerne Generalstaterne fra Sverig; han skulde skildre dette Riges Handlinger som udelukkende ledede af Egennytte og dets Trudsler om Krig i Tydskland som farlige for de Evangeliskes

[1]) Et Skrift af Nykerke i denne Retning udkom 1631. Laspeyres, Geschichte der volkswirthschaftlichen Anschauungen der Niederländer und ihrer Literatur zur Zeit der Republik. Leipzig 1863. p. 202.

[2]) Fra 1615—1623. Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 p. 161.

[3]) Fra 1623. Sstds. p. 168.

[4]) Fra 1625. Molbech, anf. St. I, 400, jvfr. p. 74.

[5]) Slange, anf. St. p. 467.

[6]) Han lod i Aarene 1629—1633 opføre det prægtige Basnæs.

[7]) En Fortælling om hans Underslæb i Ny kgl. Saml. 2138 4to.

[8]) En Afskrift af Instruxen med Datum: 5. Februar i Gl. kgl. Saml. 2616 4to. Afskriften i Danske Kantseli's udenlandske Instruxbog er udateret.

Side 160

Sag, da Kejseren derved nødtes til at holde en stor Hær; lejlighedsvis skulde han berøre Pillautolden og fremhæve, at Sverig ved sine tidligere Forbund med Nederlandene kun havde søgt sin egen Fordel, og at Danmarks Bevarelse var Staterne mere magtpaaliggende end Sverigs. Men han skulde paa den anden Side alligevel optræde med den størst mulige Forsigtighed og give Agt paa ikke at fremkalde Sverigs Skinsyge; talte Nederlænderne om Forbund med Danmark, skulde han kun tage det ad referendum og ikke give Udsigt til dets Oprettelse, især ikke, hvis det skulde være offensivt. Spørgsmaalet om Herredømmet paa Østersøen skulde han lade hvile; klagedes der over Sundtoldens Forhøjelse, skulde han foregive Ubekjendtskab med Sagen. Med Hensyn til Forholdene paa Elben skulde han fremstille Glykstadts Befæstning som sigtende til at forhindre de Kejserlige fra at bemægtige sig Floden: det var netop det omvendte af, hvad man sagde til Wallenstein.

I Slutningen af Marts afrejste Axel Arnfeldt fra Kjøbenhavn og indtraf i Midten af April til Holland[1]). Strax ved hans første Audients traadte de vanskelige Spørgsmaal frem, idet man forespurgte sig om hans Konges Hensigter med Hensyn til Pillautolden; kort efter henvendte en nederlandsk Statsmand sig underhaanden til ham og slog paa et Forbund til Opretholdelsen af Handelsfriheden i Østersøen. Overensstemmende med sin Instrux holdt han sit Svar svævende[2]). Ikke mindre Forsigtighed paabød hans Stilling ham i Forholdet til den svenske Resident Camerarius, hvis Arbejde paa Fornyelsen af det svensk-nederlandske Forbund, der allerede i Forvejen var stødt paa ikke ringe Vanskeligheder[3]), han skulde neutralisere uden dog at bryde med ham[4]).

---

[1]) Arnfeldt til Christian IV, Amsterdam 17. April (g. St.). Holland Nr. 53. Gh. Ark. Creditivet for ham er af 19. Marts. Ausländ. Registr. Jvfr. Molbech, anf. St. I, 400.

[2]) Arnfeldt til Christian IV, Haag 27. April (g. St.). Holland Nr. 53. Arnfeldt til Christian Friis, 9. Maj (n. St.). Registr. 82. Gh. Ark.

[3]) Gustav Adolf til Salvius, 24. Marts 1630. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia I, 104.

[4]) Jvfr. Cronholm, anf. St. V, 2; 70 og den nævnte Skrivelse af 27. April og en senere af 22. Juni. Holland Nr. 53. At Arnfeldt har anvendt Bestikkelser i Haag, antyder han selv i flere Breve, og fra Kongen udstedtes under 1. Maj og flere Gange senere Skrivelser til forskjellige

Side 161

Næppe vare imidlertid hans Meddelelser om Generalstaternes Udtalelser naaede til Kjøbenhavn, førend det viste sig, hvor lidet den Forsigtighed, Instruxen havde været besjælet af, stemmede overens med Kongens Natur. Han gav øjeblikkeligt Arnfeldt Ordre til at indlade sig i Underhandlinger om et Forbund angaaende Østersøen og sigtende til at raade Bod paa de svenske Toldpaalæg[1]), og først derefter henvendte han sig til Rigsraadet og forestillede det, hvor betydningsfuldt et saadant Forbund vilde være, og at det burde kjøbes selv med Indrømmelser i Sundtoldsagen[2]). Altsaa paa samme Tid, som han stod i Underhandlinger med Nederlændernes Dødsfjender, Underhandlinger, som i hvert Tilfælde berørte Nederlændernes commercielle Interesser, var han tilbøjelig til at indgaae Forbund med dem imod Sverig; det var ganske vist en Maade, hvorpaa muligvis Generalstaternes Venskab kunde vindes, men rigtignok en Maade, hvor, hvis Generalstaterne lod deres Tale blive til Gjerning, en

Forandring af de diplomatiske Forhandlinger til Brug af Vaabnene kunde forudsees at ville blive øjeblikkelig. Rigsraadets Stilling til Sagen var herved forud given; i sin Svarskrivelse[3]) tilraadede det kun Forbund med Nederlandene, forsaavidt som det holdtes i almindelige Udtryk, og advarede bestemt imod at lade det særligt angaae Østersøen, hvoraf Følgen kun vilde blive aabent Fjendskab med Sverig; ikke uden politisk Takt mindede det Kongen om, at et saadant Forbund jo ogsaa vilde medføre Indgreb i Kongens egne Højhedsrettigheder over det nævnte Hav. Man faaer Indtrykket af, at Rigsraaderne vidste, at det var det ømme Sted at tage Kongen paa.

Da Axel Arnfeldt i Henhold til sine Instruxer indledede Forhandlinger med Generalstaterne om Forbund, erklærede de sig villige dertil[4]). Men samtidigt var Gesandtens Stilling begyndt at blive endnu mere vanskelig end før. Christian IV's hamborgske Politik var begyndt at gjøre sin Virkning. Neder-

---

unævnte Personer i Haag, hvori de takkes for deres Venlighed mod Gesandten og opfordres til at vedblive dermed. Ausländ. Registr.

[1]) Molbech, anf. St. I, 411.

[2]) Skrivelse til Rigsraadet af 12. Maj. Molbech, anf. St. I, 411—12.

[3]) Skrivelse af 20. Maj. Molbech, anf. St. I, 411—12.

[4]) Arnfeldt til Christian Friis, 10. Juli (g. St.). Registr. 82. Gh. Ark.

[11]

Side 162

lænderne vare fremstaaede med Klager over Elbtolden og havde paa en uigjendrivelig Maade fremhævet Modsigelsen mellem denne og Harmen over Pillautolden[1]); samtidigt var Sundtoldens Forhøjelse atter bleven Gjenstand for Forestillinger[2]). At klare disse Skjær blev desto vanskeligere for Arnfeldt derved, at han i høj Grad savnede Meddelelser fra Hjemmet[3]). Det er rimeligt, at allerede disse Forhold maatte bringe en uheldig Vaklen ind i hans Optræden; men hvormeget maatte den ikke blive forøget, da han pludseligt modtog Ordre til at afbryde Forhandlingerne om et østersøisk Forbund[4]); det var øjensynligt Rigsraadets Modstand og Sverigs Holdning, der gjorde deres Indflydelse gjældende. Men hvor rigtigt det end var at standse i rette Tid, man havde dog kun valgt det mindste af to Onder. Sikkert med Rette skrev Axel Arnfeldt til Christian Friis: Dersom jeg opholder dem længere varia spe, maa jeg derover tabe min Credit. Det kunde ikke undgaaes, at han under saadanne Omstændigheder efterhaanden maatte tabe Terrain i sin diplomatiske Kamp med Camerarius[5]). Da bragte Krigens Begyndelse i Tydskland et nyt Moment ind i Forhandlingernes Gang i Haag.

Medens der nemlig saaledes førtes Underhandlinger paa de forskjelligste Steder, og medens man i Danmark med ængstelig Spænding saa hen til Kampens Udbrud ved Østersøens Kyst, var det sidste Forsøg paa at afvende den mislykket. Allerede tidligt paa Foraaret vare de to Parter blevne enige om et Fredsmøde i Danzig under dansk Mægling. Omend dets Aabning efter Wallensteins Ønske først var bleven berammet til Maj Maaned[6]), var dog allerede i Februar Instruxen bleven

[1]) Arnfeldt til Christian IV, d. 27. og 29. April samt en unævnt Dag i Maj. Holland Nr. 53. Aitzema, anf. St. III, 1; 118—19. Allerede 1629 havde Nederlænderne klaget over danske Excesser paa Elben. Aitzema, anf. St. II, 786.

[2]) Aitzema, anf. St. III, 1; 119. Den 29. Marts 1630 havde der fundet en dog ikke betydelig Sundtoldforhøjelse Sted. Sjæll. Tegn.

[3]) Ovfr. nævnte Skrivelse til Christian IV af Maj. Molbech, anf. St. I, 416.

[4]) Ovfr. nævnte Skrivelse til Christian Friis af 10. Juli.

[5]) Om dennes Forhandlinger se Arend, anf. St. III, 4; 471 ff. og Cronholm, anf. St. V, 2; 71.

[6]) Adlersparre, anf. St. III, 173. Gustav Adolf til Christian IV, den 25. Marts 1630. Svenske Akta.

Side 163

udfærdiget for den kejserlige Gesandt Carl Hannibal von Dohna[1]). Den viste, at Kejseren ønskede Forhandlingerne væsentligt indskrænkede til det stralsundske Stridsspørgsmaal, med Hensyn til hvilket Dohna skulde tilbyde, at de kejserlige Tropper skulde blive dragne bort fra Pommern, naar de Svenske til Gjengjæld vilde rømme Stralsund og bestemt forpligte sig til ikke at foretage noget Indfald i Tydskland. Kun i Nødsfald skulde der gives Gustav Adolf Titel af Konge af Sverig, noget, hvorved man jo vilde præjudicere Kong Sigismund af Polens Tronprætensioner. Sammenligner man denne Instrux med de svenske Commissariers, der var ganske overensstemmende med Fegræus's Fredsforslag til Christian IV[2]), og som gik ud paa en almindelig Opgjørelse af de nordtydske Stridsspørgsmaal, viser det sig klart, hvor usandsynligt et mindeligt Forlig var. Det var sikkert ogsaa kun i Kraft af den menneskelige Grundsætning: hvad man ønsker, det venter man, og ikke paa Grund af en større politisk Forsynlighed, at man fra dansk Side ikke var fri for at nære sangvinske Forventninger[3]). Otto Skeel og Martin von Meden bleve udnævnte til Gesandter[4]). Deres Instrux kjendes ikke, men det laa i Forholdenes Natur, at hvor ivrigt de end maatte have til Opgave at virke for Fred, vilde de mødes med de kejserlige Commissarier i Bestræbelsen for at indskrænke Gjenstandene for Forhandlingerne saa meget som muligt. Da de, opholdte af Modvind, endeligt i de første Dage af Juni ankom til Danzig, havde von Dohna allerede været der i sex til syv Uger[5]). Han havde benyttet Lejligheden til at vinde Stemningen i Danzig for sig, og det havde været ham saameget lettere, som det sidste Fordrag imellem Staden og Sverig havde givet Anledning

[1]) Mailath, Geschichte Oesterreichs III, 207. Hurter, Geschichte Ferdinands II. X, 228—29.

[2]) Chemnitz, anf. St. I, 34—35. Cronholm, anf. St. V, 2; 228—29.

[3]) Se udateret Concept til et Brev fra Christian Friis til Axel Arnfeldt, hvori det hedder om Mødet: »Begge Parter inclinere ad pacem». Sverig Nr. 245. Gh. Ark. Jvfr. Adlersparre, anf. St. III, 177.

[4]) Deres Creditiv af 31. Marts. Svenske Akta.

[5]) Gardiner, Letters to the mission of Sir Thomas Roe p. 81. Jvfr. De danske Gesandters Skrivelse til Axel Oxenstjerne af 4. Juni. Wederläggning och wäl grundat Swar. Fol. M—Mj.

[11*]

Side 164

til forskjellige Stridigheder[1]). Denne forholdsvis saa ubetydelige Omstændighed kom til at faae vigtige Følger: en skrøbelig Bygning kan falde ved et Vindstød. Af de svenske Befuldmægtigede var kun Axel Oxenstjerne tilstede, de tre andre, Gabriel Oxenstjerne, Carl Baner og Per Sparre, lode vente paa sig, maaske fordi den svenske Regering vilde trække Tiden ud. Men Rigskantsleren vilde paa ingen Maade aabne Underhandlingerne i det mod ham og Kongen fjendtligtsindede Danzig[2]); han forsøgte derfor at faae de danske Gesandter til at komme til Elbing for der at forhandle med sig om Mødets Forlæggelse til denne Stad[3]). Men de afsloge bestemt at gaae ind derpaa i Henhold til deres Fuldmagt og for ikke at støde de Kejserlige[4]). Dog undlode de ikke derfor at prøve en Mægling; de søgte, men forgjæves, at faae von Dohna, der vel endnu ikke mente Øjeblikket til Indrømmelser kommet, til at optage Gustav Adolfs rette Titel i sit Creditiv[5]); derimod lykkedes det dem at bevæge ham til at blive Juni Maaned over for at vente paa de tre svenske Commissarier[6]). Endeligt indtraf disse ogsaa i Begyndelsen af Juli[7]). Men Sagerne bleve ikke bedre derved; von Dohna og derfor ogsaa de Danske afsloge bestemt Opfordringen til at forandre Mødestedet[8]), og Udsigterne til Forlig bleve saameget mindre, som de Svenske og de Danske havde faaet at vide, at von Dohna's Creditiv ikke nævnede

---

[1]) Droysen, Gustaf Adolf II, 136. Jvfr. Gustav Adolf til Generalstaterne, 5. Juni 1630. Kronijk van het hist. Genootsch. te Utrecht. 29. Jaarg. p. 57.

[2]) Se hans Skrivelse af 14. Juni til de danske Gesandter. Wederläggning o. s. v. Fol. Miij f, og hans Skrivelse af 14. Juli til Camerarius. Moser, Patriotisches Archiv VI, 154 ff.

[3]) Se hans Skrivelser af 7. og 14. Juni og 6. Juli. Wederläggning o. s. v. Fol. Mij og Miij f.

[4]) Se deres Skrivelser af 12. Juni og 9. Juli. Sstds. Dog skulle de have tilbudt ham at komme til Grepin ved Danzig. Mailath, anf. St. III, 208.

[5]) Se deres Skrivelse af 12. Juni til Christian IV. Østrig Nr. 37. Gh. Ark.

[6]) Erik Pors til Christian Friis, Danzig, 30. Juni. Danske Kong. Hist. Nr. 88 a.

[7]) Axel Oxenstjernes Skrivelse af 6. Juli. Wederläggning o. s. v. Fol. Miiij.

[8]) De danske Gesandter til Oxenstjerne, 14. Juli. Sstds. Fol. Nij. Dog skal Kejseren i Juli Maaned have skrevet til von Dohna, at han vel troede, at Svenskerne vilde vinde Tid, men at han dog ikke vilde give den første Aarsag til, at det kom til Brud paa Grund af Mødestedet. Mailath, anf. St. III, 208.

Side 165

Kongen af Sverig[1]). Og samtidigt kastede Kamplarmen fra Usedom og Wolgast sin mægtige Dissonants ind i den allerede i Forvejen noksom store Uenighed, Gustav Adolf havde ikke villet oppebie Resultatet af Danzigerforhandlingerne; hvad der skulde forebygges, var skeet; Tærningerne vare kastede.

Den 16. Juli forlode Otto Skeel og Martin von Meden Danzig; faa Timer senere fulgte von Dohna efter[2]). Hvad der havde forhindret Aabningen af Underhandlingerne, var Størrelsen af Modsætningerne mellem Gustav Adolf og Kejseren, sikkert i Forening med de nordiske Magters gjensidige Mistillid[3]). De samme Aarsager skulde adskillige Gange i den følgende Tid have den samme Virkning. Men Modsætningernes Størrelse havde tillige

allerede nu frembragt een Krig; der skulde komme det Øjeblik, hvor den gjensidige Mistillid frembragte en anden.

---

[1]) Oxenstjernes ovfr. nævnte Skrivelse til Camerarius.

[2]) Cronholm, anf. St. V, 2; 233.

[3]) Dohna omtalte i en Skrivelse til Torqvato Conti, at der ikke var meget at vente af den danske Mægling paa Grund af »odium nationis» mellem de Danske og Svenske. Mailath, anf. St. III, 209. Erik Pors omtaler i sit ovfr. nævnte Brev Rygter, om at de Svenske ville angribe Sundet og Skaane.

Side 166

Tredie Afsnit.

Gustav Adolfs Landgang i Tydskland. Dens Følger for Danmark. Svensk Tilnærmelse til Christian IV. Christian IV slaaer den hamborgske Flaade. Kurfyrstedagen i Regensburg. Kejseren erklærer sig imod Kongen i den hamborgske Sag. Desuagtet fortsat Spænding med Sverig. Stridspunkter med Nederlandene. Leipzigermødet. Christian IV's Planer om Forbindelse med Sachsen og om Dannelsen af et tredie Parti. Planerne blive til intet. Kejserlige Forsøg paa at vinde Christian IV. Wallensteins Virksomhed. Tilbud om Stiftet Schwerins Afstaaelse og om Aftrædelse af Pladser i Meklenborg. Kongens Betænkeligheder. — Kongens forskjellige Forsøg paa at modarbejde Sverig. Forhandlinger med Rusland, Nederlandene og England. Sundtolden og den hamborgske Strid. Enkedronning Sophies Arv. — Slaget ved Breitenfeld. Forslag om en Ægteskabsforbindelse mellem Hertug Ulrik og Prindsesse Christine af Sverig. Oynhausens Sendelse til Wallenstein. Bestræbelser for at gjenvinde Bispestifterne. Gustav Adolfs Mistænksomhed. Svensk og dansk Indflydelse i Strid paa den nedersachsiske Kredsdag i Hamborg. Forhandlinger mellem de Kejserlige, de Bajerske og Christian IV om Bremen. Gustav Adolf sender Baudissin til Kongen. Dansk Gesandtskab til Gustav Adolf. Forhandlingerne om Bremen fortsættes og afbrydes. Underhandlingerne med Sachsen. Gustav Adolfs vedblivende Frygt for Danmark. Gustav Adolfs Død.

Med Rette har den nyere Historieskrivning, omend undertiden ensidigt, mindet om Forbindelsen mellem Gustav Adolfs Krig i Tydskland og Vasaslægtens tidligere Politik. Der gik ikke lang Tid, efterat Sverig var blevet gjenfødt som Stat, førend dets Konger vendte sig ikke blot mod Vest og Øst, men ogsaa mod Syd, kæmpede ikke blot med Danmark og Rusland, men ogsaa med Polen. I denne Strid blandedes de nationale og dynastiske Interesser paa det nøjeste med de

Side 167

europæiske og religieuse. Karl IX kæmpede med Sigismund om Sverigs Trone, men hans Sejre vare tillige et Sidestykke til Elisabeths Sejr over den uovervindelige Armada. Og Gustav Adolfs Kampe i Polen vare, foruden at have Østersøherredømmet til Maal, et virkeligt Tilbageslag mod den katholske Reaktion[1]), ikke i den Forstand, at han hovedsagentligt dreves frem af religieus Begejstring, men i den Betydning, at han vilde sikre sit Riges Tro ved et offensivt Stød mod dens Modstandere. Forholdene bleve nu mere indviklede, da Papismen under Habsburg-Østrigs Auspicier atter havde begyndt sin truende Fremgang. Den større Situation og de større Interesser, der stode paa Spil, frembragte en Udvikling indenfor Gustav

Adolfs Planer, ja vistnok indenfor selve hans Charakter. Da han førte Krigen over til Tydskland, vare hans Bevæggrunde mange. Han vilde fortsætte sit Riges traditionelle Politik, kæmpe for Udvidelsen af dets Magt og Grændser mod Syd[2]), kæmpe mod Katholicismens Fremtrængen. Med en Tankegang, der heller ikke havde været fremmed for det 16. Aarhundrede[3]), havde han tillige Blikket aabent for Solidariteten mellem sine egne Undersaatter og deres Troesfæller i Udlandet, mellem de tydske og de svenske Evangeliske, vilde kæmpe for de sidste ved at redde de første. Og ved Siden heraf vilde han bevare den Tro, han selv var hengiven med inderlig Begejstring, og sikre dens Bekjendere i Tydskland Besiddelsen af de Rettig-

---

[1]) Jvfr. om denne Krigs religieuse Side Gustav Adolfs Tale til Rigsdagen 1617. Konung Gustaf II Adolfs Skrifter p. 161 f.

[2]) Mærkes kunne Axel Oxenstjernes Ytringer i det svenske Raad, om at Gustav Adolfs Tanker gik ud paa, »att endast tvänne sätt för Svenskarne funnos att blifva starke och trygga; de borde endera, sedan de engång gått öfver Östersjön, sluta med herraväldet öfver detta haf genom besittningen af alla dessa kustländer, eller ock — — lemna allt, hålla en stärk flotta, lägga sig enom Svenska klippor och skär och lefva i landet suis emellan enige, da ingen skal dem lätteligen med fördel antasta». (Efter Raadsprotokollen 15. Juli 1636 og 6. Septbr. 1641). Geijers Tale ved Jubelfesten til Gustav Adolfs Minde d. 6. Novbr. 1832 i Upsala. Samlade skrifter 1. Afd. 2. B. Stockholm 1850. p. 119, 135.

[3]) Jvfr. Gardiner's Bemærkninger om Elisabeth i hans History of England from the accession of James I to the disgrace of chief justice Coke. 1603—1616. I, 344.

Side 168

heder, som Love og Tractater havde indrømmet dem[1]). Det er nu ikke noget særegent for Gustav Adolf, at disse forskjellige Bevæggrunde fandtes forenede; thi som det med Rette er sagt om Tiden[2]), intetsteds fandtes der en politisk Tendents, uden at det kirkelige Spørgsmaal fandt sin bestemmende Plads i dens Slutningsrække; men det ejendommelige for ham er den, ganske vist af Omstændighederne begunstigede og af Lykken dækkede, fuldblodige Harmoni, med hvilken de fandtes forenede. Det er denne Harmoni, i Person som i Optræden, der ved Siden af hans storartede Evner gjorde det imponerende Indtryk paa Samtiden blandt Venner og Fjender og har baaret hans Ry paa engang som Politiker og som Troeshelt med saa mægtig en Nimbus til Efterverdenen.

Trods den Forbindelse, der fandtes imellem Svenskerkongens Landgang i Pommern og hans Forgængeres og hans egen tidligere Handlemaade, var den imidlertid dog et nyt Phænomen, der maatte have sine nye Følger. Kampene i Polen havde med alt dog ikke tabt Charakteren af en Familiestrid, Krigen i Tydskland var derimod, som en samtidig Iagttager bemærkede[3]), et Brud paa den Regel, at de svenske Konger ikke gik ud over deres egne Grændser. Gustav Adolf var — for at vende en Udtalelse fra Datiden[4]) om — ikke

---

[1]) Se Gustav Adolfs Skrivelse til Axel Oxenstjerne, d. 8. Octbr. 1630. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens hist. I, 235—36. Axel Oxenstjerne ytrede 1637 i Raadet: »Defensio religionis var intet vår principalis scopus, utan Sahl. Kongl. Mayt. hade andre store causas belli; det är, att religionen intet bör propageras armis, utan des arma äre spiritualia, såsom preces et lacrymae; utan den var principalior scopus, at rex Sveciae och Consortes religionis nostrae må blifva i säkerhet och de uti sitt esse conserverade tam in statu Ecclesiastico qvam Politico.

Toucherandes derföre i detta fallet icke så höyt religionen, som mere status publicus, under hvilken resorterer och religionen». Svensk Literatur-Tidsskrift. 1869. p. 305.

[2]) Af Erdmannsdörfer i Sybel's Historische Zeitschrift XIV, p. 16.

[3]) Den venetianske Gesandt S. Sebastian Venier skrev 1630: »Non se le riflettena, parendo, che attendessero, quei settentrionali a nostri tempi ad accomodarsi bene nelle case loro senza pensar più oltre, ma il presente Ré ha mutato la regola, et uà facendo i progressi, che s'intendano ogni giorno». Fontes rerum Austriacarum. 2. Abth. XXVI, 169.

[4]) Camerarius's Skrivelse til Generalstaterne, d. 26. Juli 1630. Aitzema, anf. St. III, 1; 209.

Side 169

alene gaaet over et bredt Hav, men ogsaa over Rubico. Fra hans Landgang i Pommern daterer en ny Æra sig i Europas Historie. Men ogsaa for de særligt nordiske Forhold blev den af afgjørende Betydning. Den stillede nye Opgaver for den svenske Politik og maatte derfor medføre en foreløbig Afbrydelse af de Planer, som i hvert Tilfælde nogle svenske Statsmænd nærede om gjennem en Kamp med Danmark at grundfæste Sverigs Magt. Axel Oxenstjerne var denne sidste Anskuelses Talsmand; sex Aar senere udbrød han i Raadet: Jeg raadede Kongen til ikke at begive sig med Hæren ind paa tydsk Jordbund; havde han fulgt mit Raad var han bleven arbiter totius septentrionis[1]).

Foreløbigt var det umuligt for Sverig at vende hele sin Styrke mod Danmark. Men dette var ogsaa den eneste Fordel, dette Rige havde af Krigen. Forøvrigt bragte den kun nye, farefulde Momenter ind i de to nordiske Rigers Forhold. Gustav Adolf løftede den Skat, Christian IV havde maattet lade ligge. Han drog dem til sig, som ene kunde være Danmark en virkelig Støtte. Østersøherredømmet og Pommerns Erobring truede Danmarks Hjerte. De to nordiske Riger stode i det Hele i det samme Forhold til hinanden som Lodderne paa en Vægtskaal. Gik det ene op, maatte det andet gaae ned. Herredømmet i Norden maatte blive afgjort paa Valpladserne i Tydskland. Selv Axel Oxenstjerne skrev i Januar 1631 til sin Konge: Saafremt denne Eders Majestæts tydske Krig fuldføres, maae vi

---

[1]) Geijer, anf. St. III, 174. Det er bekjendt, at en i Handlingar rör. Skandinav. hist. II, 101 trykt Optegnelse, der har som Kildeangivelse: Ex mem. Ben. Oxenstj., lader Rigskantsleren for Bengt Oxenstjerne fremstille Gustav Adolfs Politik som sigtende til at opnaae et »Kejserdomme» Skandinavien, hvori da Norge, Danmark indtil store Belt samt Østersølandene skulde medindbefattes. Saavel Droysen (Gustaf Adolf II, 666) som Ranke (Geschichte Wallensteins p. 265) tillægge denne Optegnelse stor Betydning. Men er det ikke rimeligt, at Oxenstjerne her mere har antydet sine egne Tanker end sin Konges? At der i hvert Tilfælde fandt en u m i d d e l b a r Modsætning Sted imellem Angrebsplanerne mod Danmark og Krigen i Tydskland, fremgaaer saavel af Rigskantslerens i Texten nævnte Ytring 1636 som af hans Udtalelse i Raadet d. 13. Maj 1643: »Ett nytt krigh — skall immutera faciem omnium consiliorum, fattade i Sal. Kongens tijdh». Svensk Raadsprotokol. Afskr. Allenske Sager Nr. 13. Jvfr. forøvrigt Cronholm, anf. St. VI. 2; 55, 299.

Side 170

uden al Tvivl komme i Krig med Danmark[1]). Den følgende Tids Historie var udtalt i disse Ord.

Men hvorledes end Fremtiden vilde stille sig, i dette Øjeblik vilde det for Gustav Adolf være en Fordel, hvis han atter kunde drage Danmark ind i en Krig eller i hvert Tilfælde sikre

sig dets Neutralitet. Den 29. Juni gav han i den Anledning fra Usedom Fegræus Ordre til at retfærdiggjøre Krigen ved det danske Hof og underhaanden paavise, hvorledes Expeditionen kunde blive til Gavn for Christian IV og især for hans Sønner, der derved kunde gjenvinde deres Bispedømmer; om muligt skulde han faae dem til at hjælpe dertil ved en Diversion[2]). Kort efter opfordrede han Hertug Adolf Frederik af Meklenborg til at søge at overtale Christian IV til virksomt at støtte den fælles Sag; dog skulde han ikke omtale, at Gustav Adolf stod bagved[3]). Men denne Tilnærmelse fra svensk Side blev ikke besvaret fra dansk. Vel traadte en vis protestantisk Fællesfølelse frem hos enkelte af de danske Statsmænd, da Fegræus den 9. Juli i en Audients meddelte Rigsraadet Krigens Begyndelse. Albert Skeel udtrykte sin Sympathi med Gustav Adolf, og Christian Friis ytrede, at han ikke tvivlede paa, at Tydskland vilde rejse sig for i Forening med de Svenske at afkaste de Kejserliges Aag og Tyranni[4]) — en Anskuelse, der i dette Øjeblik i det Hele var almindelig[5]). Men da Fegræus trængte videre paa, bleve Kantslerens Udtalelser atter svævende og ubestemte[6]). Og da 14 Dage efter Landgangen i Pommern Gustav Adolfs Manifest var bleven offentliggjort[7]), og der i dette efter Kongens egen Ordre fandtes et

---

[1]) Handling. rör. Skandin. hist. XXIV, 203.

[2]) Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia I, 175—76.

[3]) Lützow, anf. St. III, 261. Jvfr. Jahrbücher f. meklenburgische Geschichte XII, 100.

[4]) Adlersparre, anf. St. III, 204—206.

[5]) Heyne, Der Kurfürstentag zu Regensburg p. 142—43.

[6]) Adlersparre, anf. St. III, 207—208, jvfr. p. 212. Et Udtryk for Følelsen af Fællesskabet overfor Katholikerne gjenfindes i Christian Friis's og Frands Rantzau's Skrivelse til Pros Knudsen af 25. Aug. 1630, hvori det hedder: »Att dj haffuer saa selldsame Adviser i Sverige er icke vnder, meden selldsamt er, at nogen vill tro saadan ugrundet werck. Nøden schall well baade foraarsage dennem och osz at meene hinanden det well och bedre end maa skee nogen tid effter den frembgang Catholici haffue». Svenske Akta.

[7]) Cronholm, anf. St. V, 2; 242.

Side 171

Udtryk om, at Østersøens Forsvar fra Arilds Tid særligt havde hørt under de svenske Konger[1]), følte Christian IV bittert det saarende deri og gav Frederik Gynther Befaling til at gjøre Salvius Forestillinger, der dog selvfølgeligt ikke førte til noget[2]).

Samtidigt hermed fremkaldte imidlertid forskjellige Aarsager, hvorimellem den hamborgske Strid indtog den første Plads, en Spænding mellem den danske og den kejserlige Regering.

Som Tillys Subdelegerede havde Oberst Comargo forsøgt en Mægling mellem Christian IV og Hamborg. Hans virkelige Opgave var uden Tvivl at sørge for, at Kejseren havde Sagen i sin Haand, h v i s der overhovedet kunde blive Tale om Forlig; det viste sig, da han den 6. Juli skarpt dadlede det hamborgske Raad, fordi det endnu stadigt benyttede sig af Lybeks og Bremens Mellemkomst hos Christian IV[3]). Han synes i det Hele at være optraadt med Upartiskhed i de forberedende Skridt; men videre end til disse kom Forhandlingerne heller ikke. Stridspunktet, hvorvidt Opgivelsen af Befæstningerne ved Glykstadt og af Krigsskibenes Ophold paa Elben skulde indbefattes eller ikke indbefattes i den Frihed for

Sejladsen, som Christian IV vilde tilstaae under Mæglingen, formaaede hverken Comargo[4]) eller de lybsk-bremiske Gesandter[5]) at fjerne. Fjendtlighederne paa Elben fortsattes[6]), og under disse Forhold meddelte Christian IV endeligt Comargo, at han ikke ønskede at sende Befuldmægtigede til det af ham til den 14. Juli berammede Møde i Stade[7]), hvilket saaledes blev til intet. Han

---

[1]) »— weil von alters her den Königen ausz Schweden die Defension gemelter Ost-See zugestanden ist». Ursachen, warumb Gustavus Adolphus der Schweden König endtlich genötiget ist mit einem Kriegs Her auff den Deutschen Boden über zu begeben. 1630. (Det latinske Manifest findes ikke paa de herværende Bibliotheker).

[2]) Salvius til Axel Oxenstjerne, d. 4. Maj 1639. Fant, Handlingar til upplysning af Svenska historien I, 95.

[3]) Rechtmessige Defension p. 194—95.

[4]) Hamborgs Erklæringer til Comargo af 16. og 19. Juli. Sstds. p. 213—20.

[5]) De lybsk-bremiske Gesandters Proposition til Christian IV samt dennes Svar af 9. Juli. Sstds. p. 172—77, 202—204.

[6]) Christian IV's Skrivelser til Comargo, den 5. og 13. Juli. Ausländ. Registr. Rechtmessige Defension p. 210—11. Jvfr. Comargo's Skrivelse til Hamborg af 16. Juli.

[7]) Christian IV's Skrivelse til Comargo, d. 13. Juli.

Side 172

kunde saameget lettere afbryde disse Underhandlinger, som han dels haabede med Magt at kunne bryde Hamborgs Modstand, dels ventede at kunne komme til Enighed med Kejseren paa Regensburger-Kurfyrstedagen.

I Løbet af Sommeren havde der fundet betydelige Rustninger Sted. Et ikke ringe Antal Skibe var gjort sejlfærdige, Søfolk vare pressede fra de Sundet passerende Skibe, og den 6. August lettede endeligt Christian IV fra Kjøbenhavn; han havde selv Commandoen over Eskadren, der bestod af 22 Orlogsskibe og Fregatter, 5 Galejer foruden mindre Skibe. Under ham var Rigsadmiralen Claus Daa Generaladmiral[1]). Det var Kongens Hensigt ved et hurtigt Angreb at splitte den hamborgske Flaade[2]). Men da Flaaden, der undervejs var bleven forøget, efter heftige Storme naaede Elben den 28. August[3]), havde Hamborgerne imidlertid sat sig i bedre Forsvarsstand, end Christian IV havde ventet. Den 4. September begyndte en fire Dages heftig Kanonade, som i Begyndelsen ikke syntes at skulle føre til noget[4]), tilmed da Claus Daa ikke skjulte den Ulyst, hvormed i det Hele Rigsraaderne betragtede dette Foretagende[5]), men som dog endeligt uden Tvivl ved Kongens personlige Iver forsaavidt endte med et heldigt Resultat, som den hamborgske Flaade dreves tilbage til Stade[6]). Omend det ikke var lykkedes, som det synes at have været Planen[7]), at afskjære og tage den, var dog Blokaden af Glykstadt definitivt hævet, og det danske Flag vajede atter sejrrigt paa Elben.

Den politiske Betydning af den vundne Fordel afhang imidlertid i ikke ringe Grad af, hvad der vilde skee paa

---

[1]) Garde, anf. St. p. 178—79. Danske Saml. 2. R. III, 382.

[2]) Molbech, anf. St. I. 423.

[3]) Danske Saml. 2. R. III, 382.

[4]) Christian IV til Claus Daa, d. 4. Septbr. Molbech, anf. St. I, 431.

[5]) Christian IV til Claus Daa, d. 5. Septbr. Sstds. p. 432.

[6]) Om Kampen i det Hele se Rechtmessige Defension p. 230—37. Copia eines Schreiben, welches eine reissende Person o. s. v. 1630. Molbech, anf. St. I, 425—27. Dan. Saml. 2. R. III, 383. Henrik Thott til Christian Friis, Glykstadt, 8. Septbr. Christian Friis's Kantslerbreve. Gh. Ark. Anders Bilde udtrykker i et Brev til Christian Friis, dat. Dragsholm, d. 15. Septbr., sin Glæde over de gode Tidender fra Kongen. Adelsbreve. Nr. 18.

[7]) Molbech, anf. St. I, 433.

Side 173

Regensburger Mødet. Paa Tilly's egen Opfordring[1]) og for at modarbejde de hamborgske Afsendinge havde Christian IV sendt sine Repræsentanter til Mødet. Henrik Rantzau og Johan Schønbach vare udnævnte dertil, og til dem sluttede sig Erik Heidemann, den hertugelige holstenske Hofkantsler. I Begyndelsen af August kom de til Regensburg[2]). Deres Opgave var at faae Kejseren til at ophæve Elbprivilegiet, Stridens virkelige Gjenstand. Det viste sig imidlertid snart, at der stillede sig store Vanskeligheder i Vejen for et heldigt Udfald. Iblandt Kurfyrsterne arbejdede saaledes Mainz stærkt for Hamborgs Interesser; dog var Stemningen hos de øvrige stærkest for ikke at tage Parti i Striden samt for Nedsættelsen af en Commission til dens Afgjørelse[3]), og dette gjaldt baade om Bajern og om Sachsen og Brandenborg, hvilke sidste ikke uden Beklagelse saae hen til den stedfindende Spaltning mellem to evangeliske Stænder[4]). Kurfyrsternes Betænkning, der afgaves i de første Dage af October[5]), gik da ud paa at tilraade at opfordre begge de stridende Parter til at afskaffe de nye Tolde og tilbagegive de erlagte Afgifter og tagne Varer, og Christian IV særligt til at holde inde med Bygningen af Skandser ved Elben og føre sine Krigsskibe bort fra Floden. Derimod skulde da Elbprivilegiet af 1628 suspenderes, indtil hele Striden var afgjort af en kejserlig Commission. Her var altsaa Tale om Indrømmelser til begge Sider. Men allerede inden denne Erklæring fra Kurfyrsterne havde Kejseren taget sit Parti i Sagen. Den 14. September rettede han en Skrivelse til Christian IV[6]), hvori han meddelte ham den paatænkte Nedsættelse af en Commission og paamindede ham om indtil dennes Kjendelse at sætte alt i den tidligere Stand, blandt andet ogsaa standse Befæstningsarbejderne og ikke holde Krigsskibe paa Elben. Derimod berørtes ikke Elbprivilegiet. Om Suspension eller

---

[1]) Tilly til Christian IV, Regensburg d. 9. Juli. Tillys Breve. Aflev. fra Gh. Ark. Kongl. Bibl.

[2]) Rørdam, Monumenta historiae Danicae II, 733.

[3]) De kongelige Gesandters Diarium. Reichstags-Acta. Nr. XXII. Gh. Ark.

[4]) Sstds.

[5]) Materialien zur Statistik der dänischen Staaten III, 310—12.

[6]) Abdruck d. zwischen Ihr. Kayserl. und z. Dennemarcken Königl. Maj. newlicher Zeit ergangnen Schreiben. 1630.

Side 174

Ophævelse deraf var der ikke Tale. Det var dette, Hamborgerne havde virket for.

Der var sikkert mange Omstændigheder, som bestemte Kejserens Beslutning. Ulyst til at tage et givet Privilegium tilbage, de hamborgske Gesandters Agitationer[1]), maaske ogsaa en

bestemt Plan om at vedligeholde Uenigheden mellem to evangeliske Stænder[2]) vare ikke de eneste Aarsager. Et Moment af større Omfang spillede vistnok ind i Sagen. Endnu i Slutningen af August havde Wallenstein i en Skrivelse til Rigshofvicekantsleren Strahlendorff[3]) betegnet Hamborgernes Fordringer som ubillige og tilraadet Føjelighed mod Christian IV, og paa samme Tid havde han i Memmingen paa det venligste modtaget Hertug Ulrik[4]), hvis Rejse i Tydskland i det Hele vidnede om de Forhaabninger, Kongen havde gjort sig om de Kejserliges Venskab, og som heller ikke havde undladt at fremkalde Ængstelse hos de Svenske[5]). Men kort efter indtraadte Wallensteins Afsked. Den krydsede uden Tvivl Christian IV's Planer. Hertug Ulrik vendte strax tilbage til Danmark[6]), og det synes ikke at være uberettiget at sætte den mod Kongen uvenlige Beslutning i den hamborgske Sag i nogen Forbindelse med den Mands Fjernelse fra Overbefalingen,

---

[1]) Disse omtales i Henrik Rantzau's og Johan Schønbach's Skrivelser til Christian IV af Regensburg, 26. August og 29. Septbr. 1630. Reichstags-Acta. Nr. XIX. Gh. Ark.

[2]) Christian Friis udtalte sin Formodning herom til Fegræus. Se dennes Skrivelse til det svenske Rigsraad af 3. Januar 1631. Allenske Sager Nr. 11. Jvfr. Henrik Rantzau's og Schønbach's Skrivelse til Christian IV, 15. Septbr. 1630. Reichstags-Acta. Nr. XIX.

[3]) Hurter, Zur Geschichte Wallensteins p. 395.

[4]) Henrik Rantzau og Johan Schønbach til Christian IV, d. 2. Septbr. 1630. Gh. Ark.

[5]) Den 5. Juli 1630 bad Gustav Adolf Axel Oxenstjerne om at skaffe sig Oplysninger om Ulriks Rejse. Allenske Sager. Nr. 10.

[6]) I Kongl. Bibl.'s Samling af Breve fra udenlandske Fyrster til Konger af Danmark findes et egenhændigt Brev fra Wallenstein til Christian IV, dat. Memmingen 10. Septbr., hvori det hedder: »Dieweil sich der status im Reich mutirt und der Herr Churfürst in Beyren das Directorium der Armeen überkommen, als hat sich des Herzogs Ulrich Lübde resolvirt wiederum zu Euer Königl. Würden zu begeben». Han havde ogsaa været i Regensburg og var bleven modtagen af Kejseren. Rørdam, Monumenta historiae Danicae II, 733.

Side 175

som hele Tiden havde ført Ordet for en Tilnærmelse til Danmark.

Hertil kom, at den Mistillid, der endnu var tilstede fra Kejserens Side mod Christian IV[1]), og som var en naturlig Følge af Krigen, netop havde faaet ny Næring ved de kongelige Gesandters Intercession for Hertugerne af Meklenborg. Allerede i Juni havde Kongen besluttet sig til at optræde for dem paa Regensburger Mødet[2]). I de sidste Dage af Juli havde Adolf Frederik indfundet sig hos Christian IV paa Gustav Adolfs Opfordring. Stemningen imellem dem havde i Begyndelsen været kold, senere ret venskabelig; men Kongen havde fremfor alt søgt at faae Hertugen fra aktive Skridt, inden Resultatet af Forhandlingerne i Regensburg vare bekjendte[3]). Ligesom i Foraaret, ønskede han, at det maatte blive ham selv og ikke Gustav Adolf, der ordnede Sagen. Men i Regensburg var der kun liden Interesse for Hertugerne[4]), og Gesandternes Forestillinger havde kun en yderligere Bitterhed hos Kejseren til Følge[5]).

Hvad der skete i Regensburg, grændsede i det Hele nær til et ligefremt Brud mellem Kongen og Kejseren. Forgjæves opfordrede de kongelige Gesandter i Slutningen af September Ferdinand til at suspendere Elbprivilegiet[6]), forgjæves kastede Christian IV i

Skrivelser af 9. og 16. October Skylden over paa Hamborg og fordrede Erstatning af denne Stad[7]). I en ny Resolution af 19. October fastholdt Kejseren sit Standpunkt[8]).

---

[1]) Den 17. Septbr. spurgte Walmerode den kongelige Sekretair Gotlieb von Hagen om Christian IV's Stemning mod Kejseren. Gesandternes ovfr. anf. Diarium.

[2]) Se Simon Gabriel von Nedden's Skrivelse til Hertugerne af Meklenborg, dat. Regensburg d. 7. Juli. Klüver, Beschreibung des Herzogthums Mecklenburg I, 330.

[3]) Adlersparre, anf. St. III, 232 ff. Cronholm, anf. St. V, 2; 40—41. Jahrbücher d. Vereins f. meklenburg. Gesch. XII, 100.

[4]) Heyne, anf. St. p. 188.

[5]) Den 21. Septbr. ytrede von Schaumburg til Henrik Rantzau, at Kejseren ikke ret stolede paa Kongen og navnlig ikke syntes om Intercessionen for Hertugerne. Gesandternes Diarium.

[6]) Lackmann, anf. St. IV, 5—9.

[7]) Abdruck u. s. w. Ausländ. Registr.

[8]) Materialien zur Statistik der dänischen Staaten III, 313—17.

Side 176

Da forlode Gesandterne Kurfyrstedagen[1]), og det uden at tage Afsked, noget, der vakte en ikke ringe Opmærksomhed[2]). Hele Begivenheden sattes, omend kun tildels med Rette, i Forbindelse med den fuldstændige Mangel paa Imødekommenhed, som var bleven de Evangeliske til Del paa Mødet[3]). Hos den danske Konge og hans Raadgivere gav en stærk Misfornøjelse sig Luft[4]).

Underligt nok havde Christian IV netop samtidigt med disse Tildragelser, men endnu inden han havde lært Kejserens Beslutninger at kjende, gjenoptaget Spørgsmaalet om Bispestifterne, rimeligvis i Haab om, at Gustav Adolfs Optræden skulde frembringe Tilbøjelighed til Indrømmelser. Han havde den 30. September opfordret Kejseren og Kurfyrsterne til at tage Hensyn til Hertug Frederiks Ansøgning om at faae Stifterne tilbage[5]). Men som Forholdene stode, var det selvfølgeligt frugtesløst. I sit Svar af 12. December udtalte Ferdinand II Haabet om, at Kongen ikke vilde opstille Fordringer, der strede imod Freden[6]).

Man kunde antage, at Tilbageslaget af denne Spænding med Kejseren havde været en Tilnærmelse til Sverig, saameget mere som Gustav Adolf vedblev at gjøre Forsøg paa at fremkalde den[7]), og Fegræus tilraadede at benytte den nye Situa-

---

[1]) Kejserens Recreditiv for dem er af 29. Octbr. Reichtags-Acta. Nr. XIX.

[2]) Den venetianske Gesandt S. Sebastian Veniers Relation. Fontes rerum Austriacarum. 2. Abth. XXVI, 168—69.

[3]) Adlersparre, anf. St. III, 264.

[4]) Adlersparre, anf. St. III, 261. Cronholm, anf. St. VI, 1; 6.

[5]) Ausländ. Registr. Mærkeligt nok skal Hertug Frederik i et Brev af 12. Septbr. 1630 som Erkebisp have skjænket Staden Buxtehude lignende Privilegier som Stade, mod at den skulde gjøre ham Tjeneste som sin rette Herre. (Pratje), Altes und neues aus den Herzogthümern Bremen und Verden V. Stade. 1772. p. 239. Men er her ikke en Fejl med Hensyn til Aaret? I Begyndelsen af 1631 skal han have ladet slaae Guldmønter med Overskriften: Coadjutor i Bremen. Schreiber, anf. St. p. 485.

[6]) Kejseren til Christian IV, Wien d. 22. Decbr. 1630. Bremen Nr. 26. Gh. Ark.

[7]) Gustav Adolfs Creditiver for Salvius til Christian IV af 8. og 31. Octbr. Svenske Akta. Den 29. October var han hos Christian IV. Danske Saml. 2. R. III, 383. Christian IV's Recreditiv for ham af 31. Octobr. Svenske Akta. Under 31. Octobr. gav Gustav Adolf ham Ordre til at søge at formaae Christian IV til en Diversion for at skaffe sine Sønner

Side 177

tion[1]). Men Mistilliden mellem de to Regeringer var for stor til virkeligt at kunne rokkes, og det fik ingen videre Betydning, at Christian IV føjede Gustav Adolf i at tilstaae ham frit Lejde for hans egen Person ved en paatænkt Rejse gjennem Danmark til Sverig samt fri Passage for hans Tropper[2]). Opkrævningen af Rudentolden[3]), Frygten for, at Christian IV skulde erklære Sverig for Rigets Fjende, Harme over de danske Klager over Tolden i Preussen[4]), alt dette var Udtryk for den virkelige Stemning hos Sverig. Den 8. Januar 1631 udviklede Axel Oxenstjerne for sin Konge i et længere Indlæg Sverigs Forhold til Danmark, opløste med den overlegne Dygtighed, der var ham egen, det i alle dets Faktorer og paaviste, hvilke Midler Danmark nødvendigvis maatte benytte for at skade Sverig. Omend han tilraadede for Øjeblikket at stille sig venskabeligt til det, udtalte han dog: »Danmark maa hos os vurderes som de Galli hos Romerne, og hvis de ikke knækkes, skulle de dog inden kort eller lang Tid tvinge os dertil, og jeg veed desuden ikke, om det altid staaer i vort Skjøn at undvige det»[5]). Kort efter skrev Rigsraadet til Gustav Adolf: »Alle ere meget begjærlige og forbitrede efter som en Bisværm at flyve i Haarene paa Jyden»[6]). Og den 28. Marts erklærede det, at hvis Kongen af Danmark i det Hele blot føjede et Moment til Rudentolden, saa det ingen Udvej til at undgaae Krigen[7]).

Stifterne. Cronholm, anf. St. V, 2; 331. Om de Forhaabninger, man paa denne Tid nærede ved det svenske Hof om at kunne bringe Danmark til at deltage i Krigen se Rommel, Geschichte Hessens IV, 4; 102.

[1]) Adlersparre, anf. St. III, 264. Cronholm, anf. St. V, 2; 41.

[2]) Christian IV til Gustav Adolf, d. 10. Januar 1631. Svenske Akta. Jvfr. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia I, 720.

[3]) Se Gustav Adolfs Skrivelse til Generalmajor Dodo von In- und Kniphausen af 30. Decbr. 1630. Lettres de Gustave Adolphe, roi de Suède, adressées à son général Dodo von In- und Kniphausen en 1630, 1631 et 1632, publiées par H. O. Feith. Groningue. 1860. p. 55—56.

[4]) Gustav Adolf til sit Rigsraad, d. 17. Januar 1631. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia I, 313.

[5]) Handlingar rör. Skandin. hist. XXIV, 200—230.

[6]) Den 4. Februar. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia II, 170.

[7]) Sstds. II, 210—12. Jvfr. om Sverigs Frygt for Danmarks Planer I, 314 409—10. II, 169—70.

[12]

Side 178

Hvad Christian IV's Politik overfor Sverig i Efteraaret 1630 og den paafølgende Vinter angaaer, viser den sig klarest i Forholdet til Nederlandene[1]). Axel Arnfeldts Opgave var vedblivende at modarbejde de svenske Planer og forhindre Fornyelsen af Forbundet mellem Gustav Adolf og Generalstaterne. Han arbejdede paa at forøge Frygten for Sverigs

Magtudvidelse til Søes, benyttede det svenske Manifest's Udtryk som Bevis paa de virkelige Hensigter[2]), trak stadigt Toldpaalægene i Preussen frem[3]), ja arbejdede paa Stilstand med Spanien for at forøge Modstanden mod Gustav Adolf i Tydskland[4]). Hvad Christian IV personligt var tilbøjelig til, saaes ogsaa tydeligt, da han efter Arnfeldts Hjemkomst[5]) den 7. Januar 1631 atter foreslog Rigsraadet at virke for et Forbund med Nederlandene, der skulde dreje sig om Østersøens og Nordsøens Frihed[6]). Raadet maatte igjen opbyde hele sin Overtalelsesevne for at forebygge et mod Sverig saa truende Skridt; ikke uden Indsigt i den svenske Politik fremhævede det blandt andet, at hvis man begyndte at forhindre Kongen af Sverig i at tage Told i Østersøen, vilde man betage ham Midlerne til at føre Krigen i Tydskland og saameget snarere bringe ham til at angribe Danmark. Derimod tilraadedes selvfølgeligt paa anden Maade at søge at befæste det gode Forhold til Nederlandene, særligt ved en Fornyelse af det gamle burgundiske Forbund[7]).

Men Øjeblikket var i Virkeligheden allerede forbi, hvor der havde været Mulighed for en Forbindelse med Generalstaterne. Den Bitterhed, der havde hersket hos disse overfor Sverig, var begyndt at vige for en blidere Stemning. Det viste sig, hvor rigtigt Christian IV havde seet, dengang da han ved en Kamp i Tydskland vilde fængsle Nederlandene til sig. Nu, da det var Gustav Adolf, der stred for den fælles Sag, stred mod Katholicismen og mod Habsburg, stred for Religionsfrihed

---

[1]) Han skal ogsaa i November have vist sit Sindelag ved ikke at antage Salvius's Mægling i den hamborgske Sag. Slange, anf. St. p. 722. Hans Udtalelser om Bremen vare svævende. Molbech, anf. St. I, 483.

[2]) Arnfeldt til Christian IV, d. 9. August. Holland Nr. 53.

[3]) Arnfeldt til Christian IV, d. 3. August. Sstds.

[4]) Arnfeldt til Christian IV, d. 24. August. Sstds.

[5]) Hans Recreditiv er af 19. Novbr. 1630. Holland Nr. 54.

[6]) Molbech, anf. St. I, 454—55.

[7]) Rigsraadets Erklæring af 16. Januar. Molbech, anf. St. I, 455—56.

Side 179

og for Østersøens Befrielse for det spanske Herredømme, og tilmed fængslede Sejren til sine Faner, da begyndte den preussiske Toldsag at ophøre at være det Compas, hvorefter der styredes[1]). Axel Arnfeldt, der endnu i August havde talt om den stærke Misstemning mod Sverig[2]), meldte den 26. Octobr. hjem til sin Konge om det stærke Indtryk, Gustav Adolfs Fremgang gjorde[3]).

Men det var ikke alene den europæiske Situation, der var egnet til at fjerne Danmark fra Nederlandene; ogsaa andre Forhold virkede paa samme Maade. Ikke med Urette klagede Generalstaterne skarpt over Rudentolden og den Afgift, der krævedes i Sundet som Erstatning for den, naar den ikke var erlagt[4]), ligesom over Anholdelser i Sundet af hollandske Skibe[5]), og det havde ikke megen Betydning, naar Christian IV stillede Rudentoldens Ophævelse i Udsigt under Betingelse af Ophævelse af de svenske Østersøtolde[6]). Saaledes holdtes ogsaa Sundtoldstriden i Live selv i et Aar, hvor Indtægterne vare meget mindre end i det foregaaende paa Grund af den i December 1629 skete Toldnedsættelse[7]). I det Hele kan man vistnok gaae ud fra, at Misstemningen blandt Nederlænderne over Sundtolden i denne Periode

stadigt var i Tilvæxt. Samtidigt med, at de med Stolthed lode sig kalde for Verdens første Sømagt og Herrer over Havet[8]), forsvarede de med egoistisk

---

[1]) Under 1. Novbr. 1630 skrev den bekjendte nederlandske Statsmand Francois d'Aerssen til Grev Floris af Kuilenburg: »Jcy on craint fort les péages, dont le Roy de Suède charge le commerce, et ce procedé retarde les delibérations de son assistence et du renouvellement de son alliance; mon advis seroit de faciliter touttes choses pour l'engager plus avant en la guerre avec l'empereur, remettant à une autre saison plus opportune l'interést du trafficque de peur, que la précisité ne vienne à gaster l'un avec l'autre». Nijhoff, Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde VIII, 63.

[2]) Skrivelse af 9. August.

[3]) Arnfeldt til Christian IV, d. 26. Octobr. Holland Nr. 53.

[4]) Generalstaterne til Christian IV, d. 17. Septbr. 1630. Holland Nr. 54.

[5]) Aitzema, anf. St. III, 1; 205.

[6]) Christian IV til Generalstaterne, d. 29. Novbr. 1630. Ausländ. Registr.

[7]) Summen var 1630: 3600 Rosenobler, 537 Guldgylden, 121,593 Dlr. Sundtoldregnskaberne.

[8]) Reichard, anf. St. p. 149. Rusdorf skrev i April 1627 til Axel Oxenstjerne om Nederlænderne: »Duarum partium, quae humanis usibus parent, maris et terrae, alterius universae verissimi sunt domini, qvantum et jam possident, et adhuc, si volunt, adipisci possunt». Memoires de Rusdorf II, 346. Jvfr. Walter Raleigh's Udtalelser. Muller, Mare clausum p. 58.

[12*]

Side 180

Inconsequents Sætningen om Havets Frihed[1]). En hel Literatur var begyndt at gjøre dette Spørgsmaal til Gjenstand for Behandling. Sundets Betydning som Forbindelsespunkt mellem deres østlige og vestlige Handel og som det Maal, hvortil særligt Amsterdam om Foraaret[2]) sendte Størstedelen af sin Skov af Skibe[3]), var for stor til, at Retten til frit at passere igjennem det uden Afgift ikke skulde blive draget ind under denne Drøftelse. Vel vare Hugo Grotius's første Skrifter temmeligt ubestemte paa dette Punkt, men han syntes dog mest tilbøjelig til ikke at anerkjende en Stats Ejendomsret til Stræder[4]), og en anden Forfatter udtalte 1615, at Sundtolden stred imod Folkeretten og Havets frie Brug[5]). Endnu gik der dog nogle Aar, inden disse juridiske Theorier bleve optagne i Generalstaternes Noter[6]); men det er højst sandsynligt, at de allerede nu vare i Færd med at gaae over i den almindelige Bevidsthed. Lysten begyndte at voxe til at frembringe en Forandring i Forholdene; allerede nu havde det Ordsprog dannet sig, at Nøglerne til Sundet laae i Amsterdams Havn[7]).

---

[1]) Laspeyres, anf. St. p. 160. Muller, anf. St. p. 135.

[2]) Se Parival, Les delices de la Hollande. Leiden 1651. p. 64. Fokkens, Beschrijvinge Amstelredams. 1662. p. 51.

[3]) Jvfr. Ove Juels Udtryk. Histor. Tidsskrift 3. R. III, 429. Antallet af hollandske Skibe, der 1631 passerede Sundet sydpaa, var imellem 1100 og 1150. Sundtoldregnskaberne. Jvfr. Cronholm, anf. St. IV, 295.

[4]) Se Grotius, Mare liberum (1609) p. 54 og Muller, anf. St. p. 359.

[5]) Skriftets Titel var: Etliche Hauptursachen, daher der häns. Bund in abnehmen gerathen. Reichard, anf. St. p. 54, jvfr. p. 167.

[6]) Derimod havde Hayes de Courmesvin allerede 1629 benægtet den lovlige Ret til Sundtolden »puisque les mers doivent estre libres». Voyages p. 94.

[7]) Dette Udtryk tillægges i Almindelighed van Beuningen, der skal have brugt det under Kjøbenhavns Belejring. Men allerede R. Fruin har (Nijhoff, Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis N. R. VI, 214—16) efter en Piece fra 1653: »Ontdeckinge van den Nederlandschen Cancker» paavist, at det er fra en ældre Tid, som han mener fra 1644 eller 1645. Hertil kan nu føjes, at det i en Piece fra 1650: »Onpartijdich Oordeel over de Deductie ende Contra-Deductie op het stuck van 'tvinden van de Redemtie-Penningen», hedder om Amsterdam: »Daer ende volgens Spreeckwoort ende volgens waerheyt de Sleutels is van de Sont» (Kongl. Bibl. i Haag). Men allerede hos Christianus de Pura, Classicum paci-

Side 181

Hertil kom nu, som en anden, for Øjeblikket mere paatrængende Omstændighed, den hamborgske Strid. Den havde i det Hele en mærkelig Evne til at adskille, ingen til at forbinde. Den fjernede Christian IV fra Kejseren, og den fjernede ham fra Sømagterne[1]). Forgjæves fornyede Rigsraaderne deres Advarsler og opfordrede til at sende Flaaden tilbage. Paa Anmodning af Hamborg forsøgte Nederlandene en Mægling; Foppius von Aitzema foreslog Kongen den i September i Rendsborg[2]); men Christian IV, der her som ellers i Forestillingen om sin Ret var tilbøjelig til at oversee de politiske Hensyn og endnu haabede paa Medhold hos Kejseren[3]), fastholdt nu som tidligere, at Hamborgernes Tilbagegivelse af de

---

ferum Daniae (1627) p. 16 hedder det om Hollænderne: »qvos prius insolentes et clavi Ambsterodamiensi clausam Sundam reserandam jactantes (rex Daniae) timuit». I Lighed hermed er det, at Fegræus den 20. Juni 1629 skrev hjem, at Hollænderne rundt om lade sig forlyde med, at de, hvis de Kejserlige voldte nogen Usikkerhed i Østersøen, vilde slaae sig til Kongen af Sverig »och sij, huru de kunne föra med sigh nykelen ådt Sundet». Adlersparre, anf. St. III, 84.

[1]) Med klart Blik derfor havde Anstruther den 21. April 1630 skrevet til Arnfeldt: »Gud giffue, at ij England dett maatte som och saa ij Holland well interpreteris, for sandeligen bliffuer dett icke med store dexteritet paa die tuende steder accomederit och beuilligt, saa vill stoore inconueniencer følge derpaa».

[2]) Indlæg af 24. Septbr. 1630. Holland Nr. 54. Hans Creditiv var af 9. August. Sstds. Adlersparre, anf. St. III, 249.

[3]) I en Skrivelse fra Claus Daa til Christian Friis, dat. Wdi den ny begynte schantze thuert for Friborre, 18. September, hedder det: »Effter eders schriffuelse haffuer ieg tallit med Hans Mayst. baade om Foppis hans legation, som er hid forventendis, saa well som och om worrisz naboes arrestering paa skibe, och saa vit ieg haffuer kunde tilraade, at hans Mayst. naadigst ville icke allt for hartt vrgere paa de Hamborger, icke for de Hamborger schylld allene, mens for andere nationer, som haffr derisz store trafic paa Hamborre. Item och at floden maatte komme hiem, thi Danmarkis rige var der høyeligen macht paaliggendis, med mange motiver, som ieg her icke repetere kand. Da haffr hans Mayst. sig naadigst igen erkleret: 1. at hand kende well Foppium, hand var de Hamborger totaliter affectionerit, hand icke kunde tage hans discours for dette werck, det gick aldelisz de Hollender intit an, Mens Keyseren var allene der ij interesserit, och hans Mayst. sagde sig at haffue spurtt, at de Hamborger hosz Keyseren skulle haffue bekommit ringe fortrøstning. Mens ieg haabisz dogh, der som de Hamborger vill nogenlunde accomodere sig, och der kand komme nogle vpartiesche interponenter, hans Mayst. bliffuer vell god at giørre medt» — —. Adelsbreve Nr. 20.

Side 182

tagne Skibe og Varer maatte gaae forud. Og om han end betingelsesvis lovede Nederlænderne fri Sejlads til og fra Hamborg[1]), forhindrede dog ikke dette kort efter nye Klager over Afgifter paa Elben[2]).

Spændingen med Kejseren havde saaledes ikke foraarsaget nogen Tilnærmelse til Sverig og heller ikke lettet Forbindelsen med Habsburgs anden Fjende, Nederlandene. Dog blev den ingenlunde uden større politisk Betydning.

Det er bekjendt, hvor vaklende og ubestemte Størstedelen af de evangeliske Stænder, særligt Kurfyrsterne af Sachsen og Brandenborg havde stillet sig under Gustav Adolfs Fremgang i Aaret 1630. Forbitrelsen over Restitutionsedictet stod paa den ene Side, paa den anden Ængstelighed og Hensyn til Kejseren som deres retmæssige Overherre. Endeligt havde Johan Georg af Sachsen trods sin Utilbøjelighed til kraftigere Skridt og trods sine kejserligsindede Raader den 24. August forsaavidt taget Parti, som han havde stillet et Convent af de evangeliske Stænder i Udsigt. De katholske Fyrster havde søgt at forhindre det; Kurfyrsten havde atter vaklet; men den fuldstændige Mangel paa Imødekommenhed, som fandt Sted paa Regensburgermødet, sammen med Georg Vilhelm af Brandenborgs mere bestemte Optræden havde gjort Udslaget. Den 29. December 1630 udgik Johan Georgs Indbydelse til Stænderne af den augsburgske Confession til Afholdelse af et Møde i Leipzig den 6. Februar 1631[3]).

I Slutningen af Januar Maaned naaede denne Indbydelse Christian IV i Egenskab af Hertug af Holsten. Netop i de Dage var hans Misfornøjelse med Kejseren bleven yderligere ansporet ved at modtage Underretning, om at der iblandt de tre Commissarier, som vare udnævnte til Afgjørelsen af den hamborgske Sag foruden Hertug August af Brunsvig-Lyneborg

---

[1]) Aitzema, anf. St. III, 1; 203—204. I Claus Daa's ovfr. nævnte Skrivelse hedder det: »Hans Mayst. tager aldelisz ingen Tolld aff nogen slags godtz, som gaar vd aff Elffuen, icke heller aff nogit godtz, som gaar op adt Elffuen, vden det vill till Hamborrerne».

[2]) Generalstaterne til Christian IV, d. 31. Octobr. Holland Nr. 54. Jvfr. Arnfeldt til Christian IV, d. 19. Octobr. Holland Nr. 53.

[3]) Heyne, anf. St. p. 163—76. Johan Georg til Christian IV, d. 29. Decbr. Sachsen Nr. 48. Gh. Ark.

Side 183

fandtes to, der ikke engang vare Rigsfyrster, nemlig Tilly og Walmerode[1]), hvilket han opfattede som en Fornærmelse[2]). Kejserens afslaaende Skrivelse om Bispestifterne besvarede han ogsaa nu med en Beklagelse over hans Holdning[3]). Der var meget, der under disse Forhold nærmede ham til Sachsen og de andre evangeliske Stænder. Der existerede en ikke ringe Harmoni mellem ham og dem. Religieust Fællesskab bandt dem sammen; Traditionen knyttede særligt Danmark til Kursachsen; det var ikke lang Tid, siden Frederik II og Kurfyrst August i saa meget havde staaet ved hinandens Side; Restitutionsedictet truede begge Parter i lige Grad. Kunde en Modvægt dannes, paa engang mod Kejseren og mod Sverig, da vilde de evangeliske og de danske Interesser i lige Grad være tilfredsstillede; da vilde Hamborg miste sin Støtte, Bremen og Verden atter kunne blive vundne, og Sverigs Planer mod Pommern lide Skibbrud. Og kunde han selv føre an, da vilde dog tilsidst en lignende Rolle blive ham til Del, lignende Laurbær vente ham, som de, han havde stræbt at erhverve 1625. Kun var det nu som dengang Spørgsmaalet, om det kunde lykkes.

Stor Lyst til at deltage i de offentlige Underhandlinger i Leipzig havde Christian IV dog næppe; Tiden var jo desuden ogsaa kun kort[4]). Han foretrak at gaae en anden Vej. Allerede tidligere synes der at have været indledet Forhandlinger om en fornyet Forbindelse mellem det danske og det sachsiske Fyrstehus ved et Ægteskab imellem den udvalgte Prinds Christian og Kurfyrstens Datter Magdalena Sibylla. Den 9. Februar 1631 gav nu Christian IV Frederik Gynther Ordre til at følge Prindsen til hans egen Søster, Enkekurfyrstinde Hedevig, der opholdt sig paa Slottet Lichtenburg i Sachsen, forat han der kunde træffe hende, der var udseet til hans Brud. Med en Liberalitet, der maaske endda ikke var saa almindelig paa den Tid, gjorde han den videre Forfølgelse af Ægteskabssagen afhængig af, at hun behagede ham; men hvis dette var Tilfældet, haabede han, at Kurfyrsten og Kurfyrstinden snart efter vilde indfinde sig.

---

[1]) Lackmann, anf. St. IV, 3.

[2]) Molbech, anf. St. I, 458.

[3]) Christian IV til Kejseren, 7. Febr. 1631. Ausländ. Registr.

[4]) Molbech, anf. St. I, 458 Christian IV til Johan Georg, d. 7. Febr. 1631. Ausländ. Registr.

Side 184

Ved denne Lejlighed skulde da Gynther rykke frem med det, som øjensynligt var Hovedsagen. Han skulde søge en Samtale med Kurfyrsten og minde ham om den evangeliske Religions store Fare og om hans Pligt at gjøre det yderste for at afværge den. Indvendinger om den store Risico, der var forbunden hermed, skulde han besvare med, at man vel fandt Midler, hvis samtlige evangeliske Stænder satte sig i Forsvarsstand, besatte Fæstningerne, udrustede Tropper og lode en anselig Hær samles paa fjernere liggende Steder, som da kunde støde til deres Folk. Hvis Gynther nu mærkede, at Kurfyrsten var tilbøjelig dertil, skulde han aabenbare Kongens egentlige Tanker, der gik ud paa at skaffe en anselig Sum Penge til Veje og til næste Foraar bringe 15000 Mand paa Benene; som Samlingspladser tilraadede Kongen Lybek, Hamborg, Bremen og Holsten; helst saa han, at Hertug Frederik fik Befalingen over det Regiment, der blev hvervet i Bremen, og Hertug Ulrik over det i Holsten. Disse Rustninger kunde vel skee hemmeligt, som om de kun foretoges i defensiv Hensigt, og med den Hær, som saaledes blev samlet, kunde man gaae op ad Weseren eller Elben og møde den oversachsiske Kredses, hvis det begjæredes; herved kunde Kvartererne indsnævres for Modparten, denne vilde blive nødt til at lade sine Hære opholde sig i sine egne Lande, og dette vilde være et af de bedste Midler til at bringe ham til en god Akkord[1]).

Nye Instruxer til Gynther af 16. og 18. Februar[2]) vare hovedsagentligt af suplerende Natur. I den ene gjordes forskjellige nøjere Forslag til Hærens Ordning, og der fastholdtes Vigtigheden af at faae Hæren samlet, inden Modparten vidste noget derom. Efter den anden skulde Gynther søge hemmelig Audients hos Kurfyrsten i Overværelse af kun een eller to mod den evangeliske Sag velsindede Raader og meddele, at Kongen alene paa Grund af Tidens Korthed ikke havde sendt Gesandter til Leipzigermødet. Han skulde søge Oplysning om,

---

[1]) Christian IV's egenhændige Skrivelse. Reichstags-Acta Nr. XVIII a. Gh. Ark. Den har ikke været kjendt af Molbech.

[2]) Den første af dem er egenhændig, men heller ikke kjendt af Molbech. Reichstags-Acta Nr. XVIII a. Hertil var føjet Christian IV's egenhændige Creditiv for Gynther til Johan Georg, dat. Frederiksborg, den 20. Febr. Dresdn. Ark.

Side 185

hvad der var vedtaget der, og hvis det viste sig, at man vilde indlede Forhandlinger med de katholske Kurfyrster og Stænder, skulde han vel i og for sig billige det, men tillige gjøre opmærksom paa, hvor frugtesløst det sandsynligvis vilde blive. Han skulde da heller ikke undlade at forhandle med Kurfyrsten om, hvad der i dette Tilfælde burde gjøres ved Anvendelse af Vaabenmagt, selv hvis der ingen Beslutninger herom vare tagne paa Mødet. Ved Siden heraf skulde han udtale sig om Hertug Frederiks Ønske at vinde Bremen tilbage.

Christian IV's daværende Hensigter fremtræde tilstrækkeligt tydeligt i disse Instruxer. Han vilde Dannelsen af en ny protestantisk Union med en Unionshær, der efterhaanden skulde fjerne de kejserlige og ligistiske Tropper fra Nordtydskland, og han var sig bevidst, at det rimeligvis ikke vilde gaae af uden krigeriske Sammenstød. Under dette havde han tiltænkt sine Sønner en vigtig Rolle, forat de og han selv kunde høste Fordele deraf. I Forbindelse hermed stod, at han gav Gynther Ordre til at forsøge en Underhandling om Forlig med Hamborg, af hvilken Stad han skulde fordre Tilbagegivelse af de omtvistede Skibe samt 300,000 Dlr. i Erstatning; han skulde fremstille for Staden, hvor meget fordelagtigere et saadant Forlig vilde være end en kostbar Forhandling med en kejserlig Commission. Han ønskede altsaa i dette Øjeblik samtidigt med en Tilslutning til de Evangeliske at udelukke den kejserlige Indflydelse fra den hamborgske Strid[1]).

Men der var ogsaa en anden Side ved Christian IV's Planer. Det var sikkert ikke tilfældigt, at Sverig ikke fandtes nævnet i Instruxerne. Han ønskede en fast Optræden mod Kejseren, men Gustav Adolf skulde holdes ude fra Deltagelse i den. Han vilde kort sagt Dannelsen af et tredie Parti, en Tanke, der ikke var ejendommelig for ham, men ofte kom frem nu og senere. Det var ogsaa et Maal, som det laa nær for Hertugen af Holsten, og som det var tiltalende for Kongen af Danmark at stræbe efter. Om dets Berettigelse kan der i det Hele ingen Tvivl være. Men var det gjennemførligt, og

[1]) Ovfr. nævnte Instrux af 18. Februar maa i denne Henseende sammenlignes med Christian IV's udaterede Brev til Gynther, trykt Molbech, anf. St. I, 483—84, hvilket sikkert hører herhen.

Side 186

var det politisk klogt at arbejde derpaa? Prøven blev aldrig fuldstændigt gjort; Erfaringen kom aldrig til at modbevise det. Men Formodningen er i høj Grad derimod. Det var meget usandsynligt, at Tilly ikke skulde erfare Hærens Samling. Og naar han havde erfaret den, vilde han efter al Rimelighed søge at ramme den, inden den var forberedt til at rette et Slag mod ham selv. Og i saa Fald vilde Valget saare let komme til at svæve imellem et sikkert Nederlag og det Forbund med Sverig, man netop vilde undgaae. Hertil kom Manglen af Penge, i Henseende til hvis Tilvejebringelse Christian IV altfor sangvinsk stolede paa de

tydske Stæder[1]), og endvidere den store Forskjellighed i Standpunkterne, navnlig overfor Sverig, hos de tydske Fyrster[2]). Og selv om man nu var heldigere, end man kunde vente, selv om det lykkedes at fjerne de katholske Hære fra de sachsiske Kredse samt at lægge Svenskerkongen Hindringer i Vejen for hans Fremgang, da kunde Følgerne for Danmark blive meget mislige; thi det var da meget rimeligt, at Gustav Adolf vilde vende sig med hele sin Styrke mod Danmark, og Hjælp fra Tydskland kunde der næppe være Tale om. Var Christian IV's Plan bleven virkeliggjort, havde Danmark spillet højt Spil med faa Kort paa Haanden.

Saavidt kom det nu imidlertid ikke. Paa Leipzigermødet gjorde de mest forskjellige Meninger sig gjældende. Hertugerne af Sachsen-Weimar og Landgreven af Hessen vare stemte for en Tilslutning til Gustav Adolf, Kurfyrsten af Sachsen fastholdt derimod en yderst tilbageholden og ængstelig Politik. En Mellemstilling indtog Kurfyrsten af Brandenborg. Hans Forslag gik ud paa Dannelsen af forskjellige Unionshære. Tildels lignede det altsaa Kongen af Danmarks. Men han vilde have Hærene større, og han vilde aabne Muligheden for en Forbindelse med Gustav Adolf ved ikke at udelukke nogen Stand, der indgik Alliance med denne, fra Forbundet med de andre Stænder[3]). Resultatet af det Hele blev et Kompromis,

[1]) Ovfr. anf. Instrux af 16. Febr.

[2]) Om et tredie Partis naturlige Svaghed se Hammarstrand, Bidrag till historien om Konung Gustaf II Adolfs deltagande i trettioåriga kriget p. 34—35. Wittich, Magdeburg, Gustav Adolf und Tilly I, 598.

[3]) Jvfr. Chemnitz, anf. St. I, 133—37. Helbig, Gustav Adolf und die Kurfürsten von Sachsen und Brandenburg 1630—1632. p. 33—40.

Side 187

men af den Art Kompromis'er, der kun ere en Afstumpning af de forskjellige Standpunkter. Foruden en Henvendelse til Kejseren, hvori man ved Siden af Forsikring om sin Lydighed opfordrede til Ophævelse af Restitutionsedictet og af de trykkende Indkvarteringer, vedtoges det at sætte sig i Forsvarsstand paa Grundlag af Kredsordningerne; de enkelte Stænder forpligtede sig til Rustninger og Pengebidrag, og de enkelte Kredse lovede hinanden Bistand, hvis de uden Aarsag lede Krænkelser, der strede imod Rigslovene[1]). Men alle disse Bestemmelser vare holdte ganske i Almindelighed; der besluttedes intet om Sammenhæng imellem Kredsenes Hvervinger, intet om en militair Overledelse. Alle nøjere Foretagender bleve overladte til et Udvalg[2]). Til Sæde i dette, den saakaldte Deputation, var Christian IV blandt andre udseet[3]).

Imidlertid vare Prinds Christian, Frederik Gynther og det øvrige danske Følge ved Midten af Marts komne til Sachsen[4]). Conventet nærmede sig allerede da sin Slutning, og der blev ikke Tale om at kunne have nogen Indflydelse paa dets Beslutninger. Efter Instruxen optoges ogsaa Ægteskabssagen først. Men Kurfyrst Johan Georg opsatte fra Dag til Dag at efterkomme Prinds Christians Opfordring til at besøge sig paa Lichtenburg, hvor han opholdt sig, uvist om af Mangel paa Tid eller af andre Grunde[5]). Conventet sluttedes den 3. April, men først den 24. indfandt han sig endeligt[6]), trykket af den heftige Utaalmodighed, som Prindsen ikke lagde Skjul paa[7]). Hurtigere end man herefter skulde have ventet, synes man at

Droysen, Gustaf Adolf II, 290—96. Schreiber, anf. St. p. 491—93. Wittich, anf. St. I, 603—16.

[1]) Jvfr. Londorp, anf. St. IV, 144—46.

[2]) Jvfr. Wittich, anf. St. I, 616—17.

[3]) Cronholm, anf. St. VI, 1; 36. Johan Georg til Christian IV, d. 3. Maj 1631. Sachsen Nr. 48. Gh. Ark.

[4]) Vistnok den 12. Marts passerede Gynther Wittenberg. Aug. Buchneri Epistolae. Dresdn. 1679. p. 22.

[5]) Kurf. Johan Georg til Curt von Einsiedel, den 20. Marts; til Enkekurfyrstinde Hedevig d. 6. og 14. April. Dresdn. Ark.

[6]) Kurf. Johan Georg til Hedevig, d. 24. April. Sstds.

[7]) Einsiedel til Overkæmneren Heinrich Taube, d. 18. April Prinds Christian truede d. 19. April i en Skrivelse Johan Georg med at rejse. Sstds.

Side 188

være kommen overens om Prindsens Forbindelse med Magdalena Sibylla; Forlovelsen fandt Sted, omend næppe i nogen officiel Form[1]).

Først derpaa lod Gynther Ambassadens politiske Hensigter træde frem. Den 2. Maj overleverede han en Memorial til Kurfyrsten[2]), hvori han først udbad sig Copier af de paa Conventet tagne Resolutioner samt Underretning, om man var bestemt paa at afvente de Katholskes første Angreb eller vilde yde Hjælp til de Stænder, hvis Territorium allerede var occuperet. Hertil føjede han to andre vigtige Punkter, der endnu tydeligere end Instruxerne vise Hensigten med hans Afsendelse. Han forespurgte, om Christian IV's Sønner havde Grund til at haabe Hjælp og Bistand til at gjenerhverve de dem berøvede Stifter, og om man med Hensyn til den vedtagne Krigsforfatning havde sat sig i Forbindelse med fremmede Magter og særligt, om man havde taget nogen Beslutning om at bruge Kongen af Sverigs Hjælp eller omvendt hjælpe ham, hvis han led Nød.

Det mundtlige Svar, som han erholdt paa denne Henvendelse[3]), maatte gjøre et dobbeltartet Indtryk. Det kunde paa den ene Side kun glæde ham at høre, at man med Hensyn til de fremmede Magter kun var bleven enig om at opretholde et fortroligt Venskab med dem, og ligeledes, at man haabede paa en venskabelig Afgjørelse af Striden om de gejstlige Stifter; men paa den anden Side var det lidet tilfredsstillende at faae at vide, at man ikke havde gjort noget særligt Skridt for Kongens Sønner, og heller ikke, at man ikke havde taget mere krigeriske Forholdsregler end dem, der vare indesluttede i de Resolutioner, der meddeltes ham. Et lignende Misforhold mellem det opnaaede og tilsigtede viste sig ogsaa i de Skrivelser, han bragte hjem fra Kurfyrsten til Christian IV, og hvori

---

[1]) Allerede den 8. Maj var Prinds Christian paa Tilbagevejen. Hauptmann Topelius til Johan Georg, Pleiszenburg d. 8. Maj. Den 2. Juni gratulerede Hertug Frederik af Gottorp Johan Georg til Forlovelsen. Dresdn. Ark.

[2]) Dresdn. Ark.

[3]) I Dresdn. Ark. findes en udateret »underdanigst Betænkning om, hvad der kan svares Gynther mundtligt paa hans mundtlige Forebringende og skriftlige Memorial».

Side 189

han opfordrede denne til at tiltræde Leipzigermødets Beslutninger og til at være Medlem af »Deputationen»[1]) og endvidere egenhændigt i vidtløftige, men tomme Udtryk forsikrede ham

om sin Taknemlighed for hans Virksomhed og for Gynthers Sendelse[2]). Men Christian IV antog ikke Conventets Beslutninger[3]). Dette var foreløbigt heller ikke Tilfældet med de fleste andre Stænder af den nedersachsiske Kreds, hvis Kredsdage, for en stor Del imponerede af Kejseren, i hele Foraaret og Sommeren 1631 ikke kunde komme til nogen endelig Beslutning[4]). For Christian IV var Grunden maaske mindre, at han ikke fandt sig tilfredsstillet, end at der i Mellemtiden fra Februar til Maj, da Gynther vistnok vendte hjem, var indtraadt en vis Forandring i hans Forhold til Kejseren.

Underligt nok havde Christian IV allerede samtidigt med disse mod de Kejserlige fjendtlige Planer selv aabnet Forhandlinger med de katholske Kurfyrster. Efter Henrik Rantzau's Raad havde han besluttet paany at sende Hertug Ulrik til Tydskland for at vinde Kurfyrsterne enkeltvis for en Bevilling af Elbtolden paa nogle faa Aar. Denne Rejses Hensigt skulde indhylles i den største Hemmelighedsfuldhed, Hertugen selv maatte intet vide derom, førend han var ude af Landet[5]). Noget Resultat opnaaedes imidlertid ikke ved dette Forehavende[6]). Men det blev snart efterfulgt af en hel Række Underhandlinger mellem de Kejserlige og Kongen. Foreløbigt skulle disse her betragtes indtil Slaget ved Breitenfeld.

Den Ligegyldighed, hvormed Kejseren paa Regensburgerdagen og umiddelbart efter havde betragtet Christian IV's Uvillie, holdt sig ikke længe; det tillod hverken Gustav Adolfs Frem-

---

[1]) Ovfr. nævnte Skrivelse af 3. Maj.

[2]) Egenhændig Skrivelse af 3. Maj. Sachsen Nr. 48.

[3]) Slange, anf. St. p. 729.

[4]) Wittich, anf. St. I, 669—70, jvfr. p. 53.

[5]) Molbech, anf. St. I, 439—40.

[6]) Det kan mærkes, at Pappenheim under 20. Marts tilskrev Christian IV fra Biritz ved Magdeburg, at han beklagede paa Grund af Krigsbegivenhederne ikke at have kunnet gjøre Hertug Ulrik sin Opvartning, da denne var i hans Nærhed. Breve fra udenl. Generaler til Konger af Danmark. Kongl. Bibl.'s Saml. Det kan forøvrigt bemærkes, at Ulrik i April 1631 var hos Landgreven af Hessen i Cassel. Rommel, anf. St. IV, 4; 109.

Side 190

skridt eller de evangeliske Stænders Upaalidelighed. Allerede i Slutningen af December havde Tilly fra Halberstadt sendt Comargo til Kongen[1]); Hensigten vides ikke; men Rygtet fortalte strax, at Tilly gav Løfter med Hensyn til Hamborg og Elben[2]). Ogsaa Pappenheim tilraadede i Februar ivrigt Tilly ved Hjælp af Penge at formaae Christian IV til et Indfald i Sverig, og, noget sangvinsk som han synes at have været, gav han strax paa Rygter om, at hans Ønske var gaaet i Opfyldelse, sin Glæde og Beundring over sin fordums Modstander Luft[3]).

Langt større Betydning havde det imidlertid, da Wallenstein, der vel havde tabt Commandostaven, men ingenlunde dermed Indflydelse og Betydning, atter tog Forholdet til Danmark i sin Haand. Som det er sagt med Rette af Ranke[4]), har vel næppe nogensinde en Dimission været mere fri for personlig Unaade, end Tilfældet var med Wallensteins Afskedigelse. Ikke sjeldent lyttede Kejseren til hans Raad. Men det var klart, at Wallenstein, der vedblivende tillagde Danmarks Venskab stor Betydning for den kejserlige Politik, kun

med Sorg havde seet Forholdets Udvikling siden sin Afskedigelse. Han frygtede, og, som det er seet, ikke ganske med Urette, for en fjendtlig Optræden fra Christian IV's Side[5]), og han besluttede at gjøre, hvad han kunde for at forsone ham og fremkalde Indrømmelser fra kejserlig Side. Selv gav han i Begyndelsen af Februar sin Statholder i Meklenborg Albrecht Wingierski Ordre til at lade de omstridte Godser Ziebühl og Galenthin overlevere til Daniel Troyes som Christian IV's Commissair[6]), noget, der kort efter ogsaa skete[7]). Snart derpaa

---

[1]) Creditiv af 4. Januar 1631. Breve fra Tilly. Kongl. Bibl.'s Saml.

[2]) Cronholm, anf. St. VI, 1; 7, 9.

[3]) Wittich, anf. St. I, 216.

[4]) Geschichte Wallensteins p. 198.

[5]) Se hans Skrivelse til Kejseren, Gitschin, 28. Januar 1631. Dudik, Wallenstein von seiner Enthebung bis zum abermaligen Uebernahme des Armee-Ober-Commando. p. 25.

[6]) Skrivelse, dat. Gitschin d. 13. Febr. 1631. Meklenborg Nr. 41. Gh. Ark.

[7]) Troyes til Christian IV, Bützow, d. 10. Marts. Meklenborg Nr. 41. Forøvrigt vedblev der at være nogen Strid om Tilbageleveringen af de Indtægter, der vare opkrævede af disse Godser siden Lybekkerfreden. Wallenstein gav under 16. Juni fra Prag Grev Barthold Waldstein Ordre

Side 191

henvendte han sig igjennem forskjellige Afsendinge, især hans Generaladjutant Oberst Breiner til Kejseren med Forestillinger om, hvor vigtigt det vilde være at vinde Danmark, idet han tilraadede dels at overdrage Hertug Ulrik et kejserligt Regiment, dels at vise Christian IV materiel Imødekommenhed. Det viste sig nu, at Kejseren ingenlunde var utilgængelig for disse Tanker. Han overdrog ham at ordne Hertugens Ansættelse i Hæren og bemyndigede ham endog til i sit eget Navn at forhandle med Christian IV for at frembringe et Brud mellem ham og Sverig[1]); ja Fyrsten af Eggenberg tilskrev ham endog den 18. Marts, at Kejseren havde billiget hans Forslag og lovet Hemmelighedsfuldhed, og tilføjede, at hvis Christian IV ved Wallensteins Underhandlinger kunde bringes over paa kejserlig Side, vilde det være den bedste Diversion mod Sverig[2]). Hvad det var for materielle Ofre, Wallenstein tænkte paa, viste sig ogsaa snart. Allerede i Begyndelsen af Marts lode de kejserlige Officierer i Meklenborg sig hemmeligt til Troyes forlyde med, at hvis det blev at befrygte, at Svenskerne vilde besætte Stiftet Schwerin, vilde Udleveringen af det til Kongen af Danmark vel kunne opnaaes[3]). Hvad der laa heri, var tydeligt nok. Man frygtede for, at de svenske Tropper skulde erobre Meklenborg, og hellere end at see dem som Herrer over det hele Land, ønskede man at overlade Christian IV en Del. Tog han imod det, var der vist ham en Velvillie, der gjorde Fordring paa Gjengjæld, og da Gustav Adolf tilmed efter al Rimelighed kun nødigt vilde see et forventet Bytte glide ud af sine eller sine Venners, Hertugerne af Meklenborgs Hænder, vilde Bispedømmet let kunne blive det Tønder, hvoraf Krigsluerne sloge ud mellem Danmark og Sverig. Det var Episoden med Rygen, der gjentog sig. Da nu den svenske Hær i Maj var i

---

til at udlevere dem, men dette var dog endnu ikke skeet d. 18. Septbr. Troyes til Hertug Ulrik af denne Dag. Sstds. — Det kan bemærkes, at Holk af Christian IV skal have begjæret Skibe og Proviant til Colbergs Undsætning. Fegræus's Brev af 8. April 1631. Cronholm, anf. St. VI, 1; 8.

[1]) Ferdinand II til Wallenstein, d. 24. Marts og 7. April. Førster, Wallensteins ungedruckte Briefe II, 155—56. Dudik, anf. St. p. 31. Jvfr. Hurter, Wallensteins vier letzte Lebensjahre p. 21.

[2]) Førster, Wallensteins ungedruckte Briefe II, 158—59.

[3]) Troyes til Christian IV, Rostock d. 10. Marts 1631. Meklenborg Nr. 41.

Side 192

Færd med for Alvor at begive sig paa Marsch ind i Meklenborg, trængte de meklenborgske Regeringsraader stærkt ind paa Troyes med Løfter om, at hvis Stiftets Aftrædelse ønskedes, vilde det skee uden Erstatning[1]). Der er næppe nogen Tvivl om, at disse Tilbud ansloge kjære Strenge i Christian IV's Bryst, og de have vistnok havt den Betydning, at de nedstemte de krigeriske Lyster, som et Øjeblik havde vist sig hos ham imod Kejseren. De viste, at der var Mulighed for at vinde noget ved Indrømmelser fra denne. Men de kunde paa den anden Side ikke forandre hele hans Stilling; det var en for farefuld Sag at modtage dem. Fordelene stode langtfra i Forhold til Farerne ved en eventuel Krig med Sverig. Gustav Adolf havde desuden netop nu den 4. Maj tiltvunget sig Spandau's Udlevering af Georg Wilhelm af Brandenborg[2]); Muligheden steg for en Tilslutning af de evangeliske Fyrster til Sverig. Fem Dage efter faldt Magdeburg, og Luerne kastede et Gjenskin over hele den protestantiske Verden. Et Skrig af Forbitrelse og Angst gjenlød rundt om[3]). En alvorlig Tilnærmelse til Kejseren i dette Øjeblik vilde have været et aabent Forræderi imod den evangeliske Sag[4]). Knuden strammedes stadigt stærkere. Paa den ene Side tiltvang Gustav Adolf sig yderligere Indrømmelser af Georg Vilhelm[5]), paa den anden Side vandt de Kejserlige adskillige øjeblikkelige Fordele[6]).

Under disse Forhold var det naturligt, at Christian IV stillede sig højst forsigtig til Tilbudene om Schwerins Afstaaelse. Hertug Ulrik forlangte vel den 13. Maj nøjere Oplysninger af Troyes[7]), men trods dennes stadigt gjentagne Paamindelser om

---

[1]) Troyes til Hertug Ulrik, Rostock d. 5. Maj med Efterskrift af 6. Maj. Meklenborg Nr. 41.

[2]) Droysen, Gustaf Adolf II, 302. Cronholm, anf. St. VI, 1; 101.

[3]) Droysen, anf. St. II, 339. Wittich, anf. St. I, 656.

[4]) Ifølge en Beretning hos Lützow, anf. St. III, 265, hvis Kilde dog ikke angives, skal Christian IV efter Magdeburgs Indtagelse i Glykstadt have forsikret den engelske Gesandt, at han, saasnart de øvrige Stænder i den nedersachsiske Kreds, især Stæderne, erklærede sig, ikke vilde blive Forræder imod den evangeliske Sag.

[5]) Droysen, anf. St. II, 352.

[6]) Om det Indtryk, de kejserlige Sejre gjorde herhjemme, se Christian Friis ovfr. p. 79 citerede Brev til Christian IV af 12. Juli 1631.

[7]) Omtales i Troyes's Skrivelse til Ulrik af 23. Maj. Meklenborg Nr. 41.

Side 193

hurtig Resolution[1]), paafulgte ingen saadan. Snart blev det ogsaa for sent. Den 17. Juli brød Hertug Adolf Frederik op fra Lybek med en Troppeafdeling. To Dage efter stormede han Staden Schwerin, og ved Maanedens Udgang var ogsaa Slottet i hans Hænder[2]).

Wallenstein opgav dog ikke derfor sine Planer. Det er ikke usandsynligt, at hans Virksomhed har spillet en Rolle i den delvise Forandring, som i Sommerens Løb indtraadte i Kejserens Stilling til den hamborgske Sag. Endnu i Foraaret havde Striden været staaende

mellem ham og Kongen. De førnævnte Commissarier vare i Begyndelsen af April med deres store Følge komne til Lyneborg og havde ansat et Møde der til den 3. April; men Kongen havde nægtet at sende nogen Befuldmægtiget dertil, og Hertug August af Brunsvig, Tilly og Walmerode havde maattet drage bort med uforrettet Sag[3]). Selv Løfter fra Tillys Side synes i Maj ikke engang at have været i Stand til at fjerne Kongens Mistænksomhed mod Kejseren i denne Sag[4]). Men, rimeligvis i Juli Maaned, gav en kejserlig Afsending Hamborgerne en ligefrem Befaling til at tilbagegive Kongen de omtvistede Skibe, og det saa endog et Øjeblik ud til, som om den langvarige Strid helt skulde bilægges[5]).

Fortrinsvis havde Wallenstein dog sin Opmærksomhed rettet paa de meklenborgske Forhold som Midler til at vinde Christian IV. Enkedronning Sophie af Danmark havde en Gjældsfordring, over 350,000 Rdlr. stor, paa de fordrevne meklenborgske Hertuger, for hvilken forskjellige Amter vare satte i Pant til hende. Disse havde Wallenstein, da han bemægtigede sig Landet, nægtet at udlevere, og han havde heller ikke betalt Renter eller Afdrag paa Gjælden trods Enkedronningens

---

[1]) Troyes til Christian IV, 23. Maj og 2. Juni. Meklenborg Nr. 41.

[2]) Chemnitz, anf. St. I, 191.

[3]) Khevenhiller, Annales Ferdinandei XI, 1941—42. Lackmann, anf. St. IV, 85—87. Den 31. Maj opfordrede endvidere Christian IV og Hertug Frederik af Gottorp i Fællesskab Kejseren til at tilbagekalde sin Befaling til Kammerretten om at anerkjende Hamborg for en fri Rigsstad. Oldenburger, anf. St. II. Addit. p. 231.

[4]) Se Fegræus's Skrivelse af 2. Juni 1631. Allenske Sager Nr. 11.

[5]) Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia II, 297.

[13]

Side 194

forskjellige Henvendelser til Kejseren[1]). Da nu den svenske Hær under sin Fremmarsch havde erobret hele Meklenborg undtagen nogle ganske enkelte Pladser, undfangede Wallenstein den Tanke at overlade Christian IV nogle af disse som Pant for Gjælden. Om en foreløbig dansk Besættelse af Rostock og Wismar havde Rygtet allerede fortalt i Slutningen af Maj[2]); nu tilbød Wallenstein i Begyndelsen af Juli gjennem Holk Christian IV Aftrædelsen af Rostock samt af Slottet Dømitz ved Elben. Dette Forslag stillede sig mere tiltrækkende end det forrige om Stiftet Schwerin; i Realiteten var der ogsaa her Tale om en dansk Besættelse for at forebygge en svensk, men hele Forholdet havde tillige et Slags privat Charakter, der gav det et mindre udfordrende Præg. Christian IV svarede ogsaa Holk, at han ikke vilde betroe alt i denne Sag til Pennen, men vilde sende Oynhausen til ham og Wallenstein[3]). Samtidigt hermed besluttede han at underrette Hertug Adolf Frederik om Sagen. Han sendte Dionysius von Pudevils til ham; han skulde som Grund til Kongens Tilbøjelighed til at besætte Pladserne fremhæve Hensynet til at bevare Landet saameget som muligt for de Ødelæggelser, hvormed begge de fjendtlige Hæres Angreb truede det, og han skulde forsikre, at Kongen ikke misbilligede, at han underrettede Gustav Adolf derom[4]). Underligt nok var Adolf Frederik ingenlunde uvenligt stemt og ud-

---

[1]) Om disse Gjældsfordringer se Frederik Lebzelters Erklæring, dat. Dresden, d. 11/21 Juni 1628. Meklenborg Nr. 36, 43 a. Gh. Ark. Frank, Altes und neues Mecklenburg XII, 85, 147. Klüver, anf. St. III, 2; 35—36, 47. Schlegel, Sammlungen zur dänisch. Gesch. II, 4; 148—49. I Slutningen af 1629 havde der fundet livlige, men resultatløse Forhandlinger Sted derom. Se Skriv. fra Kejseren til Wallenstein, Wien d. 17. Aug.; Lebzelter til Enkedronning Sophie, Magdeburg d. 1/11 Novbr., og til Kurf. Johan Georg, 12/22 Novbr. Dresdn. Ark.

[2]) Se Dr. Mensel's Skrivelse til Oberst Reinach, d. 4. Juni 1631. Klopp, anf. St. II, 468—69. Jvfr. Cronholm, anf. St. VI, 1; 8.

[3]) Henrik Holk til Wallenstein, Tangermünde 2/12 August. Dudik, anf. St. p. 139. Christian IV's Creditiv for Oynhausen, d. 15. Juli 1631. Ausländ. Registr.

[4]) Christian IV's Instrux for Pudevils af 11. Juli. Meklenborg Nr. 40.

Side 195

talte endog sin Formening om, at Gustav Adolf ikke vilde have noget derimod, noget, hvori det dog er højst tvivlsomt, om han havde Ret. Derimod tilraadede han en hurtig Udførelse af Sagen, da de Svenske havde besluttet at angribe Pladserne[1]). Saaledes saa det ud, som om her skulde fremkomme et Resultat. Da kom der fra en uventet Side Hindringer. Christian IV havde paa Grund af sin Moders særlige Forhold ikke kunnet eller villet undgaae at høre hendes Mening. Men hun fraraadede bestemt en saadan Overenskomst[2]). Hendes Grunde vare Betænkeligheder ved at miste Sikkerheden for sit Tilgodehavende; modtog hun eller Kongen et nyt Pant, vilde Forpligtelsen let kunne paastaaes at være gaaet over fra Hertugerne af Meklenborg til Wallenstein, og vendte nu Bladet sig senere, og Hertugerne kom tilbage, kunde man befrygte, at de nægtede længere at anerkjende deres Forpligtelser.

Disse Betænkeligheder, som man skulde troe kunde være ryddede af Vejen ved en Erklæring af Hertugerne, bestemte Christian IV til foreløbigt at standse Underhandlingerne. I en ny Skrivelse til Holk meddelte han denne, at han efter sin Moders Erklæring ikke havde nogen Berettigelse til at forhandle videre, da han stadigt havde maattet gjøre det i hendes Navn[3]).

Dog varede det ikke længere end til den 18. August, inden Kongen paany aabnede Forhandlinger med Wallenstein ved at sende Oynhausen til ham. Men kort efter leveredes Slaget ved Breitenfeld, og der er derfor Anledning til at opsætte Undersøgelsen af de fornyede Underhandlinger og foreløbigt vende Blikket mod andre Sider af den politiske Horizont.

Kjøligheden mellem Sverig og Danmark var i det Hele vedbleven. Vel lovedes der, maaske under Indflydelse af Christian Friis, Gustav Adolf fri Passage gjennem Sundet for svenske Krigsskibe[4]); men Østersøherredømmet fremkaldte stadigt Rivning paa Rivning. Christian IV harmedes paa sin Side over Toldpaalægene i Preussen; da nogle kjøbenhavnske

---

[1]) Pudevils's Relation til Christian IV af 16. Juli. Meklenborg Nr. 40.

[2]) Enkedronning Sophie til Christian IV, Nykjøbing d. 15. Juli 1631. Dan. Kong. Hist. Nr. 73 a.

[3]) Holks ovfr. nævnte Brev til Wallenstein.

[4]) Fegræus til Gustav Adolf, 24. Juni 1631. Allenske Sager Nr. 11.

Side 196

Borgere klagede til ham over Spieringernes Fremgangsmaade, skal han have udbrudt: Man maa see til, hvem der skal være Herre over Østersøen[1]). Og en ganske lignende Betragtning bragte Gustav Adolf og det svenske Rigsraad til paa deres Side at see Indgreb i Rettigheder i den danske Told ved Ruden[2]). Det fik under disse Forhold heller ingen Følger, at Christian IV den 15. Juli ved en Henvendelse til Gustav Adolf søgte at opnaae, hvad han ikke havde turdet modtage af Wallensteins Haand, nemlig Stiftet Schwerins Aftrædelse til Hertug Ulrik. Den svenske Konges Svar var vel venligt, men satte umiddelbare Forhandlinger med Hertugen og Garantier for dennes Venskab som Betingelse. En afhængig Stilling kunde den danske Konge imidlertid ikke ønske sin Søn, og Underhandlingerne bleve foreløbigt ikke fortsatte[3]).

Hensynet til Sverig som bestemmende Element i den danske Politik gjenfindes i det Hele i Forhandlingerne med de protestantiske Magter England og Nederlandene samt med Rusland. Overfor alle disse Lande var det en af Kongens Opgaver at søge at fjerne dem fra Sverig eller i hvert Tilfælde at trænge sig selv saaledes ind i deres Alliancesystemer, at deres Forbindelse med Sverig fik mindre at betyde. Men disse Bestræbelser havde intet Held med sig dels paa Grund af disse Magters Fastholden ved Venskabet med Sverig, dels paa Grund af andre Sider af den danske Politik, der frastødte dem.

I April 1631 afsendtes Malte Juel til Storfyrsten af Moskau, og der er næppe nogen Tvivl om, at man er berettiget til at see denne Sendelse under Lys af de almindelige Forhold.

---

[1]) Fegræus til Gustav Adolf, 8. Januar 1631. Allenske Sager Nr. 11. Som betegnende for Udviklingen af det svenske Østersøherredømme kan det ogsaa mærkes, at den svenske Commandant i Colberg i Marts 1631 fik Ordre til at holde Søen mellem Colberg, Bornholm og Gulland ren. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens hist. I, 401.

[2]) Se Gustav Adolfs Proposition til Rigsdagen i Stokholm i Juni 1631. Sverigs Rikes Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll I, 154. Stændernes Udskuds Beslutning af 4. Juni. Stiernmann, anf. St. I, 831—32. Om Sverigs Stemning overfor Danmark jvfr. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens hist. I, 456.

[3]) Christian IV til Gustav Adolf, d. 15. Juli. Gustav Adolf til Christian IV, 31. Juli. Svenske Akta.

Side 197

Ifølge hans Instrux[1]) synes det nemlig at have været hans Hovedopgave at fornye de gamle imellem Rusland og Danmark bestaaende Arvefordrag; ved Siden heraf skulde han søge at opnaae Overenskomster om Handelen og om Grændserne i Lapland mellem Norge og Rusland, hvilke Spørgsmaal her imidlertid skulle forbigaaes, da de ikke havde nogen større politisk Betydning. Ruslands Politik bestemtes i dette Øjeblik væsentligt ved dets Hensigt at bryde den bestaaende Vaabenstilstand med Polen[2]), og dette nærmede det naturligt til Sverig. Der er Grund til at antage, at Christian IV. har ønsket Forbund med Storfyrsten som Modvægt herimod, og at denne har følt det og ikke villet krænke Gustav Adolf derved. Thi det Svar, der blev givet Malte Juel, gik ud paa, at man ønskede Afslutningen af et evigt Forbund med Sverig, hvori Danmark da kunde optages, hvis det vilde. Juel savnede naturligvis Instruxer herom, og Resultatet blev, at ingen Overenskomst kom i Stand, og at han vendte misfornøjet tilbage[3]), ja det gik saavidt, at han paa Hjemvejen endog lod falde Trudsler om Krig[4]). Dog vare Forhandlingerne ikke endeligt afbrudte. Storfyrsten afsendte overensstemmende med

sine Løfter til Juel næste Aar Gesandter til Danmark. De lagde Vejen over Stokholm, hvor det svenske Rigsraad, som ingenlunde med Ro saa hen til Muligheden af en Forbindelse mellem Moskau og Danmark[5]), fik dem til at love, at det venskabelige Forhold til Sverig ikke skulde lide Skade ved Underhandlingerne med Christian IV[6]). Allerede herved var Sandsynligheden given for, at de intet Udbytte vilde have. Ledsagede af et Følge paa over 90 Personer kom de til Kjøbenhavn; de gjentoge Fordringen om Sverigs Optagelse i Forbundet. Hermed var Sympathien for dem borte hos Christian IV. Men de egentlige politiske Forhandlinger kvaltes strax ved deres Paastand om, at Storfyrstens Navn i alle Aktstykker skulde indtage første

[1]) Frederiksborg, d. 10. April 1631. Rusland Nr. 20. Gh. Ark.

[2]) Jvfr. Hermann, Geschichte Ruszlands III, 547—48.

[3]) Malte Juel's Relation. Rusland Nr. 18.

[4]) Cronholm, anf. St. V, 2; 181.

[5]) Jvfr. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens hist. II, 358, 379.

[6]) Cronholm, anf. St. V, 2; 182.

Side 198

Plads[1]). Denne Titelstrid, der jo havde saamange Sidestykker i Datiden, fik her saameget mere at betyde, som den sandsynligvis har forøget Christian IV's Følelse af, at han stod ligeoverfor et barbarisk Folks Gesandter. En stærk Haan og et levende Ønske om at være af med dem udtaler sig i hans Skrivelser[2]). Under stærk Misfornøjelse og Spænding paa begge Sider og uden nogetsomhelst Resultat forlode Gesandterne endeligt Kjøbenhavn[3]). Det havde ikke meget at betyde, at Storfyrsten nogen Tid efter forsikrede Kongen om sit vedblivende Venskab[4]). Omend hele Sagen ikke var af særlig Vigtighed, var det dog nærmest Sverig, der havde vundet en diplomatisk Fordel.

Forhandlingerne med England og Nederlandene førte heller ikke til noget Resultat. Imellem England og Danmark havde Underhandlingerne hvilet siden Foraaret 1630. Nu gjenoptoges de af Karl I, der i April 1631 lod Anstruther opfordre Christian IV til at indlede en Meningsudvexling om Fornyelsen af de tidligere Forbund mellem de to Magter samt til at gaae i Forbøn for Pfalz[5]). Christian IV stillede sig venlig dertil; han skrev til Kejseren til Fordel for Kurfyrst Frederik[6]) og erklærede sig villig til Forhandlinger i Haag med engelske Gesandter[7]). Saaledes forbandtes Underhandlingerne med England med dem med Nederlandene. Claus Daa og Frederik Gynther udsaaes til de danske Afsendinge og modtoge deres Instrux i Slutningen af Juli[8]). Den bærer i det Hele Præget af at være

[1]) Christian IV til de russiske Gesandter, 6. Juni 1632. Rusland Nr. 20.

[2]) I et Brev til Gynther af 29. Maj kalder han dem: »Die muskouiterschen Phlegelsz», og i et af 17. Juni skriver han: »Die muskouitersche gesanten seindt nu godt lob zu reiissen fertig». Molbech, anf. St. II, 23, 25. Ogsaa Christian Friis ytrede, at han aldrig havde haandteret værre Folk i sine Dage end de russiske Gesandter. Fegræus til Gustav Adolf, 1. Juli 1632 Allenske Sager Nr. 11.

[3]) Cronholm, anf. St. V, 2; 182. Recreditivet for dem er af 18. Juni 1632. Rusland Nr. 20.

[4]) Skrivelse af 20. Octbr. Aar 7141 (1632). Rusland Nr. 20.

[5]) Anstruther til Christian IV, Glykstadt 27. April 1631. England Nr. 44. Gh. Ark.

[6]) Skrivelse af 30. April 1631. Ausländ. Registr.

[7]) Christian IV til Anstruther, 29. April. Ausländ. Registr.

[8]) Af 28. Juli 1631. Danske Kantseli's udenlandske Instruxbog. Fuldmagt og Creditiv for Claus Daa. Ausländ. Registr.

Side 199

forfattet under overvejende Indflydelse af Kantsleren og det danske Raad. Gesandterne skulde have deres Opmærksomhed rettet dels paa de Stridsspørgsmaal, der vare svævende mellem Danmark og de nævnte Magter, dels paa den almindelige politiske Stilling. Af England skulde de forlange Udbetalingen af de resterende Subsidier, overfor Nederlandene klage over deres Convojers Fremgangsmaade ved den norske Kyst og afhøre deres Besværinger over Spaniernes Opbringelse af Skibe i danske Farvande. De skulde dernæst samtykke i Fornyelsen af de gamle Forbund med England og under Forbehold af kongelig Ratification gaae ind paa en i almindelige Udtryk affattet Erklæring til Befæstelse af Venskabet med Generalstaterne. Det vilde være heldigt, om de under Forsikring om Kongens vedblivende Troskab mod den evangeliske Sag kunde opnaae et Løfte af Nederlandene om Hjælp i Tilfælde af Angreb paa Danmark, især af Ligaen; men de maatte ikke forpligte Danmark til Gjensidighed heri og kun tage Forslag om en Tripelalliance mellem England, Nederlandene og Danmark ad referendum. I alt dette var der intet, som umiddelbart var rettet imod Sverig; men paa den anden Side var Situationen i Virkeligheden saadan, at alle Forbindelser imellem protestantiske Magter, hvorfra Sverig holdtes udelukket, vare i dette Riges Disfaveur. Gustav Adolf havde ogsaa selv Følelsen heraf og saa ikke med Glæde hen til Forhandlingerne i Haag mellem England og Danmark[1]). Men hertil kom, at det tillige var Claus Daa's og Frederik Gynther's Opgave at søge at mægle Fred imellem Generalstaterne og Spanien, og hvis dette lykkedes, vilde den svensk-tydske Kamp isoleres. Heller ikke de preussiske Toldpaalæg skulde de lade upaatalte, men fremhæve, at deres Vedvaren i længere Tid let kunde ødelægge Handelen. Der kan næppe være Tvivl om, at hvad der tilsigtedes, var det danske Rigsraads Program paa en forsigtig Maade og uden at fremkalde større Spænding med Sverig at fjerne dette Rige fra England og Nederlandene og nærme Danmark til dem.

---

[1]) Gustav Adolf til Salvius, 6. Juli 1631. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens hist. I, 466.

Side 200

Den 3. August forlode Gesandterne Kjøbenhavn[1]) og kom til Haag i Begyndelsen af September[2]). Som saa ofte danske Gesandter paa denne Tid, optraadte de med en sjelden Pragt. Claus Daa havde sex kongelige Drabanter om sig foruden et stort Følge af Adelsmænd. Men hele denne Glands synes snarere at have fremkaldt ironiske Sarkasmer[3]) end at have imponeret. Resultatet var ogsaa kun en Skuffelse. Uvist af hvilken Grund havde Karl I ikke villet sende nogen extraordinair Gesandt til Haag i denne Anledning; hans Commissair Carleton erklærede kun, at det var bestemt at sende Sir Henry Vane til Danmark[4]). Og hvad Generalstaterne angaaer, var et Gesandtskab fra dem netop i de samme Dage kommet til

Danmark. Forhandlingerne henvistes hertil, og Tilbudet om Mægling overfor Spanien var ogsaa forgjæves[5]). Claus Daa vendte snart efter hjem med uforrettet Sag, og Gynther fulgte ham nogen Tid efter[6]).

Allerede i Begyndelsen af August havde Robert Anstruther i Glykstadt søgt at indlede Underhandlinger med Christian IV om Fornyelsen af Forbundet af 1621[7]). I October kom nu Sir Henry Vane[8]). Hans Instrux viser Forskjellen mellem det danske og det engelske Standpunkt; han skulde vel arbejde paa Alliance med Christian IV, men først og fremmest søge at forsone ham med Gustav Adolf[9]). Det kom imidlertid slet ikke til Forhandlinger, da Christian IV paa Grund af sin Moders Død den 4. October ikke kunde komme til Glykstadt, og Vane efter nogle Dages Ophold ansaa sig forpligtet til at rejse videre til Gustav Adolf. Han efterlod vel sin Sekretair Averie som Subdelegeret[10]), men Underhandlingerne førte ikke til noget,

---

[1]) Hans Mikkelsen, Ligprædiken over Claus Daa.

[2]) Claus Daa's Relation af 4. Octobr. Holland Nr. 56.

[3]) Griffieren Musch ytrede derom, at Kongen havde villet vise, at han ikke havde tabt alle sine Penge i Krigen mod Kejseren. Aitzema, anf. St. III, 1; 535.

[4]) Claus Daa's ovfr. anf. Relation.

[5]) Arend, anf. St. III, 4; 573—74.

[6]) Den 3. Octobr. var Daa igjen i Danmark. Ovfr. nævnte Ligpræd.

[7]) Anstruther til Christian IV, d. 8. August 1631. England Nr. 44.

[8]) Calendar of State Papers. Charles I. Dom. Ser. 1631—33. p. 165.

[9]) Instruxen af 20. Septbr. 1631. Rymer, Foedera VIII, 3; 203. Rushworth, Collections II, 129. Creditivet af 22. Septbr. England Nr. 34.

[10]) Vane til Christian IV, Hamborg d. 11. Octobr. England Nr. 44.

Side 201

allerede fordi Christian IV harmedes over, at han blandede sig i Elbsagen[1]).

Hvad Nederlandene angaaer, laa den nærmeste Grund til Afsendelsen af en Ambassade til Danmark i den hamborgske Sag. Generalstaterne havde i den første Del af 1631 været Gjenstand for en stadig Pression fra Hamborgs Side om at optræde activt til Fordel for Staden, og omend de bestemt havde afslaaet disse Opfordringer, ønskede de selv i høj Grad at faae Fred og Frihed paa Elben og besluttede sig derfor til et fornyet Mæglingstilbud[2]). Men deres Gesandter fik ogsaa andre Hverv[3]). Idet Forhandlingerne kom til at skyldes Nederlandenes Initiativ, blev det ogsaa dem og ikke Danmark, der bestemte deres Gjenstand. Omtrent i de samme Dage, i hvilke Claus Daa ankom til Haag, aabnedes Forhandlingerne i Glykstadt. Det første Punkt gav ikke Anledning til nogen Uenighed. Det gjaldt den Usikkerhed, som de spanske Kapere frembragte i Farvandene. Christian IV lovede at udsende Eskadrer til Afværgelse af Overgreb, idet han dog tillige udtalte Haabet om, at Nederlandene ikke selv vilde give Anledning til Klager[4]). Men umiddelbart derefter gav Sundtoldsagen Anledning til en politisk Forhandling af større Betydning.

Den 24. September 1629 var Kronborg Slot gaaet op i Luer[5]). Rigsraadet havde været stemt for at lade sig nøje med en delvis Reparation[6]); men for Christian IV, som med

[1]) Molbech, anf. St. I, 481—82.

[2]) Aitzema, anf. St. III, 1; 361—66.

[3]) Gesandternes Instrux af 4. August med Tillægsartikler af 19. August. Aitzema III, 1; 466—77.

[4]) Christian IV's Svar af 17. (? 7.) September 1631. Aitzema, anf. St. III, 1; 480—83. En anden Gjenstand for Forhandlingerne saavel ved dette Gesandtskab som i det Hele taget i alle disse Aar var Hvalfiskefangsten ved Spitzbergen. Jeg skal ikke her nærmere gaae ind paa Striden, da Generalstaterne søgte at give den saa lidt egentlig politisk Betydning som muligt og ønskede at gjøre den til et privat Mellemværende mellem Danmark og det nederlandske Nordcompagni. Kun skal bemærkes, at den drejede sig om Kongens Højhedsret over Spitzbergen og de omliggende Have. Se forøvrigt: Spitzbergen, eene nederlandsche bezitting, i Scheltema, Aemstels Oudheid of Gedenkwaardigheden vam Amsterdam. III. Amsterdam. 1859. p. 226—28. S. Muller, Geschiedenis der Noordsche Compagnie. Utrecht 1874. p. 236—84.

[5]) Danske Samlinger V, 191.

[6]) Molbech, anf. St. I, 410, 453.

Side 202

Stolthed havde betragtet Borgen ved det danske Hellespont[1]), der, som han selv skrev, havde været Danmark »til Berømmelse og Zirat»[2]), og som med Vemod havde seet den synke i Grus, laa det nær at ville rejse den i dens fulde Skikkelse igjen ved en Forhøjelse af den Afgift, hvorfor Slottet selv var Vogter. Ingen dansk Konge havde jo i det Hele med hans Forkjærlighed dvælet ved Øresundet som et af de dyrebareste Klenodier i den danske Krone, hvorpaa jo ogsaa hele Europas Øjne hvilede snart beundrende, snart hadefulde[3]). Som sædvanligt tog han ikke tilstrækkeligt politiske Hensyn ved Sundtolden.

[1]) At dette Navn brugtes om Øresund har Prof. Schiern paavist i Historisk Tidsskrift 3. R. VI, 213. Det synes i det Hele taget at have været almindeligt gængs. Tidligst forekommer det maaske i Nic. Cragii Annalium Christiani III libri VI p. 377 og i Tyge Brahe's Gravskrift. Friis, Tyge Brahe p. 333. Ellers har jeg fundet det i »Soterion, qvod principi Christiano IV pro salute et restitutione patriae offert Gundaeus Rosenkrantzius», Hafniae 1644; i Jacobus Stypmann, Gratulatio panegyrica ad principem ac dominam Christinam de felici novi Regiminis auspicio et prima triumphali maris victoria, Gryphiswaldiae 1645; i Mart. Zeiller, Neue Beschreibung der Königreiche Dennemarck und Norwegen. Ulm 1648. p. 161, og i Mare Balticum liberatum; hoc est nova vera et perspicua Belli Sueco-Danici narratio. s. l. 1649.

[2]) Molbech, anf. St. I, 410.

[3]) Beundrende Beskrivelser af Sundet og Udsigten ved Kronborg findes saaledes i Herman von Zesterflet's Rejsebeskrivelse fra Aar 1600 (Suhms nye Samlinger III, 1; 101) og i Georgii Hilarii Rerum gestarum Christiani IV libri duo scripti anno 1636. Westphalen, Monumenta III, 506. Jvfr. Erasmi Læti de nato, baptisatoque primo Friderici II filio Christiano historiarum libri IV. Rørdam, Monumenta historiae Danicae II, 674—77. — Det er ikke her Hensigten at gaae ind paa nogen detailleret Beskrivelse af Sundtolden og dens Opkrævningsmaade. Kun nogle faa Bemærkninger skulle gjøres om de Summer, den indbragte, og om de passerende Skibes Antal. Totalsummen og Skibenes Antal vare:

	1627	1628	1629	1630	1631	1632
Rosenobler . .	4887	3434	6573	3600	5538	4896
Guldgylden . .	462	352	735	537	492	534
Daler	108,706	77,258	255,719	121,593	293,789	244,306
Skibenes	3178	2334	2747	2332	3365	2986

Antal						

Naar Schlegel opgiver Totalsummen for 1630 til 105,243 Dlr. (Sammlungen zur dänisch. Gesch. II, 1; 88), er dette altsaa for lavt. Men det vil tillige sees, at Indtægterne af Tolden langtfra beløbe sig til de colossale Summer, som fremmede Forfattere paa denne Tid opgave. Jvfr. Suhms nye Saml. III, 1; 101. Hayes de Courmesvin, anf. St. p.

Side 203

Endskjøndt Rigsraadet fraraadede det[1]), indtraadte dog, yderligere fremkaldt ved den stærke Nedgang i Toldindtægterne i Løbet af 1630, i Maj 1631 en Forhøjelse, hvorved Satserne atter bleve de samme som ved Forordningen af 20. Marts 1629[2]). Det fremkaldte Misstemning i Holland, ihvorvel Generalstaternes Commissair var bleven hørt derom, førend det skete[3]). Den 9. September bragte nu Gesandterne Sagen frem; overensstemmende med deres Instrux forlangte de Tolden nedsat og mindede om de gamle Tractater, hvorved øjensynligt sigtedes til Speierfreden[4]). Det gav Anledning til et Replikskifte af ikke ringe Interesse. De danske Commissarier trak som Svar paa Forestillingen de svenske Toldpaalæg ind under

---

35. Ogerii Iter Danicum p. 23. En Grund til de overdrevne Forestillingers Udbredelse maa vistnok søges i den Taushed, hvormed man søgte at omgive Toldindtraderne, se Tagebuch Christians des Jüngeren, Fürst zu Anhalt, herausgegeben von Krause. Leipzig 1858. p. 99. —Andre Exempler paa den Betydning, som man i Europa tillagde Sundet og Sundtolden findes i Helveg, Danmarks Kirkehistorie efter Reformationen I, 306, og Droysen, Gustaf Adolf I, 68, 292, 296. — Kongen søgte adskillige Gange, saaledes 1629 (Molbech, anf. St. I, 336), Rigsraadets Samtykke til en Forhøjelse af Sundtolden; dog betragtede han sig uden Tvivl berettiget til at iværksætte den uden dets Bevilling. I det Hele stod Tolden i et mere personligt Forhold til Kongen end de andre Toldafgifter, hvilket fremkaldte det halvt spottende Udtryk, at de vare hans »Spillepenge» (Wederläggning och wäl grundat Swar på thet Danska Manifest. 1644), et Billede, der var laant fra Ægteskabscontracter, hvor Hustruens Særeje i hvert Tilfælde i Tydskland og Sverig betegnedes saaledes (Pauli, Abhandlungen aus dem Lübischen Rechte II, 52 ff.; Hallenberg, Gustaf Adolfs historia II, 592). Dog gik kun en forholdsvis ringe Del (saaledes 1632 kun: 452 Rosenobl., 13 Guldgyldn. og 14000 Dlr.) ind i Kongens saakaldte eget Kammer; Resten leveredes dels til det almindelige Rentekammer, dels anvendtes den til Indkjøb af Varer til Kongens Behov, til Betaling af visse Pensioner og af Lønninger til Styrmænd i Kongens Tjeneste og Kongens Krigsfolk paa Kronborg, eller til Udgifterne ved Kronborg og Frederiksborg Slotsbygninger, ved Hammermøllen, ved St. Annæ Bro eller lignende.

[1]) Molbech, anf. St. I, 453. Jvfr. Danske Samlinger V, 191 og Rigsraadets Skrivelse af 21. Juni 1631. Rigsraadsbreve Nr. 47. Gh. Ark.

[2]) Kongebrev af 10. Maj. Sundtoldregnskabet. Beløbet af den saaledes skete Forhøjelse var 1631 ikke mindre end 169 Rosenobl., 136,612 Dlr.

[3]) Molbech, anf. St. I, 453.

[4]) Indlæg til Christian IV af 19/9 Septbr. 1631. Holland Nr. 57. Gh. Ark.

Side 204

Drøftelsen og vilde have Gesandterne til at udtale sig om Midlerne til i det Hele at føre Østersøhandelen, der begyndte at tage af, tilbage til dens forrige Stand[1]). Og Christian IV selv gjorde i nogle svævende Udtryk sin Imødekommenhed afhængig af, at Generalstaterne vilde arbejde paa Ophævelsen af de andre nye Østersøtolde[2]). De nederlandske Gesandter forlangte den sidste Betingelse strøgen[3]), og hvad Østersøspørgsmaalet i det Hele angik, anbefalede de en Fornyelse saavel af Forbundet af 1614 med Sverig som af det med Danmark af 1621[4]). Det

gjaldt ikke saa lidet. Man vilde fra dansk Side kjøbe en Modstand mod Sverig ved Indrømmelser i Sundtoldsagen; fra nederlandsk Side var Opgaven derimod at knytte begge de nordiske Magter til sig og samtidigt fremkalde Eftergivenhed hos dem. Danmark vilde have Nederlandene for sig alene, Nederlandene vilde have baade Danmark og Sverig. Og sammenlignede man de to nordiske Rigers Forhold til Nederlandene med hinanden, blev der stadigt et Underskud for Danmark i Sverigs europæiske Sejre. Til at opveje dem hørte der Indrømmelser fra dansk Side, som næppe vare mulige. Det forslog ikke, at Kongen gav bestemtere Løfter om Ophævelsen af Sundtoldforhøjelsen[5]). Strax traadte det hamborgske Spørgsmaal frem[6]). Der var ikke kommet noget ud af det i Sommeren ventede Forlig. Men næppe havde Kongen stillet sine Forslag, der navnlig gik paa Skadeserstatning, førend han bortkaldtes til sin Moders Sygeleje[7]). Dog bestemtes noget senere Uetersen Kloster til Mødested for en Mæglingsforhandling[8]). Forhandlingerne aabnedes i November. Hele Striden toges for fra sin Begyndelse; fra begge Sider gjentoges de

---

[1]) Nederlandske Gesandters Indlæg til Christian IV af 10. Septbr. Holland Nr. 57.

[2]) Kongens Svar af 11. Septbr. Aitzema, anf. St. III, 1; 483—85. Jvfr. Gesandternes Indlæg af 11. Septbr. Holland Nr. 57.

[3]) Ovfr. anf. Indlæg 11. Septbr.

[4]) Ovfr. nævnte Indlæg af 10. Septbr.

[5]) Den 13. Septbr. 1631. Aitzema, anf. St. III, 1; 485.

[6]) Gesandternes Indlæg om den hamborgske Sag af 15/25 Septbr. Holland Nr. 57.

[7]) Aitzema, anf. St. III, 1; 487.

[8]) Christian IV's Erklæring af 21. Octobr. Aitzema, anf. St. III, 1; 491.

Side 205

tidligere Paastande i en trættende Vidtløftighed. Hovedpunktet var og blev Elbprivilegiets faktiske Anerkjendelse eller Ikke-Anerkjendelse. Da stillede endeligt de nederlandske Gesandter et bestemt Forslag til Bilæggelse af Striden, hvorefter Hamborg skulde betale en Sum Penge til Kongen, men Glykstadttolden ophæves, uden at det dog paa nogen Maade skulde være til Skade for Kongens Højhed[1]). De danske Commissarier ytrede sig saa venligt derom[2]), at Nederlænderne senere paastode, at de havde antaget Forslaget[3]); rimeligvis have de dog stadigt forbeholdt Kongens Samtykke. For at opnaae dette rejste Pentz til Danmark; Rygtet gik allerede, at Freden var sluttet; da nægtede Christian IV, efterat Tiden var trukken hen i Januar Maaned, rimeligvis forbitret over et nyt, skarpt Indlæg fra Hamborgernes Side, hvori de slet ikke havde berørt Mæglingsforslaget, at forhandle yderligere[4]). Med uforrettet Sag vendte de nederlandske Gesandter tilbage.

Ingensinde antage i disse Aar Forhandlingerne med Generalstaterne større Dimensioner, men hvert Øjeblik dukke Stridspunkterne, selv om tilsyneladende bilagte, frem paany. De bevirke, at der ikke kan være Tale om nogen Alliance. Allerede i April 1632 lyde atter Klagerne over, at Sundtoldnedsættelsen ikke er bleven til Virkelighed, og over at den uetersenske Provisionaltractat, som de kaldte det nysomtalte Mæglingsforslag, er bleven tilsidesat, samtidigt med, at de gave deres Commissair i Helsingør, Carl von Cracau, en fornemmere Stilling ved at udnævne ham til Resident[5]). Med Hensyn til Sundtolden var

Klagen berettiget; Kongen forsvarede sig imidlertid med, at de af de nederlandske Convojer opbragte danske Skibe ikke heller vare udleverede. Imidlertid bestemte han sig endeligt til at give efter for Cracau's og sit eget Rigsraads Forestillinger[6]); den 23. Juni erklærede han til Residenten, at

---

[1]) Aitzema, anf. St. III, 1; 515.

[2]) Aitzema, anf. St. III, 1; 516.

[3]) Gynther til Christian IV, Haag 14/24 August 1632. Holland Nr. 58 c.

[4]) Aitzema, anf. St. III, 1; 516—21.

[5]) Generalstaterne til Christian IV, d. 22. April 1632. Holland Nr. 59. Jvfr. Arend, anf. St. III, 4; 725 og Kronijk van het histor. Genootschap te Utrecht. 6. Jaarg. p. 181—82.

[6]) Rigsraadets Skrivelse af 12. Juni 1632. Molbech, anf. St. II, 27.

Side 206

han trods sin ubetingede Ret til at forhøje og nedsætte Sundtolden efter eget frit Tykke, dog af særligt Venskab havde rettet sig efter Generalstaternes Ønske[1]), og samme Dag udstedte han Ordre til Tolderne i Helsingør om fra den 10. Juli at opkræve Tolden, som den var før den sidste Forhøjelse[2]). Hvad den hamborgske Sag angaaer, var der den Forskjel fra tidligere, at han, som Følge af Forandringen i Forholdet til Kejseren, atter slog paa, at Sagen kun vedgik det romerske Rige[3]); dog erklærede han sig stadigt villig til et Forlig imod en Skadeserstatning af 100,000 Rdlr. og Indskrænkning af Stadens Rettigheder til, som de vare i Aaret 1624, og forpligtede sig til i hvert Tilfælde ikke at kræve Told af Nederlænderne[4]). Overfor disse syntes der altsaa at være Udsigt til et venskabeligere Forhold; men knap var en Maaned gaaet, da forhøjedes atter Tolden i Sundet. Klagerne begyndte forfra[5]), og samtidigt erklærede Kongen sig for ikke længere bunden til sine Forligstilbud overfor Hamborg[6]). Heller ikke Frederik Gynthers Ophold som Agent i Haag i Sommeren og Efteraaret 1632 bragte nogen Forandring tilstede i Forholdet til Nederlandene. Medens han skulde undgaae at tale om Sundtolden, skulde han gjentage Klagerne over hollandske Skipperes Fremfærd ved Norges Kyst og besvære sig over det nederlandske Nordcompagni's Skandse paa Spitzbergen; men navnlig skulde han modarbejde Hamborgernes Planer[7]). Der stilledes ikke ringe Forventninger til hans Forhandlinger om den glykstadtske Sag. Christian IV havde fastsat den 1. September som Termin, inden for hvilken han ikke vilde foretage noget angrebsvist imod Hamborg[8]), og

---

[1]) Aitzema, anf. St. III, 2; 148.

[2]) Danske Samlinger V, 191.

[3]) Aitzema, anf. St. III, 2; 147.

[4]) Aitzema, anf. St. III, 2; 149.

[5]) Cracau's Skrivelse til Generalstaterne, Helsingør d. 9. August 1632, hvori han omtaler, at Sundtolden atter er bleven forhøjet siden forrige Lørdag. Holland Nr. 58 c.

[6]) Gallois, Geschichte Hamburgs II, 377.

[7]) Hans Instrux af 16. Maj 1632. Reichstags-Acta Nr. XVIII a. Gh. Ark. Allerede i Marts var det bestemt, at han skulde rejse. Molbech, anf. St. II, 6—7. I Juli synes han at have været i Holland. Aitzema, anf. St. III, 2; 149—50.

[8]) Danske Magazin 3. R. I, 36. Molbech, anf. St. II, 54.

Side 207

Staden satte sin Lid til ved Generalstaternes Tryk at kunne opnaae Indrømmelser[1]). Paa den anden Side havde Gynther Ordre til ikke at spare paa Penge for at vinde Venner[2]). Resultatet blev, at Nederlænderne stillede et Mæglingsforslag, som Gynther lovede at overbringe Kongen[3]). Men det viste sig snart, at Christian IV trods de stadige Anmodninger fra de slesvig-holstenske Stænders og Rigsraadets Side[4]) ingenlunde var tilbøjelig til Eftergivenhed. Han havde nærmet sig Kejseren, og det var fra ham, han haabede en gunstig Afgjørelse af Striden[5]).

I Forholdet til England var imidlertid et nyt Moment traadt til. Enkedronning Sophie's Død havde fremkaldt Arvefordringer fra hendes Dattersøns, Karl I's Side; som Befuldmægtiget for ham og hans Søster havde den engelske Resident i Hamborg Joseph Averie indfundet sig ved det Møde, der afholdtes i Maj 1632 for at dele Boet. Men Christian IV vægrede sig ved at udbetale Arven for at holde sig skadesløs for de Summer, han tidligere havde laant Jacob I, og for de Subsidier, han ikke endnu havde modtaget, og det endskjøndt Karl I for at afkræfte dette Standpunkt overlod sin Søster ogsaa den ham selv tilkommende Del af Arven. Under disse Omstændigheder besluttede den engelske Konge Afsendelsen af en overordentlig Gesandt til Danmark for at ordne Arvesagen. Robert Sidney, Greve af Leicester, udsaaes dertil[6]). Hans Opgave var imidlertid større. Samtidigt med, at Uenigheden om Subsidiesagen var bleven større ved Dødsfaldet, vare Englands og Danmarks almindelige politiske Standpunkter rykkede hinanden noget nærmere. Karl I's Bestræbelser gik for Tiden væsentligt ud paa at bevare et venskabeligt Forhold til de to europæiske

---

[1]) Danske Magazin 3. R. I, 36—37.

[2]) Christian IV til Gynther, 16. Septbr. Molbech, anf. St. II, 50.

[3]) Aitzema, anf. St. III, 2; 150—52.

[4]) Jvfr. Rigsraadets ovfr. anf. Skrivelse af 12. Juni og de slesvig-holstenske Stænders Resolution af 21. Juni 1631 paa Landdagen i Kiel. Ratjen, Verzeichnisz der Handschriften der Kieler Universitätsbibliothek III, 81.

[5]) Den 26. Septbr. skrev Kongen til Gynther om den hamborgske Sag: »So lange der keisser undt ich unsz darum verdragen können, so sollen's andere miir woll lassen». Molbech, anf. St. II, 51.

[6]) Schlegel, Sammlungen zur dänischen Gesch. II, 4; 145, 153—56. Danske Magazin 3. R. I, 1—4.

Side 208

Hovedlejre[1]). Han havde sluttet Fred med Spanien, men i Sommeren 1630 havde James Hamilton med sin Konges Understøttelse samlet skotske og engelske Tropper og ført dem til Gustav Adolf[2]). Han ønskede sin Svoger, Kurfyrst Frederiks Gjenindsættelse, men han begyndte stærkt at frygte Sverigs Magtudvidelse[3]), maaske særligt dets Østersøherredømme, der kunde blive farlig for den engelske Handel. Forgjæves havde Gustav Adolf igjennem Sir Henry Vane opfordret ham til Forbund og nyt Brud med Spanien[4]). Hans Forhaabninger gik,

til den parlamentariske Oppositions store Harme[5]), i Retning af Indrømmelser fra Kejseren. Der var i hans Stilling i dette Øjeblik noget, der lignede Christian IV's; men Ligheden var dog mere negativ end positiv og ikke i Stand til i det større at frembringe en fælles Optræden.

I nogle Henseender havde Leicester dog Held med sin Sendelse. Han kom den 19. September til Glykstadt og rejste derfra til Kongen i Rendsborg, hvor han havde sin første Audients den 1. October[6]). Det lykkedes ham som Svar paa sine Klager over Sundtoldens Forøgelse at opnaae Moderationer for sine Landsmænd[7]) samt Løfte om, at engelske Skibe først skulde betale Tolden paa Hjemrejsen, og med Hensyn til Elbstriden lovede Christian IV, at Glykstadttolden ikke mere skulde opkræves af engelske Skibe[8]). Men videre kom han heller ikke. Hans Forsøg paa Mægling i den hamborgske Sag førte ikke til noget. Subsidiesagen forblev ligesaa uafgjort som hidtil,

---

[1]) Ranke, Englische Geschichte II, 173.

[2]) Ranke, anf. St. II, 174.

[3]) Danske Magazin 3. R. I, 7. Om Misstemningen ved det engelske Hof imod Gustav Adolf se ogsaa Forster, Sir John Eliot II, 683—84.

[4]) Ranke, anf. St. II, 176. Jvfr. Søltl, Der Religionskrieg in Deutschland III, 192.

[5]) Forster, anf. St. II, 687—89.

[6]) Danske Magazin 3. R. I, 13, 20. Hans Instrux er trykt i Howell, Dissertatio de praecedentia regum; huic adjungitur tractatus de legatis. London 1664. p. 326—35. Jvfr. Danske Magazin 3. R. I, 3 ff.

[7]) Se Leicester's Skrivelse til Coke, Paris 19/29 August 1636. Sidney, State Papers II, 409.

[8]) Howell, Hoelianae Letters VI, 12—13.

Side 209

og det var forgjæves, at han søgte at tilvejebringe en Afgjørelse af Arvesagen ved at gjøre den uafhængig af Gjældsspørgsmaalet[1]). Med Hensyn til de almindelige politiske Forhold fremstillede han de to Partiers Styrke og Faren, der knyttede sig til begges Sejre; han meddelte, hvorledes Sverig havde opfordret England til Forbund, og Kejseren vist sig villig til Fred; han bad Kongen om at udtale sig om Stillingen og anmodede ham slutteligt om at medvirke til en Freds Opnaaelse ved Mægling[2]). Men Christian IV ansaa ikke Øjeblikket for heldigt dertil[3]); det er muligt, at han nødigt i denne Henseende vilde sammenarbejde med en Magt, hvis Standpunkt under en Mægling var bundet saa stærkt ved Hensynet til Pfalz, at det kunde bringe Forhandlingernes Resultat i Fare[4]); maaske frygtede han ogsaa for hos England at møde Modstand mod sine egne Interesser, navnlig i Elbtoldsagen[5]). Derimod kunde han ønske at være knyttet til England i et andet Spørgsmaal. Da Leicester opfordrede ham til at erklære sig om Midlerne til at faae Pillautolden hævet[6]), svarede han, at han ansaa det for rigtigt, at alle de deri interesserede Magter i Fællesskab henvendte sig til Sverig derom[7]). Men om en saadan fælles diplomatisk Action har Leicester sikkert ikke kunnet give Løfter. I alt væsentligt blev saaledes Forholdet til England ikke forandret ved hans Ambassade.

Hvad Forholdet til Frankrig endeligt angaaer, var det uden væsentlig Betydning i disse Aar. Charnacé var i Danmark i Juli 1630[8]) og arbejdede ved Aarets Slutning forgjæves paa en Udsoning mellem Kongen og Hamborg for at skille Staden fra

[1]) Leicester til Christian IV, Rendsborg 9. og 13. Octobr. England Nr. 43.

[2]) Leicester til Christian IV, 3. Octobr. Sstds.

[3]) Christian IV til Leicester, 3. Octobr. Sstds.

[4]) Han viste overfor Leicester ingen synderlig Interesse for Kurfyrst Frederik. Howell, Hoelianae Letters VI, 2—3.

[5]) Jvfr. Averie til Leicester, Hamborg 5/15 Juni 1633. Sidney, State Papers II, 373—74.

[6]) Ovfr. anf. Skriv. af 9. Octobr.

[7]) Christian IV til Leicester, Rendsborg 11. Octobr. England Nr. 43.

[8]) Siri, Memorie recondite VII, 175.

[14]

Side 210

Kejseren[1]). Selvfølgeligt saa Christian IV kun nødigt den nøjere Tilslutning mellem Frankrig og Sverig[2]).

Vi ville vende tilbage til Hovedgjenstandene for den danske Politik, Forhandlingerne med de tydske Fyrster og Sverig.

I Løbet af Sommeren 1631 var Gustav Adolfs Indflydelse i Nedersachsen stadigt voxende. Ikke alene var den største Del af Meklenborg kommen i hans Magt; men ogsaa Erkebispen af Bremen og Hertug Georg af Brunsvig-Lyneborg vare i Færd med at stille sig under hans Ægide[3]). Fra Lejren ved Werben indtog han en truende Stilling ligesaafuldt mod Nord som mod Syd[4]). For Christian IV's Vedkommende var Følgen heraf nærmest en forøget Frygt. Den virkede imidlertid vistnok i forskjellige Retninger. Det er rimeligt, at han har ønsket at vise Gustav Adolf en større Venlighed end hidtil, medens han, som berørt, samtidigt ansaa Øjeblikket for kommet til at optage de i Juli afbrudte Underhandlinger med Wallenstein. I Midten af August sendtes Oynhausen til Tydskland. Det er sandsynligt, at han har havt Befaling til at opsøge Gustav Adolf, ligesom det er vist, at hans egentlige Opgave var at faae Wallenstein i Tale[5]). Men samtidigt med hans Ankomst til Tydskland indtraadte afgjørende Begivenheder. Gustav Adolf og Kurfyrst Johan Georg forenede sig, og ved Breitenfeld stødte den 7. September den svensk-sachsiske Hær sammen med Tilly's. I det Øjeblik afgjordes Europas Skjæbne for mange Generationer. For første Gang kastede de Evangeliske i Tydskland de Katholske tilbage i et Hovedslag. Hvad den

[1]) Avenel, Lettres de Richelieu IV, 50—51.

[2]) Han havde i Januar 1631 spaaet et uheldigt Resultat af Charnacé's Sendelse til Gustav Adolf. Fegræus's Skrivelse af 8. Januar 1631. Cronholm, anf. St. V, 2; 136—37.

[3]) Chemnitz, anf. St. I, 256. Decken, Herzog Georg von Braunschweig und Lüneburg I, 306.

[4]) Wittich, anf. St. I, 707—708.

[5]) Creditiv af 18. August. Førster, anf. St. II, 160—61. Jvfr. Droysen, Das Auftreten Pappenheims in Norddeutschland nach der Schlacht bei Breitenfeld. Zeitschrift für preuszische Geschichte und Landeskunde VIII, 612.

Side 211

uovervindelige Armada's Nederlag var for Spanien, var Breitenfeldslaget for Kejseren. Ligesom hin Gang, saaledes var atter nu den katholske Reaction standset. Ligesom hin Gang, saaledes havde atter nu den habsburgske Overmagt i Europa lidt et ubodeligt Knæk. Der var taget Hævn for det hvide Bjerg, for Lutter am Barenberg, for Magdeburg[1]).

Allevegne i den evangeliske Verden følte Slagets Betydning. Ogsaa i Danmark gav Glæden sig Luft hos Befolkningen. Selv Christian IV skal ikke have villet undlade at vise sin Tilfredshed med Katholikernes Nederlag; Fegræus berettede hjem fra Kjøbenhavn, at det fortaltes, at Christian IV i Anledning af Slaget havde skudt Glædesskud i Glykstadt[2]). Men for den danske Konge var der under de daværende Forhold ikke megen Plads for Glæde over en af Svenskerkongen vunden afgjørende Sejr. De nye Begivenheder gjorde ham kun yderligere tilbøjelig til en Tilnærmelse til Kejseren. Den 25. September tilskrev han ogsaa denne med Anmodning om, at hans Sønner Frederik og Ulrik maatte ansees for lige med andre tydske Fyrster; i Virkeligheden var det en fornyet Bestræbelse for at erhverve Stifterne til dem[3]).

Oynhausen traf Gustav Adolf kort efter Slaget. Efter al Sandsynlighed overensstemmende med sin Instrux slog han paa en Ægteskabsforbindelse mellem Hertug Ulrik og Gustav Adolfs unge Datter Christine[4]). Det var første Gang, at denne Tanke — i og for sig saa besynderlig under den herskende Spænding — kom frem. Christian IV's Bevæggrunde vare vistnok dobbelte. Dels var det en Maade at vise Gustav Adolf en Opmærksomhed paa, dels et Forsøg paa at modarbejde en anden Plan om en Forbindelse mellem Christine og Kurfyrsten

---

[1]) Jvfr. Ranke, Geschichte Wallensteins p. 220.

[2]) Fegræus til Gustav Adolf, 30. Septbr. 1631. Allenske Sager Nr. 11. I første Øjeblik frygtede ogsaa de Kejserlige for en fjendtlig Optræden fra dansk Side. Se Oberstlieutnant Regenspergers Relation af Septbr. 1631. Oestreichische militärische Zeitschrift. Jahrg. 1811, 1812 u. 1813. Neue Aufl. 2. Bd. 2. Th. Wien 1835. p. 35—39.

[3]) Omtalt i Kejserens Skrivelse til Christian IV af 5. Decbr. 1631. Bremen Nr. 26. Gh. Ark.

[4]) Axel Oxenstjerne til Sten Bjelke, 8. Marts 1633. Handling. rörande Skandin. hist. XXV, 188. Arckenholtz, Mémoires concernant Christine, reine de Suède III, 72.

[14*]

Side 212

af Brandenborgs Søn. I Januar og senere i Maj eller Juni 1631 skal Gustav Adolf være fremkommen med den Tanke[1]). Hvormeget betød den ikke? Gjennemførtes den, vilde Sverig og Brandenborg have Udsigt til at blive forenede under et Herskerpar, Løsningen af det pommerske Spørgsmaal vilde blive lettet, Gustav Adolfs Indflydelse i Nordtydskland blive grundfæstet, og Østersøen staae Fare for at blive et svensk-brandenborgsk Indhav. Intet Under, om Christian IV, der allerede 1618 med Frygt havde seet hen til en Forbindelse mellem Gustav Adolf og Marie Eleonore af Brandenborg[2]), nu dybt følte Farerne ved en forøget Sammenslutning mellem de to Fyrstehuse. Men Kongen af Sverig lod sig ikke paavirke af Christian IV eller hans Sendebud. Han afviste Forslaget.

Oynhausen forlod ham, men han vendte ikke tilbage til Danmark; i al Hemmelighed rejste han til Prag. Det var Wallenstein, han vilde træffe. Det var en højst ejendommelig Stilling, hvori denne befandt sig. Dristige Phantasier havde omtumlet hans Sind. Han stod i Underhandlinger med Gustav Adolf, han skjulte ikke sin Glæde over Slaget ved Breitenfeld[3]). Men netop dette Slag var i Færd med at fremkalde en fuldstændig Forandring i hans Forhold. Der skete et Omslag i Stemningen ved Kejserhoffet. Hans Venners Indflydelse sejrede. Man ønskede ugjort, hvad der var skeet siden Regensburgermødet. Blikket vendte sig mod den dengang afsatte. Hvad Tilly ikke kunde udrette, kunde kun være muligt for Wallenstein. Man tilbød ham Overbefalingen, og i Slutningen af September opfordrede Krigsraad von Questenberg ham til at lede Underhandlingerne med Kursachsen og med Danmark[4]).

---

[1]) Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg I, 592. Odhner, Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare p. 2. Svensk Literatur-Tidsskrift. 1872. p. 17. Jvfr. Odhner, Sveriges deltagande i Westfaliska fredskongressen. Stockholm 1875. p. 22.

[2]) I Hertug Adolf Frederik af Meklenborgs Dagbog hedder det under 25. Januar 1618, at Christian IV ønskede, at han skulde ægte Kurfyrsten af Brandenborgs Datter; thi han saa ikke gjerne, at hun fik Kongen af Sverig. Jahrbücher d. Vereins f. mecklenburg. Gesch. XII, 66.

[3]) Fiedler, Zur Geschichte Wallensteins. Jahrbücher für vaterländische Geschichte I, 191 ff. Ranke, Geschichte Wallensteins p. 221—25.

[4]) Qvestenberg til Wallenstein, 8. Octobr. Cronholm, anf. St. VI, 1; 298.

Side 213

Hvad særligt det sidste angaaer, var det Wallensteins stadige Tanke, der optoges paany. Skulde nogen kunne udrette noget for Kejseren hos Christian IV, maatte det da ogsaa være Wallenstein, der stadigt roste sig af sit venskabelige Forhold til Kongen[1]), der nu vidste om et dansk Sendebuds forestaaende Ankomst[2]), og der netop nu udvexlede Venskabsforsikringer med Hertug Ulrik[3]). Han sendte ogsaa sin Kammerherre Breiner til Ferdinand i Wien for at raadføre sig med ham om disse Sager[4]).

Under disse Forhold indtraf Oynhausen den 4. October i Prag, hvor Wallenstein opholdt sig, og havde Audients den følgende Dag. Han begyndte med at omtale, hvor nødigt hans Konge saa, at nogen fik at vide, at han var der; derefter bragte han paany Spørgsmaalet om Afstaaelsen af de meklenborgske Pladser paa Bane og udtalte Ønsket om at lære Betingelserne derfor at kjende. Hertil synes hans Instrux at have indskrænket sig. Wallenstein var vedblivende tilbøjelig til at gaae ind paa Aftrædelsen, men henskjød dog Sagen til Kejserens Afgjørelse. Ingen af Parterne vidste vel i det Øjeblik, hvor upraktisk det var at forhandle i det mindste Rostocks Skjæbne, ingen af dem vidste vel, at Staden den næste Dag skulde falde i Svenskernes Hænder[5]).

Men Wallenstein gik videre end til at tale om Meklenborg; han udtalte for Oynhausen, at da Kejserens Stilling var farlig og usikker, var det nu det rette Tidspunkt for Kongen til at anholde hos ham om Bremens og Verdens Afstaaelse, og han tilbød selv sin Medvirkning dertil. Oynhausen takkede, men bemærkede, at denne Sag ikke var omtalt i hans Instrux. Wallenstein ytrede da, at han saa af sig selv vilde henvende sig til Kejseren derom og raade ham til at holde Venskab med

[1]) Dvorsky, anf. St. p. 24.

[2]) Dette fremgaaer af Questenberg's Skrivelse til Wallenstein af 28. Septbr. 1631: »Gern wil ich vernemmen, was der von Einhausen E. F. G. referiren wird, zweifle nicht, er wird sich gegen derselben weit auslassen». Dudik, anf. St. p. 122.

[3]) Cronholm, anf. St. VI, 1; 329.

[4]) Oynhausen's Relation til Christian IV om sine Forhandlinger med Wallenstein i Prag 1631. Østrig Nr. 36. Gh. Ark.

[5]) Chemnitz, anf. St. I, 252.

Side 214

Kongen og overgive ham de omstridte Bispestifter i Betragtning af, hvad han kunde udrette med Hensyn til Opnaaelsen af Fred.

For at forstaae Wallensteins Iver maa man stadigt erindre, at han ved at tale om Bremen og Verden anslog en af sine kjæreste Strenge, Restitutionsedictets Ophævelse eller Indskrænkning. Spørgsmaalet var imidlertid, hvor megen Betydning hans Meninger havde paa dette Punkt. Netop i disse Dage kom nu Breiner tilbage fra Wien med Kejserens Svar, og samtidigt maa en Skrivelse fra Eggenberg være indtruffen[1]). Disse Meddelelsers Indhold stemte overens. Kejseren havde billiget, at Wallenstein solgte eller paa anden Maade overlod Christian IV Stykker af Meklenborg, men hvad Bremen og Verden angik, havde han ikke været imødekommende; han havde ikke villet love noget, da det var gejstlige Godser, som afhang af Paven og allerede vare bortskjænkede af denne. Wallenstein burde søge at faae Christian IV til at opgive Tankerne om Stifternes Erhvervelse, men desuagtet arbejde paa at formaae ham til Forbund med Kejseren og Spanien dels ved at forestille ham Faren for Danmark ved Sverigs Magtudvidelse i Østersøen og Nederlandenes i Vesterhavet, dels ved at give Kongens to Sønner Udsigt til ved Freden at vinde to gode verdslige, confiskerede Fyrstendømmer i Tydskland.

Saaledes stilledes der Christian IV en Landafstaaelse i Udsigt, der rent i og for sig kunde synes lige saa god som de længselsfuldt efterstræbte Stifter. Men Forskjellen var i Virkeligheden stor. Erhvervedes gejstligt Gods, befæstedes Kongens Stilling i Tydskland; erhvervedes derimod verdslige, confiskerede, det vil sige evangeliske Lande, da var hans Stilling som evangelisk Fyrste — den eneste, der dog kunde være Tale om at hævde — sat paa Spil. Hertil kom, at en fuldstændig Alliance var sat som Betingelse. Det var kun en daarlig Lokkemad, der bødes. Ganske i Almindelighed viste forøvrigt Kejserens Svar, hvormeget han beherskedes af Pavestolens Interesser, af ragione della chiesa, som det hed i Datidens Sprog[2]). For Wallenstein var Svaret alt andet end til-

[1]) Eggenberg til Wallenstein, 14. Octobr. 1631. Førster, anf. St. II, 162—65.

[2]) Ranke, Geschichte Wallensteins p. 206.

Side 215

talende som bestemt modsat hans egen Politik. Han lagde ikke Skjul paa sin Misstemning overfor Oynhausen. Han kaldte Erklæringen haanlig[1]) og ytrede, at Kejseren vilde trække Kongen om ved Næsen; charakteristisk nok for hele hans Tankegang lagde han til, at det var klart, at Kejseren agtede mere paa Præsternes Snak end paa Bevarelsen af sin kejserlige Anseelse[2]). Ja han undlod end ikke uforbeholdent at udtale, at han kunde tænke, at Kongen ikke vilde lade det beroe derved, men benytte den gode Lejlighed, der nu tilbød sig til at gjenerhverve Stifterne og til at udrette med andre Midler, hvad der ikke kunde opnaaes med det gode, og det førend Kongen af Sverig fattede Fodfæste der[3]).

Umiddelbart efter har vistnok Oynhausen taget Afsked fra Wallenstein[4]). Men han rejste ikke strax tilbage til Danmark. Endnu en Maanedstid efter finde vi ham nede i Tydskland[5]). Hvorfor han er bleven der, og hvorpaa hans Virksomhed er gaaet ud, vide vi ikke. Det er sikkert, at Wallenstein har ønsket at benytte ham ved sine Underhandlinger med Sachsen[6]), og det er ogsaa sikkert, at Rygtet tillagde ham Bestræbelser for at tilvejebringe en Separatfred mellem Sachsen og Kejseren[7]). Men for at han virkeligt som Christian IV's Sendebud har havt dette Maal for Øje, ligesom Wallenstein og Spanien paa samme Tid[8]), foreligger intet Bevis[9]).

---

[1]) »Sehr hönisch».

[2]) »Dass sie vielmehr auf der Pfaffen Geschwetz als auf die Conservation ihrer kajserl. Reputation achtete».

[3]) Oynhausen's ovfr. anf. Relation.

[4]) Wallenstein til Christian IV, 17. Octobr. 1631: Recreditiv for Oynhausen. Breve fra udenlandske Fyrster til Konger af Danmark. Kongl. Bibl.'s Saml.

[5]) En Beretning af ham, dat. Halle, 4. Novbr. 1631, omtales i Droysen, Gustaf Adolf II, 419.

[6]) Wallenstein til Questenberg, 17. Octobr. Dudik, anf. St. p. 132.

[7]) Som mere end et Rygte kan jeg ikke opfatte Meddelelsen i Droysen, Gustaf Adolf II, 508.

[8]) Chemnitz, anf. St. I, 264.

[9]) Der findes ingen Hentydning dertil i en Skrivelse af 23. Novbr. 1631 fra Johan Georg til Christian IV, hvori han meddeler, at han med Tanken rettet paa Nødvendigheden af en almindelig Freds Opnaaelse har svaret paa de spanske Forslag, »dasz dem agonizirenden Römischen Reich mit Particulartractaten nichts gedienet». Sachsen Nr. 48. Gh. Ark.

Side 216

Men hvorledes end dette forholder sig, Oynhausens Sendelse havde forøget Sverigs Mistænksomhed. Den svenske Regering frygtede for, at hans Opgave havde været at isolere den i Tydskland[1]). Nye Begivenheder bragte hurtigt Spændingen mellem Rigerne til yderligere at voxe. Med stigende Opmærksomhed fulgte Christian IV den nedersachsiske Kredses Skjæbne. Han saa vel nødigt de tillyske Troppers Optræden i Erkestiftet Bremen[2]), men mere frygtede han dog den svenske Hær. For at være beredt paa alt, maaske ogsaa for at true Hamborg, begyndte han trods den slesvig-holstenske Landdags Modstand at foretage Hvervinger, som det synes i Forening med Hertugen af Gottorp[3]). Men han havde større Ting i Sinde. Ved Aarets Begyndelse havde han tænkt at samle alle de evangeliske Fyrster, nærmest mod Kejseren; nu haabede han at samle den nedersachsiske Kreds under sin Søns

Ledelse for at overholde Neutraliteten, vel nærmest imod Sverig. Han ønskede at forhindre, at Gustav Adolf blev Fører for alle de Evangeliske i Tydskland.

I Slutningen af October traadte en nedersachsisk Kredsdag sammen i Hamborg. Opgaven var at tilvejebringe, hvad man hidtil forgjæves havde stræbt efter, en fælles Optræden under de farefulde Forhold. Forsamlingen blev hurtigt Gjenstand for diplomatiske Agitationer fra dansk og svensk Side; det gjaldt for begge Parter at vinde den. Christian IV lod sin Søn Hertug Ulrik begjære Sæde paa Kredsmødet som Administrator af Schwerin og søgte, hvad der var Hovedsagen, ved von Pudevils, at faae Sønnen valgt til Kredsoberst mod at tilskyde et vist Antal Krigsfolk paa hans Vegne[4]). I Modsætning hertil arbejdede Salvius for Kredsens Tilslutning til Gustav Adolf, og dennes Venner, Hertug Georg af Brunsvig-Lyneborg og Erkebiskop Johan Frederik af Bremen støttede ham ivrigt i Kampen mod deres fordums Fjendes, Kongen af Danmarks

---

[1]) Salvius til Grubbe, Rostock 29. Octobr. 1631. Cronholm, anf. St. VI, 1; 327, 329.

[2]) Chemnitz, anf. St. I, 257.

[3]) Ipsen, Die alten Landtage der Herzogthümer Schleswig-Holstein p. 163—64.

[4]) Cronholm, anf. St. VI, 1; 336—37. Slange, anf. St. p. 729—30.

Side 217

Planer[1]). Underligt nok fungerede ved denne Lejlighed Christian IV's senere Kantsler, Detlev Reventlov som bremisk Afsending[2]). En Tid var Resultatet usikkert; Salvius skrev hjem: Ingen Kreds i Riget er værre end denne paa Grund af Naboskabet med Danmark[3]). Endeligt tog Forsamlingen sin Beslutning den 10. November. Den vedtog Udrustning af en Troppestyrke tilfods og tilhest, men kun i Nødsfald skulde denne støde til den svenske Hær[4]). Det var ikke, hvad Gustav Adolf havde villet; men heller ikke Christian IV havde naaet sin Hensigt. Imidlertid havde disse Begivenheder gjort et stærkt Indtryk paa Svenskerkongen. Den 26. November skrev han et mærkeligt Brev til Salvius[5]). Han paalagde ham at protestere imod den danske Konges Bestræbelser for at faae sin Søn valgt til Kredsoberst og erklære, at hvis det skete, og hvis Christian IV saaledes »turberede ham denne Krigs absolute Directorium», da vilde han selv slutte Fred og lade ham alene om Krigen. Men Salvius skulde ikke lade sig nøje dermed. Hvis Christian IV fortsatte sine Hvervinger, skulde han erklære dem for mistænkelige og søge at faae Erkebispen af Bremen, Hertugen af Lyneborg og Hertugerne af Meklenborg til at forbyde dem i deres Lande. Og hvis han dog bragte de hvervede Tropper op over 2000 Mand, og hvis i det Hele Nødvendigheden krævede det, da skulde han forstærke Feltmarskalk Aage Thott's Hær, som stod i Meklenborg, saaledes at den med Magt kunde standse Christian IV's Planer og indkvartere sig i Holsten for at adsplitte Hvervingerne.

En lang Fremtid ruller sig op for Blikket ved den sidste Sætning. For første Gang viser sig den Tanke, som senere

---

[1]) Lackmann, anf. St. IV, 105.

[2]) Lackmann, anf. St. IV, 109.

[3]) Cronholm, anf. St. VI, 1; 336.

[4]) Chemnitz, anf. St. I, 256. Jeg er ikke i Stand til at give nærmere Oplysninger om, hvad der indeholdes i en Skrivelse fra Prinds Christian V til Hertug Frederik af Gottorp, dat. Haderslev, 12. Febr. 1632, hvorefter der samtidigt med Mødet i Hamborg af Kongens og Hertugens i Kiel samlede adelige og lærde Raader er taget nogle Beslutninger under Forbehold af Kongens Ratification, som denne imidlertid nægtede at give, fordi de strede imod Leipzigerrecessen, og fordi Tropperne alene vare bevilgede til Kredsens Defension. Dresdn. Ark.

[5]) Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia I, 519—20; jvfr. p. 524.

Side 218

flere Gange skulde blive virkeliggjort til Danmarks Ulykke: et svensk Angreb sydfra; for første Gang viser sig Consequentsen af de svenske Sejre i Tydskland. Og ikke en Maaned efter paatvinger en Skrivelse fra Gustav Adolf os en anden lignende Betragtning. Han vedblev at følge Christian IV's Holdning med Opmærksomhed, om han end ikke skred til afgjørende Skridt imod hans Hvervinger. Den 20. December befalede han Salvius, som Gjenoptagelse af Forhandlingerne i Sommerens Løb, at give Hertug Ulrik Udsigt til at vinde Schwerin; men han tilføjede, at han gjerne, hvis det var muligt, ønskede foruden en almindelig Alliance med den nedersachiske Kreds at opnaae en særskilt med Hertugen af Holsten-Gottorp til Nytte og Sikkerhed, hvis Christian IV vilde begynde noget uformodentligt; dog skulde han sørge for, at Kongen ikke krænkedes derved[1]). Den 26. Januar henvendte ogsaa Salvius sig i Henhold hertil med en Opfordring til Hertugen til at forbinde sig med ham[2]). En Plan om et Forbund mellem Kongen af Sverig og Hertugen af Gottorp var ikke aldeles ny; der fandtes tidligere Spor til den, i det mindste 1620[3]). Men det er ikke desto mindre klart, at Gustav Adolfs ovennævnte Skrivelse viser Tilnærmelsen til den Tid, hvor en svensk-gottorpsk Alliance skulde blive et af de ledende Momenter i den nordiske Politik, og det er interessant at lægge Mærke til, at Grundlaget for de kommende Tiders Forbindelse, Familieskabet, allerede nu blev fremhævet af Salvius, der mindede om, at Gustav Adolf selv var en Ætling af det gottorpske Hus.

Gustav Adolf savnede ikke Grund til med Mistænksomhed at følge de danske Underhandlinger med hans Modstander. Hans Fremgang efter Breitenfeldslaget undlod heller ikke i denne Henseende at gjøre sin Virkning. Den 4. October var Würzburg falden; den 17. November havde han holdt sit Indtog i Frankfurt. Ni Dage efter besvarede Kejseren Christian IV's Skrivelse af 25. September angaaende hans Sønner. Hans Udtalelser vare forskjellige fra tidligere. Vel fastholdt han sin

---

[1]) Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia I, 532.

[2]) Dresdn. Ark. Det kan mærkes, at Prinds Christian V i en Skrivelse af 12. Februar stillede det frit for Hertugen, om han vilde lade nogle af sine Tropper støde til Feltmarskalk Thott.

[3]) Svensk Literatur-Tidsskrift 1869. p. 286.

Side 219

Hensigt at bevare Lybekkerfreden, men han afviste dog ikke enhver Tale om Bispestifterne; han henskjød derimod Sagen til det Convent, der paa Grundlag af Landgrev Georg af Hessens Mægling skulde sammentræde i Mühlhausen[1]). Der var en vis Harmoni mellem dette og den

Omstændighed, at Eggenberg kort efter ved sine Forhandlinger med Wallenstein om hans Udnævnelse til Feltherre stillede en Tilbagetagelse af Restitutionsedictet i Udsigt[2]). Man gjorde sig vistnok i det Hele i de kejserlige Kredse Haab om Bistand af en eller anden Art fra Danmarks Side[3]). Men den, der paa dette Tidspunkt ivrigst virkede for at vinde Christian IV, var Kurfyrst Maximilian af Bajern. Jo mere Gustav Adolf nærmede sig hans Lande, desto mere begjærlig var han efter at tilvejebringe en Diversion imod ham, der kunde holde ham tilbage, og han fortsatte denne Politik, selv da han kort efter forhandlede med Frankrig om Neutralitet overfor Sverig[4]). I Midten af October gav han Obersterne Reinach og Comargo, der opholdt sig i Stiftet Bremen, Ordre til at indlede Underhandlinger med Gouverneuren i Glykstadt, Christian Pentz. De skulde med Behændighed og uden egentligt at binde Kurfyrsten søge at faae Pentz til at gjøre Forslag om Midlerne til at tilvejebringe et Forbund mellem Christian IV og de katholske Stænder, der skulde gaae ud paa gjensidig Hjælp imod Sverig[5]). Det var Maalet, som her var stillet op; men først maatte det gjælde at fjerne Stridspunkterne, imellem hvilke da igjen Bremen stod i første Række. Det var vistnok ogsaa herom, at Underhandlingerne drejede sig, da de virkeligt i Slutningen af Aaret aabnedes i Trachtersheim imellem Pentz og de nævnte to ligistiske Oberster[6]). Stillingen har uden Tvivl været saadan: De Kejserlige vare for at vinde Christian IV's Alliance villige til idetmindste foreløbigt

---

[1]) Ferdinand II til Christian IV, Wien, 5. Decbr. 1631. Bremen Nr. 26. Gh. Ark. Om det paatænkte Convent se Droysen, Gustaf Adolf II, 499. Schreiber, anf. St. p. 534—35.

[2]) Ranke, Geschichte Wallensteins p. 233.

[3]) Se von Dohna's Skrivelser til Kejseren og Wallenstein af Breslau, 2. og 29. Decbr. 1631. Archiv für Kunde oesterreich. Geschichte XXXII, 344, 351—52.

[4]) Jvfr. Droysen, anf. St. II, 476.

[5]) Cronholm, anf. St. VI, 1; 327—28.

[6]) Cronholm, anf. St. VI, 1; 326. Jvfr. Slange, anf. St. p. 734.

Side 220

at afstaae Stykker af Stiftet, og haabede, at selv om ingen formel Alliance afsluttedes, en dansk Besættelse vilde medføre et Brud med Sverig; kort sagt det var en Gjentagelse af Planerne med Rygen og med de meklenborgske Pladser. Christian IV ønskede paa sin Side at faae Stiftet, dels for at skaffe sin Søn det, dels for at forhindre de Svenske i at faae det. Men selv om han og nogle af hans Raader kunde være tilbøjelige til at gaae meget vidt i Indrømmelser for at opnaae dette, havde det danske Rigsraad sat sig til Opgave at forhindre en ny Krig.

Underhandlingerne mellem de Kongelige og de Katholske toge imidlertid et ikke ringe Opsving, da Pappenheim, hvem det i Slutningen af November Maaned var blevet paalagt at foretage en Diversion i Nedersachsen[1]), tog sig af Sagen i sin Egenskab af Kredsdirector[2]). Han fæstede med Bestemthed sit Blik paa Christian IV og omfattede med megen Iver Tanken om at vinde ham. »Et heldigt Udfald af denne Sag», skrev han ikke længe efter til Kurfyrsten af Bajern, »er lige saa meget værdt, som et vundet Feltslag»[3]). En sjelden Enighed forbandt i dette Øjeblik og i denne Henseende Maximilian, Pappenheim og Wallenstein[4]). Det var

sikkert disse tre Mænd, der ledede Sagen og droge Kejseren med sig. Den 21. Januar udtalte Pappenheim for Kurfyrsten Haabet om at drage Christian IV helt over paa den kejserlige Side; i hvert Fald haabede han ved sine Intriguer at kunne lægge Erkebispen af Bremen ud med Kongen og derved hindre ham fra at optræde mod sig selv[5]). To Dage efter sendte han fra Hameln en i yderst for-

---

[1]) Zeitschrift für preuszische Geschichte und Landeskunde VIII, 404.

[2]) I Pappenheims Skrivelse til Christian IV, Hameln 2. Februar 1632, omtaler han, at han har faaet Directorium i den nedersachsiske Kreds. Breve fra udenl. Generaler til Konger af Danmark. Kongl. Bibl.'s Saml.

[3]) Pappenheim til Maximilian, 9. April 1632. Kriegs-Schriften, herausg. von baierischen Officieren. München 1820. Hft. 5. p. 88.

[4]) Jvfr. Maximilian til Wallenstein, München 1. April 1632. Dudik, anf. St. p. 403—404. Hurter, Wallensteins vier letzte Lebensjahre p. 138.

[5]) Pappenheim til Maximilian, Hameln 21. Januar 1632: »— — Was ich mit Zurathung Herrn Generalwachtmeisters Grafen von Gronsfeld und Herrn Generalkommissärs von Lerchenfeld mit dem König von Dänemark wegen etlichen Garnisonen im Erzstift Bremen vorhabe, werden Euer Kurfürst. Durchlaucht von bemeldetem von Lerchenfeld mit

Side 221

bindtlige Udtryk affattet Skrivelse til Kongen[1]), hvori han meddelte ham, at han endeligt ved kejserlig Fuldmagt havde faaet en længe ønsket Lejlighed til i Gjerning at vise Kongen sin Lyst til at tjene ham; hans Opgave var at fremskynde Befæstelsen og Forøgelsen af Fortroligheden mellem Kejseren og Kongen, og dette vilde fremgaae af den Erklæring, han uden Vanskeligheder havde givet i Anledning af den af Pentz indsendte Memorial; forøvrigt havde han givet Oberst Reinach Ordre til som sin Repræsentant at fortsætte Forhandlingerne og afslutte en Overenskomst.

Desværre kaster denne Skrivelse trods sin ikke ringe Interesse langtfra tilstrækkeligt Lys over Forhandlingernes Gang. Det vides imidlertid sikkert, at de have drejet sig om en dansk Besættelse af forskjellige Pladser i Stiftet Bremen, der vare stærkt truede af den fra Meklenborg fremrykkende svenske Hær[2]). Og det var uden Tvivl i Consequents af disse dog stadigt svævende Forhandlinger[3]), at Oberst Marqvard Rantzau efter Pentz's Ordre den 12. Februar 1632 med 300 Mand besatte den i Stiftet beliggende Plads Freiburg ved Elben[4]), maaske nærmest som en Prøve paa, hvorledes Svenskerne vilde opfatte

---

mehrerem gnädigst vernehmen, und will ich mich diszorts auf nichts verbindliches oder praejudicirliches einlassen. Verhoffe durch das Mittel den König zu obligiren oder doch den Bischof von Bremen mit dem König übel zu setzen und seine Armatur zu verhindern; aufs allerwenigste aber ist es besser in des Königs in Dänemarks als des Königs in Schweden Gewalt. Wenn aber der König in Dänemark Wismar auch annehmen wollte (wie ich in guter Hoffnung stehe und es ihm anerboten habe), würde zu hoffen seyn, dasz der König von Dänemark ganz auf unsere Seite zu ziehen und mit Schweden der Feind werden möchte». Kriegs-Schriften V, 135.

[1]) Se ovfr. p. 220.

[2]) Et Øjeblik forhandledes ogsaa om Wismar (se ovfr.), der dog allerede den 11. Januar besattes af de Svenske.

[3]) Christian IV meddelte d. 18. Februar Pappenheim, at han havde givet sine Raader Instrux til at forhandle med Oberst Reinach. Ausländ. Registr. Jvfr. Pappenheims Skrivelse til Maximilian, Hameln 26. Febr. 1632, hvori forudsættes M u l i g h e d e n af en Afbrydelse af Forhandlingerne med Danmark. Dudik, anf. St. p. 342.

[4]) Chemnitz, anf. St. I, 337. Khevenhiller XII, 202. Jvfr. Theatrum Europaeum II, 561. Det berettes ogsaa, at de Danske havde besat Schwinge (hvorved vel menes Indløbet til denne Flod) ved Stade. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia II, 378.

Side 222

en dansk Besættelse af Bremen[1]). Af større Betydning vilde det imidlertid være, om Underhandlingerne angaaende det af de Svenske stærkt efterstræbte Stade[2]) kunde føre til et lignende Resultat, hvorved ogsaa dette Punkt kunde berøves dem. Saavidt var det endnu ikke kommet; men hvormeget Haab Christian IV nærede om Opnaaelsen af sit Maal, at trænge sig ind i Bremen og derved tillige i den nedersachsiske Kreds, fremgaaer af hans Skrivelse af 20. Februar 1632 til Frederik Gynther, hvori han befalede denne at indlede Forhandlinger med Salvius, om Gustav Adolf ikke skulde være tilbøjelig til aldeles at forlade den nedersachsiske Kreds, hvis de Kejserlige og Ligistiske ogsaa kunde bevæges dertil[3]).

Det svenske Svar paa dette Forslag var givet, inden det var stillet.

Der var ogsaa andre Omstændigheder end Forholdene i Bremen, der havde henvendt Gustav Adolfs Tanker paa Danmark. Det var rimeligvis ikke undgaaet hans Opmærksomhed, at Christian IV, omend uvist i hvilken Hensigt[4]), i Slutningen af December paany havde afsendt Oynhausen til Wallenstein[5]). Endnu mere havde det berørt ham, at Kongen, der allerede i Efteraaret havde ladet Pentz for Reinach og Comargo omtale sin Hensigt at ville mægle Fred i Tydskland[6]), noget før Oynhausens Rejse havde sendt Frederik Gynther til Johan Georg af Sachsen[7]). Han havde aftalt med denne, at der ved Foraarstid skulde finde et Møde Sted i Dresden for at opnaae en Overenskomst om Prinds Christians Ægteskabspagt[8]); men han havde desuden forhandlet om Tilvejebringelse af Fred og tilbudt

---

[1]) Puffendorf, anf. St. p. 69.

[2]) Puffendorf, anf. St. p. 69. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia II, 350.

[3]) Molbech, anf. St. II, 2.

[4]) Førsters (Wallenstein als Feldherr und Landesfürst p. 164) og Cronholms (anf. St. VI, 1; 330) Ytringer, at der herved tilsigtedes et Forbund, ere ubeviste.

[5]) Christian IV til Wallenstein, 22. Decbr. 1631. Førster, Wallensteins ungedruckte Briefe II, 164.

[6]) Hurter, Friedensbestrebungen Kaiser Ferdinands II. Wien 1860. p. 27.

[7]) Creditiv af 24. Novbr. 1631. Dresdn. Ark.

[8]) Gynther til Johan Georg, 27. Decbr. 1631. Dresdn. Ark. Johan Georg til Christian IV, Leipzig 14. Januar 1632. Sachsen Nr. 48. Gh. Ark.

Side 223

sin Konges Bistand hertil, vistnok ikke uden den Bihensigt derved at krydse Sverigs Planer[1]). Han havde ikke opnaaet noget, men Følgen var dog bleven, at Gustav Adolf, allerede iforvejen misfornøjet med Sachsens Lyst til at faae Tid og Sted bestemt til Fredsforhandling med Kejseren, inden det evangeliske Parti indbyrdes var blevet enigt om de Fordringer, der

skulde opstilles, i Februar Maaned udtrykte sig misbilligende om de danske Fredsintriguer til den sachsiske Afsending Kurt von Einsiedel, der besøgte ham i Frankfurt[2]). Og samtidigt gik der i de svenske Regeringskredse Rygter om hemmelig Alliance mellem Dunkerquerne og Christian IV[3]) og om dennes Bestræbelser for at tilskynde Rusland til Krig imod Sverig.

Under disse Forhold besluttede Gustav Adolf sig til en bestemt Optræden overfor Danmark. I Februar afsendte han General Baudissin til Holsten; han traf ikke Kongen, men udførte sit Hverv til Prinds Christian, som opholdt sig dernede. Hans Forslag gav Kongen Valget imellem tre Ting: enten skulde han slutte et ligefremt Forbund med Gustav Adolf eller anerkjende ham som Director i den nedersachsiske Kreds og stille sine hvervede Kredstropper under hans Anførsel eller

---

[1]) Christian IV's egenhændige Creditiv af 24. November omgiver Gynther's Sendelse med en vis Hemmelighedsfuldhed. Det hedder deri: »Hiineben verhalthe Ich E. L. — — nit, dasz ich meinen Sekretarium Friiderich Gunter an E. L. abgefertiget habe mit E. L. ingeheim zu Reden, wii man mit dem furderligsten in guthe friide vndt Rue kommen konten. E. L. haben an Seiine Persohn nit zu zueiffuelen, Er werde je dassjenige, So Sie ihm vertrawen, in hogster verzueigenheit halthen, weill Nun E. L. samtdt dem ganssen Römisken Reiich darahn gelegen, So zueiffuele ich nit E. L. werden sich zu solcher communication accommodiren vndt mihr deroselben gedancken eröffnen». I sin Proposition, dat. Dresden 27. Decbr., udtaler Gynther, at Maalet jo maa være en billig, oprigtig og bestandig Fred, hvorved Enhver kan nyde i Ro, hvad der tilkommer ham. Johan Georg svarede den 14. Januar med at hævde, at Maalet maatte være en Universalfred; han havde i Anledning af de fremkomne Fredsforslag indledet Forhandlinger med Kongen af Sverig. — Gynthers Recreditiv er ogsaa af 14. Januar. Dresdn. Ark.

[2]) Helbig, Gustaf Adolf und die Kurfürsten von Sachsen und Brandenburg p. 69. I en Skrivelse til den sachsiske Gehejmeraad Georg von Werther, dat. Frankfurt a. M. 6. Februar, betegner Einsiedel det dog som en Indbildning af Gustav Adolf, at der finder hemmelige Forhandlinger Sted imellem Christian IV, Johan Georg og Georg Vilhelm. Dresdn. Ark.

[3]) Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia II, 354, jvfr. p. 358.

Side 224

endeligt indtage en fuldstændig tilbagetrukken, udelukkende iagttagende Holdning; til Gjengjæld stilledes Bispestifterne i Udsigt for hans Sønner[1]).

Baudissins Forslag gjorde et stærkt Indtryk paa Christian IV. Det havde Charakteren af et Ultimatum og mindede i flere Henseender om den Maade, hvorpaa Svenskerkongen havde tvunget forskjellige tydske Fyrster til Forbund. Det var ikke uden Fare at afvise det. Men desuagtet betragtede han det som en Umulighed, at gaae ind paa noget af dets Punkter. Et Løfte om Opgivelse af enhver Deltagelse i Begivenhedernes Gang stod uden Tvivl for ham som den dybeste Krænkelse af hans Ret, som en Udslukkelse af ethvert Haab om at hindre Sverigs Magtforøgelse, næsten som en Skamplet paa hans Krone. Ligesaa fjernt fra hans Tanke var et Forbund med Gustav Adolf mod Kejseren; han saa kun Farerne derved, Farerne ved en ny Krig og Farerne ved en Forøgelse af Sverigs Styrke; han dristede sig ikke til at see hen til Muligheden af derved at sikre sin Medvirkning til Fredens Afslutning og sin Indflydelse paa dens Betingelser. Og hvad den tredie, i Baudissins Forslag mellemste, Udvej angik, da vilde han ved den paa engang være udsat for Krig med Kejseren og have anerkjendt Sverigs saa farefulde Naboskab imod Syd. Enhver fri Bevægelse vilde være hindret, ingen

Hverving kunne foretages uden Sverigs Samtykke. Og hvad der maaske var endnu vigtigere, hele den danske Politik maatte have fornægtet sig selv. Kongen af Danmark maatte i Egenskab af Hertug af Holsten være traadt i et faktisk Afhængighedsforhold til Kongen af Sverig. Den samme Fyrste, der i Aaret 1625 selv havde havt Directorium i Nedersachsen, der for fire Maaneder siden havde foreslaaet sin Søn til Kredsoberst, og der netop i disse Dage opfordrede Gustav Adolf til at rømme Kredsen, vilde ikke bringe dette Offer.

Men Sagen var af yderste Alvor. Medens Salvius i Hamborg klagede til Pentz over Freiburgs Besættelse[2]), blev Rigsraadet sammenkaldt i en Hast. Den 27. Februar forelagde han

[1]) Molbech, anf. St. II, 3. Chemnitz, anf. St. I, 318. Den ndf. nævnte Instrux for Tage Thott og Christen Thomesen Sehested.

[2]) Puffendorf, anf. St. p. 69.

Side 225

det Baudissins Forslag, mindede det om Farerne derved, bad det om Raad og endte med at udtale: Det er højst fornødent, at vi i Tide have vore Sager i god Agt[1]).

Om Rigsraadets Møde savnes fuldstændige Oplysninger; men det kan sikkert antages, at det har været enigt med Kongen om at afvise Baudissins Forslag. Det indskrænkede sig imidlertid ikke hertil, men grebet af Uro over hele Situationen, ængsteligt for, at Kongens Iver og den kejserlige Pression skulde fremkalde en Krig, tog det hele den bremiske Sag, som Kongen vistnok hidtil havde forbeholdt sine holstenske Raader, under Forhandling. Det udtalte sig for, at man burde holde sig udenfor Striden om Bremen[2]), men tilraadede derimod et nyt Forsøg paa ved Mægling at bringe hele Krigen, som jo dog var første Aarsag til Faren, til at standse; særligt anbefalede det et Gesandtskab til Gustav Adolf[3]), hvilket da tillige skulde forsvare Kongens Handlemaade i det Hele.

Samtidigt hermed gik Forhandlingerne om en dansk Besættelse af Stade fremad. Uvist om foranlediget dertil ved Rigsraadets Advarsler eller ikke, bestemte Christian IV sig imidlertid til at underrette Salvius om deres Stedfinden. Gynther fremstillede i de første Dage af Marts Pappenheims Ønsker for ham, men forsikrede, at Kongens Hensigt kun var at befrie Stiftets Befolkning for Krigens Tryk og aldeles ikke at erhverve noget Land, tilmed da Kongens Søn jo selv havde Ret til det i Fremtiden[4]). Men Salvius stillede sig alt andet end venligt til Sagen[5]). Og den gjensidige Stemning forbedredes ikke ved nogle samtidigt indtrufne Begivenheder.

For at komme til en Afslutning af Forhandlingerne sendte Reinach og Comargo Syndicus i Stade sammen med en militair Embedsmand til Glykstadt. Men til alt Uheld bleve de fangne af de Svenske, og alle deres Papirer bleve disses

[1]) Molbech, anf. St. II, 3.

[2]) Cronholm, anf. St. VI, 2; 79.

[3]) Fegræus til Gustav Adolf, 5. Marts 1632. Allenske Sager Nr. 11.

[4]) Chemnitz, anf. St. I, 338. Skrivelse fra en dansk Afsending (Gynther) til Salvius, Hamborg 3. Marts. Dresdn. Ark.

[5]) Gynther klagede senere over Salvius's Holdning i denne Sag. Lebzelter til Kurfyrst Johan Georg, Hamborg 9/19 Juni 1632. Dresdn. Ark.

[15]

Side 226

Bytte[1]). Imidlertid rykkede Feltmarskalk Aage Thott sejrrigt frem i Stiftet Bremen. Den 4. Marts indtog han Buxtehude. Natten efter ophørte den danske Besættelse af Freiburg. Rimeligvis efter Aftale med de Svenske, maaske understøttet af Landets Befolkning rykkede den erkebiskoppelige Oberstlieutnant Kiegler frem mod Staden, overfaldt Besætningen, nedhuggede 30 Mand og tog saa godt som hele Resten til Fange[2]). Skulde Christian IV besvare Angrebet? Gjorde han det, vilde Gustav Adolf træde i Erkebiskop Johan Frederiks Sted. Da vilde Kamppladsen forvandle sig fra Bremen til hele Norden. Han optog ikke Striden. Derimod bestemte han sig til at følge Rigsraadets Raad og forsøge en Mægling i Tydskland. I Skrivelser af 18. og 24. Marts tilbød han den til Kejseren og Wallenstein[3]). Til at afgaae som Gesandter til Gustav Adolf udsaaes Rigsraaderne Tage Thott og Christen Thomesen Sehested, hvis Instrux udfærdigedes i Glykstadt den 18. Marts[4]). Den var flersidig. De skulde saaledes begrunde Afvisningen af Baudissins Forslag om Forbund eller Overladelse af Kredstropperne ved at henvise dels til Lybekkerfreden, dels til Nødvendigheden for Kongen af at beholde sine hvervede Tropper i Holsten. Overfor en Fordring om, at Kongen ingen flere Tropper skulde samle, skulde de noget skarpt minde om, at det bedste Middel til at fjerne Mistænksomhed var ikke at anmode om noget, som man ikke med Billighed kunde henvende sig til nogen Potentat om. Et Forlangende om en skriftlig Forsikring om ikke at gjøre Sverig nogen Skade (de non offendendo) skulde de tage ad referendum og forhøre, om hvad Gjengjæld der bødes derfor. Ved Siden heraf skulde de arbejde paa at betage Gustav Adolf den Mistanke, han af forskjellige Grunde havde fattet til Danmarks Hensigter; de skulde

---

[1]) Aage Thott til det svenske Rigsraad, Hamborg 24. Marts 1632. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens hist. II, 390.

[2]) Chemnitz, anf. St. I, 337. Khevenhiller, anf. St. XII, 201. Puffendorf anf. St. p. 69.

[3]) Copiae Kön. Maj. z. Dennemarck, Röm. Keys. May. und anderer Schreiben, belangend die Friedens Tractaten 1632 und 1633. Archiv f. Kunde oestreichisch. Geschichte XXXVI, 227—29.

[4]) Svenske Akta. Allerede den 29. Februar havde han underrettet Gustav Adolf om, at han vilde sende Gesandter til ham.

Side 227

saaledes benægte, at Christian IV havde opfordret Rusland til Krig eller havde forhandlet med Generalstaterne om en Ophævelse af Tolden i Pillau, og tillige fremhæve, at de foretagne Rustninger havde deres Grund i Frygt for Ligaen og Dunkerquerne. De skulde endvidere hævde, at Freiburg kun var blevet besat for at befrie denne Del af Erkestiftet for Krigsurolighedernes Tryk, ikke af egennyttige Bevæggrunde, og samtidigt udtale Haabet om,

at Sverig, naar Stiftet blev ledigt, vilde støtte Hertug Frederiks Fordringer. Men Hovedsagen var dog, at de skulde tilbyde Fredsmægling og saaledes optage den i Danzig afbrudte Traad, Christian IV's stadige Tanke om at bringe den store Krig til Afslutning til Danmarks Fordel og sin egen Hæder.

Noget inden Gesandternes Afrejse[1]) havde Kongen fundet det tilraadeligt at undskylde de Forhandlinger, der, som før omtalt, vare blevne bekjendte for de Svenske. Detlev Rantzau og Jørgen Schulte bleve i den Anledning sendte til Aage Thott i Hamborg og henskjøde alt til Pentz som skeet uden Kongens Vidende[2]), en Paastand, som vel kan have været rigtig for Detaillernes Vedkommende[3]), saameget mere som det kan antages, at Pentz har villet drive Kongen frem ad den politiske Bane, hvis Talsmand han selv var, men som vel i det Hele næppe har været mere end en Udflugt[4]).

Forhandlingerne med de Kejserlige bleve imidlertid ikke afbrudte af Christian IV, om de end i Løbet af Marts og Begyndelsen af April ikke bleve førte med synderligt Liv. Salvius vedblev ogsaa nøje at iagttage, hvad der skete fra dansk Side, ja lod endog uden sin Konges Vidende Hertug Frands Carl af

---

[1]) Den 22. Marts rejste de fra Hamborg. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia II, 390.

[2]) Aage Thott's ovfr. nævnte Skrivelse af 24. Marts.

[3]) Jvfr. Fegræus til Gustav Adolf, 19. April 1632: Christian IV har i Virkeligheden været enig med Pentz, men ikke med hans modus procedendi. Allenske Sager Nr. 11.

[4]) Det forekommer mig usandsynligt, at Christian IV skulde have erklæret at have været uvidende om Freiburgs Besættelse, saaledes som angivet i Theatrum Europaeum II, 562, Khevenhiller, anf. St. XII, 202, Chemnitz, anf. St. I, 338, Puffendorf, anf. St. p. 69 og Slange, anf. St. p. 755. Derimod tale saavel Aage Thott's Skrivelse som Instruxen for Tage Thott og Christen Thomesen.

Side 228

Sachsen-Lauenborg et Øjeblik indkvartere sig i Holsten[1]). Hos Gustav Adolf steg Uroen stadigt, jo mere der kunde være Fare for, at Pappenheim vilde sætte sig blivende fast i disse nordlige Egne. Han sendte Friherre Bengt Oxenstjerne til Kjøbenhavn for at prøve Stemningen og for bestemt at fraraade en Indblanding i Striden om Bremen; ved Siden heraf skulde han give Hertug Ulrik Udsigt til at faae Schwerin, saafremt han selv vilde aabne Underhandlinger derom med Gustav Adolf, forat denne kunde opnaae Sikkerhed for Venskab og godt Naboskab[2]). Samtidigt hermed lod han foretage Rustninger hjemme i Sverig for at kunne møde et eventuelt dansk Angreb[3]) og gav Ordre til stadigt at holde et Corps paa 6000 Mand ved Elben for at holde Øje med de danske Bevægelser. Vel anbefalede han sine Agenter og Officierer at iagttage den største Forsigtighed overfor Christian IV og forestille ham, at Venskab med Sverig var den bedste Vej til Opnaaelsen af hans Ønsker med Hensyn til Stifterne[4]); men paa den anden Side skulde alt være beredt til, hvis Sagen, som han udtrykte sig, ikke kunde bilægges med Reputation, da at gribe den saaledes an, at de Danskes Hensigter i Tide kunde blive standsede. Alle Kongens Hvervinger skulde forhindres, Lybek og Hamborg skulde man søge at vinde; under Paaskud af, at man kun forsvarede Erkebispen af Bremen, skulde man arbejde paa en Forening af de svenske Skibe paa Elben og den

hamborgske Flaade for at være i Stand til at ødelægge den danske. Og, hvis det da endeligt gjordes fornødent, da skulde Thott gribe Offensiven, rykke med hele sin Styrke ind i Holsten og begynde Krigen, dog ikke uden først at underrette Gustav Adolf derom[5]). Saa stor en Rolle spillede »de Danskes Procedere» i Gustav Adolfs Tanker, at han endog et Øjeblik tænkte paa at

---

[1]) Gustav Adolf til Salvius, 31. Marts 1632. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia I, 586—87. Hertug Frederik af Gottorp til Kurf. Johan Georg, 18. April 1632. Dresdn. Ark.

[2]) Cronholm, anf. St. VI, 2; 74—76.

[3]) Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia II, 422, jvfr. p. 378—79, 475—76.

[4]) Gustav Adolf til Salvius, 13. Marts 1632. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia I, 571—72.

[5]) Gustav Adolf til Axel Oxenstjerne, 18. Marts, og til Salvius, 31. Marts. Sstds. I, 582, 586—88. Jvfr. Puffendorf, anf. St. p. 69.

Side 229

opgive sin Fremrykning ved Donau og personligt begive sig til de truede Egne[1]).

Med alt dette betragtede Gustav Adolf dog en nordisk Krigs Udbrud som en højst ubelejlig Begivenhed. Han bestemte sig derfor til at prøve et nyt Middel for paa engang at undgaae den og opnaae sine Hensigter. Den 10. April sendte Salvius en Skrivelse til den slesvig-holstenske Landdag, som to Dage senere traadte sammen i Rendsborg, hvori han opfordrede den til at opgive Neutraliteten og lade de hvervede Tropper støde til de svenske[2]). Det var et Slags Forsøg paa at udøve en Pression, idet han omgik Kongen og Hertugen. Men det mislykkedes. Landdagen lignede det danske Rigsraad i at ønske Fred og i at tilraade Afsendelse af Gesandter til Kejseren og Gustav Adolf; selv svarede den Salvius med en Henvisning til dens Pligt at adlyde dens Fyrster[3]); forøvrigt bevilgede den en Skat til at lønne de 2400 Mand hvervede Tropper, men fraraadede de foreslaaede nye Befæstninger[4]).

Christian IV's Forslag om Befæstninger var en Følge af den stærke Uro, Begivenhedernes Gang selvfølgeligt havde sat ham i. Ligesaavel han som Gustav Adolf saae det spændte i Situationen. Da Rigsraadet den 4. April sammentraadte i Odense[5]), var hans Proposition af den alvorligste Charakter. Han opfordrede indtrængende til at sætte Fæstningerne i god Stand, idet han henviste til de store Ofre, Svenskerne bragte; ironiskt talte han om Sverigs »gode Affection» imod Danmark og lagde de vægtfulde Ord til: »Derpaa er ikke at tvivle, at hans Kjærlighed ikke siger os længe til, førend han angriber os, naar Lejligheden sig dertil præsenterer»[6]).

Rigsraadets Svar var under Indtryk af Forholdenes Alvor imødekommende med Hensyn til Forbedring af Fæstningerne[7]).

---

[1]) Gustav Adolf til Axel Oxenstjerne, 31. Marts. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia I, 588.

[2]) Molbech, anf. St. II, 12. Ratjen, Verzeichniss d. Handschriften d. Kieler Universitätsbibliothek I, 67.

[3]) Lackmann, anf. St. IV, 168—69.

[4]) Resolution af 15. April. Ratjen, anf. St. II, 346—47, jvfr. III, 82. Lackmann, anf. St. IV, 159—65.

[5]) Var sammenkaldt ved Brev, dat. Frederiksborg, 17. Februar. Sjæll. Teg.

[6]) Molbech, anf. St. II, 10.

[7]) Sstds.

Side 230

Christian IV's egen Frygt for Sverig forøgedes ogsaa saameget mere, som Gustav Adolfs truende Skrivelse af 31. Marts til Salvius faldt i hans Hænder[1]). Samtidigt med, at Flaaden udrustedes[2]), fornyede han ivrigt sine Anmodninger til Rigsraadet om Befæstninger, særligt i Slesvig[3]). Forhandlingerne med Pappenheim vare imidlertid gjenoptagne med nyt Liv. Sagen var, at Pappenheim, der ligesom Kurfyrsten af Bajern endnu brændte af Begjærlighed efter at vinde Christian IV[4]), den 9. April rykkede frem og strax efter undsatte det belejrede Stade[5]). Det var en Skuffelse for de Svenske; men han var sig selv bevidst, at Stade i Længden ikke kunde holdes. Det gjaldt da at faae de Danske til at besætte denne Plads. Men Forhandlingerne kom hurtigt til at dreje sig om hele Bremen Stift; ja end ikke hertil indskrænkede de sig. Den 20. April udvidede Christian IV, som han udtrykte sig, af Interesse for Stiftet Verden, den Instrux, han tidligere havde givet Christian Pentz og Johan Joachim von Wartensleben angaaende Erkestiftet Bremens Aftrædelse (Einräumung) til ogsaa at gjælde det førstnævnte Stift med det Tilbud, at hvis Hertug Frederik ikke kunde beholde det, han da vilde afstaae det tilligemed Erkestiftet til den, som det i Fremtiden maatte vise sig havde mere Ret dertil[6]).

Det er dog ikke rimeligt, at Verden er blevet gjort til Gjenstand for videre Forhandling; derimod naaede man meget vidt med Hensyn til Bremen. Pappenheim erklærede sig paa Kejserens Vegne villig til Stiftets Afstaaelse og lovede, at der ikke senere hen i Tiden skulde stilles andre Fordringer til Kongen og hans Søn med Hensyn til dets Gjenaftrædelse, end hvad der var i Overensstemmelse med det, som maatte blive bestemt for hele Rigets Vedkommende med Hensyn til de

---

[1]) Brevet findes nu i Rigsraadsbreve Nr. 48. Gh. Ark.

[2]) Fegræus til Gustav Adolf, 19. April. Allenske Sager Nr. 11. Jvfr. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia II, 476.

[3]) Christian IV til Rigsraadet, Koldinghus, 23. April. Molbech, anf. St. II, 18.

[4]) Hurter, Geschichte Ferdinands II. X, 538. Dudik, anf. St. p. 403—404.

[5]) Cronholm, anf. St. VI, 2; 112.

[6]) Christian IV til Pappenheim, 20. April 1632. Ausländ. Registr. I et Brev, dat. Stade 19/29 April, til Christian IV omtaler Pappenheim et Svar, han har faaet fra ham. Gh. Ark.

Side 231

gejstlige Godser[1]). Ja der er endog opbevaret et Brudstykke af et Udkast til en ligefrem Tractat, dateret den 24. April[2]), hvorefter Pappenheim i Kejserens Navn og i Kraft af modtagen Fuldmagt fra ham skulde aftræde Stiftet Bremen til Kongen af Danmark paa den Maade, at Hertug Frederik, saalænge han levede, skulde nyde de biskoppelige Intrader og have den biskoppelige Jurisdiction, medens Stiftet efter hans Død skulde hjemfalde til Kejserens fulde Disposition. Dog er det uvist, om dette er et dansk eller et kejserligt Udkast.

Sikkert er det imidlertid, at man fra begge Sider nærmede sig en Overenskomst. Det Øjeblik syntes at ligge lige for, da de kongelige Tropper vilde rykke ind i Stade. En uhyggelig Stemning hvilede over Danmark og Sverig. Den Katastrophe, som Spørgsmaalet om Pommerns Skjæbne og om Sundtolden fremkaldte elleve Aar senere, syntes nu at skulle fremgaae af Striden om Bremen. Nordens Fred hang i et Haar. Begivenheder af den Art, der varsler om en Krises Udbrud, indtraf. Fra Glykstadt blev der skudt paa et Skib, som var fragtet til Gustav Adolfs Tjeneste, og som ikke strøg for Fæstningen. Aage Thott tog Anledning deraf til at tilskrive sin Konge, at han ikke saa, hvorledes Krigen kunde undgaaes[3]). Samme Dag — den 30. April — skrev det svenske Raad til Gustav Adolf: Vi mærke dagligt Kongen af Danmarks indgroede Avind og Uvillie mod Eders kongelige Majestæt og Sverigs Krone[4]).

Da indtraadte der pludseligt en Forandring i Situationen. I den Uklarhed, der i det Hele hviler over disse Forhandlinger, synes den Beretning mest at staae til Troende, der søger Grunden hertil, i at Pappenheim, maaske i sidste Øjeblik, gjorde Udleveringen af Stade afhængig af, at de Danske vilde paatage sig at rydde hele Stiftet for svenske og erkebiskoppelige Tropper[5]). Han vilde saaledes ikke lade sig nøje med

---

[1]) Omtalt i Skrivelse fra den danske Gesandt i Wien til Kejseren af 13. Marts 1636. Bremen Nr. 30 a. Gh. Ark.

[2]) Reichstags-Acta Nr. XVIII B. Aktstykket er dateret 4. Maj n. St.

[3]) Aage Thott til Gustav Adolf, 30. April. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia II, 442—43.

[4]) Sstds. II, 439.

[5]) Puffendorf, anf. St. p. 69.

Side 232

Stades Besættelse af de Kongelige, et Skridt, der dog efter al Rimelighed vilde have ført til hans Maal, et Brud mellem Danmark og Sverig, men ønskede, at Christian IV øjeblikkeligt fuldtud skulde tage Parti. Da er det vel, at Kongen, overfor hvem man i det Hele ikke kan frigjøre sig for Mistanken om, at Følgerne af hans Forhandlinger og eventuelle Overenskomst med de Kejserlige ikke have staaet klart for ham, er gyst tilbage, ude af Stand, som han var, til med nogensomhelst Udsigt til Held at optage Kampen med sin mægtige Nabo. Af de to Strømninger, som man sporer ved det danske Hof, er da vel den fredeligsindede gaaet af med Sejren. Endnu et Øjeblik forsøgte Kongen, der hele Tiden havde ført Forhandlinger med Erkebiskoppen, som vi dog ikke kjende synderligt til[1]), hvad han med det gode kunde opnaae hos de Svenske. Han sendte Pentz til Salvius. Gouverneuren i Glykstadt forestillede denne, at Pappenheim havde truet med, hvis de Danske ikke gik ind paa Besættelsen af Stade, da at ødelægge Byen, og foreslog, at Erkebiskop Johan Frederik skulde resignere til Fordel for Hertug Frederik, mod at der tilsikredes ham Indtægterne af Stiftet for hans Levetid. I det Hele søgte han at udforske de Svenskes Stemning. Men Salvius's Svar var afvisende; han udtalte, at han vel tidligere havde havt Befaling af sin Konge til at bevæge Erkebispen til at gaae ind paa den danske Kongesøns Succession, men at Christian IV's hele Optræden havde frembragt en saadan Forandring i Forholdene, at han nu maatte henvise Sagen til Gustav Adolfs egen Afgjørelse[2]).

Under disse Omstændigheder bestemte Christian IV sig til at afbryde Forhandlingerne med Pappenheim. Den 2. Maj tilskrev han ham, at omendskjøndt det vilde staae klart for alle upartiske, at han ikke for at skade nogen havde ønsket at have en Garnison paa et Sted i Stiftet, men Hensigten kun havde været at befrie dette saavidt muligt for Udpresninger, saa var det dog af nogle ildesindede blevet meget anderledes optaget, saaat han maatte give Afkald derpaa; derimod haabede

---

[1]) Christian IV til Johan Frederik, d. 18. April 1632: Creditiv for von Wartensleben. Ausländ. Registr.

[2]) Chemnitz, anf. St. I, 340. Puffendorf, anf. St. p. 69.

han, at Kejseren ved Erkebispens Død vilde have Hertug Frederiks Rettigheder i Erindring[1]).

Sex Dage efter, den 8. Maj, rømmede Pappenheim Stade, der strax derpaa blev besat af de Svenske[2]).

Netop samtidigt med, at Spændingen var paa det højeste, vare Christen Thomesen Sehested og Tage Thott komne til Gustav Adolf, der da paa sit Sejrstog var naaet til Ingolstadt. Den 22. April havde de Audients[3]). De forestillede Kongen, hvorledes Christian IV ikke kunde følge Baudissins Opfordring til Forbund af Hensyn til Lybekkerfreden, som han var bleven nødt til at indgaae, da han var forladt af alle; men paa Grund af den levende Interesse, han nærede for sine Troesfæller, tilbød han sin Mægling til Opnaaelse af Fred. Gustav Adolfs Svar var i Formen høfligt, men i Realiteten afvisende. Han gav et Løfte om at arbejde for Kongens Sønners Gjenerhvervelse af Stifterne, men gjorde det afhængigt af, at Kongen gik ind paa, at han sikrede sig deres Venskab og Taknemlighed paa samme Maade, som det var skeet med andre evangeliske Fyrster og Stænder, hvilket vilde sige det samme som en Opløsning af deres Forbindelse med Christian IV og en Tilknytning til ham selv. Og hvad Fredsunderhandlingen med Kejseren angik, betonede han stærkt, at en uafviselig Betingelse for en saadan var, at der gik en fast Forbindelse mellem alle de Evangeliske i Tydskland, der lod dem stadigt optræde i Fællesskab mod Fjenden, iforvejen; hvis Christian IV vilde arbejde paa Fred, da vilde han gjøre bedst i først at virke for Oprettelsen af en saadan Forbindelse[4]). Det var at tage Christian IV ved hans ømmeste Side; thi intet var i Virkeligheden fjernere fra hans Politik end at ønske de Evangeliske tættere sammensluttede,

---

[1]) Ausländ. Registr. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens hist. II, 460.

[2]) Cronholm, anf. St. VI, 2; 118.

[3]) Lars Grubbe til Axel Oxenstjerne, 22. April. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia I, 785.

[4]) Svaret af 24. April. Svenske Akta. Jvfr. Chemnitz, anf. St. I, 318—20. Det kan mærkes, at Wallenstein den 27. April havde henvendt sig til Kejseren med Spørgsmaal, om hvad Svar han skulde give Christian IV paa hans Tilbud om Mægling. Archiv für Kunde oestreich. Geschichte XXXVI, 227.

Side 234

end de allerede vare. Der foreligger for dette Tidspunkts Vedkommende intet Bevis for, at han har arbejdet paa en Specialfred mellem enkelte af dem og Kejseren; men det kan antages for sikkert, at han har ønsket en almindelig Fredsforhandling, inden de vare ubetinget enige.

Hele denne Episode var saaledes endt med et diplomatisk Nederlag for Christian IV. Han havde ikke kunnet standse Krigen, og han havde ikke kunnet forhindre de Svenske i at sætte sig fast umiddelbart ved hans sydlige Grændser. Begivenhederne havde kun efterladt fornyet Bitterhed i Gemytterne paa begge Sider.

Dog var fra dette Tidspunkt og indtil Gustav Adolfs Død Forholdet mellem Danmark og Sverig forholdsvist roligt. Christian IV holdt sig mere tilbage. Hans Indblanding i de tydske Anliggender indskrænkede sig, foruden en Opfordring til Gustav Adolf til vedblivende at stræbe efter Freden og et fornyet Afslag paa Forlangendet om at lade sine holstenske Tropper støde til ham[1]), væsentligt til Forhandlinger med Kursachsen. Underhandlingerne om Prinds Christians Ægteskab med Magdalena Sibylla vare stadigt blevne fortsatte. I April havde Kongen hørt Rigsraadets Mening derom; det havde tilraadet det, som det udtrykte sig »for mange vigtige Aarsagers Skyld, og iblandt andre, forat dette Rige ved Confoederation og fortrolig Correspondents med det kursachsiske Hus i denne farlige Tilstand maa forenes»; men det havde med den Forsigtighed, der var det egen, anbefalet Opsættelsen af Afsendelsen af et Gesandtskab til ud paa Sommeren af Hensyn til Sachsens Strid med Kejseren[2]), og Kongen fulgte dette Raad[3]). Nogen Tid efter rejste Hertug Ulrik til Sachsen for at indtræde i Krigsstjeneste[4]). I September afsendtes Reventlov til Johan Georg[5]), der atter i October og November afsendte to Ge-

---

[1]) Christian IV til Gustav Adolf, 6. Juni 1632. Svenske Akta.

[2]) Rigsraadet til Christian IV, Odense 7. April. Molbech, anf. St. II, 13.

[3]) Den 27. Maj underrettede Christian IV Johan Georg om, at han maatte udsætte den i Januar af Gynther lovede Ambassade noget. Dresdn. Ark.

[4]) Slange, anf. St. p. 760. Et Brev haves fra ham til Christian Friis, dat. Groszglogau, 12. August 1632. Adelsbreve Nr. 15.

[5]) Christian IV til Johan Georg, 21. Septbr. 1632: Creditiv for Reventlov. Ausländ. Registr. En ny Creditivskrivelse for ham er af 17. Octobr. 1632. Dresdn. Ark.

Side 235

sandter, Friedrich von Lebzelter og Caspar von Ponickau til Hertugen af Gottorp og Christian IV[1]). Forhandlingerne drejede sig dels om Opnaaelse af et Laan til Kurfyrsten hos den holstenske Adel[2]), dels om en almindelig Freds Opnaaelse[3]); det er rimeligt, at Christian IV herved har staaet paa det ovenfor angivne Standpunkt. Derimod var han, som tidligere seet, i October ikke tilbøjelig til at følge Englands Opfordring til paany at tilbyde sin Fredsmægling til de krigsførende Parter.

Paa sin Side vedblev Gustav Adolf at følge den danske Politik med ikke ringe Opmærksomhed. Han havde ikke rent opgivet Tankerne om at drage Holsten med ind i sit Forbundssystem. Dog var det forgjæves, at Baudissin og Oberst von Lohausen den 3. Juli fra Lejren ved Hildesheim opfordrede de holstenske Stænder til at yde Bidrag til den svenske

Hærs Underhold[4]). Han yndede ikke Christian IV's livlige Forhandlinger med England og Generalstaterne; han frygtede — og det ikke aldeles uden Grund — for Dannelsen af et europæisk tredie Parti[5]). Endnu mere ængstelig vedblev han dog at være ved Forhandlingerne med Sachsen, denne Magt, over hvis Bevægelser han i det Hele vaagede med saamegen Uro[6]). Han blev saameget mere tilbøjelig til med et fjendtligt Blik at betragte ethvert dansk diplomatisk Skridt i Tydskland, som han stadigt mere fæstnede sig i sine Planer om Dannelsen af et corpus evangelicum og Pommerns Afstaaelse, begge Dele For-

---

[1]) Johan Georg til Christian IV, Dresden 3. Novbr. Sachsen Nr. 48. Gh. Ark.

[2]) Lebzelter til Johan Georg, 13/23 Octobr. 1632. Dresdn. Ark.

[3]) Johan Georgs Biinstrux for von Ponickau, Dresden 2. Novbr. Dresdn. Ark.

[4]) Danske Kongers Historie Nr. 88 a.

[5]) Gustav Adolf til Axel Oxenstjerne, 7. Octobr. 1632. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia I, 678. Af en Protokol af 13. Maj 1633 over de i Marburg førte Forhandlinger mellem Landgrev Georg af Hessen og Robert Anstruther fremgaaer det, at Kurfyrsten af Sachsen 1632 har slaaet paa Hensigtsmæssigheden af et Forbund mellem England, Danmark og Kursachsen. Anstruther refererede det til sin Konge. Dresdn. Ark.

[6]) Gustav Adolf til Axel Oxenstjerne, 23. Maj 1632. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia I, 619. Jvfr. sstds. II, 507. Cronholm, anf. St. VI, 2; 211.

Side 236

maal, der vare Danmark lige meget imod[1]). Sejrsstolt udtalte han fra Nürnberg i September, at han ikke vilde finde sig i nogen fremmed Fyrste som Fredsmægler[2]). Danmarks politiske Indflydelse var i høj Grad formindsket.

Da standsede Slaget ved Lützen Gustav Adolfs mægtige Bane.

---

[1]) Cronholm, anf. St. VI, 2; 47. Ranke, Geschichte Wallensteins p. 250—52.

[2]) Helbig, anf. St. p. 83.

Side 237

Fjerde Afsnit.

Følgerne af Gustav Adolfs Død. Europas Opmærksomhed rettet paa Danmark. Christian IV's Planer om activ Optræden mod Sverig fraraades af Rigsraadet. Dettes Politik. Christian IV's Planer om en Fredsforhandling i Tydskland uden Sverigs Deltagelse. Wartenslebens og Detlev Reventlovs Sendelse til Tydskland. Den førstes Forhandlinger med Wallenstein og Kejseren. Denne antager en dansk Mægling. Reventlovs Forhandlinger i Dresden. Kurfyrsten af Brandenborgs Ankomst dertil. Sverigs Deltagelse fordres. Mæglingen antages. Den svenske Regering imod Planerne om Hertug Ulriks Ægteskab med Prindsesse Christine og imod Danmarks Mægling. Mødet i Heilbronn. Landgrev Georg af Hessens Virksomhed for Freden. Christian IV gaaer ind paa Sverigs Deltagelse. Grundene til, at han vil være Mægler. Møde paatænkes i Breslau. Richelieu arbejder imod det. Oxenstjernes Holdning. Wallensteins Forhandlinger med Arnim. Situationens stadige Forandring og Usikkerhed. De kejserlige Lejdebreve og Instruxer. De danske Gesandter komme til Tydskland. Conventet i Frankfurt. Oxenstjerne forkaster Lejdebrevene. Mødet i Breslau kommer ikke i Stand. Prinds Christians Forlovelse med Magdalena Sibylla.

Elbtolden indrømmes af Kejseren. Sømagternes Misfornøjelse dermed. — Christian IV gjenoptager sin Fredsmægling. Tilsyneladende gunstige Udsigter. Nedersachsisk Kredsdag i Halberstadt. Frankfurterconventet. Forhandlingerne ikke lovende for Sverig. Dog intet Skridt nærmere til Freden. Polens og Frankrigs modsatte Bestræbelser for at vinde Christian IV. Prinds Christians Bryllup. Forhandlinger med den polske Gesandt Nicolaus Korf og den franske Gesandt d'Avaux. Slaget ved Nørdlingen. Erkebispen af Bremens Død. Christian IV's Virksomhed til Fordel for sin Søn Hertug Frederik. Sverig gjør Indrømmelser. Hertug Frederik bliver Erkebiskop. Kejserens Modstand. Fredspræliminairerne i Pirna og Freden i Prag mellem Sachsen og Kejseren. Christian IV's Misfornøjelse dermed. Tilnærmelse til Polen. Vaabenstilstand i Stumsdorf. Forøget Spænding med Sverig og Nederlandene.

Side 238

Gustav Adolfs Død fremkaldte ikke nogen pludselig afgjørende Forandring i Verdenskampens Gang. Hans Hær havde sejret i Slaget ved Lützen, og Axel Oxenstjerne var i Stand til med Kraft at gribe Regeringens Tøjler i Sverig og til med en Statsmandsevne, der vel trodser Richelieu's, at hævde sit Fædreland den Stormagtsstilling, som hans Konge med hans egen Bistand havde erhvervet det. Imidlertid blev Gustav Adolfs Død selvfølgeligt ikke uden betydelige Følger, saavel for den almindelige europæiske Situation som for Norden i Særdeleshed. Axel Oxenstjerne var agtet af sine Venner, frygtet af sine Modstandere. Men han savnede den storartede Myndighed, som Kongens Stilling og harmoniske Personlighed havde frembragt, den Nimbus, hvormed Sejr paa Sejr vunden i Kamp for Frihed og Tro havde omgivet ham. Det var disse Egenskaber hos Gustav Adolf, der havde holdt al Skinsyge, alle Medbejleres Ærgjerrighed nede. Det var dette, som ikke blev Axel Oxenstjerne muligt. Og Gustav Adolf havde paa engang været Konge, Hærfører og Statsmand. En saadan Concentration kunde ikke længere opretholdes, og med Magtens og Myndighedens Deling fulgte en Række Misligheder.

Men der var ogsaa en Forskjel mellem Gustav Adolfs og Axel Oxenstjernes Maal. Den hang sammen med Forskjellen paa Gustav Adolfs større politiske Syner og Axel Oxenstjernes roligere, sig selv mere begrændsende Aand. Jo mere Kongen var dragen mod Syd, desto mere havde hans europæiske Planer udviklet sig. En Omorganisation af det tydske Rige til Fordel for Protestantismen havde staaet for hans Blik, omend endnu vel kun i ubestemte Omrids. Axel Oxenstjernes Periode betegner en Reaction imod denne Retning. Ikke i den Forstand, at han tilsidesatte eller forglemte sine tydske Forbundsfællers Sag; thi det var mere end tomme Ord, naar han overfor det svenske Rigsraad betegnede det som sin Hensigt »at conjungere rationes regni Sveciae med rationibus Evangelicorum statuum Germanicorum saa nær og tæt jeg kan og see til, om muligt er, at ende Krigen med Faveur saavel for Sverig som for de andre»[1]). Men i den Forstand, at han stadigt fortrinsvist havde

[1]) 12. Marts 1633. Handlingar rörande Skandinaviens historia XXV, 200. Det kan saaledes næppe ubegrændset fastholdes, hvad Droysen siger

Side 239

Blikket rettet paa Sverig som en nordisk Magt[1]). Naar ogsaa han ønskede Dannelsen af et corpus evangelicum i Tydskland, da var det mere for Øjeblikkets end for Fremtidens Skyld, mere for at skaffe Sverig en sikker Støtte under Krigen end for at grundlægge noget blivende nyt. I Aaret 1630 havde han raadet Gustav Adolf til at foretrække at blive arbiter totius septentrionis fremfor at kaste sig ind i Trediveaarskrigen. Nu var Sverigs Magtudvidelse og Indflydelse i Tydskland ham først og fremmest et Middel til at forøge dets Magt i Norden, særligt overfor Danmark[2]). Han var overbevist om, at der snart forestod en afgjørende Kamp med dette Rige. Det gjaldt at være forberedt paa den. I Danmarks Nederlag saa han Sverigs Storhed.

Spørger man da om Følgerne for Danmark af Gustav Adolfs Død, sees de at være dobbeltsidige. Formindskelsen af Naborigets Styrke i Tydskland kunde kun være en Fordel; men Axel Oxenstjernes Ledelse af den svenske Politik maatte fremskynde en Katastrophe. De svenske Sejre i Tydskland havde hele Tiden været en Trudsel mod Danmark; Axel Oxenstjerne

---

(Geschichte der preuszischen Politik III, 1; 116): »Mit seinem (Gustav Adolfs) Tod fielen die beiden Elemente seiner Politik auseinander, und für die Regentschaft blieb mit Recht das schwedische Interesse das allein bestimmende».

[1]) Jvfr. Geijers Bemærkning om, at Forskjellen mellem Kongen og Rigskantsleren tildels havde sin Aarsag i »graderna af deras storhet, då Gustaf Adolf — — mer tilhörde mensklighеten, Oxenstjerna deremot mer uteslutande sitt fädernesland». Samlade Skrifter. 1. Afd. 2. Bd. p. 116.

[2]) Forhandlingerne i det svenske Rigsraad i Aaret 1643 og 1644 om Krigserklæringen mod Danmark ere meget oplysende. Den 16. Maj 1643 fremhævede Axel Oxenstjerne, at Pommern var en Forborg for Østersøen, og, hvad der var det vigtigste, man kunde derfra paa syv Timer angribe Danmark, ligeledes Polen og Preussen; dog tilføjede han, at Sverig ved dets Erhvervelse fik Stemme i det tydske Rige. Den 9. Februar 1644 ytrede han: Danmark er ruineret, saaat der nu er Haab om at kaste Kongen overende, hvilket vi ikke have kunnet i nogle hundrede Aar; — — Tydsklands Tab kan erstattes ved Jyllands Erobring. I Modsætning hertil fraraadede Bengt Skytte i et Stænderudskuds Møde den 24. October 1643 Krigen med de Ord: Kong Gustav Adolfs Intention med Christendommens Befrielse skal da blive sat tilbage, man bør ikke saa søge particulare, at man man slipper universale. Allenske Sager Nr. 13.

Side 240

lod dem blive til et Vaaben. Dog brugtes der elleve Aar til Begivenhedernes Udvikling.

Efterretningen om Gustav Adolfs Død gjorde et mægtigt Indtryk over hele den protestantiske Verden[1]). Han, hvem man snart havde kaldt Løven fra Norden[2]), snart Verdens Vidunder[3]), var ikke mere. Heller ikke Danmark blev uberørt af den almindelige Sorg. Trods al Frygt, alt Nationalhad havde der for alle hans Troesfæller været noget saa sympathetisk ved hans Virksomhed, at det ikke havde kunnet undlade at gjøre sin Virkning. Der ikke noget usandsynligt i en svensk Beretning om, at Almuen og Gejstligheden med Glæde og Beundring havde betragtet hans Bedrifter[4]). Fegræus meldte hjem, at der herskede en almindelig Sorg over hans Død; han tilføjede, at Christian Friis havde holdt sig inde i to Dage, og Kongen selv endog fældet Taarer[5]). Men Øjeblikket var ikke egnet til at lade Følelserne raade. Rundt

omkring i Europa hørte Danmarks Holdning til de Spørgsmaal, som Gustav Adolfs Død satte i Bevægelse hos Statsmændene. Karl I af England, som, yderligere ansporet til Handling ved Kurfyrst Frederik af Pfalz's Død den 19. November, i det Hele opfordrede de protestantiske Fyrster til Krigens Fortsættelse[6]), sendte paany Robert Anstruther til Kjøbenhavn[7]). Kongen af Polen forandrede Instruxen for sin allerede iforvejen til Danmark beordrede Afsending[8]). Ved Kurfyrsten af Sachsens Hof hævede der sig indflydelsesrige

---

[1]) »Never did one person's death in christendom bring so much sorrow to all true protestant hearths». d'Ewes, Autobiography and Correspondence II, 86, anf. hos Forster, Sir John Eliot I, 395.

[2]) Saaledes ofte i samtidige Viser og Piecer.

[3]) John Eliot skrev om ham: »That person, whom Fortune and Virtue had reserv'd for the wonder of the world». Forster, anf. St. I, 395.

[4]) Sacerdotes et plebs apud Danos Gustavi gestis mire applauserunt. Puffendorf, anf. St. p. 89.

[5]) Fegræus til Per Baner, Helsingør 14. Decbr. 1632. Allenske Sager Nr. 11.

[6]) Ranke, Englische Geschichte II, 178.

[7]) Instruxen af 20. Decbr. Rymer, Foedera VIII. P. III. p. 252. Han skulde tillige gaae til Sachsen. Karl I's Creditiv af 20. Decbr. Dresdn. Ark.

[8]) Adlersparre, anf. St. V, 16—22. Den 22. Decbr. skrev Fegræus til det svenske Raad, at man ventede polske Gesandter, som vistnok vilde agitere imod Sverig. Allenske Sager Nr. 11.

Side 241

Stemmer for at søge en Støtte hos England og Danmark, naar Kurfyrsten selv overtog Directoriet i Krigen istedenfor Sverig[1]), og der gik Rygter om, at Johan Georg ogsaa virkeligt arbejdede paa en Forbindelse mellem den over- og nedersachsiske Kreds og Christian IV[2]). Og hvad den svenske Regering angaaer, forøgede den paa sin Side sin aldrig opgivne Opmærksomhed paa Danmarks Foretagender. Selv Salvius, der var sangvinsk nok til at mene, at Danmarks Skinsyge mere havde været rettet imod Gustav Adolfs Person end mod den svenske Krone, og som stolede paa Christian IV's Ønske om at see den evangeliske Sag bragt paa Fode igjen i Tydskland, — selv han tvivlede ikke paa, at den danske Konge nu mere end tilforn haabede paa at kunne berøve Sverig Havnene ved Østersøen[3]). Axel Oxenstjerne og det svenske Rigsraad vare enige om at forbedre Grændsefæstningerne, udruste Flaaden og vaage over danske Forsøg paa at bearbejde Stemningen i Sverig[4]).

For den svenske Regering manglede der i Virkeligheden heller ikke Grund til Frygt. Gustav Adolfs Død stod for Christian IV's Blik som Indledningen til en ny Tingenes Tilstand. Hans Handlelyst, hans Forhaabninger vaagnede til nyt Liv. Det foresvævede ham, at nu var Øjeblikket kommet, der skulde udslette de Tilsidesættelser og Skuffelser, som Fortiden havde ført med sig, og fjerne de Farer, som Fremtiden bar i sit Skjød. Hans Planer gik vide om. Han var tilsinds, inden Forholdene fæstnede sig, ved en kraftig Optræden at værne om sin af Sverig krænkede Ret til Herredømmet over Østersøen. Det kunde ikke være ham dunkelt, at en Krig efter al Sandsynlighed vilde blive Følgen. Ansvaret herfor turde han ikke paatage sig paa egen Haand; han bestemte sig til at forelægge Sagen for sit Raad. Der gaves ham en Lejlighed dertil, da

---

[1]) Arnim til Kurf. Johan Georg, 20. Novbr. og 28. Decbr. Kirchner, Das Schlosz Boitzenburg p. 266—67 og Dresdn. Ark.

[2]) Salvius til Per Baner, 15. Decbr. Gjörwell, Swenska Biblioteket III, 198.

[3]) Salvius til Pfalzgrev Johan Casimir, 25. Novbr. Arkiv till upplysn. om Svenska krigens historia II, 673.

[4]) Axel Oxenstjerne til det svenske Rigsraad, 14. Novbr.; Rigsraadet til Axel Oxenstjerne, 7. Januar 1633. Handling. rör. Skandin. historia XXIV, 236—38, 240, 293—94, 297—300. Fryxell, Berättelser ur Svenska historien VII, 4.

[16]

Side 242

en Del af Rigsraaderne, under en af uhyggelige Rygter trykket Stemning[1]), samledes i Kjøbenhavn den 6. December til Rigshofmesteren Frands Rantzau's Begravelse[2]). Under Henvisning til Gustav Adolfs Overgreb ved i forskjellige Aktstykker at tilkjende sig Højheden i Østersøen, foreslog han at udruste Flaaden og sende den ud i det nævnte Hav for at hævde den danske Krones Ret[3]). Men det viste sig her, at hans Mening ikke var baaren oppe af en almindelig, herskende Stemning. Han fandt hos Rigsraaderne den samme Modstand som flere Gange tidligere ved lignende Lejligheder. I Følelsen af, hvorledes Sverig umuligt vilde kunne taale, at dets Frihed paa Østersøen var truet, saalænge dets Hære stode i Tydskland, mindede de indtrængende om, at Flaadens Udsendelse vilde blive Signalet til en blodig Krig; de tilføjede, at man for Øjeblikket burde indskrænke sig til at arbejde paa Fred hos Kejseren, de tydske Fyrster og den svenske Rigskantsler og forøvrigt kun see Følgerne an af Gustav Adolfs Død[4]). I Løbet af de følgende Dage indtraf der sikkert Tilkjendegivelse af Tilslutning til disse Udtalelser fra forskjellige af de fraværende Raader; en af dem, Albert Skeel, udtrykte sit levende Haab om, at Kongen vilde bevare Neutraliteten, saaledes som han hidtil havde gjort, »endskjøndt der vel havde været dem, som det gjerne anderledes havde seet»[5]). Under dette Tryk veg Kongen, omend uden Tvivl kun nødigt, tilbage fra sit Forsæt. Ogsaa paa anden Maade viste han Tilbageholdenhed ved at af-

---

[1]) Se Fegræus's Skrivelser af 9. og 23. Novbr. til Per Baner og Rigsraadet. Allenske Sager Nr. 11.

[2]) Fegræus til Rigsraadet, 8. og 22. Decbr. Allenske Sager Nr. 11.

[3]) Se Rigsraadets Indlæg af 8. Decbr. Rigsraadsbreve Nr. 48.

[4]) Rigsraadets to Indlæg af 8. Decbr. De ere underskrevne af Christian Friis, Claus Daa, Mogens Kaas, Anders Bilde, Hans Lindenov, Tage Thott, Christopher Ulfeldt og Just Høg. Naar Fegræus beretter (Skrivelse af 22. Decbr. til Rigsraadet), at alle Rigsraaderne vare imod Kongens Plan med sin Flaade at fratage Sverig de Havne, det nyligt havde indtaget, undtagen Christian Friis og Claus Daa, viser det kun den Forsigtighed, hvormed hans Beretninger maae optages; thi ikke alene findes de nævnte Raaders Underskrifter paa Indlægene, men Albert Skeel udtaler udtrykkeligt i sin Skrivelse af 19. Decbr. til Christian Friis (Adelsbreve Nr. 16) sin Tilslutning til dennes Fraraaden af en aktiv Politik.

[5]) Ovfr. nævnte Skrivelse.

Side 243

slaae en Opfordring til antage sig Stiftet Schwerin[1]). Han havde opgivet Planerne om Indgreb i Sverigs forhaandenværende territoriale Besiddelser. Han vendte tilbage til den diplomatiske

Taktik. Imidlertid fortsatte han Forhandlingerne med Rigsraaderne. I et nyt Indlæg af 26. December erklærede disse sig enige med ham om at gjenoptage Planerne om Hertug Ulriks Giftermaal med Christine samtidigt med, at man forøgede Anstrengelserne for at opnaae Fred; for at vinde Axel Oxenstjerne burde Kongen skrive et egenhændigt Brev til ham, men især burde Opgaven være at bearbejde Kurfyrsterne af Brandenborg og Sachsen, forat de ikke ved den forestaaende Sammenkomst af alle Fyrster af den augsburgske Confession skulde knytte sig for nøje til Sverig[2]). Hvad der tilraadedes i denne Udtalelse, var i sine Grundtræk ikke forskjelligt fra den tidligere Tids Politik. Ved Ægteskabsplanerne vilde man modarbejde en Forbindelse mellem Christine og den brandenborgske Kurprinds, og lykkedes det ikke at sætte Planerne igjennem, kunde man dog maaske haabe paa at bringe Uenighed til Veje i den svenske Regering[3]). Hvad den tydske Politik angaaer, da var det ikke Meningen at virke for Fredsforhandlinger uden Sverigs Deltagelse; men Hensigten var uden Tvivl at forhindre Kurfyrsterne fra at knytte sig lige saa nøje eller maaske endnu nøjere til den svenske Krone, end de havde været knyttet til den afdøde Konge, og at faae Underhandlingerne i Gang, inden den svenske Regering var kommen overens med de evangeliske Stænder om et Grundlag for Freden; der kunde da være Haab om ved Fredsunderhandlingerne at bringe Kejseren til at indrømme Protestanterne billige Vilkaar, særligt med Hensyn til Bispestifterne, det for Danmark vigtigste Punkt, og samtidigt bringe Sverigs Østersøplaner til at strande.

Allerede et Par Dage forinden Erklæringens Afgivelse havde Rigsraadet foretaget Skridt i Overensstemmelse med sin

---

[1]) Den 18. Decbr. Omtalt i Skrivelse fra Troyes til Christian IV, 25. Febr. 1633. Meklenborg Nr. 41.

[2]) Rigsraadsbreve Nr. 48. Underskrifterne ere: Christian Friis, Claus Daa, Tage Thott, Christopher Ulfeldt, Hans Lindenov, Just Høg.

[3]) Den sidste Tanke tillagdes i hvert Tilfælde Rigsraadet af Axel Oxenstjerne, og vistnok ikke med Urette. Handling. rör. Skandinav. historia XXV, 185—86.

[16*]

Side 244

Opfattelse af Stillingen. Den 25. December havde det foreslaaet Oxenstjerne en Forbindelse mellem Ulrik og Christine[1]), og Dagen iforvejen havde det underrettet ham om Christian IV's Hensigt at mægle, gjort Forslag om Frankfurt am Main som Forhandlingssted, men tillige opfordret ham til at angive Grundlaget for Freden, uden Tvivl for at bidrage til en Uoverensstemmelse mellem de tydske Fyrster og Sverig, naar dette Rige rykkede frem med sine Erstatningsfordringer[2]).

Men foreløbigt blev Rigsraadets Politik ikke fulgt af Kongen i alle Henseender. Vel var han, som allerede bemærket, enig med det i Ægteskabssagen og sendte ogsaa i den Anledning i December Maaned Christian Pentz til Enkedronning Marie Eleonore[3]); men i de tydske Forhold bestemte han sig til at følge sine egne Planer. Rigsraadet vilde allerhøjst en yderligere Udvikling af de tidligere Bestræbelser. Christian IV vilde derimod noget helt nyt, han vilde offensive diplomatiske Skridt. Hans Maal var en Opløsning af de Baand, som knyttede de forskjellige tydske Fyrster til Sverig, samt en Fredsforhandling imellem Kurfyrsterne og de

andre Stænder paa den ene og Kejseren paa den anden Side uden Sverigs Vidende og Deltagelse.

Efterhaanden rykkede han, omend i største Hemmelighedsfuldhed, frem med sine Planer. Allerede den 1. December havde han gjenoptaget de afbrudte Mæglingsforsøg ved Skrivelser til Wallenstein og Kejseren; han havde deri udtalt, at han stolede paa at kunne foreslaae Fredsvilkaar, som baade vare stemmende med Kejserens Værdighed og antagelige for Kurfyrsterne og Stænderne. Sverig var ikke nævnet[4]). Senere hen paa Maaneden sendtes Detlev Reventlov og Wartensleben til

---

[1]) Omtalt i Handling. rör. Skandin. historia XXV, 184.

[2]) Wederläggning och wäl grundat Swar på thet danska Manifest. 1644. Fol. Niij. Underskrifterne ere: Christian Friis, Claus Daa, Anders Bilde, Tage Thott, Christopher Ulfeldt, Hans Lindenov og Just Høg.

[3]) Creditiv: Decbr. (uden Dag). Ausländ. Reg. Puffendorf, anf. St. p. 89. Arckenholtz, anf. St. III, 72. Handlingar rör. Skandinav. historia XXV, 170—71.

[4]) Copiae Kön. Maj. z. Dennemarck, Röm. Keys. May. und anderer Schreiben, belangend die Friedenstractaten 1632 und 1633. Londorp, anf. St. IV, 291—92. Jvfr. Hurter, Französische Feindseligkeiten gegen das Haus Oesterreich p. 66.

Side 245

Tydskland, den første til Kurfyrst Johan Georg, den anden til Wallenstein og Kejseren[1]). Og i Begyndelsen af Januar udtalte han aabent sine Hensigter overfor den sachsiske Afsending, Lebzelter, der endnu var i Danmark, uden dog at kunne udrette noget i Retning af at skaffe Laan[2]). Han betonede stærkt, at hvad det kom an paa, var at faae de Forpligtelser hævede, som knyttede adskillige tydske Stænder til den svenske Krone, og som endog vare blevne fornyede og stadfæstede efter Gustav Adolfs Død. Dernæst burde der ved en livligere Forbindelse indbyrdes opnaaes Enighed imellem Stænderne, private Stridsspørgsmaal maatte sættes tilside for den fælles Sag og Raad ikke indhentes fra fremmede Steder. Herved vilde det nok med Guds Bistand blive muligt at føre Sagen til et heldigt Resultat[3]). Det var vel ogsaa til Fremme af hans almindelige Planer, at han efter nogen Overvejelse, hvor Hensynet til først at afvente den oversachsiske Kredses Optræden gjorde sig gjældende[4]), paatænkte at sende en Gesandt til den

---

[1]) Chemnitz, anf. St. II, 28—29. Tidspunktet for deres Afrejse kan jeg ikke angive nøjagtigt. Endnu den 15. December var Wartensleben i Hamborg, og det synes, som om det da har været bestemt, at han skulde gaae til Dresden. Lebzelter til Kurf. Johan Georg, Hamborg 15/25 Decbr. 1632. Dresdn. Ark. Som det vil sees senere, var Reventlov den 6. Januar i Dresden. Om Forholdet mellem denne hans Rejse og hans Sendelse i Efteraaret kan jeg ikke heller ytre noget bestemt. — Ogsaa Henrik Holk, der jo nu var i Wallensteins Tjeneste, ønskede Kongen vistnok at benytte til at støtte sine Planer. Hurter, Friedensbestrebungen Kaiser Ferdinands II p. 29. Mærkes kan det dog, at ifølge en anden Beretning havde Kongen i November afsendt et Bud til Holk med Befaling til under Trudsel af Unaade at begive sig tilbage til Danmark. Lebzelter til Kurf. Johan Georg, Gottorp, 20/30 Novbr. 1632. Dresdn. Ark.

[2]) Lebzelter til Kurf. Johan Georg, Kbhvn. 4/14 Januar. Dresdn. Ark.

[3]) Lebzelter til Kurf. Johan Georg, Frederiksborg 8/18 Januar, og Kiel 22. Januar. Dresdn. Ark. Hans Recreditiv var af 9. Januar, hvortil Christian IV knyttede en egenhændig Skrivelse, dateret Frederiksborg 11. Januar, hvori

han beklagede ikke at kunne komme ham yderligere imøde (i Laanesagen) og lovede sin Bistand til Fredsunderhandlingen. Dresdn. Ark.

[4]) Christian IV til Hertugen af Gottorp, Frederiksborg 10. Januar. Dresdn. Ark.

Side 246

nedersachsiske Kredsdag, som Hertug Frederik Ulrik af Brunsvig havde udskrevet til at møde den 24. Januar i Lyneborg[1]).

Imidlertid vare Forholdene i det Hele begyndt at udvikle sig i Tydskland. Ingen af de protestantiske Fyrster havde havt Kraft til at forsøge paa at overtage den ledende Rolle, som Gustav Adolf hidtil havde havt. Den fornemste af dem, Kurfyrst Johan Georg af Sachsen, var end ikke gaaet ind paa den Deling af Magten, som Oxenstjerne ved et Besøg i Dresden den 15. December havde tilbudt ham[2]), men foretrak en usikker, afventende Holdning, der efterhaanden forspildte hans Anseelse blandt hans Troesfæller. Georg Vilhelm af Brandenborg stillede sig venligt til Sverig[3]). Nogen paalidelig Udsigt til Fred viste sig ikke. Vel havde Kejseren allerede i Begyndelsen af December overfor Landgrev Georg af Hessen-Darmstadt erklæret sig tilbøjelig dertil[4]); men Wallenstein holdt sit Svar til den første danske Afsending (der vel overbragte Skrivelsen af 1. December) i al Almindelighed[5]), og udtalte den 9. Januar i et Brev til Gallas, vel endnu stolende paa Fordelen ved sin store Modstanders Død, at dette Værk maatte afgjøres ved Vaaben og ikke ved Tractater[6]). Paa den anden Side optraadte den svenske Regering med største Kraft. Den 12. Januar indsatte den Axel Oxenstjerne til den svenske Krones fuldmyndige Legat i det romerske Rige og ved alle Hære[7]). Et af hans første Skridt var at true Hertugen af

---

[1]) I Kongens Proposition af 17. Januar til Landdagen i Kiel forespørges om, hvorledes man bør stille sig til den udskrevne Kredsdag. Den 21. Januar tilraadede Landdagen at betænke sig paa at sende Gesandter derhen, og hvis Kongen og Hertugen ansaae det for nødvendigt, da i hvert Tilfælde være højst forsigtig. I Svaret af 23. Januar fastholdt Kongen og Hertugen Afsendelsen af Gesandter, der dog skulde være forsigtige og kun tænke paa Fredsmæglingen. Lackmann, anf. St. IV, 243, 248, 255. Hertug Frederik Ulriks Indbydelse var dateret Brunsvig, 13. Januar. Dresdn. Ark.

[2]) Chemnitz, anf. St. II, 14—15. Adlersparre, anf. St. V, 1—15. Handling. rör. Skandinav. hist. XXV, 126. Jvfr. Helbig, Wallenstein und Arnim p. 15.

[3]) Chemnitz, anf. St. II, 17.

[4]) Hurter, Französische Feindseligkeiten p. 59.

[5]) Beretning af den venetianske Gesandt i Wien Antelmi. Archiv f. Kunde oestreich. Geschichte XXVIII, 364.

[6]) Førster, Wallensteins Briefe III, 20.

[7]) Handling. rör. Skandinav. historia XXIV, 310—12.

Side 247

Brunsvig til at opgive Afholdelsen af den omtalte Kredsdag[1]); han havde sat det som sin Opgave at forhindre, saavidt gjørligt, en Optræden paa egen Haand af de evangeliske Fyrster og søgte nu med Iver efter de mislykkede Forhandlinger med Kursachsen at samle saamange som muligt af Kredsene under sin Ledelse.

Under disse Forhold ankom nu Christian IV's Gesandter til deres Bestemmelsessteder.

Wallensteins Holdning skuffede ikke den Tillid, man vistnok i Kjøbenhavn, støttet til tidligere Tiders Erfaring, havde sat til den. Wartensleben fandt ham langt anderledes stemt, end hans foregaaende Udtalelser antydede. Dog laa Aarsagen hertil næppe saameget i hans tidligere Sympathi for en Tilnærmelse til Danmark, som dels i at han nu følte sig tilstrækkeligt rustet til at indgyde Agtelse, dels i spansk Indflydelse[2]). Spanien ønskede Fred i Tydskland for at vende Kampen om mod Frankrig, Wallenstein kunde haabe at benytte denne Omstændighed til ved en Fred at vinde de store Besiddelser af Lande, som han gjorde Fordring paa hos Kejseren[3]). Overfor Wartensleben viste han sig mismodig og forstemt; i sin pragtfulde Audientssal, hvor hans eget Billede med Stjernen over Hovedet vinkede ned fra Loftet, hvor intet mindede om Forgængelighed, alt om Storhed og Magt, lod han falde Ord om, at han var gammel og ikke tragtede efter større Berømmelse; aldrig, lagde han til, havde han truffet større Forberedelser til Krig — til Foraaret vilde han kunne rykke i Marken med 40,000 Mand til Hest og 60,000 Mand til Fods —, men heller aldrig havde han varmere ønsket Fred[4]). I en Skrivelse af 21. Januar til Christian IV forsikrede han ham om

---

[1]) Decken, Herzog Georg von Braunschweig-Lüneburg II, 325. Chemnitz, anf. St. II, 18—19. Fra svensk Side antog man, at Christian IV var misfornøjet dermed. Handling. rör. Skandinav. historia XXV, 237. Jvfr. Puffendorf, anf. St. p. 93.

[2]) Antelmi's Beretning. Archiv f. Kunde oestreich. Geschichte XXVIII, 366.

[3]) Ranke, Geschichte Wallensteins p. 295. Wittich, Preuszische Jahrbücher XXIII, 26 f. Jvfr. Gindely i Sitzungsberichte der philos.-histor. Classe d. Wienerakademie 1862. XXXIX, 14.

[4]) Handling. rör. Skandin. historia XXV, 214—16. Ranke, anf. St. p. 275. Beretning om Reventlovs Audients hos Kurfyrst Johan Georg den 16. Februar, hvor disse Udtalelser dog ere henlagte til Wartensleben's

sin Medvirkning til Fredens Opnaaelse[1]). Kejserhoffet i Wien gav han sig ogsaa til at paavirke i denne Retning[2]). Det forhindrede dog ikke, at han rimeligvis saavel overfor Kejseren[3]) som sikkert overfor Kurfyrsten af Bajern udtalte nogen Betænkelighed ved Christian IV's Mægling, fordi han var for nøje knyttet til de protestantiske Fyrster[4]).

Men hans Betænkeligheder i denne Henseende maatte dog blive overgaaede af Kejserens, for hvem den danske Konges Interesse for Restitutionsedictets Ophævelse var ganske anderledes farlig. Dog havde han, tvungen af Omstændighedernes Tryk, som det synes, umiddelbart før Wartenslebens Ankomst til Wien[5]), bevidnet Christian IV sin Tilbøjelighed til at see hans Mægling iværksat, men havde rigtignok tilføjet Ønsket om først at høre de Midler angivne, som Kongen antog vilde føre til Fredens Opnaaelse. Da nu den danske Gesandt kom til Wien i Begyndelsen af Februar, modtoges han med stor Forekommenhed og Fortrolighed[6]); Kejseren gav ham varme Forsikringer om sin Tilbøjelighed til Fred[7]) og antog ligefrem Christian IV's Mæglingstilbud[8]). Der lagdes vistnok intet Skjul paa, at Meningen var, at Freden skulde afhandles med Rigs-

---

andet Besøg hos Wallenstein. Dresdn. Ark. Om Wallensteins Udgifter til den danske Gesandt se Hurter, Französische Feindseligkeiten p. 59.

[1]) Sstds. p. 67.

[2]) Handling. rör. Skandinav. historia XXV, 217.

[3]) Jvfr. Archiv für Kunde oestreich. Geschichte XXVIII, 366—67.

[4]) Maximilian af Bajern til Wallenstein, 10. Febr. 1633. Aretin, Baierns auswärtige Verhältnisse. Urkunden p. 316—17. Wallenstein havde underrettet ham om Christian IV's Fredstilbud den 26. Januar.

[5]) Tidsforholdene ere her ikke ret klare. Kejserens Svar til Christian IV er dat. 9. Februar, altsaa 30. Januar g. St. Copiae o. s. v. Heri tales ikke om Wartensleben, men kun om Christian IV's Brev af 1. Decbr. Kejserens Svar omtales af Maximilian af Bajern i hans ovfr. nævnte Skrivelse, dat. 10. Februar, altsaa 31. Januar g. St. Ifølge Antelmi, der kunde vide Besked om denne Sag, havde den danske Gesandt sin (som det sikkert maa opfattes) første Audients hos Kejseren den 2. Februar. Archiv f. Kunde oestreich. Geschichte XXVIII, 367.

[6]) I sin Dødsstund klagede han selv over, at han havde været for fortrolig »mit den Pfaffen zu Wien». Handling. rör. Skandinav. historia XXV, 232—33.

[7]) Archiv o. s. v. XXVIII, 367—68.

[8]) Ovfr. nævnte Beretning om Reventlovs Audients den 16. Febr.

Side 249

stænderne uden Sverigs Medvirkning[1]). Efter et omtrent fjortendages Ophold tiltraadte Wartensleben Tilbagerejsen, besøgte endnu engang Wallenstein i Prag, hvem han skal have givet Løfter om Christian IV's Hjælp til at beholde Meklenborg[2]), og gik derefter til Dresden for at træffe sin Collega[3]). Men denne var syg og døde kort efter[4]). Det blev saaledes Reventlov, der skulde føre Forhandlingerne videre alene.

Allerede i de første Dage af Januar var Reventlov indtruffen i Dresden; efter Ordre hjemmefra omgav han sin Sendelse med en vis Hemmelighedsfuldhed. I sit første Indlæg til Kurfyrsten af 6. Januar[5]) indskrænkede han sig til at tilbyde Christian IV's Mægling til Opnaaelsen af en »christelig, ufarvet, oprigtig og bestandig Fred». Men da han tre Dage efter, Klokken 7 om Morgenen, efter sit eget Ønske uden de sædvanlige Ceremonier, førtes til en Conference med de committerede sachsiske Raader, tog han Bladet fra Munden. Han begyndte med at mistænkeliggjøre de Svenske: de havde »robur imperii» i deres Hænder, og Stænderne maatte ofre Hud og Haar til dem; men kom Ulykkerne, da vilde de sætte sig paa deres Skibe og lade deres Forbundne i Stikken. Den bedste Udvej var en hurtig Fred, hvortil Kongen tilbød sin Medvirkning; men det var af største Vigtighed, at Forhandlingerne herom holdtes i den største Hemmelighed og særligt, at de forbleve skjulte for den svenske Rigskantsler. En dansk Mægling var mistænkt og ilde seet af Sverig; det havde vist sig allerede i den afdøde Konges Tid, og derfor havde Christian IV nu ikke sendt nogen Afsending til den svenske Regering. Siden efter vilde denne nok blive nødt til at slutte Fred; men der var Fare for, at den, hvis den fik Nys om Underhandlingerne, hurtigt skulde trække sine Tropper tilbage for saaledes at udsætte Kurfyrsten for en stor Fare og muligvis nøde ham til et Forbund. Til at forebygge noget saadant ansaa Reventlov en

---

[1]) Chemnitz, anf. St. II, 75. Handling. rör. Skandinav. historia XXV, 216—17.

[2]) Antelmi, Archiv o. s. v. XXVIII, 369.

[3]) Archiv XXVIII, 369.

[4]) Den 21. Februar. Handling. rör. Skandinav. hist. XXV, 214.

[5]) Dresdn. Arkiv.

[250–251]

[Siderne 250–251 findes ikke i den digitaliserede kilde (PDF-filen springer fra side 249 til side 252).]

Side 252

mægling var ham i og for sig ikke tilpas; han ønskede ikke i dette Øjeblik at gjøre Sverig imod og saa, hvor ugjerne dette Rige vilde kunne gaae ind derpaa; enhver Fredsforhandling, foran hvilken der ikke var gaaet en Sammenslutning af de Evangeliske, forekom ham desuden farlig for disses Sag. Dog ansaa han det for betænkeligt rent ud at afslaae Christian IV's Forslag[1]), saameget mere som Christian IV stillede særdeles gode Betingelser i Udsigt, ikke alene Amnesti, men endog Tilstanden før de bøhmiske Uroligheders Udbrud[2]). Hans Holdning blev sandsynligvis ikke uden Indflydelse paa Johan Georgs. Efter lange Overvejelser besluttede den sachsiske Regering ikke at forhandle uden at underrette Rigskantsleren derom. Forsaavidt var der opnaaet Enighed mellem de to Kurfyrster. Men forøvrigt afspejlede deres Svar til Reventlov deres forskjellige Standpunkter. I sit Svar af 20. Februar[3]) erklærede Georg Vilhelm sig villig til at antage Mæglingen, men udtrykte tillige saavel sin Mistillid til de Kejserlige, der gik ud paa at spalte de Evangeliske, og hvis Betingelser det vilde være heldigt at at kjende, førend man gik videre, som sit Haab om, at Kongen ligesom han selv vilde forhandle med Stænderne om Sagen. Det Hele havde nærmest Characteren af et Forsøg paa at trække Tiden ud. Langt mere frit for Omsvøb var Johan Georgs Svar af 18. Februar[4]). Det vidnede om langt større Stemning for Sagen, langt større Iver efter en Fredsforhandling[5]). Han modtog med Tak Mæglingstilbudet i Tillid til, at Sverigs Konge, Kurfyrsten af Brandenborg og de andre evangeliske og protestantiske Stænder ogsaa vilde være tilbøjelige dertil, og idet han fastholdt Nødvendigheden, af at Freden blev almindelig. Tillige udtalte han Ønsket om, at en Vaabenstil-

---

[1]) Georg Vilhelms Memorial af 16. Febr. til de sachsiske Raader. Omtalt i Handling. rør. Skandinav. historia XXV, 213—14.

[2]) Rommel, Geschichte Hessens IV, 4; 227.

[3]) Brandenborg Nr. 31 b. Gh. Ark. Jvfr. Copiae o. s. v. Chemnitz, anf. St. II, 30—31.

[4]) Østrig Nr. 37. Gh. Ark. Dresdn. Ark. Jvfr. Londorp, anf. St. IV, 296—98. Chemnitz, anf. St. II, 30.

[5]) Jvfr. ogsaa Arnims Skrivelse til Kurf. Johan Georg, Dresden 19/29 Febr. Dresdn. Ark.

Side 253

stand maatte gaae forud[1]). Det var i Overensstemmelse med denne Erklæring, at han snart efter[2]) i Skrivelser til Axel Oxenstjerne og sine Medstænder ivrigt anbefalede dem Antagelsen af Christian IV's Mægling[3]); han slog tillige paa, at en indbyrdes Forhandling imellem dem en Uges Tid forinden Fredsmødet og paa det til dette aftalte Sted vilde være tilstrækkelig for de Evangeliske[4]).

Reventlov havde ikke opnaaet, hvad han vilde. En Particulærfredsforhandling var ikke bleven antagen. Maaske i Henhold til subsidiære Ordrer hjemmefra, maatte han lade sig nøje

med, at Kurfyrsten havde antaget Kongens Mægling, og arbejde videre paa dens Iværksættelse. Den 5. Marts forlod han Dresden uden nogens Vidende[5]). Hans Mission var endnu langtfra endt. Efter en kort Udflugt til Prag[6]) træffe vi ham den 16. Marts i Braunau hos Kurfyrst Maximilian af Bajern[7]), som udtalte sig særdeles gunstigt om Freden, endog med Hensyn til Restitutionsedictet[8]). Derfra ilede han paany til Wallenstein i Prag. I Mellemtiden havde Henrik Holk holdt Jernet varmt her; han havde, ligesom Rigsraadet i sin Skrivelse til Oxenstjerne, paa Christian IV's Vegne foreslaaet Frankfurt til Fredsforhandlingssted og udtalt Ønsket om, at England maatte deltage i Mæglingen, noget som Wallenstein havde besvaret

[1]) Hurter, Friedensbestrebungen Kaiser Ferdinands II. p. 34.

[2]) Jvfr. det sachsiske Kantseli's Resolution af 19. Febr. Dresdn. Ark.

[3]) Chemnitz, anf. St. II, 74—75. Lackmann, anf. St. IV, 282. Naar det i hans Skrivelse af 4. Marts til Oxenstjerne (Dresdn. Ark.) hedder: »Wir werden auch förder von andern berichtet, dasz die — Cron Dennemarck derohalben den Herrn Reichs-Canzler gleichfalls sollte ersuchet haben», saa sigtes herved uden Tvivl til Rigsraadets Skrivelse af 24. Decbr.

[4]) Chemnitz, anf. St. II, 75. Johan Georg til de evangeliske Fyrster, d. 26. Marts. Dresdn. Ark.

[5]) Handling. rør. Skandinav. hist. XXV, 232. Johan Georgs Recreditiv for ham er af 19. Febr. (Dresdn. Ark.), Georg Vilhelms af 26. Febr. (Brandenborg Nr. 31 b.)

[6]) Kayser, Leben des Herrn Joh. Jacob Wolff von und zu Todtenwart. Regensburg. 1789. Beil. p. 38.

[7]) Maximilian til Christian IV, Braunau d. 26. Marts. Bajern Nr. 3. Gh. Ark.

[8]) Kayser, anf. St. Beil. p. 39. Jvfr. Schreiber, anf. St. p. 585.

Side 254

med da ogsaa at fordre Polen[1]), hvilket selvfølgeligt vilde have været en Udfordring til Sverig. Nu kom Reventlov med Beretning om Johan Georgs Fredstilbøjelighed, med Opfordring til Vaabenstilstand og med Anmodning om at støtte Christian IV's Hensigter i Wien; han søgte at trænge sig ind i Wallensteins Fortrolighed ved at anmode ham om at aabenbare ham sine Planer, der da skulde blive hemmeligholdte[2]). Desværre kjende vi ikke Wallensteins Svar[3]); men det er sandsynligt, at det har været holdt noget almindeligt med Hensyn til Freden og ikke har givet nogen Udsigt til Stilstand[4]). Efter et nyt Besøg i Dresden[5]) rejste Reventlov tilbage til Danmark[6]).

Reventlovs Sendelse var ikke det eneste Middel, hvorved Christian IV i dette Øjeblik virkede for sine Hensigters Opnaaelse. I de sidste Dage af Februar afsendtes Frederik Gynther til de tre gejstlige Kurfyrster. Hans Instrux var ret charakteristisk[7]). Han skulde som en Hovedbevæggrund til Fred minde om de Farer, der truede fra de udenlandske Magter, som havde blandet sig i Spillet; han skulde forhøre sig om de paatænkte Fredsbetingelser, især med Hensyn til den Magt, som laa Danmark mest paa Hjerte, nemlig Sverig, og han skulde ved Siden deraf give Løfter om, at hvis Kongen blev Mægler, han da vilde være upartisk og ikke lade sig lede af utidig Iver i

[1]) Antelmi. Archiv o. s. v. XXVIII, 371—74. Ifølge Chemnitz, anf. St. II, 76 skulle de Kejserlige for dette Tilfælde have fordret Spaniens Deltagelse.

[2]) Archiv o. s. v. XXVIII, 375. Hurter, Friedensbestrebungen Kaiser Ferdinands II. p. 34.

[3]) Wallensteins Recreditiv for ham, Prag. 1. April. Meklenborg Nr. 40. Gh. Ark.

[4]) Antelmi. Archiv o. s. v. XXVIII, 372. Biskoppen af Wien omtaler i en Skrivelse til Georg af Hessen, Prag 28. Marts, at han havde forhandlet med Wallenstein om Tid og Sted til Fredsmøde, men at denne havde ment, at det burde overlades til Kejserens Beslutning. Dresdn. Ark. Af en Protokol over de senere Forhandlinger i Leitmeritz fremgaaer, at Wallenstein ikke havde syntes om Frankfurt som Mødested. Dresdn. Ark.

[5]) Johan Georgs Recreditiv for ham af 27. Marts. Dresdn. Ark.

[6]) Han var tilbage i Kjøbenhavn før den 19. April. Christian IV til F. Gynther, 19. April. Christian IV's egh. Brev. Gh. Ark.

[7]) Instrux af 25. Febr. Reichstags-Acta Nr. XVIII B.

Side 255

Religionssagen, men kun arbejde paa, at Enhver maatte komme til sin Ret i Overensstemmelse med Rigsforfatningen og Fredsslutningerne.

Under alt dette herskede der fra Sverigs Side den største Kjølighed overfor Danmark, hvilken viste sig saavel i den førnævnte Ægteskabssag som selvfølgeligt i Spørgsmaalet om Fredsmæglingen.

Hvor himmelvidt forskjellig var ikke ogsaa en Forbindelse mellem den danske Konges Søn og Sverigs Dronning fra Axel Oxenstjernes Politik! Intet Under derfor, at han opbød al sin Kraft for at forhindre den, dog vistnok ikke saameget fordi han frygtede, at denne Tanke skulde anslaae sympathetiske Strenge hos hans Embedsbrødre eller hos det svenske Folk, som fordi han var bange for at see den begunstiget af Enkedronningen[1]), mellem hvem og Formynderregeringen der allerede nu begyndte at udvikle sig det spændte Forhold, der senere skulde faae vigtige Følger[2]). Hertil kom desuden, at han for at bevare Georg Vilhelm af Brandenborgs Venskab satte stor Pris paa Fortsættelsen af Underhandlingerne med ham om Christines Ægteskab med Kurprindsen. Han afsendte den ene Skrivelse efter den anden, den ene kraftigere end den anden, snart til Rigsraadet, snart til Gouverneuren i Pommern Sten Bjelke, snart til Marie Eleonore[3]). Læser man disse Skrivelser, sees det tydeligt, at det er Unionstidens Spøgelse, der viser sig for Oxenstjernes Phantasi. Det er som, om han saa alt det sat paa Spil, som var vundet ved Gustav Vasa. »Saa er og vel at considerere,» udbryder han den 8. Marts i et Brev til Sten Bjelke, »at det svenske og det danske Sindelag ere saa vidt fra hinanden, at hvo, der tænker paa at bringe dem under een Hat, skal aldrig kunne gjøre det uden megen Blodsudgydelse og med en af Nationernes Undergang.» Og kort

---

[1]) Handling. rør. Skandinav. Historia XXV, 171—72. Hun havde dog givet et undvigende Svar paa Christian Pentz's Forestilling. Sstds. p. 177. Men senere stillede hun sig venligt til Planen. Handling. rør. Skandinav. Historia XXVI, 126—30.

[2]) Odhner, anf. St. p. 18.

[3]) Skrivelser af 4., 12. og 26. Februar, 2. og 8. Marts. Handling. rør. Skandin. Hist. XXXVIII, 423—29. XXIV, 378—79. XXV, 170—76, 176 —80, 180—82, 185—90.

Side 256

før ytrede han i en Skrivelse til Rigsraadet, at man vel burde søge at forhindre Planen med Lempe, men at, hvis dette ikke lod sig gjøre, Krig burde foretrækkes for dens

Virkeliggjørelse. Rigsraadet var saameget mere tilbøjeligt til at være enigt med Oxenstjerne i denne Opfattelse af Sagen[1]), som det stadigt fra Fegræus modtog Underretninger om Danmarks fjendtlige Hensigter, snart om Forbindelser med Polen, hvis Gesandt Gerhard Dønhoff skulde være bleven særdeles vel modtagen ved en Audients paa Frederiksborg[2]) og have faaet gode Løfter, snart om Krigsskibes Udsendelse til Østersøen[3]). Den svenske Regering betragtede vedblivende Christian IV som en hemmelig Fjende[4]), om det end var tilraadeligt at holde gode Miner med ham saa længe som muligt[5]). Den saa uden Tvivl ikke heller gjerne Christines Bejler, Hertug Ulrik fornye sine Bestræbelser for at gjenvinde Stiftet Schwerin[6]). Svaret paa Ægteskabsforslaget blev afslaaende, om end vistnok i en høflig Form.

Under disse Omstændigheder kunde der ikke være Tale

---

[1]) Rigsraadet til Axel Oxenstjerne, 17. April. Handling. rør. Skandinav. Hist. XXV, 193. Jvfr. Samme til samme, 28. og 29. Marts. Sstds. XXV, 138—39, 148—51.

[2]) Han havde Audients den 5. Januar. Danske Samlinger 2. R. III, 383.

[3]) Rigsraadet til Axel Oxenstjerne, 7. Febr. og 4. April. Handling. rør. Skandinav. Hist. XXV, 119—22, 161—62. Hvor ængstelig den svenske Regering var med Hensyn til sin Højhed paa Østersøen, fremgaaer bedst deraf, at Axel Oxenstjerne var enig med Rigsraadet om ikke at modtage et eventuelt Tilbud fra Christian IV om en dansk Convoj ved Overførelsen af Gustav Adolfs Lig. Skrivelser af 14. Januar og 13. Febr. Handling. rør. Skandinav. Hist. XXIV, 321, 382—83.

[4]) Axel Oxenstjerne til Rigsraadet, 26. Marts. Handling. rør. Skandinav. historia. XXV, 257.

[5]) Handling. rør. Skandinav. hist. XXIV, 378—79. Jvfr. Axel Oxenstjerne til Rigsraadet, 4. Febr. Sstds. XXIV, 358—59.

[6]) Den 25. Febr. opfordrede Troyes Christian IV til trods sine Betænkeligheder at antage sig Schwerin; Undersaatterne der lede meget, og der taltes om et nyt Valg. Den 10. Febr. havde imidlertid Hertug Ulrik allerede udstedt et Creditiv for Christopher v. d. Lippe og Troyes, der skulde opfordre den svenske Regering til at trække sine Tropper bort fra Stiftet for at lindre det paa det hvilende Tryk. Den 15. April berettede de nævnte Afsendinge fra Rostock til Christian IV om deres Forhandlinger med Enkedronning Marie Eleonore, hvem de havde opfordret til at indrømme Hertugen Stiftet og fritage det for Indkvartering; hun havde imidlertid kun henvist dem til en Forhandling i Wolgast med Kantsleren og Raaderne. Meklenborg Nr. 41.

Side 257

om, at den svenske Regering vilde stille sig imødekommende til Rigsraadets Skrivelse af 24. December. Dog var Axel Oxenstjerne for klog til at svare rent afvisende. Den 4. Februar takkede han det for dets Venlighed, men erklærede, at han ikke kunde angive noget Grundlag for Freden, førend han havde ført Forhandlinger med sine Forbundne, og førend hans Modstandere havde meddelt, hvad Erstatning og Garanti de vilde give[1]). Og jo mere han begyndte at komme under Vejr med de danske Underhandlinger med Kejseren og Kurfyrsterne, jo mere han saa, at det var Frygten for Sverigs Udvidelse ved Østersøen, der drev Christian IV til denne Iver for at være med ved Fredsslutningen, og jo nøjere han frygtede for, at Danmark skulde blive knyttet til Kursachsen ved Ægteskabet mellem Prinds Christian og Magdalena Sibylla[2]), desto nødigere saa han ogsaa den danske Konge opnaae sin Hensigt, selv da han selv havde modtaget Opfordringen til Deltagelse i Forhandlingerne fra Johan Georg. Den 26. Marts skrev han hjem[3]): »At Kongen af Danmark har Forstaaelse med Kejseren, derom er der ingen Tvivl; den gaaer mest ud paa at kjøre os ud af Tydskland.»

Men skulde det dog blive nødvendigt at antage Danmarks eller en anden uvenlig Magts Mægling, da vilde det være af afgjørende Virkning, hvis Sverig først havde faaet Direktoriet over de evangeliske Stænder. Herpaa arbejdede nu Oxenstjerne af yderste Kraft. Den 8. Marts aabnede han i den Anledning et Convent i Heilbronn. Den frankiske, schwabiske, over- og nederrhinske Kreds vare repræsenterede. I sin Proposition[4]) forestillede Oxenstjerne dem, at de tidligere Particulærtractater kun maatte betragtes som forberedende et almindeligt Forbund; helst havde han seet en Forsamling af alle Evangeliske, men da dette ikke havde ladet sig iværksætte, opfordrede han de fire Kredse til at forbinde sig indbyrdes og med Sverig til fælles Virken med det Formaal at opnaae de evangeliske Stænders

---

[1]) Wederlägning och wäl grundat Swar på thet Danska Manifest. Fol. Niiij-Oj.

[2]) Jvfr. Mémoires de Richelieu VII, 338.

[3]) Handling. rør. Skandinav. Hist. XXV, 261.

[4]) Theatrum Europaeum III, 27—30.

[17]

Side 258

Gjenindsættelse i deres Rettigheder, Rigslovenes Gjenoprettelse samt Ydelse af Erstatning til Sverig; de burde ikke holde sig tilbage fra at erklære Kejseren og Ligaen for deres Fjender, forbedre Hæren og indsætte et Direktorium. Forhandlingerne gik ikke hen uden Vanskeligheder for Oxenstjerne. Kursachsen gjorde sit for at opvække dem[1]), og i Begyndelsen syntes der at være Stemning paa Conventet for at gjøre Forbindelsen med Sverig afhængig af en Sammenslutning af alle de Evangeliske[2]); til at erklære Kejseren formelt Krig var der ingen Tilbøjelighed[3]). Hertil kom, at den franske Gesandt Feuquières for at befæste sin Konges Indflydelse til Oxenstjernes Harme arbejdede paa at søge Alliance ikke alene med Sverig, men ogsaa med alle dets Forbundne i Tydskland[4]), ja endog ligefrem virkede hemmeligt for en Indskrænkning af Sverigs Myndighed overfor disse[5]). Dog lykkedes det Oxenstjerne at bringe Mødet til en gunstig Ende. Vel erklæredes der ingen Krig imod Kejseren, og vel blev der stillet et Raad af de fire Kredses Deputerede ved hans Side, men ved Recessen af 13. April[6]) blev der sluttet et fast Forbund mellem de nævnte Kredse og Sverig, hvorefter ingen af dem maatte indlade sig paa Particulærtractater uden Samraad med sine Forbundne. Og den 9. April fornyedes Alliancen mellem Sverig og Frankrig[7]). Kort efter opfordrede Conventet Christian IV saavelsom Kurfyrsterne af Sachsen og Brandenborg til at tiltræde de tagne Bestemmelser[8]). Hvad selve Fredssagen angaaer, da blev den opsat til en belejligere Tid[9]); Oxenstjerne havde ikke noget imod endnu engang at kunne hævde Nødvendigheden af en foregaaende Forhandling med sine Forbundne.

Medens Mødet stod paa i Heilbronn, var imidlertid Fredsværket rykket et Skridt fremad uden Christian IV's Medvirk-

---

[1]) Chemnitz, anf. St. II, 74—75.

[2]) Chemnitz, anf. St. II, 67.

[3]) Theatrum Europaeum III, 31—32.

[4]) Lettres de Feuquières I, 58 ff. Handling. rør. Skandinav. Hist. XXVI, 51.

[5]) Mémoires de Richelieu VII, 340.

[6]) Theatrum Europaeum III, 42—45.

[7]) Barthold, Geschichte des groszen deutschen Krieges I, 51.

[8]) Theatrum Europaeum III, 46. Chemnitz, anf. St. II, 81—82.

[9]) Chemnitz, anf. St. II, 87.

Side 259

ning. Det skyldtes væsentligt Landgrev Georg af Hessen-Darmstadt, hvem det ved Benyttelse af Kejserens Frygt for Sverigs Virksomhed og af det baade hos Sachsen og Brandenborg trods deres Uenighed herskende Ønske om Fredens Fremskyndelse, lykkedes efter Samraad med de to evangeliske Kurfyrster at faae et Møde i Stand med kejserlige Raader i Leitmeritz i Midten af Marts. Han fastholdt her, at Erstatning til Sverig var en absolut Betingelse for den almindelige Fred, hvortil der trængtes, men mente dog, at det kunde være nok med at overlade det et Par Pladser som Len af Riget. De Kejserlige viste sig ret imødekommende saavel herimod som ved at være villige til at tilbagegive gejstlige Godser, beliggende indenfor evangelisk Territorium, og tilstaae Religionsfrihed i Riget; derimod nægtede de at give Afkald paa Kejserens Søns Fordringer paa Halberstadt og Magdeburg og vare imod Tolerance i de østrigske Arvelande. Resultatet af Mødet i Leitmeritz var, at der var aabnet en større Mulighed end hidtil for en Overenskomst[1]), naar man et Øjeblik saa bort fra, at man manglede en af Hovedparternes Samtykke. Dog viste det sig snart, hvor lidet det var muligt at bygge paa noget under de indviklede Forhold. Wallenstein, der begyndte at frygte for, at en regelmæssig Fredsforhandling, paa hvilken han manglede Indflydelse, ikke skulde være gunstig for hans egne Fordringer, ønskede at beholde Ledelsen i sin Haand og modsatte sig en Stilstand[2]), der maatte synes nødvendig for Virkeliggjørelsen af den paatænkte Fredscongres.

Landgrev Georg havde imidlertid langtfra tænkt sig sin Mægling som adskilt fra Christian IV's[3]), men tvertimod arbejdet ivrigt for denne[4]), og den 27. Marts opfordrede han ogsaa Kongen til at fortsætte sine Bestræbelser[5]).

---

[1]) Ranke, Geschichte Wallensteins p. 279—82.

[2]) Ranke, anf. St. p. 283. Wallenstein til Maximilian af Bajern, 10. April. Aretin, Baierns auswärtige Verhältnisse. Urkund. p. 324.

[3]) Jvfr. Lettres de Feuquières I, 170.

[4]) Georg af Hessen til Wallenstein, 23. Marts. Dresdn. Ark. Jvfr. Wagner, Des Herzog von Friedland Unterhandlungen mit Frankreich und Schweden 1633 und 1634. Hormayr, Taschenbuch für vaterländische Geschichte. 1847. p. 64.

[5]) Hessen Nr. 9. Gh. Ark.

[17*]

Side 260

For Christian IV havde Udviklingen af Forholdene i Tydskland indeholdt en væsentlig Skuffelse. Haabet om en Particulærforhandling var ikke gaaet i Opfyldelse. Sverig var draget med ind i Kredsen. Der kunde hos ham opstaae en Tanke om at trække sig tilbage. Men han

kunde paa den anden Side trøste sig med, at han havde fundet en Stemning for Fred, som ikke havde hersket siden 1630. Baade Kurfyrsterne og Kejseren havde erklæret sig villige til at indrømme ham Indflydelse ved dens Afslutning; Johan Georg var kommen ham imøde med fuld Sympathi og satte øjensynligt Lid til ham som Modvægt mod Sverig[1]). Der var en Mulighed tilstede for, at han kunde udrette noget til sin egen Fordel, og det saameget mere som langtfra alle de Evangeliske havde givet Møde i Heilbronn. Han kunde haabe paa at faae Fredsforhandlingerne i Stand, inden en fælles Aftale var truffen imellem dem og Sverig. Han bestemte sig til at lade sin Optræden følge med Omstændighederne. I alt væsentligt var det den af Rigsraaderne i December anbefalede Politik, som han nu gjorde til sin. Den 27. Marts udgik fra Frederiksborg Slot en Skrivelse til Axel Oxenstjerne, hvori Kongen opfordrede ham til at virke for Fred, og omtalte, at Karl I af England var tilbøjelig til at deltage med ham i Mæglingen[2]). Og Dagen efter anmodede han Kejseren om at angive Tid og Sted til Fredstractaten, idet han tilraadede Tilstanden før Krigen og Rigsforfatningens Overholdelse som Fredsbetingelser[3]).

Det var ham i det Hele klart, at anden Akt af Bestræbelserne for Fredens Opnaaelse nu skulde til at begynde. Da Rigsraadet i April samledes i Kjøbenhavn, bragte han Sagen frem til fornyet Overvejelse. I sit Indlæg af den 12.[4]) mindede han det om den Interesse, Danmarks Rige havde i Fredsforhandlingerne med Hensyn til Østersøen og de til dette Hav grændsende Lande og Fæstninger; foruden herom udbad han sig dets Betænkning, om det var rigtigt at indlade sig paa at give nogen Garanti for Freden. To Gesandtskaber vare

---

[1]) Jvfr. Søltl, Der Religionskrieg in Deutschland III, 369.

[2]) Wederläggning och wäl grundat Swar på thet Danska Manifest. Fol. Niij-Niiij.

[3]) Ausländ. Registr.

[4]) Christian IV's egh. Breve. Gh. Ark.

Side 261

nødvendige til Tydskland, et til Sachsen angaaende Prinds Christians Ægteskab, et andet for at overtage Mæglingen; imødekommende en Stemning af Misfornøjelse over, at de tidligere Gesandter havde været tydske Raader, som maaske var kommen til Orde paa et Møde af Rigsraadet i Marts[1]), foreslog han at lade Rigsraaderne Otto Skeel og Christen Thomesen Sehested overtage disse Hverv. Allerede den følgende Dag afgav Rigsraadet sin Betænkning[2]). Det erklærede sig enigt med ham i Hovedsagen, at man ikke burde see uvirksomt paa en Udvidelse af Sverigs Magt over Østersøen, omend det som sædvanligt var tilbøjeligt til at gjøre Formen for en Modvirkning derimod saa lempelig som muligt[3]). Maaske underrettet om Forhandlingerne i Leitmeritz, tilraadede det, at man, hvis der indrømmedes Sverig noget af Pommern eller Meklenborg, skulde skrive til Kejseren og hævde Danmarks Ret, en Protest, der dog øjensynligt vilde blive magtesløs. Vigtigere var det, at Raadet gik ind paa Gesandtskaberne, hvoraf det ene jo skulde see at forebygge en saadan Afstaaelse; kun foreslog det at fritage Christen Thomesen for denne Byrde og anvende Jørgen Urne i Stedet. En Garanti for Freden fraraadede det bestemt at paatage sig paa Grund af de Farer, den indesluttede.

Kongens Proposition til Rigsraadet havde dog ikke udtømt Aarsagerne til den Interesse, hvormed han omfattede Forhandlingerne i Tydskland. Ved disse skulde jo foruden om Pommern ogsaa tages Bestemmelse om de omtvistede nordtydske Stifter, og Elbsagen var heller ikke et Øjeblik vegen fra Christian IV's Tanker. For en Tilstaaelse af Glykstadttolden kunde han ansee Øjeblikket for gunstigt, da Kejseren kunde antages at have Interesse i at vinde ham. Reventlov havde

---

[1]) Puffendorf, anf. St. p. 107. Derimod er det sikkert urigtigt, naar det der siges, at Rigsraadet var imod enhver Mægling. Rigsraadet var samlet den 5. Marts. Danske Samlinger 2. R. III, 383.

[2]) Rigsraadsbreve Nr. 48. Den er undertegnet af Christian Friis, Jørgen Urne, Claus Daa, Albert Skeel, Anders Bilde, Jens Juel, Mogens Kaas, Tage Thott, Christen Thomesen, Christopher Ulfeldt, Hans Lindenov og Otto Skeel.

[3]) Jeg tør ikke følge Puffendorfs Beretning (anf. St. p. 129) om, at Kongen havde forestillet Rigsraadet, at det nu var Tid til med Magt at hævde dominium maris Balthici, men at Raadet havde modsat sig det.

virket derfor saavel i Dresden som i München; han havde fremhævet Omkostningerne ved at holde Elben i sejlbar Stand og lovet, hvis Anmodningen bevilgedes, da at lade Elbstrømmens Regalier og Friheder være til Gavn for det romerske Rige alene[1]), hvorved nærmest maatte være ment at ville forsvare den mod Rigets Fjender. Johan Georg havde lovet at undersøge Sagen og imidlertid ikke lægge den Hindringer i Vejen[2]), og Kurfyrst Maximilian tilraadede Kejseren at opfylde Kongens Ønske for at stemme ham gunstig for sig og saaledes paa anden Maade vinde tilbage, hvad der ofredes ved Tolden[3]). Nu søgte Gynther at vinde de gejstlige Fyrster for Tilladelsen[4]), og det med Held; Kurfyrsterne af Køln, Trier og Mainz anbefalede Kejseren af politiske Grunde at give den for nogle Aar[5]). I denne Henseende kunde Christian IV ogsaa glæde sig ved Wallensteins fulde Sympathi. Dog var trods dette Kejseren i Begyndelsen kun villig til smaa Indrømmelser; han vilde kun tilstaae Tolden for eet Aar og det endog paa slette Betingelser, hvilket foranledigede Wallenstein til bestemt at modsætte sig en saadan Fremgangsmaade, ja endog at underrette Christian IV derom[6]). Forhandlingerne herom trak hen i nogen Tid; men allerede i Foraaret erholdt Christian IV en dog vistnok kun foreløbig Tilladelse til Toldens Opkrævelse[7]). Fuldt Samtykke manglede imidlertid endnu fra Kurfyrsterne af Sachsen og Brandenborg, hvis egne Interesser som Elbfyrster

---

[1]) »des Elbstroms Regalien, Hoheit und Freiheiten dem Röm. Reich allein zum besten zu erhalten». Reventlov til Kurf. Johan Georg, Dresden 6. Januar. Dresdn. Ark.

[2]) Johan Georg til Reventlov, 19. Febr. Dresdn. Ark. Christian IV til Johan Georg, 28. Maj. (Egh.) Dresdn. Ark.

[3]) Maximilian til Kejseren, Braunau 26. Marts. Dresdn. Ark.

[4]) Se hans ovenfor nævnte Instrux af 25. Febr.

[5]) Skrivelser af 21. Maj. Reichstags-Acta Nr. XVIII B.

[6]) Hurter, Wallensteins vier letzte Lebensjahre p. 38, hvor omtales en Skrivelse fra ham til Biskoppen af Wien af 16. April.

[7]) Omtalt i Christian IV's Skrivelser til Johan Georg af 28. Maj og 31. August. Dresdn. Ark. Jvfr. Gynthers Udtalelser til den engelske Agent i Hamborg Averie, omtalt i dennes Brev af 5/15 Juni til Leicester. Sidney, State Papers II, 373—74.

Side 263

kom i Strid dermed, og Christian IV vedblev derfor at bearbejde dem[1]).

I det Hele stillede Kejseren og det katholske Parti sig foreløbigt venligt. Vel var Kongen ikke ret fornøjet med, at de gejstlige Kurfyrster ønskede at høre hans Fredsforslag, førend man gik videre[2]); men Kejserens Svar af 20. April[3]) var meget imødekommende, skjøndt han vist i og for sig helst havde ønsket en direkte Forhandling med Stænderne uden nogens Mellemkomst[4]). Han foreslog rigtignok Fredsmødet afholdt i Prag, hvilken Stad han foretrak, fordi den var katholsk, og allerede i Slutningen af Maj, men han erklærede sig tillige villig til ikke ubetinget at fastholde dette Forslag. Det var ogsaa derom, at Forhandlingerne nu drejede sig en Tid lang, vistnok med Holk, Landgrev Georg og Kurfyrst Johan Georg som Mellemmænd[5]). Forskjellige Mødesteder som Eger, Leitmeritz og Zittau bleve bragte paa Bane[6]); hvert af Partierne ønskede en saa venligsindet Plads som muligt. Dog samledes Forslagene efterhaanden mere og mere om Breslau[7]); Kejseren gik vel endnu ikke ind derpaa, men var heller ikke afgjort derimod. Den 15. Maj afsendte nu Christian IV Skrivelser til Sachsen og Kejseren, hvori han efter at have takket dem for den overdragne Interposition foreslog Afholdelsen af et Fredsmøde i Breslau den 13. Juli og anmodede om Udstedelsen af Lejdebreve[8]); han meddelte tillige Kejseren, at han allerede havde underrettet den svenske Regering om Mødets Afholdelse.

Den sidste Meddelelses Rigtighed er der imidlertid Grund

---

[1]) Christian IV til Johan Georg, Glykstadt 28. Maj (egh.) og 30. Maj. Dresdn. Ark.

[2]) Christian IV til Gynther, 15. Maj. Christian IV.'s egh. Breve. Gh. Ark. Jvfr. Kurfyrsten af Mainz til F. Gynther, 2. Maj. Reichstags-Acta Nr. XVIII B.

[3]) Copiae o. s. v. Jvfr. Kejseren til Wallenstein, 30. April. Hurter, Französische Feindseligkeiten p. 60.

[4]) Jvfr. Ferdinand II til Landgrev Georg, Wien 10. April. Dresdn. Ark.

[5]) Se saaledes Christian IV til Johan Georg, Glykstadt 27. Maj. Dresdn. Ark.

[6]) Kayser, anf. St. Beil. p. 47—48.

[7]) Allerede den 10. April foreslog Landgrev Georg Kejseren Breslau. Dresdn. Ark.

[8]) Copiae o. s. v.

Side 264

til at betvivle. Ingen Skrivelse tidligere end af 16. Juni og med dette Indhold er kommen den svenske Regering eller Oxenstjerne i Hænde[1]). Fuldt kan Sagen ikke opklares; men det er dog af ikke ringe Vigtighed at bemærke, at der er bevaret et Udkast, dateret Glykstadt den 14. Maj, til en Instrux for Christopher von der Lippe paa en Sendelse til Axel Oxenstjerne[2]), hvorefter han skulde opfordre denne til at sende Gesandter til et Fredsmøde i Breslau; til Tidens Angivelse findes en tom Plads. Han skulde forsikre Rigskantsleren om, at Kongen kun arbejdede paa en almindelig Fred[3]) og ikke vilde anvende sin Indflydelse til Opnaaelse af en Particulærtractat, der vilde være skadelig for den almene Sag. Saavidt var Instruxen klar, men

da den kom til det mest kildne Punkt, blev den, som naturligt var, svævende: han skulde love, at Kongen vilde støtte Sverigs Fordringer, men rigtignok kun forsaavidt som »publicum bonum» og hans Hensigt at opnaae en almindelig Fred kunde tillade det[4]). Som Sagerne stode, var det at tage med den ene Haand, hvad man gav med den anden.

Rimeligvis er nu von der Lippe, uvist af hvilken Grund, ikke bleven afsendt. Men trods dette aabenbarer Instruxen i Forening med Skrivelsen af 15. Maj temmeligt tydeligt Kongens forhaandenværende Politik. Han ønskede en Forhandling om en almindelig Fred og med Sverigs Deltagelse for alle de tydske Stridsspørgsmaals Vedkommende; thi selv fra Ikke-Afsendelsen af von der Lippe tør der overfor Meddelelsen til Kejseren intet sluttes om, at han i dette Øjeblik skulde have tilstræbt Sverigs Udelukkelse[5]). Ved denne Forhandling vilde han efter al Rimelighed modarbejde alle Paastande fra Sverigs Side, forsaavidt som de gik ud paa Landafstaaelse, men støtte de evangeliske

---

[1]) Chemnitz, anf. St. II, 119.

[2]) Østrig Nr. 41. Gh. Ark.

[3]) »einen allgemeinen, sichern, durchgehenden Frieden».

[4]) »so viel es das publicum bonum und unser zur Erlangung eines allgemeinen Friedens habende Intention leiden würde».

[5]) Jvfr. Christian IV's ovfr. anf. Skrivelse til Gynther af 19. April, hvori han bemærker, at Kurfyrsterne af Sachsen og Brandenborg og Kejseren ingen hellere end ham ønske til Mægler, men at det kommer an paa om de Svenske ere enige deri.

Side 265

Stænders Fordringer paa Religionsfredens Opretholdelse og paa de gejstlige Stifter. Det er tvivlsomt, om Christian IV fuldt havde gjennemtænkt Følgerne af sin Politik, Følgerne af at ville være Mægler ved en Fredsforhandling, hvor Sverig var Part, og dog samtidigt betragte denne Magts Interesser som diametralt modsatte sine[1]). Hvor let kunde man ikke komme til det Problem, som ti Aar senere blev overhugget med Sværdet! De mulige politiske Fordele, den stolte Tanke at standse den storartede Krig opfyldte ham. For Sagernes videre Gang, for et eventuelt Brud af den almindelige Forhandling havde han vist næppe endnu taget nogen Beslutning[2]). Foreløbigt saa han ikke uden Tillid hen til Resultatet, om han end ikke var blind for Vanskelighederne[3]). I Midten af Maj vare de udsete Gesandter, Rigsraaderne Christopher Ulfeldt og Otto Skeel samt Christopher von der Lippe, tilstede i Glykstadt hos Kongen; de ventede kun paa Leidebreve for at tiltræde Rejsen[4]); ingen vidste endnu, hvorledes disse Lejdebreve skulde blive Anledningen, om end ganske vist ikke Aarsagen til, at de store Anstrengelser skulde vise sig frugtesløse.

Rundt omkring i Europa begyndte imidlertid Alles Øjne alvorligt at fæstes paa den forestaaende Congres i Breslau. Jo nærmere den syntes at komme, jo mere spændtes Opmærksomheden. Var det muligt, at Øjeblikket skulde være kommet til den af nogle heftigt attraaede, af andre ligesaa heftigt frygtede Afslutning af Krigens Ødelæggelser? Og hvad skulde da Resultatet blive af de femten Aars haardnakkede Kampe? Iblandt de tydske Protestanter vare Meningerne delte, nogle troede paa Muligheden af en almindelig Fred, andre og det de fleste

[1]) Den 14. Maj skrev han til Holk: »Brandenburg ist totaliter gut schwedisch, es sucht selbst Sachsen wieder abwendig zu machen.» Hurter, Französische Feindseligkeiten p. 67.

[2]) Paa lignende Maade saa uden Tvivl Johan Georg Sagen. Den 30. April meddelte han Georg Vilhelm, at han endnu ikke havde faaet Svar fra Oxenstjerne paa sin Skrivelse af 4. Marts, og tilføjede: »Nun wir thun das unserige und werden hiernach desto mehr entschuldiget seyn und von Männiglichen, dasz wir aus uns nichts erwinden lassen, wahres Zeugnisz haben können.» Dresdn. Ark.

[3]) Hurter, Französische Feindseligkeiten p. 60.

[4]) Christian IV's ovfr. anf. Brev til Gynther af 15. Maj.

Side 266

saae i Aanden et Forlig mellem Kejseren og Sachsen og dette igjen efterfulgt af et Forbund mellem disse to Magter og Christian IV[1]). Johan Georg ønskede ivrigt Fred[2]), Georg Vilhelm vaklede. Intet Sted var Standpunktet overfor Forhandlingerne saa klart som i Frankrig.

Richelieu's endelige Maal var selvfølgeligt ogsaa Freden; men selv en almindelig Fred i den Forstand, hvori Sachsen eller Danmark forstod den, var for begrændset for, hvad han vilde; ved en almindelig Fred forstod han en Afgjørelse ogsaa af alle de Spørgsmaal, der vedrørte Frankrig, om Lothringen, om Rhingrændsen og om Forholdet til Spanien. Til en saadan Fred var Tiden ikke moden; derfor foretrak han Krigens Fortsættelse og det særligt fremfor en Fred ved Mægling af Christian IV, der ingen Interesse kunde have for Frankrigs Fordel. Følgen blev, at Christian IV's Mægling fandt den bestemteste Modstand hos Richelieu. I Begyndelsen af Maj gav Ludvig XIII sin Gesandt i Tydskland Feuquières Befaling til at modarbejde den[3]), og da denne opholdt sig i Dresden hos Kurfyrst Johan Georg, var det en af Hovedopgaverne for hans Virksomhed. Han søgte at sætte Frankrigs Mægling istedenfor Danmarks[4]). Og Hoffet i Paris blev næppe venligere stemt, da det af Feuquières hørte, at der var en Aftale imellem Karl I og Christian IV om Breslauermødet[5]); dertil kunde altfor let den engelske Konges pfalziske Sympathier komme til at collidere med Frankrigs Planer.

Noget forskjellig fra Richelieus Holdning var Axel Oxenstjernes. Ligesom den franske Statsmand var han i sit Hjerte en bestemt Modstander af Christian IV's Mægling. Frygtede Richelieu for Rhinen, saa frygtede Oxenstjerne for Søkanten, som han kaldte det[6]). Og selv om han kun saa paa Sagen

[1]) Averie til Leicester, 5/15 Juni. Sidney, State Papers II, 373—74.

[2]) Droysen, Geschichte der preuszischen Politik III, 1; 119.

[3]) Lettres de Feuquières I, 184.

[4]) Siri, Memorie recondite VII, 615. Mémoires de Richelieu VII, 344. Lettres de Feuquières I, 229.

[5]) Aubery, Mémoires de Richelieu II, 171—72, 174.

[6]) Oxenstjerne til det svenske Rigsraad, 6. Maj 1633. Handling. rør. Skandinav. hist. XXVI, 68.

Side 267

ganske i Almindelighed, hvorledes kunde han, der saa Sverigs svorne Fjende i Danmark, have den Tillid til dets Upartiskhed, som var en nødvendig Betingelse for med Ro at see det

overtage Mæglingen! Netop nu, den 13. Maj, gav han Rigsraadet en mørk og truende Skildring af Forholdet til Danmark[1]). Han udviklede, hvorledes dette Rige, misfornøjet med Licenterne i Preussen — dette secretum regni Sveciae —, truede med at forbinde sig med Polen og Danzig. Han tilraadede at samle Flaaden og Hæren, hvis Danmark rustede. »Al vor Sikkerhed og Velfærd beroer næst Gud paa denne vor Resolution: ikke at gjøre nogen Uret, men heller ikke at lide den af nogen». »Om jeg skulde sige min Mening frit,» tilføjede han med Vægt, »saa tykkes det mig, at hvis vi tvinges dertil og aldeles ikke kunne undgaae det, saa var det saa god Tid nu som nogensinde at give os i Kast med Danmark». Han fremhævede, at da Krigen nødte det til at holde sin Sydgrændse dækket, saa laa dets Bryst aabent mod Sverig, det vilde heller ingen Krigsfolk kunne faae hvervede, selv savnede det Penge og Tropper. Dog var det ikke hans Mening at søge Krig; ganske charakteristisk for hele hans Tankegang giver han det Raad kun at have en Bojert liggende paa Danzigs Rhed; thi havde man en Flaade der, og Danmark dog søgte at frigjøre sine Skibe for at svare Told, da vilde Æren uundgaaeligt kræve et Sammenstød. Ogsaa paa anden Maade burde man trække Sagen ud. Han havde Anstruthers Ord for, at Christian IV ved Mæglingen søgte at faae Bispestifterne igjen, og han havde da benyttet selve den engelske Afsending til at lade Kongen vide, at han kunde opnaae det samme ved at indlade sig paa Underhandlinger med Sverig; men nu anbefalede han Rigsraadet i Stokholm, hvis Kongen bragte Sagen paa Bane, da at henvise den til ham, han vilde da atter vise den tilbage til det og saaledes trække Sagen hen i et Par Aar.

Consequentsen heraf blev, at han var enig med sine Collegaer hjemme om at foretrække Frankrig som Mægler, og han udtalte sig bestemt i denne Retning til Feuquières[2]). Men

---

[1]) Handling. rør. Skandinav. historia XXVI, 79—104.

[2]) Axel Oxenstjernes ovfr. nævnte Brev af 6. Maj. Handling. rør. Skandinav. historia XXVI, 54. Chemnitz, anf. St. II, 92—93.

Side 268

Omstændighederne begyndte at blive i høj Grad vanskelige. Vel var Hærenes gamle Fremgang endnu vedbleven saavel i Nordvest som ved Rhinen og Donau; men Manglen af den ene ledende Haand viste sig stadigt stærkere og stærkere. Obersterne i Donauhæren samlede sig og opstillede deres Fordringer[1]); for første Gang viste der sig Tegn til, at de hvervede Hære, skabte ved Krigen, skulde fra at være et Middel blive til en selvstændig Magt, virkende for deres egne eller deres Føreres Maal[2]). Det var det samme Phænomen, der snart skulde gjentage sig med Wallenstein og tildels med Arnim, paany vise sig farligt for Sverig i Aaret 1641 og antage sin mægtigste Skikkelse i England under Republiken. I dette Øjeblik fik det tillige en ejendommelig Form ved at være et Symptom paa en forøvrigt ganske naturlig Brydning imellem de tydske Fyrster, der havde gjort Tjeneste under Gustav Adolf, og de svenske Befalingsmænd[3]), en Brydning, der snart skulde faae lammende Følger. Der var desuden stor Udsigt til, at Hertugen af Pommern snart vilde døe; hvor let kunde da ikke Spørgsmaalet om hans Lands Skjæbne blive en alvorlig Anstødssten for et venskabeligt

Forhold til Brandenborg[4])! Og Polen ventede kun paa en given Lejlighed til at falde over Sverig.

Under disse Forhold turde Oxenstjerne ikke rent ud afslaae Christian IV's Mægling. Allerede den 6. Maj skrev han hjem, at den kunde ikke undgaaes[5]). Dog var hans Svar af 17. Maj paa Kongens Skrivelse af 27. Marts, som han først havde modtaget Dagen iforvejen[6]), holdt svævende[7]). Han antog ikke bestemt Mæglingen og henviste til Kejserens Hensigt at skille Kurfyrsterne fra Sverig og til Nødvendigheden af først

---

[1]) Geijer, anf. St. III, 319. Handling. rør. Skandinav. historia XXVI, 79 ff.

[2]) Jvfr. Geijers Bemærkning: »Det var ej blot ett kyrkornas krig om religionen, eller ett furstarnes krig om politiken, dett var tillika och ej minst ett soldaternas krig, ett krig för krigets skull». Saml. Skrift. 1. Afd. 2. Bd. p. 113.

[3]) Geijer, anf. St. III, 320—21.

[4]) Handling. rør. Skandinav. historia XXVI, 85.

[5]) Sstds. XXVI, 68.

[6]) Chemnitz, anf. St. II, 117. Axel Oxenstjerne til Johan Georg, Frankfurt a. M., 21. Maj. Dresdn. Ark.

[7]) Wederlägning och wäl grundat Swar o. s. v. Fol. Oij-Oiiij.

Side 269

at kjende Fredsforslagene for at kunne forhandle med sine Forbundne derom. Denne Skrivelse afskrækkede ikke Christian IV. Den 16. Juni meddelte han endeligt Oxenstjerne, at Fredsmødet agtedes aabnet i Breslau den 13. Juli; Forslag til Fredens Tilvejebringelse, tilføjede han, kunde bedst forebringes paa selve Mødet[1]).

Imidlertid var Wallensteins Holdning begyndt at blive af største Vigtighed. I Slutningen af April var han under Udfoldelse af stor Pragt brudt op fra Bøhmen til Schlesien. Kort efter stod han og den evangeliske Hær under General Arnim overfor hinanden. En blodig Afgjørelse syntes umiddelbart forestaaende. Men Wallensteins Sind stod ikke dertil. Han vilde Fred, men dog kun en Fred, han selv var Hovedmand til at dictere. Allerede i April vidste man i det sachsiske Hovedkvarter, at han var tilbøjelig til Underhandlinger[2]). I Maj indfandt en af hans Agenter sig hos Oxenstjerne og gav Antydninger om hans Fredstilbøjelighed[3]). Med Hensyn til Christian IV's Mæglingstilbud havde han paa dette Tidspunkt stillet sig venligt; han havde virket for Indrømmelser til Kongen og tilskyndede ivrigt til Lejdebrevenes Afsendelse[4]). Men en Betingelse for, at han tilsidst skulde ville støtte en Fredscongres var, at han selv kunde lede den til, hvad han vilde. Og kun tildels stemmede hans Hensigter overens med Kejserens. Ligesom denne vilde han fortrinsvis rette sine Bestræbelser paa Sachsens Udsoning, men tillige ønskede han sine personlige Interesser fremmede, sine Krav paa rigelig Erstatning for

---

[1]) Copiae o. s. v.

[2]) Helbig, Wallenstein und Arnim p. 16.

[3]) Dvorsky, anf. St. p. 30—32. Ranke, Geschichte Wallensteins p. 308.

[4]) Naar Ranke (anf. St. p. 283) mener, at han allerede nu ikke syntes om en dansk Mægling, kan dette næppe fastholdes. Mod det taler foruden de tidligere omtalte Underhandlinger samt forskjellige Udtalelser til Arnim (Helbig, anf. St. p. 22), særligt Holks Virksomhed og Ytringerne i Balthasar og Elias Wesselius's Beretning til Kejseren om Wallensteins Forræderi, dat. Prag 5. Maj 1634, hvori de beskylde ham for at have udøvet et stærkt Tryk paa Kejseren til Fordel for Kongen af Danmarks Interposition. De kunde kjende Sandheden, og hvis de havde villet forvanske den, havde de kunnet opnaae en større Virkning ved at anklage ham for at have modvirket Kejseren i denne Henseende. Förster, Wallenstein als Feldherr und Landesfürst p. 454—55.

Side 270

Meklenborg opfyldte, og efterhaanden viste det sig, at Kejseren ikke var villig til at føje ham i alt[1]). Af denne Grund var det efter al Rimelighed, at han bestemte sig til en selvstændig Forhandling med Fjenderne, en Forhandling, der efter Omstændighederne kunde vedblive at føres for sig eller afgive et for ham selv fordelagtigt Grundlag for Mødet i Breslau. Han havde det Held at have overfor sig i Arnim en Mand, der, velbekjendt med ham fra tidligere Dage, ligesom han selv ønskede de Fremmedes Indflydelse i Tydskland dæmpet og i Vrede over sin Kurfyrstes ringe Iver ogsaa var tilbøjelig til at handle paa egen Haand. Den 28. Maj afsluttedes en Stilstand paa fjorten Dage imellem dem, uden at Wallenstein havde forespurgt i Wien eller Arnim i Dresden[2]). De Forhandlinger, der ledsagede Stilstanden, kunde væsentligt betragtes som en Fortsættelse af dem i Leitmeritz[3]), forsaavidt alene saaes hen til Wallensteins formelle Forslag, om hvilke der rimeligvis var en Aftale mellem ham og Kejseren[4]). De gik i Grundtrækkene ud paa Freds Opnaaelse med Sverig ved dets Tilfredsstillelse med nogle Fæstninger ved Søen og en Havn, Religionsfrihed i Riget, men ikke i Bøhmen, samt Meklenborgs og Pfalz's Restitution[5]). Men ved Siden heraf gik der efter al Sandsynlighed mundtlige Udtalelser fra Wallenstein, der tydede paa Lyst til at faae en Fred i Stand med eller imod Kejserens Villie[6]). Sagen var, at netop nu Omstændigheder vare indtraadte, der forstærkede Wallensteins Tilbøjelighed til at handle paa egen Haand. I Midten af Maj havde den spanske Gesandt i Wien meddelt Kejseren, at hans Konge havde givet sin General, Hertugen af Feria Ordre til at gaae til Elsass med en Hær som

---

[1]) Gindely, anf. St. p. 14.

[2]) Förster, Wallensteins Briefe III, 31.

[3]) Ranke, anf. St. p. 288.

[4]) Ranke, anf. St. p. 288.

[5]) Ranke, anf. St. p. 286—88.

[6]) Helbig, Wallenstein und Arnim p. 21; Menzel, Neuere Geschichte der Deutschen VII, 382; Ranke, anf. St. p. 477—79, hvis Kilde vistnok er den samme, som tidligere tildels er trykt i Aretin, Wallenstein p. 93 —94. Helbig synes i sin Retfærdiggjørelse af Wallenstein for disse Underhandlingers Vedkommende (anf. St. p. 25) for meget at have fæstet sin Opmærksomhed paa de egentlige Forslag.

Side 271

Generalcaptain[1]). Underretningen herom til Wallenstein sønderbrød med eet det venskabelige Forhold, der en Tid lang havde bestaaet mellem ham og Spanierne. Han, der ikke havde havt noget imod, at en spansk Hær rykkede igjennem Tydskland til Nederlandene[2]), blev ligefrem rasende forbitret over, at en anden General skulde beklæde en af ham uafhængig Stilling i

selve Tydskland[3]). Ikke uden Sammenhæng hermed var det maaske, at han ikke stillede sig afvisende, men kun afventende til de Forslag af forræderisk Natur imod Kejseren, som de bøhmiske Emigranter i Sachsen, særligt Kinsky, muligvis paa egen Haand gjorde ham, idet de indledede Forhandlinger med den franske Gesandt i Dresden, Feuquières[4]).

Denne Forvikling af Forholdene virkede ikke til Held for Christian IV's Bestræbelser. Den frembragte paa forskjellig Maade en Usikkerhed og Vaklen, som forsinkede Fredsværket. Ved Hoffet i Dresden, hvor langtfra alle de kurfyrstelige Raader vare enige i at følge Arnim i hans dristige Initiativ, opfattede man, og som seet tildels med Rette, Wallensteins Forhandlinger og den danske Mægling som staaende i Modsætning til hinanden og vare tilbøjelige til at foretrække den sidste og imidlertid holde Wallenstein hen; i hvert Tilfælde ansaa man det for urigtigt ved Forhandlinger med denne at lægge Hindringer i Vejen for Breslauermødet[5]). Ogsaa Kurfyrsten af

---

[1]) Antelmi. Archiv f. Kund. oestreich. Gesch. XXVIII, 378.

[2]) Archiv o. s. v. XXVIII, 375. Preuszische Jahrbücher XXIII, 26.

[3]) Archiv o. s. v. XXVIII, 378. Preuszische Jahrbücher XXIII, 27. Jvfr. Hurter, Wallensteins vier letzte Jahre p. 201.

[4]) Jeg følger her Rankes Fremstilling, anf. St. p. 304—308. Det eneste betydelige Holdepunkt i modsat Retning for, at Wallenstein skulde have staaet bag ved Kinskys Forslag til Feuquières, ere, saavidt vides, nogle Ytringer af den sachsiske Underhandler Anton Schlieff (Hurter, Wallensteins vier letzte Jahre p. 239); men heller ikke de forekomme mig afgjørende. Jvfr. forøvrigt Mémoires de Richelieu VII, 345. Aubery, anf. St. II, 175—81, 193. Siri, anf. St. VII, 624 ff. Lettres de Feuquières I, 247, 258, 264. II, 1—8. Dog hører hele dette Spørgsmaal til de mange i Wallensteins Historie, om hvilke det maa siges: Adhuc sub judice lis est. Jvfr. Gindely's Anmeldelse af Gardiner's The Thirty years war i The Academy 1874. Nr. 133 (21. Novbr.).

[5]) Sachsiske Raaders Erklæring af 13. Juni. Helbig, anf. St. p. 21. Dresdn. Ark. Jvfr. Arnims Memorial af 8/18 Juni. Anf. St. p. 19.

Side 272

Brandenborg betragtede de to Fredsmaader som colliderende; men han, der ikke nogensinde med særlig Gunst havde afventet Christian IV's Fredsvirksomhed, var villig til at følge Arnims Opfordring, da han besøgte ham i Juni Maaned, til at vise Tillid til Wallenstein[1]). Snart efter blev han ikke uden Frugt Gjenstand for en ny Paavirkning imod Mødet i Breslau af den stadigt virksomme Feuquières, der ogsaa havde benyttet sine igjennem Kinsky med Wallenstein førte Underhandlinger til at advare denne imod Mødet[2]). Georg Vilhelm gav et Løfte om, hvis muligt, at forhindre dette, og hvis det ikke lod sig gjøre, da at give sine Afsendinge Ordre til kun at tage Sagerne ad referendum[3]). Ogsaa for Kejserens Vedkommende bevirkede de schlesiske Forhandlinger en Forhaling af hans Samtykke til Breslauercongressen. Han, der ikke kjendte noget til Wallensteins hemmelige Planer, haabede nemlig ved hans Underhandlinger at opnaae en Particulærfred med Sachsen og trak det derfor noget ud med endeligt Svar til Christian IV for at afvente Resultaterne deraf[4]).

Imidlertid var Situationen paany undergaaet en Forandring. Kurfyrst Johan Georg havde imod Arnims Ønske og i Tillid til den danske Mægling[5]) holdt Wallenstein saaledes hen, at han endeligt misfornøjet stillede Fordringer med Hensyn til en Fortsættelse af Stilstanden, som Arnim ikke kunde antage[6]). Den 13. Juni begyndte Fjendtlighederne paany[7]), og

Wallenstein søgte at overrumple Schweidnitz. Men ikke mere end et Par Dage gik hen, førend han atter indbød Arnim til nye Forhandlinger og sendte ham et kejserligt Pas[8]). Disse Be-

[1]) Helbig, anf. St. p. 22. Arnim til Johan Georg, 13/23 Juni. Dresdn. Ark.

[2]) Aubery, anf. St. II, 180.

[3]) Lettres de Feuquières I, 283, jvfr. p. 271. Mémoires de Richelieu VII, 345—46.

[4]) Antelmi. Archiv o. s. v. XXVIII, 383.

[5]) Johan Georg til Christian IV, Dresden 11. Juli. Dresdn. Ark.

[6]) Helbig, anf. St. p. 25. Under Stilstanden havde Hertug Ulrik besøgt Wallenstein og var bleven særdeles venligt modtagen. Han skal have anbefalet ham den pfalziske Sag og sin Faders Fredsmægling. Archiv o. s. v. XXVIII, 381. Theatrum Europaeum III, 75.

[7]) Chemnitz, anf. St. II, 168.

[8]) Förster, Wallensteins Briefe III, 49.

Side 273

givenheder bleve maaske ikke uden Følger i Wien. Lysten til Breslauercongressen traadte atter stærkere frem[1]). Kejseren overvandt sine ikke ringe Betænkeligheder ved Stadens protestantiske Sympathier[2]) og udstedte den 29. Juni en Skrivelse til Christian IV, hvori han gav sit Samtykke til Mødets Afholdelse[3]); samme Dag udfærdigede han Lejdebrevene for de Evangeliske, hvilke da skulde fordeles af den danske Konge[4]). Disse Lejdebreve skulde blive af afgjørende Betydning. De aabenbarede tydeligt Kejserens Lyst til at begrændse Sverigs Deltagelse i Fredsforhandlingerne til det mindst mulige. De løde nemlig kun paa Deltagerne i Leipzigerforbundet af 1631 med deres Forbundne, saavel svenske som andre. Han vilde kun forhandle med Sverig som knyttet til de tydske Stænder, ikke som nogen selvstændig Magt[5]). Og bagved dette laa efter al Rimelighed Tanken om, hvis den svenske Regering ikke vilde finde sig i disse Vilkaar, da at udelukke den aldeles fra Underhandlingerne. Foreløbigt var en Vanskelighed given af den vægtigste Natur, og Udsigterne til at overvinde den bleve saa meget ringere, som der kun var fjorten Dage tilbage til den oprindelige Termins Udløb. Og hertil kom nu, at disse fjorten Dage gik hen, inden Henrik Holk, til hvem Kejserens Svar angaaende Fredstractaten og Lejdebrevene bleve sendte, var i Stand til, den 12. Juli, at sende dem videre til Christian IV fra sit Kvarter i Pilsen[6]). Saaledes trak Sagen længere og

[1]) Jvfr. Wallenstein til Arnim, 7. Juli. Förster, anf. St. III, 49.

[2]) Antelmi. Archiv o. s. v. XXVIII, 383. Jvfr. Henrik Holk til Christian IV, Pilsen den 22. Juli. Adelsbreve Nr. 33.

[3]) Østrig Nr. 37. Gh. Ark.

[4]) Østrig Nr. 37.

[5]) Jvfr. Kejseren til Wallenstein, 30. Juni. Hurter, Französische Feindseligkeiten p. 67. Naar Slange (anf. St. p. 774) mærkeligt nok beretter, at det skyldtes Christian IV, at Lejdebrevene kun gjaldt Leipzigerforbundet, kan jeg ikke tillægge det nogen Betydning, men antager det for en Misforstaaelse af Indledningsordene i Lejdebrevene. Mærkes kan det dog, at da Christian IV d. 3. August sendte Johan Georg Lejdebrevene, ytrede han, at han stolede paa, at de vare affattede paa den Maade, som Kurfyrsten begjærede, og som den gamle tydske Oprigtighed fordrede det. Dresdn. Ark. Om herved tænktes paa Artiklen om Sverig, er dog tvivlsomt.

[6]) Holks ovfr. nævnte Skrivelse af 22. Juli.

[18]

Side 274

længere ud, og endnu savnedes der aldeles Lejdebreve »saavel fra Sachsen og Brandenborg, som fra deres Allierede, Sverig eller andre, hvorledes de maatte hedde», som Holk udtrykte sig med diplomatisk Forsigtighed.

Imidlertid vare de danske Gesandter, vistnok i Begyndelsen af Juli, afrejste hjemmefra uden at have afventet de kejserlige Lejdebreve. I Danmark vidste man da endnu intet om, at Stilstanden mellem Wallenstein og Arnim var brudt; ikke fuldstændig Herre over Situationens fineste Traade synes man at have fæstet sin Lid til den[1]). Den 9. Juli gav nu ogsaa Johan Georg sit endelige Samtykke til Mødet i Breslau[2]). Heller ikke Kejseren undlod at vise Iver. Han lod sørge for at føre Levnetsmidler til Breslau og traf andre Foranstaltninger til Mødets Afholdelse[3]). Han udnævnte Commissarier, Gehejmeraaden Maximilian von Trautmannsdorf og Rigshofraaderne Hermann von Qvestenberg og Dr. Justus Gebhard[4]). Men den Instrux, som udstedtes for dem[5]), aabenbarede, hvor meget i Virkeligheden alle Fredsforhandlinger havde svævet i Luften, hvor forsvindende til syvende og sidst Sandsynligheden var for Opnaaelsen af en Fred, i hvert Tilfælde en almindelig. Enhver Erstatning til Sverig afvistes, særligt enhver Afstaaelse af Rigsland; Frankrig maatte ikke tage Del i Underhandlingerne, førend det havde rømmet alle de i Riget besatte Pladser, Amnesti skulde kun tilstaaes dem, der først havde deltaget i Krigen efter Leipzigerconventet, og det endda kun med nogen Begrændsning; Kurværdigheden skulde være tabt for Huset Pfalz; derimod stilledes en Tilbagegivelse af dets Lande i Udsigt. Om Ophævelsen af Restitutionsedictet kunde der ikke være Tale, dog vel om dets Modification. Her viste det sig nu, at Christian IV's Virksomhed for sine private Interesser, til hvilken han havde fundet en værdifuld Bistand hos sin gamle

---

[1]) Jvfr. Christopher Ulfeldts og Otto Skeels Skrivelse til Christian Friis, Frankfurt a. d. Oder, 19. Juli. Dan. Kong. Hist. Nr. 89.

[2]) Johan Georg til Christian IV. Østrig Nr. 37.

[3]) Hurter, Französische Feindseligkeiten p. 67.

[4]) Archiv o. s. v. XXVIII, 386. Hurter, Friedensbestrebungen Kaiser Ferdinands II p. 45.

[5]) Hurter, anf. St. p. 45—49. Desværre er Datum ikke angivet.

Side 275

Undersaat Henrik Holk[1]), ikke havde været uden Frugter. Kejseren stillede sig nemlig i dette Øjeblik ikke absolut fjendtligt til Tanken om Tilbagegivelsen af de omstridte Stifter, dog under Forbehold af de katholske Stænders Samtykke. Han erklærede sig villig til at ofre Schwerin og Lybek, forat Christian IV skulde gjøre ham Gjentjenester, ja endog Bremen, hvis Kongen stod bestemt derpaa, trods Hensynet til sin Søns Interesser.

Kejserens Instrux maa dog næppe opfattes som et Ultimatum[2]); men selv bortset fra den formørkedes stadigt Fredsudsigterne. Ved Johan Georgs Hof herskede den største Raadvildhed. Kurfyrsten nærede vedblivende Sympathi for Breslauermødet[3]), men begyndte

at tabe Haabet om Udbytte af det[4]). Han og Arnim vare ikke enige. Han vilde helst Fred, men gjorde intet alvorligt for at opnaae den; han saa Krigens sandsynlige Uundgaaelighed og gjorde intet alvorligt for at møde den. I Harme over, hvad der foregik for hans Øjne, skrev Hertug Ulrik den 20. Juli fra Liegnitz hjem til sin Fader[5]): »Det var at ønske, at Kurfyrsten af Sachsen enten tænkte paa at gjøre en god Fred eller gav Midler til ret at føre Krig; han ambiguerer om begge Dele og er inconstant i begge Resolutioner, og var det højligt fornødent, at han havde En, som gav ham et godt Raad; hans egne Raader have ikke det Hjerte at sige ham noget.» Feuquières arbejdede i en Retning, Hertugen af Gottorp søgte formodentligt at paavirke sin Svigerfader i modsat Retning[6]). Samtidigt ytrede Georg Vilhelm af Brandenborg sin Misfornøjelse over først den 11. Juli

---

[1]) Holks ovfr. nævnte Skrivelse af 22. Juli. Han omtaler heri, at hans Ritmester Niemann er i Wien for at varetage Kongens Particularia, der blive saaledes expederede, at Kongen vil finde Behag deri; han venter hans Tilbagekomst med hver Time. I en Efterskrift tilraader han at forære Kejserinden nogle Hunde og Wallenstein nogle engelske Pasgængere.

[2]) Jvfr. Arnims Skrivelse til Johan Georg. Helbig, anf. St. p. 31.

[3]) Jvfr. hans Skrivelse til Georg Vilhelm af 25. Juli. Chemnitz, anf. St. II, 148—50.

[4]) Lettres de Feuquières II, 18.

[5]) Skrivelse af 20/30 Juli. Dan. Kong. Hist. Nr. 88 a.

[6]) Lettres de Feuquières II, 63, 87—88.

[18*]

Side 276

at have faaet Underretning om det til den 13. i samme Maaned berammede Møde[1]), erklærede sig overfor Johan Georg villig til at tiltræde Heilbronnerconventets Beslutninger og raadede til Mistænksomhed overfor de Kejserlige[2]). Paa sin Side havde Axel Oxenstjerne benyttet Lejligheden til den 6. Juli at indkalde sine Forbundne til et Møde i Frankfurt am Main[3]); han fandt nu et velkomment Paaskud deri, at Christian IV's Skrivelse af 16. Juni med Underretning om Mødets Aabning den 13. Juli først overbragtes den 12.[4]), til at erklære, at Svaret maatte opsættes, indtil Stænderne havde været sammen og taget Beslutning[5]).

Imidlertid ankom de danske Afsendinge den 18. Juli til Frankfurt an der Oder. Her standsede de, ængstelige for ved at rejse videre uden Lejdebreve at være udsatte for »Crabaternes» Omstrejfen[6]). Deres Indtryk af Situationen var i højeste Grad et ugunstigt. De forudsaae med Sikkerhed, at Oxenstjerne ikke vilde sende Commissarier til Mødet, men anede derimod, at de Kejserlige vilde søge at indlede særskilte Underhandlinger med dem, og frygtede for, at det herved skulde see ud, som om Kongen ønskede en Particulærfred. Allerede Dagen efter deres Ankomst sendte de et Bud hjem til Christian IV og udbade sig dennes hurtige Resolution[7]), og der gik ikke to Dage derefter, førend de forlangte nye Ordrer af Kongen, særligt med Hensyn til Tiden, i hvilken de skulde vente, og til eventuelle svenske Forslag om, at ogsaa Kongen af Frankrig skulde deltage i Mæglingen[8]). Snart forøgedes Hindringerne for et godt Resultat. Det lykkedes Arnim at formaae Indbyggerne i Breslau til at slutte sig til det evangeliske Parti[9]), hvorved

[1]) Chemnitz, anf. St. II, 143. Christian IV's Skrivelse var af 20. Juni. Dresdn. Ark.

[2]) Chemnitz, anf. St. II, 145—48.

[3]) Sstds. II, 151.

[4]) Sstds. II, 143.

[5]) Skrivelse af 20. Juli. Sstds. II, 143.

[6]) Den 20. Juli anmodede de Arnim og Wallenstein om Lejdebreve. Dresdn. Ark.

[7]) Christopher Ulfeldts og Otto Skeels ovfr. nævnte Skrivelse af 19. Juli.

[8]) Christopher Ulfeldt, Otto Skeel og Christopher v. d. Lippe til Christian IV, Frankfurt 21. Juli. Dan. Kong. Hist. Nr. 89.

[9]) Menzel, anf. St. VII, 386—87.

Side 277

Kejserens Antipathi mod Staden blussede fornyet op. Den rundtom herskende Pest udbredte sig til Byen. Modfaldne meldte de danske Gesandter disse Nyheder hjem[1]).

Og dog havde de ikke gjennemskuet alle Stillingens Vanskeligheder, ja den, der maaske var den største af dem alle, at det Brud mellem Kejserhoffet og Wallenstein, der længe havde truet i Horizonten, var begyndt at træde frem for Dagens Lys, anede de næppe. Sagen var, at den spanske Gesandt i Wien ved at udsaae Angst for Fjenderne og Mistillid til Wallenstein havde i Løbet af Juli Maaned faaet Kejseren til at give sit Samtykke til Hertugen af Ferias Indmarsch i Riget. Wallenstein var bleven ude af sig selv af Vrede derover[2]); men Stemningen var ham trods forskjellige Svingninger[3]) i det Hele ikke gunstig; med blivende Mistanke saa man hen til hans fortsatte Underhandlinger med Arnim[4]); Grev Schlick sendtes til Lejren for at vaage over hans Handlemaade[5]).

Under disse Forhold synes det, som om Wallenstein stærkere end nogensinde er bleven tilbøjelig til at handle paa egen Haand og for sine egne Formaals Opnaaelse. Vel sendte han de danske Gesandter de ønskede Passer[6]); men i Begyndelsen af August afsluttede han en ny Vaabenstilstand paa fire Uger med Arnim for Sachsens og Brandenborgs Vedkommende[7]), og i den fandtes Bestemmelser, der tydeligt nok vare rettede imod Bajern og Spanien[8]). Det var forgjæves, at Grev Schlick protesterede imod Stilstanden[9]). Wallenstein vilde fremfor alt, som tidligere, en Forhandling med de to evangeliske

[1]) Christopher Ulfeldt, Otto Skeel og Christopher v. d. Lippe til Christian IV, Frankfurt, 31. Juli. Dan. Kong. Hist. Nr. 89.

[2]) Preuszische Jahrbücher XXIII, 35—37.

[3]) Hurter, Friedensbestrebungen Kaiser Ferdinands II p. 46. Hurter, Wallensteins vier letzte Jahre p. 196.

[4]) Archiv o. s. v. XXVIII, 389. Om Forhandlingerne se Helbig, anf. St. p. 28. Kirchner, anf. St. p. 269.

[5]) Aretin, Wallenstein p. 97—99.

[6]) Förster, Wallensteins Briefe III, 50—51. Wallenstein til Arnim, 10. August. Dresdn. Ark.

[7]) Det er for denne Undersøgelse ligegyldigt, om den er sluttet eller ratificeret den 12. August. Förster, anf. St. III, 50—51. Aretin, Wallenstein p. 99. Jvfr. Helbig, anf. St. p. 27.

[8]) Preuszische Jahrbücher XXIII, 38.

[9]) Aretin, Wallenstein p. 100.

Side 278

Kurfyrster, men var for Øjeblikket stemt for heller ikke at udelukke en Underhandling med Oxenstjerne[1]). Men Følgen af det Standpunkt, han nu indtog, blev, at han aldeles tabte den Gnist af Sympathi, han hidtil havde havt for en Congres i Breslau. Arnim, der efter Aftale med ham rejste til Oxenstjerne og mødte denne den 1. September i Gelnhausen, kunde forsikre, at Wallenstein misbilligede den danske Mægling[2]), og omtrent samtidigt lod Wallenstein falde haanende Ord om de kejserlige Afsendinge til Mødet[3]). Saaledes blev Fornyelsen af den Stilstand, til hvilken de danske Afsendinge tidligere havde sat saamegen Lid, langtfra til Gavn for dem.

Imidlertid havde Christian IV gjort de sidste Anstrengelser for at opnaae et Resultat. Han havde søgt at vinde de imod Kejseren fjendtligsindede Magter. Han havde ladet Gynther, der gik til Haag, love den saakaldte Dronning af Bøhmen, at han kun vilde virke for Fred i Breslau, naar hendes Børn fik deres Besiddelser igjen[4]). Den franske Regering lod han forsikre, at han ikke vilde arbejde paa nogen Particulærfred[5]); i sit Hjerte var han dog i høj Grad harmfuld over Frankrigs Modstand[6]). Saavel Rigsraadet som han selv paamindede i Juli og August indtrængende den svenske Regering i Stokholm om at fremskynde Fredsforhandlingerne, forat ikke ellers nogen skulde indlade sig paa en Separatfred[7]); noget tidligere synes det endog, som om Underhandlingerne om Hertug Ulriks Ægteskab med Christine vare, om end naturligvis forgjæves, forsøgte

---

[1]) Helbig, anf. St. p. 28.

[2]) Dudik, Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte p. 431—33. Chemnitz, anf. St. II, 191. Jvfr. Archiv o. s. v. XXVIII, 393. Hurter, Geschichte Kaiser Ferdinand des II. XI, 80.

[3]) Dvorsky, anf. St. p. 33. Tidligere skal han have paatænkt selv i Egenskab af Rigsfyrste at sende sin meklenborgske Kantsler til Mødet i Breslau. Archiv o. s. v. XXVIII, 387.

[4]) Instrux for Gynther, Kjøbenhavn den 20. Juli. Reichstags-Acta Nr. XVIII B.

[5]) Lettres de Feuquières II, 114.

[6]) Christian IV til Christian Friis, 9. August. Christian IV's egh. Breve. Gh. Ark.

[7]) Rigsraadet til det svenske Rigsraad, Kbhvn. 20. Juli. Christian IV's Instrux for Stig Pors, Glykstadt 15. August. Sverig Nr. 267. Gh. Ark.

Side 279

igjen fra dansk Side[1]). Endeligt havde Christian den 4. August afsendt de fra Kejseren modtagne Lejdebreve til Tydskland. Han bar sig ad paa den Maade, at han sendte et til Sachsen[2]) og et til Brandenborg, men de øvrige otte til til sine Commissarier, der da skulde fordele dem videre[3]).

Disse vare imidlertid allerede i Færd med at opgive ethvert Haab om at faae Breslauermødet i Stand. De vare vel rejste videre fra Frankfurt, men den almindeligt afholdte Hertug Ulriks Død den 11. August for en Snigmorders Haand under hans Besøg i Wallensteins Lejr ved Schweidnitz havde i høj Grad forøget Situationens Uhyggelighed og gav tilmed Anledning til nogle pinlige Forhandlinger mellem Christian IV og de Kejserlige[4]). Fra Oxenstjerne modtoge de et Svar paa deres Opfordring til ham om at lade sig repræsentere i Breslau[5]), hvori han henskjød enhver Beslutning til Frankfurterconventet[6]). Lejdebrevene

vare ikke egnede til at formindske Gesandternes Bekymringer. De vare i den største Forlegenhed, om de skulde sende dem til Oxenstjerne i den for Sverig saa stødende Form. Paa Opfordring afgav Christopher von der Lippe en vidtløftig Betænkning derom til sine Collegaer, Ulfeldt og Skeel[7]). Han tilraadede heri at foretrække Oxenstjernes forøgede Bitterhed ved at see Kejseren betegne Sverig som en Bimagt fremfor ved ikke at afsende Lejdebrevene til ham at udsætte Christian IV for en Beskyldning for at tilstræbe en Particulærfred, hvilket jo stred imod Kongens bestemte

---

[1]) Axel Oxenstjerne til det svenske Rigsraad, 10. Juli. Handling. rør. Skandin. hist. XXVI, 126—30.

[2]) Christian IV til Johan Georg, Glykstadt 3. August. Dresdn. Ark.

[3]) Paaskrift paa Lejdebrevene. Østrig Nr. 37. Philip Julius Bornemann til Christian Friis, Glykstadt 3. August. Adelsbreve Nr. 15.

[4]) Danske Magazin 3. R. II, 277 ff. Mailath, anf. St. III, 326. Gesandtskabets Stemning paa denne Tid fandt sit Udtryk i en Skrivelse fra den i Følget værende Jørgen Rosenkrands til Christian Friis, dat. Herenstadii 25. August. Heri hedder det: De itinere nostro, de parva spe pacis, de periculo imminenti ex undique parte pestis infectis civitatibus, qvas adire rei necessitas atque itineris jubet, deque lamentabili principis nostri peroptimi indigna morte, satis superque legatos scripsisse mihi promitto. Adelsbreve Nr. 16.

[5]) Opfordringen af 22. Juli. Chemnitz, anf. St. II, 145.

[6]) Svaret af 10. August. Sstds. II, 175—76.

[7]) Herrnstadt, 25. August. Sverig Nr. 268. Gh. Ark.

Side 280

Hensigt. Men allermest var han tilbøjelig til i Betragtning af, at Mødet i Breslau dog efter al Rimelighed ikke vilde blive til noget, at ønske, at Brevene foreløbigt maatte blive lagte hen, indtil man kunde faae nærmere Ordre fra Kongen.

Saavidt mente dog Christopher Ulfeldt og Otto Skeel ikke at turde gaae; den 26. August affærdigede de Lejdebrevene til Axel Oxenstjerne[1]). Men Situationen formørkedes dagligt mere og mere. Conventet i Frankfurt, der næppe med Urette er opfattet som et Modstød mod den danske Mægling[2]), bekræftede Heilbronnerrecessen[3]); det opfordrede vel Christian IV til at fortsætte sin Mægling, men udtalte sin Misbilligelse af Breslau som Mødested; førend han gik videre, burde han forhandle med Oxenstjerne og Forbundsraadet om Tid og Sted[4]). Det var det samme, som at han skulde begynde helt forfra. Wallenstein havde paa sin Side atter indtaget en forandret Position. Da Arnim kom tilbage fra Oxenstjerne med et svævende Svar, afbrød han fuldstændigt Forhandlingerne med de Svenske, forlangte, at Sachsen og Brandenborg skulde forene sig med ham imod dem, og lod Vaabenstilstanden brydes, da de nægtede det[5]). Omend Stilstanden selv ikke havde været til Gavn for den danske Mægling, kunde denne dog heller ikke fremmes ved, at Vaabenlarmen atter skulde lyde omkring paa de Steder, hvor Fredens Gjerning skulde plejes. Wallenstein vilde endnu engang vise sin Kraft. Maaske har ogsaa Henrik Holks Død, der indtraf den 20. August[6]), afbrudt den sidste Traad, der bandt ham til Christian IV[7]). Han kastede et

---

[1]) Wederläggning och wäl grundat Swar o. s. v. Fol. Oiiij.

[2]) Hurter, Friedensbestrebungen Kaiser Ferdinands II p. 50.

[3]) Reces af 13. Septbr. Chemnitz, anf. St. II, 177—78.

[4]) Skrivelse af 7. Septbr. Sstds. II, 176—77.

[5]) Röse, Herzog Bernhard von Sachsen-Weimar I, 452—53. Helbig, anf. St. p. 29—30. Hurter, Französische Feindseligkeiten p. 68. Ranke, Geschichte Wallensteins p. 316—21.

[6]) Om denne se bl. and. Soden, Gustaf Adolf und sein Heer in Süddeutschland II, 601—602. Om Holks Indflydelse paa Hertug Ulrik og paa Wallenstein se Alberti Fridlandi perduellionis chaos sive ingrati animi abyssus. Anno 1634. Jvfr. Schebek, Wallensteiniana. Prag 1875. p. 14—15.

[7]) Derimod skal Holk have havt ringe Lyst til at gaa ind paa Arnims Forslag i August. Helbigs Afhandling i Allgemeine Monatsschrift für Wissenschaft und Literatur. Braunschweig. 1853. p. 716.

Side 281

Sprængstof ind i Forhandlingerne, da han ganske vist ikke uden Grund af Hensyn til den stadigt tiltagende Pest[1]) foreslog baade de kejserlige Gesandter, der opholdt sig i Mähren[2]), og de danske, der opholdt sig i Schlesien, at tage Prag til Mødested istedenfor Breslau. Med Rette svarede de Danske, at havde Oxenstjerne allerede nødigt seet Breslau, kunde der ikke være Tale om, at han vilde gaae ind paa Prag. De kejserlige Commissarier, der uden Tvivl opfattede Stillingen noget anderledes end Wallenstein, gjorde endnu et sidste Forsøg paa at udrette noget ved den 7. September at foreslaae de danske Gesandter en særlig Underhandling med en af dem, hvilket imidlertid kun indbragte dem et Afslag[3]). Snart efter modtoge de danske Gesandter Oxenstjernes Svar paa Tilsendelsen af Lejdebrevene. Det var udfærdiget i Frankfurt, hvor Conventet vel var sluttet, men Stænderne endnu samlede[4]), og udtalte i fuld Overensstemmelse med disse[5]), at Lejdebrevene vare ubrugelige paa Grund af Sverigs Tilsidesættelse og den Hensigt at skille dette Rige fra dets Forbundne, som de aabenbarede[6]).

Oxenstjernes Skrivelse danner Afslutningen paa hele den Episode af de tydske Fredsforhandlinger, der havde drejet sig om Breslauermødet. De danske Gesandter saae endnu Wallensteins Sejr ved Steinau den 1. October[7]) og vendte derpaa tilbage til Danmark. Trods alle Anstrengelser var Resultatet af deres Sendelse kun blevet et Nederlag for den danske

---

[1]) Archiv o. s. v. XXVIII, 391.

[2]) Hurter, Friedensbestrebungen Kaiser Ferdinands II. p. 49.

[3]) Christopher Ulfeldt, Otto Skeel og Christopher von der Lippe til Christian IV, Groszglogau 14. Septbr. Dan. Kong. Hist. Nr. 88 a. Kejseren synes længe at have bevaret Haab om et gunstigt Resultat af Forhandlingerne. Hurter, Geschichte Kaiser Ferdinands II. XI, 81. Hurter, Französische Feindseligkeiten p. 68.

[4]) Chemnitz, anf. St. II, 180.

[5]) See disses Skrivelse til Christian IV af 16. Septbr. Wederläggning och wäl grundat Swar o. s. v. Fol. Pij.

[6]) Skrivelse af 14. Septbr. Wederläggning och wäl grundat Swar o. s. v. Fol. Oiiij-Pj.

[7]) At de ikke have været rejste i Begyndelsen af October, fremgaaer af Trautmannsdorf's Skrivelse til Wallenstein af 19. October. Hurter, Französische Feindseligkeiten p. 68.

Side 282

Politik. Aarsagerne havde været mange og samvirkende: de store Modsætninger mellem de kæmpende Parter, Frankrigs Intriguer, Oxenstjernes Modstræben, Kurfyrsten af Sachsens Svaghed og ikke mindst de ved Wallensteins Holdning foraarsagede stadige Omskiftelser i

Situationen, som Christian IV ikke havde kunnet oversee, end mindre beherske. Det havde været et diplomatisk Skakspil med Samtidens største Statsmænd, i hvilket han havde trukket det korteste Straa.

Noget senere end Gesandtskabet til Fredsmødet, i Slutningen af Juli, var en anden dansk Ambassade afgaaet til Dresden, anført af Jørgen Urne, Dionysius von Pudevils og Detlev Reventlov[1]). Dens Hverv var at optage de udsatte Forhandlinger om Prinds Christians Ægteskab og officielt at anholde om Magdalena Sibylla's Haand. I September Maaned fandt nu livlige Forhandlinger Sted paa Moritzburg Slot[2]), og den 26. fejredes den officielle Forlovelse i Dresden. Brylluppet bestemtes til August Maaned næste Aar, og en Overenskomst blev truffen om Medgift og lignende Forhold[3]).

Omend den hele Forbindelse jo langtfra var adskilt fra den almindelige Situation, knyttede der sig i og for sig dog ikke stor politisk Betydning til den. Vigtigere i denne Henseende var den Fordel, som Christian IV umiddelbart havde opnaaet ved sin Indblanding i Tydsklands Anliggender. Den 13. Juli, samme Dag, som Mødet i Breslau skulde have været aabnet, tilstod Kejseren definitivt og formelt ham Ret til at opkræve en Told paa Elben; dog skulde denne Ret kun gjælde for fire Aar og — hvad der i sig selv var en Modsigelse —ikke lægge Hindringer i Vejen for Handelen[4]). Kejseren, der

---

[1]) Skrivelse fra Kjøbenhavn af 24. Juli. Christian IV's Creditiv, Glykstadt 28. Juli. Dresdn. Ark. I Gesandtskabets Følge fandtes følgende Adelige: Axel Juel, Peder Gersdorf, Oluf Brokkenhus, Hans Lindenov, Erik og Jacob Grubbe.

[2]) Gesandternes Memorial, Moritzburg 4. Septbr. Protokol over Forhandlingerne. Dresdn. Ark.

[3]) Dresdn. Ark. Johan Georg til Christian IV, 17. Decbr. 1633. Sachsen Nr. 48. Gh. Ark.

[4]) Kejseren til Christian IV, 23. Juli. Østrig Nr. 37.

Side 283

var villig til om fornødent at ofre sin egen Families Prætensioner paa Landene ved Nedre-Elben, havde ikke længere nogen Interesse af at beskytte Hamborg[1]). Den 26. August begyndte da Christian IV formelt at kræve Told paa Elben[2]) i Overensstemmelse med en af Kejseren given Toldrulle[3]), efterat otte Dage iforvejen Hamborgs Privilegier som Tegn paa deres Tilintetgjørelse vare blevne opbrændte i et Fyrværkeri. Det var en ikke ganske ringe Indtægt, det drejede sig om; i den første Tid vides det, at Tolden beløb sig til henved 200 Daler om Dagen[4]). Men Elbtoldens Fornyelse var ikke nogen ublandet Fordel, den var Signalet til Fornyelsen af en hel Række byrdefulde Forhandlinger. Allerede i September træffe vi lybske og bremiske Gesandter i Glykstadt[5]), uden Tvivl i denne Anledning. Snart efter afgik hamborgske Deputerede til Kejseren for at klage over Christian IV's Fremgangsmaade[6]). I det Hele var dog Staden mere tilbøjelig til Forlig end for nogle Aar siden; dens eneste mulige Støtte, Sverig[7]), var for stærkt optagen paa anden Maade til, at der kunde paaregnes Hjælp af den. I Februar 1634 afrejste en Borgemester, Syndicus og to Raadmænd for at søge en Forhandling med Christian IV; de havde Ordre til at tilbyde en Erstatning af 100,000 Daler og Tilbagegivelsen af de tagne Skibe, imod at Kongen

indrømmede Glykstadttoldens Ophævelse[8]). De traf ham paa Skanderborg i Midten af Marts[9]), og der udnævntes Rigsraader til at forhandle med dem. Snart viste det sig imidlertid, hvori Uenigheden bestod: Hamborgerne

---

[1]) Hverken Johan Georg eller Georg Vilhelm vare tilfredse med Kejserens Handlemaade. Den første mente dog, at man ikke burde klage videre derover, da det ikke var værdt, at der blev vist Christian IV mere Velvillie fra de katholske Kurfyrsters end fra deres Side. Johan Georg til Georg Vilhelm, 17. Juli; til Christian IV, 4. August. Georg Vilhelm til Johan Georg, 27. Juli. Dresdn. Ark.

[2]) Den 29. August udstedte han et aabent Brev derom. Ausländ. Registr.

[3]) Christian IV til Johan Georg, Glykstadt 31. August. Dresdn. Ark.

[4]) Danske Samlinger 2. R. III, 384.

[5]) Danske Samlinger 2. R. III, 384.

[6]) Kejseren til Christian IV, 12. April 1634. Østrig Nr. 35 a. Gh. Ark.

[7]) Om Hamborgs Forbund med Sverig af 26. Novbr. 1632 se Gallois, Geschichte Hamburgs II, 376.

[8]) Gallois, anf. St. II, 377—78. I et Brev af 18. Februar anbefalede Anstruther dem til Christian Friis. England Nr. 38. Gh. Ark.

[9]) Danske Samlinger 2. R. III, 384.

Side 284

lagde Vægten paa Toldens Afskaffelse, de Danske paa alle de mindre Spørgsmaal, men fastholdt, at om Tolden burde der kun forhandles i Wien. Dog rykkede Rigsraaderne, der nu som før synes at have været ivrige for Stridens Bilæggelse, paa egen Haand frem med en Plan om, at Hamborg kunde løskjøbe sig for Tolden ved en aarlig Afgift. Men Realisationen af dette Forslag, der har sin ikke ringe Interesse ved at indeholde den samme Tanke, som senere kom til Udførelse i Sundtoldredemptionstractaten, strandede snart. Hverken Hamborgerne eller Kongen synes at have villet forhandle videre paa dette Grundlag. Kongen vilde kun give en ubestemt og svævende Erklæring om Tolden og fordrede 120,000 Daler som Bøde samt Løfte om, at Staden ikke vilde tiltage sig større Ret over Elbstrømmen, end den havde havt 1624, altsaa før Krigen og Elbprivilegiet. I dette sidste kom nu Hovedpunktet til at ligge. Skulde Privilegiet af 1628 staae ved Kraft eller ikke! Forhandlingerne med Hamborgerne vare vendte tilbage til det samme Grundspørgsmaal som tidligere. Stadens Deputerede paaskjøde nu Mangel paa Instruxer. Det var Signalet til, at Underhandlingerne afbrødes[1]).

Af større Interesse end Forholdet til Hamborg er imidlertid Elbtoldens Betydning som Moment i Sømagternes Holdning overfor Danmark. Christian IV var ikke blind for denne Side af Sagen. Allerede inden Kejserens Brev forelaa, havde han givet Frederik Gynther Ordre til at gaae til Haag og forsvare Tolden[2]). Og virkeligt saasnart Rygterne om Kejserens Holdning fæstnede sig, blev der Brug for et saadant Forsvar. Hamborg bad strax Generalstaterne anvende deres Indflydelse hos Kurfyrsterne til Fordel for sig[3]). Allerede den 8. August fulgte de denne Opfordring ved at give deres Afsendinge til Køln og Mainz Ordre til at paavirke disse imod Tolden[4]); men skjøndt de forenede deres Anstrengelser med hamborgske

---

[1]) Relation under Titel: Copiae was zwischen der Kön. Dennem. Herrn Reichs Räthen und der Stadt Hamburg Deputirten zu Schanderburg vorgegangen sub dato 21. Martij 1634. Glückstadt 1634.

[2]) Christian IV til Gynther, d. 31. Maj. Christian IV's egh. Breve. Gh. Ark. Christian IV til Gynther, d. 20. Juli. Reichstags-Acta Nr. XVIII B.

[3]) Aitzema, anf. St. III, 3; 145.

[4]) Deres Instrux se sstds. III, 3; 149—51.

Side 285

Afsendinge, var Udbyttet dog ikke stort[1]). Heller ikke Forestillingerne fra Cracau til Christian IV i Marts 1634 paa Skanderborg førte til andet end et afvisende Svar[2]). Men Hovedsagen var, at i disse Aar, hvor Sundtoldstriden saa godt som hvilede[3]), traadte Elbtolden i Stedet. Den vejede op imod de svenske Østersøtolde og forhindrede den Tilnærmelse, som disse muligvis ellers kunde have fremkaldt mellem Danmark og Nederlandene[4]). Det gik endog saavidt, at Generalstaterne i August 1634 fornyede de i Begyndelsen af 1633 førte Forhandlinger om Forbund med Hansestæderne[5]) ved at sende Gesandter til Lybek, Bremen og Hamborg. Opgaven for Forbundet skulde være Handelens Frigjørelse saavel paa Traven, Elben og Weseren som paa Østersøen. Men Planen strandede paa Lybeks og Bremens Modstand[6]).

Ogsaa i Forholdet til England kom Elbtolden til at spille en vis Rolle. Stemningen mellem Karl I og Christian IV var i det Hele langt mindre venskabelig, end dennes Forsikringer om, at England vilde forene sin Mægling med hans, kunde give Anledning til at troe, og skjøndt ogsaa Englands maritime Interesse var i Strid med Udvidelsen af Sverigs Østersøherredømme. Robert Anstruther, der foer Tydskland rundt for at opnaae en Union imellem de Evangeliske til Forsvar for det

---

[1]) Sstds. III, 3; 161, 167—69, 171. Christian IV fandt dog Anledning til at modarbejde disse Bestræbelser hos de gejstlige Kurfyrster. Se hans Skrivelse til Gynther, 28. Febr. 1634. Reichstags-Acta Nr. XVIII B.

[2]) Aitzema, anf. St. III, 3; 507.

[3]) Den 16. Juni 1634 anmodede dog Cracau Christian IV om, at Beløbene ved en den 3. Maj paalagt, men allerede den 15. Maj ophævet Toldforhøjelse af ½ Ort pr. Læst maatte blive tilbagebetalte. Christian Friis's Kantslerbreve. Gh. Ark.

[4]) Om Nederlændernes Stemning overfor Tolden kan bemærkes, hvad Christian IV i et Brev til Gynther af 27. August 1633 (Christian IV's egh. Breve. Gh. Ark) fortæller om Hollænderen Gabriel Marselis, at nemlig denne, da han viste ham det kejserlige Diplom og Toldrullen, udbrød: »Datt hedden mijne heeren nimmer geloffuet, dat ich nu see; datt wiil dii Negotien seer verhinderen.» Dog fik Kongen ham bedre stemt ved at vise ham, at det kunde indvindes igjen ved at forhøje Priserne paa Varerne.

[5]) Arend, anf. St. III, 4; 725—26.

[6]) Aitzema, anf. St. III, 3; 507.

Side 286

pfalziske Hus uden dog at kunne udrette noget synderligt[1]), og som gjenoptog en af Johan Georg 1632 henkastet Tanke om et Forbund mellem England, Danmark og Sachsen[2]), kom ogsaa i August paa sin Vej til Christian IV i Glykstadt. Men han mødte ingen Sympathi for sine Forbundsplaner. Ikke heller lykkedes det ham at formaae Kongen til at give den afdøde

Frederik af Pfalz's Søn og dennes Formynder Kurfyrstetitlen. Der vexledes bitre Skrivelser imellem dem[3]), Anstruther tog ikke i Betænkning at ytre, at Christian IV bestred, hvad han ikke vilde høre bestridt[4]), og de skiltes ad i Uvillie[5]). Dog fornyedes paa Christian IV's Opfordring Forhandlingerne i November paa Skanderborg[6]). Men ogsaa her nægtede Christian IV at indtræde i noget evangelisk Forbund under Henvisning til sin Virksomhed som Fredsmægler; han hævdede, at man virkede bedst for Pfalz ved at virke for en Universalfred. Men forøvrigt traadte nu, da Anstruther førte Talen hen paa Fornyelsen af de tidligere Separatforbund med England, de gamle Stridspunkter frem i hele deres Kraft; Christian IV fornyede sine Subsidiefordringer, og da Anstruther paany optog de allerede i August fremførte Klager over Elbtolden[7]), forøgedes Bitterheden i Forhandlingen, saaledes at heller ikke denne førte til noget Resultat[8]).

Det var intet blot Paaskud, da Christian IV svarede Anstruther, at han som Fredsmægler ikke kunde deltage i noget

---

[1]) Rommel, Geschichte Hessens IV, 4; 231.

[2]) Protokol af 13. Maj over hans Forhandlinger i Marburg med Landgrev Georg. Dresdn. Ark.

[3]) Anstruther til Christian IV, 8. August. England Nr. 44. Christian IV til Karl I, 12. Aug., og til Anstruther, 23. Aug. Ausländ. Registr.

[4]) Anstruther til Christian IV, 19. August. England Nr. 27.

[5]) Elisabeth af Bøhmen til Thomas Roe, 29. Aug. / 8. Septbr. Calendar of State Papers. Charles I. Dom. Ser. 1633—34 p. 195. Lave Bilde til Christian Friis, Glykstadt 16. August. Adelsbreve Nr. 18.

[6]) Christian IV til Anstruther, 28. September. Ausländ. Registr.

[7]) Christian IV til Gynther, 28. August. Christian IV's egh. Breve. Gh. Ark.

[8]) Anstruther til Christian IV, 8. Novbr. Christian IV til Anstruther, 15. Novbr. England Nr. 44. Da Anstruthers Forhandlinger med Christian

Side 287

Forbund mod Kejseren. Knap var Breslauerconventets Skjæbne afgjort, førend han med en mærkværdig Rastløshed gjenoptog sine Bestræbelser. Allerede den 21. October tilbød han paany Kejseren[1]), Oxenstjerne og Johan Georg sin Mægling. Han nævnede Mühlhausen, Marburg og Lybek som passende Steder til Forhandling og bad dem opgive en Tid hurtigst muligt[2]). Samtidigt lod han Stig Pors forsikre i Stokholm, at en Universalfred var hans eneste Maal[3]). Øjeblikket var eller rettere blev umiddelbart derefter i det Hele ikke ugunstigt for Fredsvirksomhed. Krigslykken var i Reglen vedbleven at begunstige de Evangeliskes Vaaben trods enkelte Undtagelser; Feria havde kun udrettet meget lidet[4]). Den 4. November indtog Bernhard af Sachsen-Weimar Regensburg, og paa Efterretningen derom trak de Kejserlige sig tilbage fra den Diversion, de havde foretaget imod Berlin. Under disse Forhold var Kejseren ikke uvillig stemt imod nye Forhandlinger; hans Raader, der endnu ikke havde opgivet Haabet om en Separatfred med Sachsen og Brandenborg, fremhævede Nødvendigheden af at fastholde Danmarks Mægling[5]), og den 16. December erklærede Kejseren sig for et Fredsmøde; om Tid og Sted vilde han fatte nærmere Beslutning[6]). Ogsaa Johan Georg takkede Christian IV for hans Tilbud[7]); Georg Vilhelm lovede at forhandle med

IV vare mislykkede, gik han til Hertug Frederik af Gottorp for at formaae ham til Forbund, men Hertugen fastholdt, at han først maatte forhandle med Kongen af Danmark. Hertug Frederik til Anstruther, 1. Decbr. 1633. Nachricht wegen der zwischen Ihr. Kön. Maj. zu Dennemark und Herrn Hertzog Friderichs zu Schlesw.-Holst.-Gottorf Durchleuchtigk. erwachsenen Irrungen. 1695. Hertug Frederik til Christian IV, 6. Januar 1634. Kurtze, jedoch gründliche Anzeige, worinnen der Auctor der so genannten fürstlichen Anmerkungen über die Nachricht wegen der zwischen Ihr. Kön. Maj. zu Dennemarck — —erwachsenen Streitigkeiten geirret. 1696. p. 81—82.

[1]) Hurter, Friedensbestrebungen Kaiser Ferdinands II p. 53.

[2]) Chemnitz, anf. St. II, 232—33.

[3]) Christian IV til Stig Pors, 21. October. Sverig Nr. 267. Gh. Ark. Jvfr. Chemnitz, anf. St. II, 232.

[4]) Hurter, Geschichte Kaiser Ferdinands II. XI, 102.

[5]) Hurter, Friedensbestrebungen Kaiser Ferdinands II p. 54.

[6]) Hurter, anf. St. p. 56. Jvfr. Archiv o. s. v. XXVIII, 414.

[7]) Johan Georg til Christian IV, 15. December. Østrig Nr. 37. Jvfr. Puffendorf, anf. St. p. 133.

Side 288

Kursachsen og Oxenstjerne om hans Forslag[1]). Og selv hvad Sverig angik, var Holdningen, omend Stig Pors var utilfreds med den[2]), dog ikke fuldt saa kold som for et Par Maaneder siden[3]). Der truede svære Skyer paa Sverigs Horizont trods Krigsforetagendernes Held. Som vi senere skulle see, var Forholdet til Frankrig alt andet end cordialt. Brandenborg begyndte for Alvor at tage sig af den pommerske Sag. Georg Vilhelm søgte at paavirke flere nedersachsiske Fyrster imod Sverigs Planer i denne Henseende[4]); han lod Gesandter bede Regeringen i Stokholm om at bekræfte hans Ret til Pommern[5]). Under disse Forhold forandrede Oxenstjerne forsaavidt sin Holdning, som at han, der i September Maaned ikke vilde have danske Afsendinge med paa et Møde af de Evangeliske[6]), nu i December indbød Christian IV til at lade sig repræsentere paa den store Sammenkomst af alle tydske evangeliske Stænder, som han agtede at foranstalte Afholdelsen af i Frankfurt am Main den 1. Marts 1634, og hvor den danske Fredsmægling skulde være en af Hovedgjenstandene for Forhandling[7]). Og den 2. Februar tilraadede han sine Collegaer i Stokholm at antage den danske Mægling trods Betænkelighederne ved den, fordi den søgtes saa ivrigt af Stænderne, og fordi der dog var Mulighed for, at den kunde bane Vej til Fred[8]).

Dog var man jo langt fra Maalet. Alt det frugtesløse Arbejde fra Sommeren 1633 skulde jo gjøres om, førend man endda var naaet saavidt som dengang. Der viste sig ogsaa snart Hindringer. De Forhandlinger, som Kejseren igjennem Hertug Frands Julius af Sachsen-Lauenborg indledede med Sachsen[9]), kunde ligesaa vel blive en Concurrence med som en Indledning til den danske Mægling. Men hertil kom, at

[1]) Georg Vilhelm til Christian IV, Stendal 2. Novbr. Dresdn. Ark.

[2]) Stig Pors til Christian Friis, 20. Novbr. Kantslerbreve. Gh. Ark.

[3]) Den 19. Novbr. forsikrede det svenske Rigsraad det danske om sin Fredstilbøjelighed. Chemnitz, anf. St. II, 232.

[4]) Chemnitz, anf. St. II, 242—43.

[5]) Sstds. II, 243—45, 247.

[6]) Sstds. II, 184. Jvfr. p. 181—83.

[7]) Sstds. II, 233—34, 240—41.

[8]) Handling. rør. Skandinav. hist. XXXVIII, 455.

[9]) Chemnitz, anf. St. II, 297—300. Kirchner, anf. St. p. 272. Handling. rør. Skandinav. hist. XXVIII, 41—46.

Side 289

Kurfyrst Johan Georg saavel for denne som for hine foretrak de Underhandlinger, som ved Hjælp af Arnim vare indledede directe med Wallenstein[1]), og som efterhaanden, jo mere Katastrophen i dennes Liv nærmede sig, traadte i en desto større Modsætning til Danmarks Mægling.

Var Sachsens Interesse for Christian IV's Virksomhed saaledes kølnet, saa var der paa den anden Side ingen Beslutning at vente fra Sverig før Frankfurterconventet. Og hvad dette angik, havde Christian IV maattet begynde med et negativt Skridt, idet han, der vilde holde sin Stilling fri for enhver Sammenblanding med de Evangeliske, nægtede at sende Gesandter dertil[2]). Meget vilde nu komme til at afhænge af Mødet; først der kunde der være Tale om at opnaae nogen Klarhed over Situationen.

Foreløbigt afholdtes Møder af de forskjellige Kredse, deriblandt af den nedersachsiske i Halberstadt. Stemningen var her gunstig for Christian IV's Mægling; i Recessen af 17. Februar erklærede Kredsen sig tilfreds med den og besluttede at forhandle videre om den i Frankfurt[3]). Forøvrigt havde Oxenstjerne ikke ringe Grund til at være fornøjet med Kredsdagen. Trods Kursachsens Advarsler[4]) besluttede man at forbinde sig med de fire i sin Tid i Heilbronn samlede saakaldte Øvrekredse og med Sverig; paa Frankfurterconventet skulde de nærmere Bestemmelser tages. Foreløbigt bevilgedes atten Romermaaneder i Hest- og Fodfolk og tolv Romermaaneder i Penge.

Hverken Christian IV eller Hertug Frederik af Gottorp havde givet Møde paa Kredsdagen. Kongen kunde heller ikke være glad over dens Beslutninger som Helhed betragtede. Paa en Landdag i Kiel i Slutningen af April fandt han Samstemning i ikke at tiltræde dem; tvertimod vedtoges et Opbud af Landmilitsen, nærmest i Betragtning af en

---

[1]) Helbig, Der Kaiser Ferdinand und der Herzog von Friedland während des Winters 1633—34. p. 21.

[2]) Christian IV til Axel Oxenstjerne, 10. Febr. Chemnitz, anf. St. II, 315—16. Jvfr. Christian IV til Hertugen af Gottorp, 27. Januar. Christian IV's egh. Breve. Gh. Ark.

[3]) Londorp, anf. St. IV, 372—75.

[4]) Theatrum Europaeum III, 170—72.

[19]

Side 290

mulig Fare for, at Romermaanederne skulde blive indkrævede[1]).

Den ret gunstige Stemning for Sverig, som gik hen over Tydskland i Februar Maaned, og som fandt sit Udtryk i den nedersachsiske Kredsdags Reces og deri, at Axel Oxenstjerne ret tilfreds forlod et Møde med Georg Vilhelm i Stendal[2]), holdt sig ikke til Frankfurterconventet. Dette Møde, som skulde virkeliggjøre den store Tanke om en Sammenslutning af alle tydske

Evangeliske, kom langtfra til at svare til sit Maal. Vaklen, Usikkerhed og indbyrdes Rivninger bleve dets væsentlige Charaktertræk[3]), et tro Sidestykke til den Spænding, der samtidigt ved Hæren herskede imellem den svenske Feltmarskalk Horn og Hertug Bernhard af Sachsen-Weimar[4]). De kursachsiske Afsendinge indfandt sig først i Slutningen af April[5]) og da langt mere som Afsendinge fra en fremmed Magt end som Medlemmer af Conventet; deres eneste Bestræbelser gik ud paa at modarbejde de svenske Planer[6]). Oxenstjernes virkelige Støtte blev som hidtil kun de fire Øvrekredse. Den oversachsiske og den nedersachsiske Kreds vilde ikke indlade sig paa nogen ubetinget Tilslutning til Sverig, men ønskede at bevare saameget af deres Selvstændighed som muligt[7]).

I Begyndelsen af Conventet var Stemningen ikke ugunstig for Christian IV[8]). Man traf Forberedelser til at afsende Lejdebreve til ham for det eventuelle Fredsmøde[9]). Dog trak man

---

[1]) Proposition af 28. April. Lackmann, anf. St. IV, 374—77. Resolution af 29. April. Ratjen, anf. St. III, 85. Jvfr. Lackmann, anf. St. IV, 381—82. Slange, anf. St. p. 795.

[2]) Handling. rør. Skandinav. hist. XXIX, 245—46, 258—59. Jvfr. Chemnitz, anf. St. II, 307—308. Schreiber, anf. St. p. 636.

[3]) Geijer, anf. St. III, 331—32.

[4]) Geijer, anf. St. III, 324.

[5]) Raumer, Historisches Taschenbuch. 3 Folge. 9. Jahrg. p. 578.

[6]) Chemnitz, anf. St. II, 371—75. Lettres de Feuquières II, 285, 312, 323.

[7]) Chemnitz, anf. St. II, 431.

[8]) Under 10. Febr. havde han opfordret Conventet til at antage hans Mægling. Reichstags-Acta Nr. XVIII B. Den 27. Febr. opfordrede han det til at udstede Lejdebreve. Chemnitz, anf. St. II, 316. Kort efter sendte han Gynther til de gejstlige Kurfyrster for at stemme dem gunstige for Fredsværket. Instrux af 28. Febr. Reichstags-Acta Nr. XVIII B.

[9]) Theatrum Europaeum III, 222. Den 26. Febr. og den 25. Marts gjentoge Georg Vilhelm og Oxenstjerne Opfordringen til Christian IV til at sende

en endelig Resolution længere og længere ud[1]), og i sit Svar af 30. Maj paa Christian IV's Skrivelse af 19. April[2]) antog Conventet intet af de Steder, han havde foreslaaet, men bragte andre som Frankfurt, Erfurt, Speier eller Worms paa Bane, medens de tillige fordrede kejserlige Lejdebreve for Sverig som selvstændig Magt[3]). Efterhaanden forværredes Situationen mere og mere. Manglen paa Enighed og den deraf følgende Mangel paa Styrke fremkaldte ikke, som man kunde være tilbøjelig til at vente, en stærkere Stemning for Fredsforhandling. Grundene hertil vare forskjellige. Katastrophen i Eger den 15. Februar berøvede Johan Georg det Haab, han havde næret om ved Wallensteins Hjælp at opnaae fordelagtige Fredsvilkaar, og gjorde ham atter mere tilbøjelig til directe Underhandlinger med Kejseren. Følgen blev, at der i de første Dage af Juni aabnedes saadanne i Leitmeritz[4]). Omend nu ingen af Parterne opfattede disse Underhandlinger som modsatte den danske Mægling[5]), og omend Johan Georg tvertimod forsikrede saavel Christian IV som Axel Oxenstjerne, at de skulde befordre denne[6]), saa førte dog Omstændighederne det med sig, at Sachsen med Udsigt til Resultat ad denne Vej ikke følte nogensomhelst Opfordring til at drive paa Fredssagen i Frankfurt. Hvad Brandenborg og de sachsiske Kredse angaaer, da mødtes de

i et stadigt voxende Ønske om at faae Spørgsmaalet om Erstatningen til Sverig afgjort, forinden de traf nærmere Aftale om Freden[7]). Men jo mere dette Synspunkt imod

---

Gesandter til Conventet. Chemnitz, anf. St. II, 316—17. Londorp, anf. St. IV, 393—94. Den 5. April gjorde Conventet det samme. Chemnitz, anf. St. II, 317.

[1]) Sachsiske Gesandters Relationer af 3., 10., og 17. Maj. Dresdn. Ark.

[2]) Londorp, anf. St. IV, 395—96.

[3]) Sstds. IV, 398—401.

[4]) Hurter, Geschichte Kaiser Ferdinands II. XI, 263. Historisches Taschenbuch 3. F. 9. Jahrg. p. 584, 586.

[5]) Se Johan Georg til Hertug Frands Julius af Sachsen, 29. Marts. Hurter, anf. St. XI, 262.

[6]) Rommel, anf. St. IV, 4; 353. Chemnitz, anf. St. II, 409. Johan Georg til Christian IV, 30. Maj, og til sine Gesandter i Frankfurt, 2. Juni. Dresdn. Ark.

[7]) Chemnitz, anf. St. II, 431, 437—40, 503. Theatrum Europaeum III, 223—27. Hurter, anf. St. XI, 192.

[19*]

Side 292

Oxenstjernes Ønske droges frem[1]), jo fjernere stod man ogsaa fra en indbyrdes Overenskomst, desto mere skiltes Interesserne ad, og desto længere ude i Fremtiden skimtedes Muligheden af en almindelig Fred. Denne og derved den danske Mægling blev et stadigt mere og mere underordnet Spørgsmaal paa Conventet, tilmed da Feuquières som sædvanligt gjorde sit for at modarbejde den[2]), og Oxenstjernes gamle Mistillid til Christian IV blev fornyet ved Meddelelser hjemme fra Stokholm, der udtalte Frygt for Forhandlingerne mellem Danmark og Polen[3]). Saaledes havde det kun meget lidet at betyde, at Conventet i sin Reces af 3. September formelt antog Christian IV's Mægling[4]); thi selv lagde det næppe synderlig Vægt derpaa, og hvad Kejseren angik, da havde han allerede i Midten af August nægtet at gaae ind paa de Udkast til Lejdebreve, som Christian IV havde sendt ham i Overensstemmelse med Conventets Forslag og tilmed udseet en hel ny Plads, nemlig Bamberg, til Mødested for Fredscongressen[5]).

Vi ere ilede noget forud for Begivenhederne, og ville vende tilbage til Midsommer 1634. Det føltes almindeligt, at Resultatet af Frankfurterconventet kun vilde blive ubetydeligt for den danske Mægling ligesaavel som i de fleste andre Henseender. Dog var Situationen svanger med vigtige Begivenheder, og dette virkede tilbage paa Danmarks Stilling. En blodig Afgjørelse paa Krigsskuepladsen ved Donau stod til at vente. Dag for Dag forøgedes Sandsynligheden for, at ved en Separatfred mellem Kursachsen og Kejseren det Spøgelse skulde træde frem for Dagens Lys, som længe havde truet Sverigs og de Forbundnes Ro. I Norden nærmede sig Enden paa Stilstanden mellem Sverig og Polen; den sidste Magt saa sig om efter

---

[1]) Chemnitz, anf. St. II, 502.

[2]) Lettres de Feuquières II, 272, 329.

[3]) Rigsraadet til Axel Oxenstjerne, 13. April. Handl. rør. Skandin. hist. XXIX, 303—304. Jvfr. Puffendorf, anf. St. p. 175. Oxenstjerne til Dronningen, 18. Juni. Handl. rør. Skandin. hist. XXX, 49. Jvfr. Oxenstjernes Instrux for Johan Oxenstjerne paa hans Sendelse til Regeringen i Sverig. Sstds. XXXII, 148.

[4]) Theatrum Europaeum III, 355—58.

[5]) Chemnitz, anf. St. II, 569. Den 22. Juni var Christian IV i en Skrivelse til Conventet gaaet ind paa Frankfurt og havde den 23. Juni lovet Oxenstjerne at udfærdige Lejdebreve for Sverig. Sstds. II, 435.

Side 293

Allierede til den forestaaende Kamp: Danmarks Forbund blev Hovedmaalet for dens Bestræbelser. Samtidigt var det Øjeblik ikke fjernt, hvor det kunde antages, at Frankrig og Spanien vilde indbyde hinanden til en Styrkeprøve, der kunde bringe Krigens Larm til at gjenlyde over en endnu større Del af Europa end hidtil. Begge Parter traf deres Forholdsregler. Der findes endog Spor til, at Spanien har søgt at fornye sine Forbindelser med Danmark[1]). Hvad Frankrig angaaer, da havde i Løbet af den første Halvdel af Aaret 1634 den allerede tidligere stedfindende Spænding mellem dette Rige og Sverig udviklet sig til en foruroligende Højde. Begge Rigers Interesser havde, som Geijer træffende har bemærket[2]), et Berøringspunkt, men intet indre Sammenhold. Hver Magt strakte sin Haand ud for at vinde den herskende Indflydelse over de tydske Evangeliske. Hver søgte at drage materielle Fordele af Krigslarmen. Sverig sympathiserede ikke med Frankrigs Ønske om at vinde Rhingrændsen. Heftige Rivninger fandt Sted mellem Oxenstjerne og Richelieu's Repræsentant Feuquières[3]). Richelieu frygtede, at Frankrigs Interesser skulde blive tilsidesatte af Sverig ved Fredsunderhandlingerne. Under disse Forhold bestemte han sig til at nærme sig Danmark. Han vilde paa engang fjerne det fra habsburgske Intriguer, løsne det fra en separatistisk Forbindelse med Sachsen og bringe det til som Fredsmægler at bære Omsorg for Frankrigs Interesser. I Paris blev Peder Vibe, der forøvrigt var i Begreb med at forlade sin Stilling som Resident, feteret, ja hvad mere var, den franske Regering udbetalte de endnu fra Krigen resterende Subsidier, som der saalænge havde været Uenighed om[4]). Men

---

[1]) Christian IV til Gynther, 28. Febr. 1634: Hvis Gabriel de Roy er i Køln, skal han forhøre sig om, hvad Ærinde han har til ham fra Kongen af Spanien. Christian IV til Gynther, 21. Marts 1634: Hvis de Roy som Grund til, at han endnu ikke har forebragt Kongen sin Regerings Ærinde, angiver, at han ikke kan komme til Danmark for de Svenske, skal der hemmeligt aftales med ham at lade et Skib hente ham i Calais. Reichstags-Acta. Nr. XVIII B.

[2]) Geijer, anf. St. III, 350.

[3]) Lettres de Feuquières II, 264—65, 277.

[4]) Oxenstjerne til Rigsraadet, 31. Marts. Handling. rör. Skandin. hist. XXIX, 326. Mémoires de Richelieu VIII, 149. Puffendorf, anf. St. p. 150.

Side 294

vigtigst var det dog, at en af Frankrigs anseteste Diplomater, Claude Mesme d'Avaux udsaaes til at gaae som Gesandt til Kjøbenhavn.

En Anledning til denne Sendelse tog man af Prinds Christians til den 16. August berammede Bryllup med Prindsesse Magdalena Sibylla[1]). Men andre Magter havde besluttet at benytte denne Begivenhed paa lignende Maade, og saaledes gik det til, at hvad der laa i Luften for en ikke ringe Del kom til Gjennembrud ved denne Lejlighed.

Christian IV's Bryllup, til hvilket der i Almindelighed kun knytter sig Forestillingen om prægtige Gjæstebud, brogede Optog, straalende Fyrværkerier, bizarre Tourneringer, Balletter

og sceniske Optrin, kort sagt om larmende, højst kostbare Festligheder[2]), gav i Virkeligheden Anledning til en ikke mindre interessant Episode af ren politisk Natur. De store Modsætninger, som delte Europa, havde sat hinanden Stævne i Kjøbenhavn, og for det danske Hofs Øjne opførtes der idetmindste tildels en Kamp imellem dem, hvor Sejrens Pris var Christian IV's Venskab.

En Forsinkelse af Brudens Ankomst, som først fandt Sted den 1. October[3]), bevirkede en Opsættelse af Brylluppet. Men fra de første Dage i August begyndte allerede de fremmede Gesandter at indtræffe, og snart vrimlede det ved Hoffet af dem og deres Følge. Den 4. August[4]) ankom den statelige franske Gesandt d'Avaux, uddannet i Richelieu's Skole, rigt udstyret med Kundskaber, Dannelse og diplomatisk Erfaring. Snart kappedes de danske Adelsmænd om at søge hans og hans Ledsageres Selskab. Kort efter[5]) fulgte den polske Afsending,

---

[1]) Christian IV's Indbydelsesskrivelse til Ludvig XIII, 11. Januar. Ausländ. Registr.

[2]) I den sachsiske Gesandt Einsiedels Skrivelse til Johan Georg af Kjøbenhavn, 22. October, hedder det: »Das Ringrennen hat sich vornehmlich und am besten sehen lassen, weil dehr dehnische adel ein groszes darauff gewendet, und mitt sehr schönen und kostbaren auffzügen erschienen ist.» Dresdn. Ark.

[3]) Relation von dem Beylager Christians des Fünften mit der — Fürstinnen Magdalena Sibylla. Hamburg 1635. p. 9.

[4]) Ogerii Iter Danicum p. 36.

[5]) Den 16. August. Regiae nuptiae eller kort Beskriffuelse om huis sig vdi — — Printz Christian den V og — Förstinn — Magdalena Sibylla —deris Bröllups Fest er tildraget. Kbh. 1637.

Side 295

Castellanen af Venden, Nicolaus Korf[1]), en Mand af Værdighed, der gjorde et godt Indtryk[2]), men hvis egen og Følges Dragt vakte almindelig Opmærksomhed[3]). Som kejserlig Gesandt mødte den 23. August en gammel Bekjendt, ingen anden end Hertug Frederik af Gottorp[4]). Fire Dage efter ankom den spanske Ambassadeur, Marquien af Fuente, bedækket med Titler[5]). Det varede ikke længe, inden hans Pralerier og Rodomontader vendte Stemningen imod ham[6]) Først den 5. September holdt den svenske Afsending, Hr. Peder Sparre sit Indtog[7]). Fra England mødte underligt nok trods Indbydelsen[8]) ingen[9]).

Medens nu private Gilder og enkelte Troppemønstringer[10]) forberedte de kommende store Festligheder, fandt der livlige politiske Forhandlinger Sted. Mest tilbage holdt sig uden Tvivl Hertugen af Gottorp, der indskrænkede sig til sin ceremonielle Opgave. Heller ikke til den svenske Gesandts Virksomhed mærkes synderligt, og det skjøndt Oxenstjerne med alt andet end Tillid saa hen til den forøgede Forbindelse mellem det danske og sachsiske Hof, som Brylluppet syntes at være et Tegn paa[11]). Kun vides det, at Sparre, stødt over ikke at kunne nyde den Forrang, han gjorde Fordring paa, under Paaskud af Kongesorg udeblev fra de fleste af Festlighederne[12]), et Symbol paa Manglen af Forstaaelse mellem de to Riger. Det bestemteste Hverv havde den polske Afsending, der ligefrem og tydeligt opfordrede Christian IV til Forbund og Krig mod Sverig[13]). Det var en kraftig Røst fra den katholske Lejr

---

[1]) Hans Creditiv er dat. Vilna, 1. Juni. Polen Nr. 22. Gh. Ark.

[2]) Regiae nuptiae.

[3]) Ogerii Iter Danicum p. 47—48.

[4]) Relation p. 4.

[5]) Regiae nuptiae. Ogerii Iter Danicum p. 51.

[6]) Ogerii Iter Danicum p. 57.

[7]) Regiae nuptiae.

[8]) Christian IV til Karl I, 12. Januar 1634. Ausländ. Registr.

[9]) Relation p. 8.

[10]) Ogerii Iter Danicum p. 42.

[11]) Axel Oxenstjerne frygtede for Afslutningen af et dansk-sachsisk Forbund imod Sverig ved Brylluppet. Handl. rör. Skandin. hist. XXX, 87.

[12]) Relation p. 5. Ogerii Iter Danicum p. 86.

[13]) Se Christian IV's Resolution til ham af 21. Octobr. Ausländ. Registr.

Side 296

i Europa, der naaede herop. Hvor meget tiltalende var der ikke i og for sig for den danske Konge ved gjennem et saadant Forbund at forsøge Gjenoprettelsen af sit Østersøherredømme! Foreløbigt trak han Svaret ud. Hvorvidt den spanske Gesandt har støttet sin Troesfælle, hvorvidt han i det Hele taget er rykket frem med politiske Forestillinger, vides ikke. Vist er det derimod, at der snart udviklede sig en bitter Strid mellem ham og d'Avaux, der havde sin Grund i det almindelige europæiske Phænomen, Uenighed om Rangfølgen mellem Gesandterne, men som her fik en saameget alvorligere Charakter ved at være et Tegn paa den bitre Modsætning mellem de to Magter, hvoraf Fortiden hørte den ene, Fremtiden den anden til, og hvis indbyrdes Rivalitet snart skulde faae en betydningsfuldere Kampplads at udfægtes paa. De danske Statsmænd forsøgte forgjæves at lægge sig imellem; hver af Parterne stod haardnakket paa sin Ret. I de heftigste Udtryk erklærede d'Avaux, at han ikke vilde taale den ringeste Tilsidesættelse[1]). Enden paa Striden blev, at den spanske Gesandt forlod Kjøbenhavn den 22. September[2]). Det var i Virkeligheden en Sejr, omend ikke af stor Betydning, for den franske Politik, der derved fik en Modstander udelukket fra en mulig Indflydelse ved det danske Hof, tilmed da den spanske Gesandt almindeligt antoges at have til Opgave at modarbejde sin franske Collega[3]), og Begivenheden undlod heller ikke at gjøre et vist Indtryk hjemme i Frankrig[4]).

Størst Interesse knytter sig imidlertid til selve d'Avaux's Forhandlinger med den danske Regering. Hans Instrux gav ham forskjelligartede Hverv. Han skulde paa den ene Side fremhæve Faren for det østrigske Huses Magt og støttet dertil minde om Nødvendigheden af at undgaae alle Separatforhandlinger, og paa den anden Side gjøre opmærksom paa, at der ikke heller var Overensstemmelse mellem Frankrigs Formaal og en for stor Udvidelse af Sverigs Magt, hvorfor Danmark havde

---

[1]) Relation p. 5. Ogerii Iter Danicum p. 69, 73.

[2]) Regiae nuptiae.

[3]) Mémoires de Richelieu VIII, 173.

[4]) Se Nicolaus Borbonius's Brev til d'Avaux. Ogerii Iter Danicum p. 454—55.

Side 297

Interesse af at forbinde sin Fredsvirksomhed med Frankrigs og gaae frem efter Aftale med dette Rige[1]).

Den 12. August havde d'Avaux sin første Audients hos Christian IV[2]); men det varede endnu sex Dage, inden han overgav sin Proposition[3]). I denne meddelte han, at Kongen af Frankrig ønskede at forbinde sig i et endnu nøjere Venskab med Christian IV, end hidtil havde været Tilfældet, og opfordrede ham til at forsøge paa at bringe Kurfyrsten af Sachsen til fuldstændigt at slutte sig til Conventet i Heilbronn og i Frankfurt eller til i hvert Fald ikke at handle uden i Forening med de Forbundne. Hertil knyttede han en Anmodning til Kongen om at forbinde sin Mægling med Kongen af Frankrigs til Opnaaelsen af en Universalfred og tillige allerede paa dette Stadium angive de Betingelser, som syntes ham bedst skikkede til at overvinde Vanskelighederne ved en Tractat.

Ihvorvel denne Proposition var holdt i temmeligt almindelige Udtryk, var dog Meningen ikke at tage Fejl af. d'Avaux ønskede navnlig ved dens to sidste Punkter at binde Danmark til en med sin Konges Interesser stemmende Politik. Men netop heri laa noget afskrækkende for Christian IV, der uden Tvivl saa en stor Fordel for sig ved en fri Stilling udenfor Partierne. Han indskrænkede sig derfor i sit Svar af 27. August[4]) til at fastholde, at han stadigt kun havde arbejdet paa en Universalfred, og at Sachsen havde forsikret ham, at dets nylig aabnede Underhandlinger med Kejseren havde samme Maal. Hvad Frankrigs Mægling angik, havde han intet imod den, men den afhang jo af de krigsførende Parters Samtykke. Derimod kunde han ikke see Nødvendigheden af først at komme overens om Fredsbetingelser; Opgaven maatte meget

---

[1]) Mémoires de Richelieu VIII, 150—56. Siri, Memorie recondite VIII, 185—87. Le Vassor, Histoire de Louis XIII. IV, 605—606. Oxenstjerne opfattede ogsaa hans Sendelse som bestemt rettet imod Sverig. Handl. rör. Skandin. hist. XXIX, 322—27. Hans Creditiv er dat. St. Germain, 23. Juni. Registr. 82 D. 10. Gh. Ark. Hans Instrux er af samme Datum. Avenel, Lettres de Richelieu VII, 1006.

[2]) Ogerii Iter Danicum p. 41. Jvfr. d'Avaux til Feuquières, 20. Aug. Lettres de Feuquières II, 393.

[3]) Proposition, overleveret 18. August. Frankrig Nr. 39. Gh. Ark.

[4]) Ausländ. Registr.

Side 298

mere være ved saa faa Hindringer som muligt at faae et Fredsmøde aabnet saa snart som gjørligt.

En otte Dages Tid efter begyndte der Forhandlinger mellem d'Avaux og fem udvalgte kongelige Commissarier, nemlig Christian Friis, Jørgen Urne, Claus Daa, Detlev Reventlov og vistnok Just Høg[1]). Det synes, som om man ved disse Conferencer rykkede Enigheden nærmere, og ligeledes synes d'Avaux at have været ret tilfreds med sine Samtaler med Christian IV[2]), Samtaler, der undertiden fandt Sted i Enrum paa Spadseretoure i Rosenborg Have[3]), og hvor Hovedemnet rimeligvis har været det, som ingen af Parterne betroede til Papiret, Forholdet til Sverig, og hvor Christian IV, maaske uden at blive synderligt modsagt,

med Heftighed skal have forsikret, at han hellere vilde lade det komme til Krig end taale, at Sverig fik fast Fod i Tydskland[4]). Under disse Forhold rykkede nu d'Avaux frem med sit andet, desværre udaterede, skriftlige Indlæg, som trods en vis i hans Instrux anbefalet Forsigtighed i Formen, i Realiteten tydeligt og bestemt aabenbarede den franske Politik. Efter at have søgt at vise, at Frankrig trods sine Stridspunkter med Kejseren ikke paa nogen Maade kunde betragtes som Part i Sagen, men fuldt vel var i Stand til at være Mægler, opfordrede han Kongen til ved en skriftlig Erklæring at forpligte sig til at fortsætte sine Bestræbelser for at hindre, at Johan Georg eller andre Fyrster forhandlede særskilt, samt til at tilraade Kejseren at antage Frankrigs Mægling. Men desuden anmodede han ham om at tiltræde følgende tre Punkter, der skulde være Rettesnor for Forhandlingerne, nemlig for det første, at ingen Underhandling og endnu mindre nogen Fredsslutning skulde finde Sted uden i Fællesskab, og saaledes at alle de Parters billige Interesser, som havde Del deri, ordnedes og afgjordes; for det andet, at Kejseren skulde give Garantier mod en for stor Indflydelse af Spanien i Tydskland og lade Freden omfatte saavel de tydske Fyrster som deres Naboer, forsaavidt de vare interesserede i denne Krig, ikke

---

[1]) 5. September. Ogerii Iter Danicum p. 58.

[2]) Se hans andet Indlæg. Frankrig Nr. 39.

[3]) Ogerii Iter Danicum p. 53.

[4]) Efter Salvius's Ytring 1641. Puffendorf, anf. St. p. 461.

Side 299

alene ved deres Forhold til Kejseren, men ogsaa til andre Fyrster af det østrigske Hus, og for det tredie at en almindelig, gjensidig, tiaarig Garanti for Freden overtoges af alle de Magter, der havde med denne at gjøre. Meningen var tydelig nok: Alle de franske Stridspunkter skulde afgjøres ved Freden under Frankrigs egen Mægling; Spanien skulde fortrinsvis rammes, og ved Garantien skulde der aabnes Frankrig Lejlighed til en vedblivende Indblanding i Tydsklands Anliggender.

Vistnok paa dette Punkt af Forhandlingernes Gang, henad Midten af September, naaede der til Kjøbenhavn Efterretningen om to Begivenheder af største Vigtighed. Den 4. September var Erkebispen af Bremen Johan Frederik afgaaet ved Døden[1]), og dermed traadte Spørgsmaalet om Successionen i Stiftet, dette saa betydningsfulde Led i Christian IV's Politik, frem i en akut Skikkelse. Den 27. August var Slaget ved Nördlingen blevet leveret, og ikke uden Aarsag i Spændingen mellem Bernhard af Sachsen-Weimar og Horn var det endt med de Evangeliskes totale Nederlag, med den tydske Hertugs Flugt og den svenske Feltherres Fangenskab. For første Gang siden Gustav Adolfs Landgang i Pommern var et Hovedslag faldet ud til de Kejserliges Fordel, og intet Øjeblik kunde være mere skjæbnesvangert for en saadan Begivenhed end det nuværende, hvor hele den evangeliske Bygning allerede i Forvejen rystede i sine Fuger. I Kjøbenhavn gjorde Efterretningen et stærkt Indtryk; de danske Ministre tilbageholdt ikke deres Glæde over Sverigs Nederlag[2]). Efter al Rimelighed har Begivenheden ogsaa givet Signalet til en Forøgelse af den diplomatiske Agitation ved Hoffet. Det er sandsynligt, at Nicolaus Korf har anspændt hele sin Kraft for at

benytte den nye Situation til at gjennemføre sit Hverv, og det er ligesaa rimeligt, at d'Avaux har gjort sit for at modarbejde ham. Under denne Pression fra begge Sider har vel den danske Regering vaklet, vaklet imellem de to modsatte Yderligheder, at forbinde sig med Polen og saaledes maaske tillige med Kejseren, ja maaske ogsaa med Sachsen, til Erhvervelse af Bremen og til Gjenop-

---

[1]) Theatrum Europaeum III, 359.

[2]) d'Avaux til Feuquières, 9. Octobr. 1634. Lettres de Feuquières II, 430 —35. Jvfr. Puffendorf, anf. St. p. 176.

Side 300

rettelse af Østersøherredømmet, eller at knytte sig til Frankrig og ved at støtte det drage saa megen Fordel som muligt af en fælles Mægling i Tydskland. Resultatet af Overvejelserne herom blev Beslutningen om at bevare en neutral, noget tilbagetrukken Holdning uden at lægge sig ud med nogen af de mange Parter. Man vovede ikke at tage Krigen med Sverig. Svaret til den polske Gesandt, der dog først blev afgivet efter Bryllupshøjtidelighederne, den 21. October[1]), afslog at følge hans Opfordring til Forbund; dog er det ikke usandsynligt, at der ved Siden af denne officielle Erklæring underhaanden er givet Korf bedre Udsigter for det Tilfælde, at Sverig ikke viste sig imødekommende i den bremiske Sag[2]). Og hvad Frankrig angaaer, da har Christian IV næppe været blind for den store Forandring i den politiske Situation, som Nördlingerslaget øjeblikkeligt medførte. De tydske Evangeliske kastede sig i Armene paa Frankrig, og Oxenstjerne saa sig nødt til Indrømmelser overfor Feuquières, der hurtigt førte til en Forsoning mellem de to Regeringer[3]). Under disse Forhold formindskedes Danmarks Interesse i at bestyrke sit Venskab med Frankrig, og det er vel ikke for dristigt heri at søge Aarsagen til, at Christian IV's andet Svar til d'Avaux[4]) var holdt mere svævende end det første og aldeles ikke trods de faldne mundtlige Udtalelser viste Tilbøjelighed til at gaae ind paa de franske Forslag. d'Avaux's tredie og sidste Indlæg ytrede ogsaa en bestemt Beklagelse herover, idet det tillige gjentog hans Fordringer[5]). Men Kongens Resolution herpaa af 30. September[6]) opfyldte ikke hans Ønsker. Vel forsikredes det, at Kongen kun vilde arbejde paa en universel, sikker og fast

---

[1]) Se ovfr. p. 295.

[2]) Det synes at ligge i, at Kongen af Polen i en Skrivelse, dat. Danzig 20. Decbr. 1634, erklærede sig tilfreds med Svaret til Korf. Polen Nr. 22. Gh. Ark. Jvfr. ogsaa Puffendorf, anf. St. p. 176. Korf lod ogsaa falde Ytringer i Kjøbenhavn om Løfter fra Christian IV's Side. Johan Skyttes Proposition af Decbr. 1634. Svenske Akta.

[3]) Se Feuquières til d'Avaux, 19. Septbr. Lettres de Feuquières II, 425—29. Jvfr. Avenel, Lettres de Richelieu IV, 609. Lettres de Feuquières II, 397, 406. Røse, anf. St. I, 385.

[4]) Septbr. Ausländ. Registr.

[5]) Udateret. Frankrig Nr. 39. Jvfr. d'Avaux til Feuquières, 9. Octobr.

[6]) Ausländ. Registr.

Side 301

Fred i Tydskland, hvorved Ondet udryddedes, men intet angaves om, hvem denne Fred skulde omfatte, intet om Betingelserne, alt henvistes til selve Fredsforhandlingen. Kongen erklærede tillige ikke at kunne love noget bestemt om Resultatet af sine Bestræbelser hos Sachsen, og hvad Frankrigs Mægling angik, afhang den jo af de krigsførende Parters Samtykke.

Det er ikke bekjendt, at Forhandlingerne med d'Avaux ere blevne fortsatte herefter under selve de storartede Festligheder, skjøndt han først tog Afsked efter disses Slutning den 21. October[1]). Det er jo heller ikke usandsynligt, at han selv har taget sig den Skuffelse, som Christian IV's Holdning havde beredt ham, noget lettere, fordi han indsaa, at Frankrig ikke længere trængte til Danmarks Venskab efter atter at have nærmet sig til Sverig.

Imidlertid havde den anden af de før omtalte Begivenheder, Erkebispen af Bremens Død, givet Anledning til Indledningen af en ny Række Forhandlinger. Snart efterat Efterretningen derom var naaet til Kjøbenhavn, henvendte Christian Friis og et Par andre af de danske Statsmænd sig til Peder Sparre med Anmodning om at opfordre sin Regering til i Henhold til det tidligere Valg at indrømme Hertug Frederik Bremen Stift og trække sine Garnisoner bort, mod at Christian IV, forsaavidt som Stiftet var forbundet med den nedersachsiske Kreds, vilde love at vise sig venlig mod Sverig og den evangeliske Sag[2]). Det var altsaa Christian IV's Hensigt at trodse Sverigs Ønske om at erhverve Bremen for sig[3]). Øjeblikket var ogsaa i denne Henseende særdeles gunstigt. Vel tog Peder Sparre kun Sagen ad referendum; men Nördlingerslagets Følger viste sig hurtigt. Saavel Formynderregeringen som Axel Oxenstjerne

---

[1]) Ogerii Iter Danicum p. 107.

[2]) I Formynderregeringens Skrivelse til Axel Oxenstjerne af 2. October nævnes Christian Friis, Albert Skeel og Detlev Reventlov som de, der henvendte sig til Sparre. Handling. rör. Skandin. hist. XXXII, 210. Hos Chemnitz (anf. St. II, 587) nævnes Christian Friis, Jørgen Urne, Claus Daa og Jørgen Schulte.

[3]) Om dette Ønske se Beslutning af 16. Juli 1634 af det svenske Rigsdagsudskud. Stiernmann, anf. St. II, 861—64. Jvfr. Handling. rör. Skandin. hist. XXVIII, 6—10. XXIX, 234.

Side 302

indsaae, at Tidspunktet langtfra var egnet til en ubetinget Fastholden ved Ønsker og Forhaabninger. Den 2. October skrev Regeringen i Stokholm til Axel Oxenstjerne, at Sparre havde faaet Befaling til at forsikre den danske Regering om Sverigs Beredvillighed til at forhandle om Sagen, og den tilføjede, at omend den helst vilde beholde Stiftet selv, og hvis det ikke kunde skee, hellere saa det i en Vens end i en Rivals Hænder, saa var det dog, saafremt det ikke kunde undgaaes, at den danske Prinds fik det, bedre at være imødekommende end siden dog slippe det, tvungen af Nødvendigheden, især hvis man kunde faae Hertug Frederik til at overtage det paa de samme Betingelser overfor Sverig, som Johan Frederik[1]). Samtidigt gav Oxenstjerne Generalmajor Leslie og Residenten i Hamborg Lars Grubbe, der havde Overtilsynet med de svenske Tropper og de svenske Interesser i den nedersachsiske Kreds, Ordre til at faae Sagen trukken ud, indtil der var truffet en Overenskomst mellem Sverig og Danmark[2]). Men Christian IV vilde smede, medens Jernet var varmt. Han lod Frederik anmelde sin Fordring paa Bremen for de fire med Sverig

forbundne Øvrekredse[3]), hos hvem der ogsaa viste sig en gunstig Stemning[4]), gav Peder Vibe Ordre til i Stokholm at arbejde imod, at Sagen henskjødes til Oxenstjernes Afgjørelse, og tilbyde en Garanti for, at den svenske Besætning i Stade og Buxtehude ikke skulde afløses af nogen mistænkelig Garnison[5]), og afsendte Caspar Schulte, der havde Godser i Bremen, og Detlev Reventlov, der, som før omtalt, havde været Embedsmand i Stiftet, til Kapitlet for at udvirke en Bekræftelse af det tidligere Valg[6]). Han havde saamegen mere Opfordring til at fremskynde Sagen, som Rygtet maaske næppe med Urette fortalte, at der fra nederlandsk Side arbejdedes paa at skaffe en hel ny Prætendent, nemlig Prindsen af Oraniens Søn

---

[1]) Handling. rör. Skandinav. hist. XXXII, 211—12.

[2]) Chemnitz, anf. St. II, 589. Jvfr. Handling. rör. Skandinav. hist. XXXII, 199, 227, 265—66.

[3]) 24. Septbr. Chemnitz, anf. St. II, 554.

[4]) Chemnitz, anf. St. II, 570—71. Handl. rör. Skandin. hist. XXXIII, 47, 82—83.

[5]) Instrux for Peder Vibe, 5. Novbr. 1634. Svenske Akta.

[6]) Chemnitz, anf. St. II, 587—88.

Side 303

Stiftet[1]). Hvor fordelagtigt vilde det ikke ogsaa kunnne være for Generalstaterne og særligt for den nederlandske Handel, hvis Herredømmet over Wesermundingen kom i en oranisk Fyrstes Hænder! Det viste sig nu ogsaa snart, at Stemningen blandt de bremiske Stænder, særligt blandt Prælaterne, i Haab om en gunstig Kapitulation, trods Sverigs Bestræbelser var Frederik alt andet end ugunstig, tilmed da den stærke svenske Indkvartering formindskede Sympathien for Sverig[2]). Resultatet blev da ogsaa, at i November Maaned Hertug Frederiks Valg bekræftedes; dog anmodede Stænderne ham om foreløbigt at opsætte sin Rejse til Stiftet for at undgaae Collision med de Svenske[3]). Men Frederik var ikke tilsinds at blive staaende paa Halvvejen. Den Sejr, som hans og hans Faders Politik var i Færd med at vinde, skyldtes først og fremmest Hurtigheden, hvormed Sagen var greben an. Der maatte fortsættes paa den betraadte Bane. Frederik underrettede den 9. December Stænderne om, at han med det første vilde komme dertil[4]); fire Dage efter tiltraadte han Rejsen[5]). Meget mere end Stænderne var imidlertid Lars Grubbe urolig herover. Var det ikke lykkedes ham at forhindre Valget, saa vilde han dog nu trække Sagen ud og see at faae Hertugen bunden saa meget som muligt til Sverig ved Tractater, førend han tiltraadte Regeringen[6]). Efter forgjæves Forsøg paa at standse ham forinden, traf han den 21. December Hertugen i Blankenese og bad ham om at blive der uden at passere Elben. Men Frederik afslog det; dog lovede han at lade alt blive i den tidligere Tilstand, indtil en Forhandling havde fundet

---

[1]) Sstds. II, 591. Caspar Schulte til Hertug Frederik, Bremen 12. December 1634. Bremen Nr. 23 b. Jvfr. dog Lackmann, anf. St. IV, 449. Allerede i Begyndelsen af 1633 haabede Generalstaterne at erhverve Bremen ved en Overenskomst med de Svenske. Fryxell, Berättelser ur Svenska historien VII, 32.

[2]) Chemnitz, anf. St. II, 591.

[3]) Sstds. II, 591. Endnu den 11. November var dog ingen Resolution falden. Casper Schulte til Christian IV, Bremen 11. Novbr. Bremen Nr. 23 b.

[4]) Chemnitz, anf. St. II, 591—92.

[5]) Danske Samlinger 2. R. III, 385.

[6]) Den 16. December anmodede Axel Oxenstjerne fra Worms Christian IV om foreløbigt at opsætte Occupationen af Bremen. Bremen Nr. 26.

Side 304

Sted med de svenske Commissarier, mod at en saadan skulde aabnes inden den 8. Januar. Kort efter afrejste han over Buxtehude til Staden Bremen[1]), hvor han holdt sit højtidelige Indtog Juleaften den 24. December under Kanonernes Torden fra Voldene[2]), og kun faa Dage efter aabnedes Underhandlingerne, hvori fra dansk Side deltoge Detlev Reventlov, Jørgen Schulte og Reimar Dorn[3]).

Sverigs Stilling paa dette Tidspunkt var alt andet end gunstig. Hjemme var Regeringen i Stokholm modløs, Landet udmattet[4]). Nede i Tydskland havde Pirnafreden, som strax nedenfor skal sees, aabenbaret Følgerne af Nördlingerslaget. Et Øjeblik havde Oxenstjerne tænkt paa at trække Sverig helt ud af de tydske Forhold[5]), ja han indledede endog Forhandlinger med Kurfyrsten af Brandenborg, hvorefter dennes Arveret til Pommern skulde anerkjendes[6]). Hvad hans Standpunkt overfor den bremiske Sag angaaer, udtalte han i en Skrivelse af 12. Februar til Formynderregeringen, at naar man med nogen Ære kunde opgive Bremen, burde man gjøre det; thi ellers frygtede han for, at man en anden Gang maatte rømme det uden Tractat[7]). Sverigs Stilling blev saameget værre, som Frygten for Udbrudet af en ny polsk Krig stadigt forøgedes[8]); man vidste, at der fandt Underhandlinger Sted mellem Danmark og Polen[9]), man anede ikke uden Grund, at de for en Del drejede sig om at tilstaae Skibe, der vilde komme Polen til Undsætning, fri Fart gjennem Sundet, og om at tillade polske Hvervinger, og at der i det Hele herskede et vist Ønske om at hjælpe paa hinandens Søudrustninger[10]); men især frygtede man, at der bagved alle disse Forhandlinger laa et Forbund.

---

[1]) Chemnitz, anf. St. II, 592—93.

[2]) Duntze, Geschichte der freien Stadt Bremen III, 565—66.

[3]) Se disses Relation af 15. Februar. Bremen Nr. 28.

[4]) Formynderregeringen til Axel Oxenstjerne, 18. December 1634. Handling. rör. Skandin. hist. XXXII, 285.

[5]) Axel Oxenstjerne til Dronn. Christine, 6. Januar 1635. Handling. rör. Skandin. hist. XXXIII, 27.

[6]) Axel Oxenstjerne til Dronn. Christine, 12. Febr. 1635. Sstds. XXXIV, 18—21.

[7]) Sstds. XXXIV, 15.

[8]) Formynderregeringen til Axel Oxenstjerne, 31. October. Sstds. XXXII, 269.

[9]) Puffendorf, anf. St. p. 226.

[10]) Kong Ladislaus til Christian IV, 29. Decbr. 1634. Polen Nr. 22. Christian IV til Ladislaus, 8. Januar 1635. Ausländ. Registr.

Side 305

Under Trykket af denne Frygt sendtes den bekjendte svenske Rigsraad Johan Skytte til Christian IV[1]), hvem han traf i Kolding den 27. December. Hans Hovedopgave var at udforske, hvorvidt der var afsluttet noget Forbund mod Sverig mellem Danmark og Polen.

Men herpaa fik han med Rette et benægtende Svar saavel af Christian IV, der tilføjede en Beklagelse over Udspredelsen af falske Rygter, som af de andre, hvis Mening han hørte[2]). Derimod hævdede Christian IV sin Ret til at tilstaae polske Skibe Gjennemfart gjennem Sundet, naar Sverig gjorde Fordring paa og fik indrømmet den samme Ret[3]); tillige tilbød han uopfordret sin Mægling mellem Sverig og Polen[4]).

Uden saaledes at have udrettet synderligt og uden at være fuldt beroliget hverken af Christian IV's Ytringer[5]) eller af Hertugen af Gottorps Udtalelser, da han kort efter besøgte denne[6]), ilede Johan Skytte syd paa for i Forening med Lars Grubbe at lede Forhandlingerne om Bremen. Hans Instrux synes at have været holdt meget vid; Hovedvægten lagdes paa, at han skulde see at komme derfra saavel med Ære som med Venskab med Danmark[7]). Samtidigt med Forhandlingernes Aabning viste den svenske Regering Frederik en Høflighed ved at forære ham to Kanoner, der vare tagne fra de Danske i Slaget ved Lutter am Barenberg og senere af de Kejserlige førte til Stade[8]).

Indflydelsen af den for Sverig mislige politiske Situation viste sig ved Underhandlingernes Begyndelse imidlertid kun i selve Tilbøjeligheden til at opgive Stiftet. Selve de Fordringer, der fra svensk Side opstilledes som Gjengjæld derfor, vare alt

---

[1]) Chemnitz, anf. St. II, 589. Hans Creditiv af 30. October. Svenske Akta.

[2]) Puffendorf, anf. St. p. 226.

[3]) Johan Skyttes Proposition af 27. Decbr. Christian IV's Svar af 28. December 1634. Svenske Akta.

[4]) Christian IV's Svar af 28. Decb. Skytte til Salvius, Rendsborg 6. Januar 1635. Kolmodin, Acta legationis Joh. Skytte ad Fridericum III 1635. Upsaliae 1808 p. 17.

[5]) I hans sidste, udaterede Proposition taler han om Korfs Ytringer om Forhandlingerne under Brylluppet i Kjøbenhavn. Svenske Akta.

[6]) Kolmodin, anf. St. p. 14—15, 19.

[7]) Chemnitz, anf. St. II, 620.

[8]) Chemnitz, anf. St. II, 620.

[20]

Side 306

andet end ubetydelige. Det var den svenske Regerings Hensigt at prøve paa ved Bremens Afstaaelse at binde Danmark til sig. Der krævedes saaledes, at ikke alene Hertug Frederik, men ogsaa Christian IV skulde love Sverig Venskab og godt Naboskab og særligt forpligte sig til ved Fredsmæglingen i Tydskland at skaffe det anden god Erstatning og begunstige det i en Krig med Polen. Ved Siden heraf fremsattes en anden Række Fordringer, der gik ud paa at bringe den nye Erkebisp i samme Afhængighed af Sverig, som Tilfældet havde været med Johan Frederik: Hertugen skulde bekræfte dennes Forbund med Sverig; fire Hvervepladser skulde aabnes dette Rige, men nægtes dets Fjender; den svenske Regering skulde foreslaae en Coadjutor. Hertil kom, at man for at vise Hansestæderne en Opmærksomhed gjorde Paastand paa, at hele Ordningen ikke skulde være Lybek, Hamborg og Bremen til Skade paa Elben og Weseren[1]).

Selvfølgeligt vare disse Fordringer alt andet end skikkede til at bringe Enighed til Veje. Underhandlingerne gik i Begyndelsen ogsaa kun daarligt[2]). Saavel de bremiske Stænder som

de hertugelige Commissarier gjorde naturligvis gjældende, at den hele Sag ikke havde noget med Christian IV at gjøre, og hvad Forbundet med Sverig angik, hævdede Stænderne, at de ikke havde tiltraadt Johan Frederiks, men havde en særskilt Tractat med Sverig[3]), og Frederik nægtede at gaae videre end til de Forpligtelser, hans Stilling som Medlem af den nedersachsiske Kreds paalagde ham overfor dette Rige. Navnlig dette sidste gav Anledning til vidtløftige og skarpe Forhandlinger mellem Reventlov og Grubbe[4]), under hvilken denne sidste lod falde en Ytring, der viste Situationens Betydning. Han udtalte nemlig, at Hertugens Paastand om kun at være knyttet til Kredsen rokkede hele Sverigs Stilling i Tydskland; thi denne var netop bygget paa saadanne Particulærforbund, og alle andre vilde følge efter, naar Begyndelsen var gjort. Men

---

[1]) 17. Januar. Chemnitz, anf. St. II, 669—70.

[2]) Reventlov til Christian IV, Bremen 28. December. Bremen Nr. 28.

[3]) Chemnitz, anf. St. II, 670.

[4]) Reventlov til Christian IV, Bremen 28. Decbr. Reventlov og Jørgen Schulte til Christian IV, Bremen 7. Januar 1635. Bremen Nr. 28.

Side 307

denne Betragtningsmaade kunde jo intet Indtryk gjøre paa Reventlov, der i Modsætning dertil paastod, at hans Principal ikke kunde bebyrde sig med to Forbund, og at den forrige Erkebiskops Tilstand noksom viste, hvilke Følger det kunde have. Forskjellige Forslag bragtes nu paa Bane uden at fremme Sagen[1]), og det vilde maaske have stillet sig slet nok med Udfaldet, hvis ikke Sverigs Stilling havde paabudt det Indrømmelser, og de bremiske Stænder ikke havde anstrengt sig for at holde Underhandlingerne i Gang[2]). Det lykkedes herved i den første Uge af Februar at naae til et Compromis, hvis Grundlag var en Adskillelse imellem Erkebispens og Stændernes Stilling. De sidste bekræftede den 5. Februar den imellem dem og Sverig i Aaret 1633 sluttede Overenskomst, de contraherende Parter lovede hinanden gjensidig Hjælp, Hvervinger tilstodes de Svenske, og der indrømmedes dem Ret til i Nødsfald at besætte Stiftets Fæstninger[3]). Hvad Erkebiskop Frederik angaaer, indrømmedes der ham den 8. Februar Neutralitet, dog skulde han ikke lægge Hindringer i Vejen for Stændernes Forbund. De svenske Garnisoner skulde indskrænkes, den i Stade endog flyttes helt bort mod Erlæggelsen af en Pengesum. Derimod forpligtede Frederik sig til ikke at anmasse sig Stifterne Verden og Halberstadt, førend en ny Overenskomst var afsluttet med Sverig, samt til at søge at stemme Christian IV venlig med Hensyn til Erstatning til dette Rige[4]).

I Henhold til denne Tractat proclameredes Hertug Frederik den 19. Februar til Erkebiskop i Bremen[5]).

For første Gang i lang Tid havde saaledes den danske Konges Politik vundet en Sejr. I stærk Spænding havde han fulgt disse Begivenheders Udvikling[6]). Nu var et længe næret

---

[1]) Reventlov til Christian IV, 23. Januar 1635. Bremen Nr. 28.

[2]) Chemnitz, anf. St. II, 670.

[3]) Sstds. II, 670—72. De danske Gesandter havde ivrigt arbejdet for Neutralitet ogsaa for Stænderne. Jvfr. anf. Relation af 15. Februar.

[4]) Wiederlegung des jüngst ausgekommenen Schwedischen Manifestes 1644. Dog modtog Hertug Frederik den 24. Februar Hylding i nogle af Stiftet Verdens Districter. Kobbe, anf. St. II, 250.

[5]) Chemnitz, anf. St. II, 673.

[6]) Den 13. Decbr. skrev han i sin Skrivekalender: Drog min Søn Hertug Frederik paa Vejen hen ad det Stift Bremen. Den alsommægtigste Herre og Gud give Naade og Lykke dertil. Danske Samlinger 2. R. III, 385.

[20*]

Side 308

og efterstræbt Ønske blevet virkeliggjort. Dynastiets Interesser vare blevne tilfredsstillede, og Danmark-Holstens Sydgrændse var tildels bleven dækket. Hverken den katholske eller den protestantiske Rival var rykket Riget lige paa Livet. Men Glæden over den vundne Fordel maatte formørkes noget derved, at ingen kunde vide, hvad den nærmeste Fremtid vilde bringe. Det kunde ikke nægtes, at det vilde have været bedre, hvis Stiftet var blevet vundet ved en almindelig Fred end ved en Separattractat. Nu gik Krigen stadigt sin Gang. Frankrig var i Begreb med at kaste sin Styrke i Vægtskaalen til Fordel for Sverig; denne Magt vilde kunne gjenoprette meget tabt. Hertil kom, at Hertug Frederik manglede Bekræftelse fra Kejseren.

Allerede den 13. September henvendte Christian IV sig til denne med Anmodning om at forlene hans Søn med Regalierne over Bremen[1]). Men det viste sig snart, hvor langt han var fra Opnaaelsen af sit Ønske, og hvor ringe i Virkeligheden hans Indflydelse i Tydskland var saavel paa den ene som paa den anden Side.

Det er et mærkeligt Factum, at samtidigt med at Forbindelsen mellem det danske Kongehus og det sachsiske Kurfyrstehus fik sin Bekræftelse i Kjøbenhavn, en Forbindelse, bag hvilken sikkert hele Tiden en Tanke havde ligget om en vis Solidaritet i politisk Henseende, samtidigt hermed virkede Johan Georg aldeles uafhængigt af Christian IV, ja endog uden Forhandling med ham hen til sit Maal, en Particulærfred med Kejseren. Foruden i den danske Konges tidligere mislykkede Mæglingsforsøg laa Aarsagen hertil vistnok i Kurfyrstens Ulyst til at modsætte sig Ønsker hos Kejseren, der maatte skrive sig fra hans Utilbøjelighed til at gaae videre i Indrømmelser til Christian IV, end allerede skeet, og fra hans deraf følgende Uvillighed til at forhandle under hans Mægling, maaske ogsaa fra en vis Frygt for, at den danske Konge, yderligere paavirket af d'Avaux, skulde vilde modarbejde en Particulærfred[2]). Sikkert er det,

---

[1]) Omtalt i Kejserens Skrivelse til Christian IV af 27. Novbr. Bremen Nr. 26.

[2]) Det kan bemærkes, at den østrigske Resident i Paris Lustrier omtaler d'Avaux's Arbeiden imod Østrig i Kjøbenhavn. Hurter, Französische Feindseligkeiten p. 87.

Side 309

at fra det Øjeblik, da Underhandlingerne mellem de kejserlige og sachsiske Commissarier i Begyndelsen af Juli forlagdes fra Leitmeritz til Pirna[1]), blev der saagodt som ikke mere Tale om den danske Mægling, skjøndt denne jo oprindeligt var tænkt som Slutstenen paa det Hele, og naar den engang bragtes paa Tale af de sachsiske Raader, blev den strax afvist af de

Kejserlige[2]). Følgen heraf blev, at det bremiske Spørgsmaal i concret Form ikke kom frem, og at skjøndt Bestemmelserne i Præliminærfreden i Pirna af 13. November om de gejstlige Godser syntes at sikre Protestanterne Besiddelsen af Stiftet, saa nægtede dog Kejseren saavel fire Dage efter Freden[3]), om hvilken han maaske dog da var uvidende, som ogsaa senere[4]) at opfylde Christian IV's i September udtalte Ønske. Han henviste til, at Paven havde givet hans Søn Leopold Vilhelm Provision paa Stiftet. I denne dynastiske Interesse laa uden Tvivl ogsaa Kjærnepunktet for hans Modstand. Og Kejserens Sympathi for Christian IV formindskedes i dette Øjeblik end yderligere ved hans Underhandlinger med Sverig[5]).

Allerede paa Grund af denne Udvikling af Forholdene saa Christian IV ikke uden Skuffelse hen til Resultatet af Forhandlingerne mellem Kurfyrsten af Sachsen og Kejseren, om hvilket han først i April fik formel Underretning[6]), og det skjøndt Particulærfreden jo selvfølgeligt var til stort Afbræk for Sverig. Forskjellige andre Betragtninger forbandt sig med den nævnte Aarsag. Han ønskede en Afgjørelse af alle de

---

[1]) Helbig, Der Prager Friede. Raumer, Historisches Taschenbuch. 3. F. 9. Jahrg. p. 591.

[2]) Sstds. p. 595.

[3]) Kejseren til Christian IV, Neustadt 27. November.

[4]) Johan Løwe til Hertug Frederik, Wien 2. December. Bremen Nr. 28.

[5]) Jvfr. Reventlov til Christian IV, Uetersen 20. Decbr. Bremen Nr. 28. I denne Skrivelse frygter Reventlov desuden for Hamborgernes Agitationer og for en Fred mellem Frankrig og Kejseren. Om Forsøgene i den sidste Retning se Mémoires de Richelieu VIII, 126.

[6]) Johan Georg til Christian IV, 12. Juni 1635. Bremen Nr. 26. Dog vidste Kongen naturligvis tidligere derom. Den 28. Decbr. tilraadede Reventlov ham at følge en Opfordring fra den nedersachsiske Kreds til at støtte dennes Bestræbelser for at blive optagen i Freden; thi derved vilde Bremen sættes i Sikkerhed. Den 22. April tiltraadte Hertug Frederik som Erkebiskop Pirnafreden. Decken, anf. St. II, 257.

Side 310

svævende Spørgsmaal, navnlig forsaavidt de, saaledes som det pommerske og bremiske, interesserede ham personligt. Som Sagerne nu stode, frygtede han vistnok to Alternativer: Enten kunde Sverig slutte Fred i Tydskland og kaste sig over ham, eller ogsaa — hvad der var rimeligere og virkeligt indtraf —vilde Frankrig forbinde sig endnu nøjere end hidtil med Sverig og de tydske Stænder, Krigen flamme op i fuld Kraft og alt atter staae paa Spil. Vistnok af disse Grunde sendte han i Januar 1635 Frederik Gynther til Kejseren og Johan Georg for at arbejde paa at bringe et Generalconvent af Deputerede fra alle Parter til Veje, som skulde tage Beslutning om en Universalfred. Hos Kejseren skulde han tillige tale Hertug Frederiks Sag og hævde, at den pavelige Provision var ugyldig, og at Kejseren selv i sin Skrivelse af 5. December 1631 havde henvist Sagen til Kurfyrstedagen i Mühlhausen[1]). Snart efter fik han det Tillæg til sin Instrux at virke for en Forlængelse af Elbindultet[2]).

Men Christian IV's Indflydelse paa de tydske Anliggender vedblev at være ringe. Det havde kun lidet at betyde, at Conventet i Worms, hvor i de første Maaneder af 1635 de fire Øvrekredse samledes, udtalte sig til Gunst for hans Mægling[3]), ja at selv baade den franske Gesandt Feuquières og Brandenborg[4]) i dette Øjeblik vare venligt stemte imod den. Thi Situationens Tyngdepunkt laa ikke længere i disse Conventsforhandlinger. Alt afhang nu, paa

den ene Side af Frankrigs og Sverigs forenede Vaaben, paa den anden Side af de i Prag i Slutningen af Marts aabnede Underhandlinger, der skulde stadfæste Pirnafreden. Men det

[1]) Christian IV til Gynther, Kolding 19. Januar. Reichstags-Acta Nr. XVIII B. Hans Vrede over at være udelukket fra Deltagelse i Forhandlingerne fremgaaer ogsaa af hans Brev til Gynther af 6. Maj. Christian IV's egh. Breve. Gh. Ark. Bestræbelsen for Bremen betones stærkt i Brevet til Gynther af 12. Marts. Reichstags-Acta Nr. XVIII B.

[2]) Christian IV til Gynther, Rendsborg 13. Marts. Reichstags-Acta Nr. XVIII B. Jvfr. Christian IV til Gynther, Flensborg 29. Novbr. Christian IV's egh. Breve. Gh. Ark. Den 30. Marts (Mandag i Paasken) 1635 befalede Christian IV og Hertug Frederik af Gottorp deres Agent von Hatten at opfordre Kejseren til at ophæve Elbprivilegiet. Membraner. Hamborg, Elbtold. Nr. 19. Gh. Ark.

[3]) Chemnitz, anf. St. II, 631, jvfr. p. 635. Lettres de Feuquières III, 62.

[4]) Lettres de Feuquières III, 67. Helbig, anf. St. p. 612.

Side 311

viste sig snart, at der ikke var Tale om en blot og bar Stadfæstelse. Kejserens Stjerne stod for Tiden højt i Tydskland, han vilde benytte sin Magt til at fordre Fredsvilkaarene forbedrede, og Kurfyrst Johan Georg dristede sig ikke til for Alvor at modsætte sig hans Bestræbelser. Imellem de nye Stridspunkter spillede Bremerstiftet en vis Rolle. Fra kejserlig Side fordredes indført en Bestemmelse, hvori af Hensyn hertil Lybekkerfreden stadfæstedes. Johan Georg gjorde nogle frugtesløse Anstrengelser for at redde Stiftet for Hertug Frederik[1]). De mislykkedes. Da Pragerfreden underskreves den 20. Maj, fandtes Bestemmelsen deri. Frederik Gynthers Virksomhed havde været frugtesløs. Kejseren gjorde endnu stadigt Fordring paa Stiftet for sin Søn; Hertug Frederik manglede en retslig Støtte for sin Besiddelse i sin Lensherres Samtykke.

Christian IV blev dybt skuffet, da Efterretningen naaede ham[2]); han gav sin Harme Luft i heftige Udbrud og Bebrejdelser mod sin tidligere Ven, Kurfyrst Johan Georg[3]). En underlig Skjæbne syntes ogsaa at hvile over alle hans Foretagender i disse Aar; ingen Fordel kunde vindes fuldtud. Hvad der vandtes paa den ene Side, tabtes paa den anden. Saaledes var det gaaet i den hamborgske Sag, saaledes gik det nu i den bremiske, og saaledes skulde det snart gaae i Sundtoldsagen. Den virkelige Aarsag laa i hele hans Stillings Uholdbarhed: med alle Parter laa han i Strid; han havde ikke Resignation nok til at opgive noget for at vinde mere.

Hans Tilnærmelse til Sverig viste sig hurtigt kun at være øjeblikkelig. Netop nu blussede hans Harme stadigt stærkere op over Spieringernes Toldovergreb[4]). I September Maaned berettede Fegræus[5]), at Christian IV paa Efterretningen om,

[1]) Helbig, anf. St. p. 621. Johan Georg til Christian IV, 12. Juni. I en Skrivelse af 23. April til Christian IV beklager Johan Georg, at denne ikke har faaet Del i Fredsmæglingen, der har ført til Pirnafreden og til nye Forhandlinger i Prag. Sachsen Nr. 48. Gh. Ark.

[2]) En Tid havde han haabet paa et godt Resultat af Freden. Fegræus til Axel Oxenstjerne, 28. Juni 1635. Allenske Sager Nr. 11.

[3]) Christian IV til Johan Georg, 3. August. Reichstags-Acta Nr. XVIII B. Fegræus til Axel Oxenstjerne, 30. August. Allenske Sager Nr. 11.

[4]) Puffendorf, anf. St. p. 175—76.

[5]) Fegræus til Axel Oxenstjerne, 29. Septbr. 1634. Allenske Sager Nr. 11.

Side 312

at Spieringerne havde behandlet et dansk Skib ilde og under truende Ord havde villet rive Flaget fra Skipperen, havde kastet sin Hat i Gulvet og udbrudt, at nu saa han vel, at han maatte endnu engang i Kast med de Svenske og risikere sit gamle Hoved derved. Ved Aarets Begyndelse fremførte Peder Vibe Klager i Stokholm over Spieringernes Fremfærd[1]). Uden Tvivl i Forbindelse hermed stod, at Christian IV paa et Møde den 10. Februar i Kolding ivrigt forestillede de tilstedeværende Medlemmer af Rigsraadet Nødvendigheden af Rustninger under den nuværende farefulde Situation i Norden[2]), og fra Foraaret af ikke uden en vis Hemmelighedsfuldhed[3]) lod lægge fjorten af sine bedste Orlogsskibe ud paa Rheden ved Kjøbenhavn og i Sundet[4]). Sagen var ogsaa den, at der igjennem hele Foraaret udvikledes de største Anstrengelser fra Kong Ladislaus af Polens Side for at fremkalde en Krig imod Sverig. Den ene Gesandt kom efter den anden, saavel Nicolaus Korf, som Francis Gordon[5]) og noget senere Vilhelm Forbes[6]). Og Christian IV, der vistnok i Sverigs Eftergivenhed i den bremiske Sag saa et Tegn paa dets Svaghed, og som maaske frygtede ved at vise Tilbageholdenhed overfor Polen, at gjøre dette Rige tilbøjeligt til Fred med Sverig og derved muligt fremkalde et svensk Angreb paa sig[7]), synes ikke at have været gaaet lidet vidt i Indrømmelser. Vel sluttede han sig ikke ligefrem til Ladislaus's Opfordring til med forenet Magt og Styrke[8]) at standse Sverigs Udpresninger i Østersøen[9]); men overfor Nicolaus Korf lod han sig forlyde med

---

[1]) Fryxell, Handling. rör. Sveriges hist. ur utrikes Arkiver I, 57.

[2]) Christian IV til Rigsraadet, 10. Febr. Christian IV's egh. Breve. Gh. Ark. Slange, anf. St. p. 810—11.

[3]) Christian IV til Gynther, Kolding 28. Febr. Reichstags-Acta Nr. XVIII B. Jvfr. Christian IV til Gynther, 24. Febr. Christian IV's egh. Breve. Gh. Ark.

[4]) Slange, anf. p. 811. Jvfr. Fegræus til Axel Oxenstjerne, 28. Juni. Formynderregeringen til Axel Oxenstjerne, 1. August. Handling. rör. Skandin. hist. XXXV, 91.

[5]) Ladislaus til Christian IV, 3. Maj: Creditiv for Gordon. Indlagt er dennes Forestilling. Polen Nr. 22. Gh. Ark.

[6]) Jørgen Vind til Christian Friis, 22. Juli 1635. Adelsbreve Nr. 18.

[7]) Slange, anf. St. p. 811.

[8]) »manu et conjuncta opera.»

[9]) Ladislaus til Christian IV, 7. Marts 1635. Polen Nr. 22.

Side 313

ikke at være uvillig til at hjælpe ham til at gjenerhverve sin Ret til sit Arverige Sverig og gav ham Haab om en dansk Hjælpeflaade i Tilfælde af Krig, hvilket han noget efter lod bekræfte af den senere i Sundtoldens Historie saa bekjendte Nikkel Kok[1]), der ved denne Lejlighed gjorde Tjeneste som Mellemmand for Kongen[2]). Et Løfte om end næppe i fuld bindende Form afgav han ogsaa om, at den polske Flaade, hvis nødvendigt paa Grund af Vejr og Vind, skulde finde en sikker Station i de danske Havne[3]). Saaledes vare Polen og Danmark i Færd med at knyttes til hinanden; Christian IV var nærved at see bort fra, at et polsk Forbund let kunde gjøre et nyt Skaar i hans dominium maris Balthici[4]). Ingen kunde vide, hvorvidt det var gaaet,

hvis ikke fransk og engelsk Mægling den 2. September 1635 havde frembragt Forliget i Stumsdorf, hvorved Stilstanden mellem Polen og Sverig med Opofrelse af Gustav Adolfs Erobringer i Preussen forlængedes paa 26 Aar.

Men omend Faren for et Brud med Sverig saaledes skjødes ud i en fjernere Fremtid, var Stemningen mellem de to nordiske Magter dog alt andet end venlig. I Foraaret 1635 indkvarterede nogle svenske Tropper sig i Holsten[5]). Det var et nyt Vink om, hvad Fremtiden kunde og vilde bringe, skjøndt det for Øjeblikket ingen Betydning fik. Kort efter gjordes Begyndelsen til de alvorlige svenske Klager over Sundtolden[6]),

---

[1]) Vilhelm Forbes til Christian IV, Kbhvn. August 1635. Polen Nr. 22. Nikkel Kok var paa denne Tid kun en Kjøbmand i Kjøbenhavn, der drev Handel med Tømmer fra Polen og Rusland, leverede Materialier til Flaaden og ogsaa brugtes i politiske Ærinder paa samme Maade, som andre Faktorer. Siden kom han jo, som bekjendt, til at spille en Rolle, der i det mindste i nogle Henseender mindede om Peter Spierings i Sverig. Christian IV til Claus Daa 7. Januar 1634. Sjæll. Tegn; til Kongen af Polen 8. Januar 1635. Ausländ. Reg.; til Storfyrsten af Moskau, 29. August 1636. Rusland Nr. 20. Joan Grabinski, Abbed i Oliva Kloster, til Nikkel Kok, Oliva 3. Juli 1635. Gh. Ark.

[2]) Fegræus til Axel Oxenstjerne, Helsingør 10. Juni. Allenske Sager Nr. 11.

[3]) Ladislaus til Christian IV, Thorn 17. Juni. Polen Nr. 22.

[4]) Mærkes kan det, at Ladislaus under 18. April meddelte Christian IV, at han havde dannet en Kaperflaade, og under 28. Juli, at han vilde sende en polsk Flaade udi Østersøen. Polen Nr. 22.

[5]) Christian IV til Peder Vibe, Kronborg 7. Maj. Sjællandske Tegnelser.

[6]) Fryxell, Berättelser ur Svenska historien VII, 225. Jvfr. Kongens Brev til Tolderne i Sundet af 19. Juni om at tage den 100. Penge af Salpeter og Krudt. Sjæll. Tegn.

Side 314

der snart skulde voxe op til et Spørgsmaal af største Omfang. Og Sverigs Forbindelse med Frankrig formindskede atter Muligheden for en gunstig Løsning af Krigen og derved af det pommerske Spørgsmaal[1]).

Samtidigt hermed var der Tegn til, at Nederlandenes Stemning som Følge af Toldpaalægene i Sundet og paa Elben ogsaa forværredes. Den 4. Februar skrev den skarpe Iagttager Hugo Grotius til Axel Oxenstjerne: Mere og mere opflammes det aldrig udslukte Had mellem Danske og Bataver[2]).

Under Indtryk af denne Situation, altsaa som Følge af de gamle store Stridsspørgsmaal om Østersøen, om Pommern og om Sundtolden søgte Christian IV atter en Tilnærmelse til Kejseren. Men jo mere han blandede sig i de tydske Anliggender, og jo mere han samtidigt forspildte Resterne af Generalstaternes Venskab ved sin Sundtoldpolitik, jo mere nærmede sig den Situation, der medførte Katastrophen af 1643.

---

[1]) Jvfr. Vibe til Christian IV, 30. Maj 1636. Sverig Nr. 274. Gh. Ark.

[2]) Hugonis Grotii Epistolae. Amstelodami 1687. p. 130.

Rettelser.

S. 16, L. 7 f. n. Tilføj: Jvfr. Burmannus, Sylloge epistolarum I, 681—82.

S. 95, L. 3 f. n. Tilføj: Han døde d. 3. Septbr. 1629. Meursii Opera XI, 496.

S. 108, L. 6 f. n. II, læs: III.

S. 118, L. 3 f. o. end rettere, læs: eller rettere.

[Bagsider]

[De sidste sider i PDF-filen (PDF s. 318–321) er blanke bind- og bagsider uden trykt tekst; kun et håndskrevet bibliotekstal »237« ses.]